GENERÁL LORENC
DEŠIFROVANÝ SVET

FORZA
PRODUCTION HOUSE

GENERÁL LORENC
DEŠIFROVANÝ SVET

„Krátko pred obedom ma o prijatie naliehavo požiadal náčelník hlavnej správy rozviedky generál Karel Sochor. Vec bola závažná. V Delhi zmizol spravodajský dôstojník rezidentúry Vlastimil Ludvík, inak zvaný Pantúček, legalizovaný na veľvyslanectve ČSSR. Zrejme emigroval do Veľkej Británie, pretože už predtým – a ako sa ukázalo odôvodnene – ho podozrievali zo spolupráce s MI6. Tak som mal o najbližší program dňa postarané."

„Edwarda Lee Howarda som stretol. Jedného dňa – na jeseň 1989 – nás z Moskvy požiadali o prijatie americkej rodiny. Pomôcť im v ich situácii, ak môžeme. Tak prišli. Mladý muž, príjemná pani a pekný chlapček. Rodina Howardovcov. Keby nešlo o agenta KGB na úteku pred CIA, ktorý potreboval pomoc, tak by to bolo iba také zdvorilostné stretnutie."

Pozadie prelomových udalostí • Arzenály tajných služieb • Špionážne aféry • Rafinované vojny o myslenie ľudí • Povojnové príznaky súčasnosti • Nové bezpečnostné výzvy • Geopolitické gravitačné polia • Slovensko v siločiarach sveta

ISBN 80-968475-1-1

Copyright © Alojz Lorenc, Pavol Janík 2000
Photographes © Alojz Lorenc, Norbert Grosz,
Vladimír Mišauer, archív

ISBN 80-968475-1-1

GENERÁL

ALOJZ

LORENC

DEŠIFROVANÝ SVET

EXKLUZÍVNE ROZHOVORY
PAVOL JANÍK

FORZA
PRODUCTION HOUSE

OBSAH

Špionáž s ľudskou tvárou / 7

1. NA DNE STUDNE STUDENEJ VOJNY / 9

2. FATAMORGÁNY, ILÚZIE, ZRKADLÁ A HMLA / 39

3. HORÚCOU IHLOU UŠITÝ MIER / 149

4. UCTIEVANÝ NEPRIATEĽ / 233

5. OSOBNE A OSOBITNE / 265

Špionáž s ľudskou tvárou

V tejto knihe spolu vstúpime do zákulisia vysokej politiky a do jej súvislostí s činnosťou spravodajských služieb. Bezprostredne sa zoznámime s psychologickým zázemím ľudí moci, ktorých prácou sú technológie na spoznávanie, analýzu, predvídanie a riadenie spoločenského vývinu. Dostaneme sa do priameho zážitkového sveta spravodajskej komunity, ktorá má dozaista bližšie k dôležitému pozadiu kľúčových historických momentov a prelomových udalostí, ako ostatní smrteľníci.

Pozývam vás na stretnutie s fascinujúcim človekom; dešifrujme svet prostredníctvom skúseností, pohľadov a hodnotení generála ALOJZA LORENCA, ktorý stál na čele československej tajnej služby a ktorého charakterizujú mimoriadne osobnostné, intelektuálne a profesionálne schopnosti. Bude nás sprevádzať po bludisku skutočných príbehov a strategických zacielení, po labyrinte poznania, ktorého chodby vedú všetkými zemepisnými i dejepisnými smermi a v ktorého skrytých lúdskych i technických princípoch sa spoľahlivo orientujú iba dôkladní znalci špionážneho umenia.

Ocitneme sa spolu s ním na dne studne studenej vojny - uprostred dejov a súvislostí, ktoré ju rozpútali, v arzenáloch tajných zbraní, ktorými viedli mrazivý svetový konflikt vlády všetkých štátov, aj v autentických prostrediach, kde sa rozhodovalo o ukončení chladného globálneho nepriateľstva. Pozrieme sa na stehy horúcou ihlou ušitého mieru, na povojnové symptómy a problémy súčasnosti aj na rizikové faktory a nádejné vývinové perspektívy budúceho osudu človečenstva. Nazeranie na činnosť výzvedných organizácií - najmä v našich končinách - má buď nádych dobrodružnej kinematografickej romantiky, alebo prídych paušálnych publicistických jednostranností. Vo svete špionáže však štáty nenastavujú zrkadlo iba zastretým aktivitám svojich protivníkov či priateľov a spojencov, ale aj vlastnému politickému systému.

Zoznámime sa so všetkými podstatnými bojiskami neviditeľného mocenského zápolenia, s celou šírkou funkcií spravodajských služieb, reprezentatívnymi ukážkami špionážnych afér a prípadov, pôsobením geopolitických gravitačných polí, sociálnymi, ekonomickými, informačnými, vedecko-technickými a ďalšími aspektmi bezpečnosti. Od stále aktuálneho odkazu majstrov strategického uvažovania spred 2500 rokov sa dostaneme až do najhorúcejších okamihov, v ktorých pokračujú rafinované vojny o myslenie ľudí a ovládnutie duchovných i materiálnych hodnôt jednotlivých krajín a kontinentov. Unikátne fakty nám umožnia pochopiť pozíciu a manévrovací priestor Slovenska v európskych i svetových súradniciach. Spoznáme zblízka aj neobyčajného človeka a výnimočného odborníka i jeho zápas o profesionálnu a ľudskú česť.

Pavol Janík

1 | NA DNE STUDNE STUDENEJ VOJNY

ROZHOVOR PRVÝ

Prehratá vojna sa nikdy nekončí posledným výstrelom. Pokračuje v biede porazenej krajiny.

Pri pohľade na našu súčasnú spoločenskú realitu človek nevdojak nadobudne dojem, že sme sa ocitli v typickej situácii, aké už história dôverne pozná z viacerých povojnových čias. Žijeme podľa vás v atmosfére doznievajúcich vojnových udalostí?

Zdá sa, že áno. Náš život má všetky príznaky povojnového obdobia. Prerozdelili sa sféry vplyvu, rozpadli sa staré vzťahy a vznikli nové spojenectvá. Víťazi si delia svet aj povojnové dividendy. Potvrdzuje sa stará skúsenosť, že prehratá vojna sa nikdy nekončí posledným výstrelom, ale pokračuje v biede porazenej krajiny. Tak ako to dlho bolo v Nemecku - po prvej i druhej svetovej vojne. Z chaosu sa z večera do rána rodia noví zbohatlíci.

Pašovanie, šmelina, korupcia, násilie. Kto mal rád Remarquea, stretáva v kaviarňach jeho „hrdinu" Lederhoseho v žltom nepremokavom plášti s ponukami desiatok tisíc párov vojenských bagančí, či mnohými vagónmi železného šrotu. Kto miluje Simmela, stretne v našom svete úspešného povojnového zbohatlíka - toho, čo začínal predajom vajec. S výkrikom: „Hurá, ešte žijeme!", to dotiahol až k vlastnému palácu, lietadlu a jachte. Kšeft frčí, peniaze sa točia. Že nejde o baganče? Ale o plynové masky bol záujem, to si predsa musíte pamätať! A tí zasvätenejší aj scandium, osmium, červenú ortuť. Faxy poletovali svetom. Meď a hliník šli na dračku. Nafta musela mať málo síry. Dovezené ľahké vykurovacie oleje možno predať ako motorovú naftu. Alebo naftu doviezť ako ľahký vykurovací olej. Iní sa prebúdzajú do zlého sna. Pravdu a lásku v tom bohatom výbere tovaru nenachádzajú.

Všetci sme sa pomiatli. Navliekli sme si fialové saká. Aby nás bolo poznať. Nastupujú prví nezamestnaní. Kedysi sme len čítali, že aj takí ľudia žili, a rozprávanie o tomto vyhynutom druhu sme brali ako spomienky našich dedov na boje pri Piave. Ich počet rastie ako huby po daždi. Aj počet samovrážd. Prečo utekajú zo života, veď sa skončila vojna, nastal mier?!

Do funkcií nastupujú nové garnitúry začiatočníkov - regrutované z legionárov a partizánov skončenej vojny. A koľkí sa hlásia k zásluhám. Tí, čo vraj už oddávna boli s víťazmi, sa rozmnožujú geometrickým radom. Kdeže boli? V tak hlbokej konšpirácii, že o nich

nik ani netušil. Tak to býva vždy. Každá doba si svojich ľudí nájde. Sú ochotní robiť čokoľvek. Aj generálneho tajomníka OSN, keby ponúkli. A nemuseli by ani ponúkať, aspoň keby neodmietli. Nik nectí Prikázanie. Nebudeš sa pchať do funkcií, ktorým nerozumieš.

To nie je príliš potešiteľné. Možno sú to iba prechodné ťažkosti, detské choroby, problémy rastu či trampoty prirodzene spojené s každým začiatkom.

Možno, dúfam. Ale nie všetko je na smiech či k zlosti. K príznakom patria aj pozitíva. Niekto ich vidí viac, iný menej. A o čo menej, o to sú možno cennejšie. Že nie je všetko zlato, čo sa blyští? Stará pravda. Život je lúčavka kráľovská. Uvidíme. Šarmantná čitateľka, ktorá sa práve zaľúbila do úspešného mladého čitateľa, iste raz bude na túto dobu zasnene spomínať. Veď i ja - už s mojimi letokruhmi - si možno najviac cením nové poznanie. Najmä ľudí.

Sú takí, ktorých ako by niekto odrazu vymenil. Teší ma, že iných som predsa len poznal dobre. Lepšie poznám i sám seba. A sú tu nové známosti, či dokonca priateľstvá s ľuďmi, s ktorými som sa cez „vojnu" nestretol a sotva mohol stretnúť. Z druhej strany železnej opony. Bývalý minister ma srdečne pozýval na svoju chatu v Alpách. Trávil tam voľné chvíle i Willy Brandt. Darovaná krásna fajka Bentley mi dlho pripomínala diplomata. Vraj slúžil v Strednej Amerike. Stretol som bývalého plukovníka, ktorý v predchádzajúcich rokoch pôsobil v Argentíne. Uznával princíp voľného pohybu osôb, kapitálu a tovaru po celej Európe. Len keby tých Turkov v jeho prosperujúcej krajine toľko nebolo, pridal. Na kus reči sa hlásili britskí, nemeckí a talianski novinári. Musel som im vysvetliť, že sa ma pýtajú na veci, o ktorých by moji „kolegovia" v ich krajinách tiež nerozprávali. Že len hlupák hovorí, čo vie. Múdrejší vie, čo hovorí.

Vzájomné stretnutia ľudí zo súperiacich spravodajských služieb majú zrejme vždy pikantnú príchuť. Iste ste ich počas studenej vojny tiež stretli - povedzme - ako diplomatov. O iných ste zrejme len vedeli, že sú, a možno ste sa občas aj museli zamyslieť nad ich úvahami a čo vlastne zamýšľajú. Azda aj nad otázkou, aký je ich normálny ľudský život. Mali ste možnosť si svoje predstavy osobne overiť, keď sa hra skončila a herci odložili kostýmy?

S niektorými som strávil pár peknych večerov. Diskutovali sme o všeličom. Vedeli sme, čo sa sluší opýtať a na čo sa džentlmeni

nepýtajú. Tak sme radšej spomínali. Na Kensington. Tam bolo v Londýne československé veľvyslanectvo a hneď cez cestu vila. Používala ju MI5 alebo niektorá jej sesterská organizácia. Na rušnú Oxford Street, na krásny londýnsky parlament. V Paríži na Champs Elysées, Montmartre, Latinskú štvrť i Passy, kde som pred štvrťstoročím prežil zaujímavé chvíle. Na Ženevu, Viedeň, Madrid aj Lisabon. Známa pravda. Aj studená zima v spomienkach dostáva pestré farby jari, leta, jesene.

Nechce sa mi veriť, že by ste zostali iba pri zdvorilostnej konverzácii.

Vždy sa predsa začína od Puškina. To platí aj medzi „kolegami". Svet je o obchode. A tak poniektorých ku mne priviedla vidina možností spoločného podnikania. Tu prípadné ideologické rozdiely nehrajú rolu. Nič z toho nebolo, nemôžu byť všetci obchodníci. Iných priviedol obyčajný ľudský záujem. S tými som sa zhodol viac. S jedným takým kolegom, obaja sme už *retired,* teda kolegovia penzisti, nás debata - ako inak - priviedla k skončenej studenej vojne. K otázkam zaujímajúcim obe strany - sa hovorí v diplomacii. On patril k víťazom a tým sa lepšie spomína. O téme však dokážem diskutovať vecne, bez horkej nostalgie. Tak som začal. Prípitkom na to, že sa nestala horúcou. Priznal som, že pri cvičeniach sme na mapách - samozrejme - po odrazení prvého útoku vojsk NATO, prešli do protiútoku a došli až po La Manche. Pousmial sa a odpovedal: „No, samozrejme, po odrazení prvého útoku vojsk Varšavskej zmluvy sme na mapách prešli do protiútoku - a na hraniciach sme sa nezastavili," dodal. Pripili sme si, že nič z toho sa nestalo. Že to bolo iba na mapách. Že neutrpeli ľudia, ani krása miest, na ktoré sme spomínali - ani Praha a Bratislava. Diskutovali sme aj o tom, prečo sa to nestalo. Môj partner veľmi oceňoval postoj Rusov a Gorbačova a ja som mu v tom neodporoval. Súhlasil som s nedopovedaným ale... a radšej som obrátil tému na žart poukázaním na historickú skúsenosť, že doposiaľ vždy ten, kto horúcu vojnu prehral, ju začal, a tak sa na šťastie každá strana bála začať. Priateľ prijal tón debaty a pripomenul mi naše „Pravda víťazí". Musel som uznať, že dosiaľ vždy ten, kto vyhral, mal pravdu. Debatu sme ukončili spoločným komuniké, že predovšetkým zvíťazil zdravý rozum a bolo by dobre, keby v tom víťaznom pochode pokračoval.

Predpokladám, že ste sa stretli aj so svojimi bývalými kolegami z Moskvy. Či nie?

Moskvu som, samozrejme, navštívil. Stretol som viacerých. Sú už na penzii, alebo pracujú v súkromných spoločnostiach. Niektorí podnikajú. Majú vlastné poradenské firmy. Mali sme si čo povedať. Ako sme prežívali to všetko, čo sa udialo, ako kto žije. Ako som prežíval prvé roky po prevrate ja, verejnosť pozná. Popísal som ich vo svojej knihe s názvom v podobe otázky *Ministerstvo strachu?* Takže o tom netreba znova hovoriť. Stretol som sa aj so svojím bývalým partnerom - generálom armády Filipom Denisovičom Bobkovom, niekdajším prvým podpredsedom *Výboru štátnej bezpečnosti ZSSR,* teda KGB. Filip Denisovič odišiel zo služby ešte pred augustovými udalosťami v roku 1991. Pracuje v Moskve v civilnom živote. Venuje sa poradenstvu. Niektoré zahraničné médiá priniesli o jeho podnikaní tie najhlúpejšie fantázie. Nie je to tak. Čo sme nestihli povedať, dali sme si písomne. V knižkách svojich pamätí.

Akú ste našli „povojnovú"Moskvu?

Na letisku Šeremetievo sme pristáli už za súmraku. Než sme vybavili formality, bola tma. Nie však až taká, aby som cestou do hotela Penta Rennessance nezaregistroval zmeny, ktoré sa v Moskve udiali od mojej ostatnej návštevy v októbri 1989. Viac neónov. Predbehol nás biely Cadillac long car. Cesta, akou môžete ísť večer z letiska kdekoľvek na svete. Len reklamy na Coca-Colu v azbuke pôsobili čudne. Po vstupe do vysvieteného hotela už neviete, či ste v Moskve, v Londýne alebo Berlíne. Hlaholilo to angličtinou a vo vestibule sídlila Lufthansa. Po večeri - v mondénnom prostredí reštaurácie - som sa prechádzal priestormi hotela. A objavil niekoľko ďalších reštaurácií, butiky, zmenáreň, halový bar. Skrátka - „Západ".

Myslím, že vaše predchádzajúce návštevy Moskvy mali iný úvod než je osamelá nočná prechádzka po medzinárodnom hoteli.

Iste. Ale možno práve tým to bolo zaujímavejšie, nové. A viac času na spomienky, úvahy a porovnania. Čakal som pracovnú návštevu. Ale pri čakaní som aj tak dlho nebol sám.

„Where are you coming from?" - prihovorila sa mi mladá elegantná slečna.

Odpovedal som zdvorilo. Že sa tak zaujíma? - pomyslel som si.

Nenechala ma stráviť jej potešenie zo stretnutia so Slovákom a pokračovala otázkou: „Are you alone?"

Ubezpečil som ju, že mi je tak dobre. Neodbytná nebola. Ešte sa neveriaco spýtala, či som si istý a po najzdvorilejšej odpovedi - ako už len sa „sure" dá povedať - sa vrátila k baru pokračovať v prieskume, z koľkých krajín muži - v ten večer - navštívili štvorhviezdičkový Penta Rennessance. Štatistike rozumiem, ale asi som Slovensko príliš nezviditeľnil.

A finále večera v hlavnom meste kapitalistického Ruska?

O chvíľu prišiel kolega. Dohodli sme program na nasledujúci deň, osprchoval som sa a pokojne zaspal. Ľahšie ako tú noc v októbri roku 1989 vo vile na Kolpačnom pereulke, kde som hlboko do noci čítal článok *The Dyeing of the Communism* v Newsweeku. A hlavou mi leteli celkom iné myšlienky ako tentoraz. Nálade nepomohla ani Ballantines a pre ideologické vyváženie cigara Cohiba, ktorú sme si so šéfom KGB Krjučkovom vtedy vychutnali. Tam za mestom, v dome obklopenom typickým ruským lesíkom. Vojna sa schyľovala ku koncu. Aj keď to v Moskve nebolo až tak badať.

It was Moscow by night a ako vyzerá cez deň?

Teraz mi Moskva pripadala schizofrenická. Bibliotéka imeni Lenina stála tam, kde aj predtým, a o kus ďalej karikatúra Lenina na Starom Arbate. Na ulici Mercedes S 600 s pozlátenými nárazníkmi a žobrajúci vojak v metre. A akosi veľa Rusov v tomto „západnom" meste. Starých aj Nových. Ak by ste ale chceli navštíviť Stalingradské námestie, to musíte ísť do Paríža.

A čo na západe? Vystihuje situáciu západnej hemisféry ešte stále názov Remarqueovho románu Im Westen nichts Neues?

Tam asi najväčšou zmenou sú práve tí Noví Rusi. Obchody, reklamy, Coca-Cola, butiky a MacDonald nás iste neprekvapia. Tí Noví Rusi možno áno. Najmä v dovolenkových strediskách. Tých lepších. Našiel som ich v Knossos Royal Village na Kréte. Sú aj na Cypre, v Dubaji aj v Miami alebo Španielsku. Lesk Karlových Varov nablýskali dobre investovanými dolármi. Noví Rusi stáli svoju krajinu miliardy dolárov - nabielo, našedo aj načierno vyvezených na západ. A rozvrátenú ekonomiku. Ak niečo ja „na západe" obdivujem, tak je to kontinuita. Neustále premenovávanie ulíc a výmeny sôch majú už dávno za sebou. V Anglicku naposledy tuším vtedy, keď mŕtveho Cromwella po obnove kráľovstva vyhrabali, aby jeho mŕtvolu obesili.

A neskôr svoje hrdé tanky nazvali jeho menom. Paríž, ktorý som navštívil po dvadsiatich piatich rokoch, som našiel ako predtým. Aj s tým Stalingradským námestím. Alebo Ponte - vylustrovaného - Mirabeaua. Samozrejme, aj s napoleonskou tradíciou. Aj keď stála Francúzov veľa krvi a v Tuilleri nechal rozstrieľať zástupy. Sú to dejiny národa. Iba La Defense pribudla. Tiež na počesť histórie. Západ je vyspelý. Nezačína každých dvadsať rokov stále odznova. Nám sa to tak nedarí.

V Paríži sa mladé dámy nestarajú o štatistiku?

Neviem. Mne sa to v hoteli Concorde La Fayette nestalo. Zato ma na recepcii privítala krásna Alžírčanka a príbeh o láske Fatimy a Omara ju zaujal. Aj keď som už na kopanie studní pristarý, povedzte, ktorý Trenčan by odolal a nevyrozprával by ho mladej žene s menovkou Fatima?

Vráťme sa k horúcej téme studenej vojny. Čo sa vlastne skrýva za týmto nevľúdnym pojmom?

Privykli sme si takto nazývať obdobie rokov 1946-91, teda do rozpadu ZSSR. Vojna je definovaná ako pokračovanie politiky inými prostriedkami. Táto definícia pre mňa, ako príslušníka ozbrojených síl, bola zdrojom provokujúcich otázok. Aké zbrane sú povolené v studenej vojne? Koľko môže byť mŕtvych v tomto pokračovaní politiky? Kedy sa začína a kedy sa končí? Čo je jej casus belli? Nie je ľahké nájsť kvalifikované odpovede. Keďže má ísť o pokračovanie politiky, tak isto ide o také prostriedky, ktoré umožnia dosiahnuť politické ciele. Tak v povojnovom období politika dostávala patričné pomenovania. Zadržiavanie, odstrašovanie či zatlačovanie. Pružná odveta a tiež vzájomné garantované zničenie. Podľa aktuálneho pomeru síl súperiacich veľmocí.

Nech povolanejší analyzujú historické fakty, no bez akejkoľvek indoktrinácie si myslím, že studená vojna sa nezačala po druhej svetovej vojne, ale už porážkou porevolučnej intervencie vo vznikajúcom Sovietskom zväze. Bola prerušená horúcou vojnou v rokoch 1939-45, z ktorej Sovietsky zväz vyšiel ako nespochybniteľný víťaz demonštrujúci svoju obrovskú silu. Svet sa v dôsledku výsledkov druhej svetovej vojny a nového pomeru síl k studenej vojne vrátil.

Ale presný dátum narodenia studenej vojny a meno jej autora sú známe?

Vo všeobecnosti sa pokladá za jej začiatok prejav Winstona Churchilla v prítomnosti prezidenta Trumana vo Fultone 5. marca 1946. To už je tak dávno, že my sme na to už zabudli a mladší o tom mohli len čítať. Winston Churchill vtedy vyzval vytvoriť spojenectvo národov hovoriacich anglickým jazykom, aby zohrali rozhodujúcu úlohu a sformovali vojenský blok ako protiváhu ZSSR. Prvý raz po vojne sa vrátil k pojmu železná opona. Tento termín totiž, pôvodne použil už Goebels vo februári 1945. Aktivity W. Churchilla koncom vojny a bezprostredne v máji 1945 však vypovedajú jasne. Partiu so sovietskym spojenectvom dohral ešte pred definitívnym skončením druhej svetovej vojny. Poradca Clark Clifford pripravil pre prezidenta Harryho Trumana koncepciu s názvom *Americká politika vo vzťahu k Sovietskemu zväzu.* Stalin na Churchillov prejav reagoval jeho obvinením z vojnového podpaľačstva a vyčítal aj USA účasť na takomto smerovaní politiky.

Čo charakterizovalo zmenený postoj USA k spojencovi v rámci protihitlerovskej koalície?

Najzrozumiteľnejšie azda o tom hovoria citáty z uvedeného dokumentu: „Adepti sily rozumejú len jazyku sily. USA teda musia hovoriť takým jazykom... treba ukázať Sovietskemu zväzu, že disponujeme dostatočnou silou nielen na odrazenie útoku, ale aj na rýchle vojenské zničenie ZSSR... potrebujeme vysoko mechanizovanú armádu, schopnú výsadku vzduchom i cez more. USA sa musia pripravovať na jadrovú i bakteriologickú vojnu, pretože táto vojna môže byť totálna na súši i na mori a vo vzduchu..." - napísal Clifford. Tieto zásady pokračovali v Trumanovej doktríne. Začali sa preteky v zbrojení.

Ľudstvo sa teda krátko po požiari svetového konfliktu ocitlo v prípravách na rozpútanie ďalšieho dejstva vojnovej tragédie. Išlo o zákonitý prejav nezmieriteľného sporu protikladných civilizačných koncepcií, alebo existuje iné vysvetlenie zrážky protichodných vitálnych ambícií?

Povedal by som, že aj-aj. V ideológii sa vzťahy medzi hlavnými arbitrami sveta skutočne prezentovali ako politika globálne antikomunistická na jednej strane a globálne protiimperialistická na strane

druhej. Nie som si však istý, či ideologické prívlastky boli vždy prvoradé. Alebo či viac-menej išlo o obojstranné veľmocenské záujmy USA a ZSSR s ideologickým zdôvodnením. A s rešpektovaním pomeru síl. Ako inak vysvetliť odmietnutie pomoci Sovietskeho zväzu gréckym partizánom, ktorí chceli vo svojej krajine budovať socializmus, a Angličania už nemali dosť síl ani peňazí, aby im v tom zabránili. Tak pomohli Američania. Samozrejme - tým druhým. Alebo ponechanie revolúcie v Portugalsku svojmu osudu. V polovici sedemdesiatych rokov, krátko po voľbách, v ktorých uspeli komunisti, som navštívil Lisabon. Ulice boli ešte pomaľované volebnými heslami aj kosákmi a kladivami. Pravda, vtedy pre Varšavskú koalíciu boli dôležitejšie helsinské rokovania o uvoľnení napätia vo svete a oboje akosi nešlo dokopy. Alebo na druhej strane vrelé, či aspoň hrejivé vzťahy USA s Ceausescuovým Rumunskom, vrátane obchodu so zbraňami. Či iránsko-iracká schizofrénia USA. Najskôr podporovali Saddáma proti Iránu, potom sa stal nepriateľom číslo jeden. Prečo Američania i Rusi podporovali aj viaceré reakčné režimy, ktorých orientácia sa nezhodovala s ich ideologickými hodnotami?

Nazdávate sa, že označenie studená vojna je opodstatnené a zodpovedá reálnej medzinárodnej situácii, ktorá vo svojich dôsledkoch dodnes celkom nevychladla?

Pochybujem, že o studenej vojne v rokoch 1950-53 hovoria Kórejci. V kórejskej vojne padlo alebo bolo zranených niekoľko miliónov osôb. Takmer polovica vojsk bojujúcich proti severokórejskému štátu boli Američania. Okolo 400 000. Padlo ich, bolo zranených alebo zajatých viac ako 140 000. Na druhej strane Číňania. Kto by ich spočítal? Boj o národné oslobodenie asi tiež nebudú Vietnamci považovať za studenú vojnu. Pre nich bol ozbrojený konflikt proti Francúzom ukončený porážkou francúzskych vojsk pri Dien Bien Phu v roku 1954 a neskôr proti Američanom - až do roku 1973 - vojnou horúcou. Na vietnamskom bojisku bojovalo až 500 000 amerických vojakov. Mŕtvych a ranených ťažko spočítať. A čo Blízky a Stredný Východ, Stredná Amerika, Afganistan, Afrika. Možno pokračovať.

Napriek poznaniu, že studená vojna nie je úplne priliehavým pomenovaním nedávnej skutočnosti, mohli by ste sa ju pokúsiť definovať?

Ponúka sa záver, že vojna je studená, ak nie je svetová. Ak sa na nej priamo nezúčastnia všetky hlavné veľmoci a ak nie je raketovo-jadrová. To všetko dovedna sú podmienky nutné. Či aj postačujúce, možno ukáže budúcnosť. Počet mŕtvych zrejme nerozhoduje. Casus belli? Studená vojna je stav medzi vojnami horúcimi. Takže aktom dôvodným pre studenú vojnu je skončenie vojny horúcej. Tak to aspoň doposiaľ bolo.

Literatúra prisúdila činnosti spravodajských služieb povesť neviditeľného frontu. Ako z profesionálneho hľadiska vyzerali skryté bojiská svetovej vojny?

Spravodajské služby boli významným faktorom studenej vojny a akoby vypĺňali medzeru medzi diplomaciou a vojenským útokom. Pre ne studená vojna bola jednoducho vojna. V jej priebehu použili všetko, čím disponovali. Zúčastnili sa na nej hlavné veľmoci sveta. Bola svetová. Voľným okom sotva spozorovateľné súperenie mocností sa odohráva v piatich hlavných oblastiach. Jednou z nich je SIGINT, čiže Signál Intelligence, do ktorej môžeme zahrnúť aj komunikačnú, elektronickú a telemetrickú špionáž, teda COMINT, ELINT a TELINT. Ďalšou je agentúrne spravodajstvo, čiže Human Intelligence, slovom HUMINT. Neodmysliteľnou súčasťou boja o myslenie ľudí je psychologická a ideologická diverzia. Osobitnou kapitolou sú tajné operácie, spojené aj s atentátmi a vraždami. Na dosiahnutie stanovených cieľov sa využívajú i špeciálne akcie ozbrojených útvarov zvláštneho určenia.

ROZHOVOR DRUHÝ

Táto planéta bola náramne nevinná, okrem tých úžasných veľkých mozgov.

Kurt Vonnegut, Galapágy

Obraz špionáže často vychádza z náhodných a čiastkových správ v médiách, prípadne z fiktívnych sujetov umeleckých diel. Môžete drámu studenej vojny dať do jej skutočných proporcií?

Pre spravodajské služby to bola vojna od diplomatických kuloárov až po strieľanie „ostrými". Vo vzduchu, na mori i na súši. A dodám, že *theatres* - tak pekne v USA nazývajú bojové polia - sa ani nedajú priveľmi od seba oddeľovať.

Uveďme fakty. Zostrelenie špionážneho lietadla U-2 pilotovaného Francisom Gary Powersom 1. mája 1960 hlboko nad územím ZSSR sa stalo verejne známym incidentom - okrem iného aj preto, lebo Powersa neskôr vymenili za plukovníka sovietskej špionáže Rudolfa Ábela, ktorý pôsobil v USA ako „nelegál", teda človek so zmenenou identitou. Američania ho odhalili a odsúdili. Francis G. Powers mal priniesť utajované informácie do Fort Meade, centra elektronickej špionáže USA. Nebol to však ani prvý, ani posledný a ani najväčší incident medzi dvoma superveľmocami.

Je elektronická špionáž záležitosťou salónnych gavalierov a predovšetkým problematikou laboratórnych bádateľov?

Viacerí majú dojem, že elektronická špionáž, je „fajnová práca". Ale v živote sa toho veľa len zdá. Fort Meade je malé mestečko medzi Washingtonom a Baltimore s asi tromi až štyrmi tisíckami obyvateľov. Je to mestečko rarít. Každý deň do zamestnania prichádza najmenej desaťkrát viac zamestnancov, ako má obyvateľov. Denne na miestnu poštu prichádza okolo 18 000 poštových zásielok a telefónna ústredňa denne prepája okolo 30 000 hovorov. Ak si náhodný návštevník chce v miestnej kaviarni vypiť kávu, alebo sa nechať ostrihať u holiča - ako úsmevne píše James Bamford v knihe *Puzzle Paláce* - musí najskôr vyplniť dlhý dotazník, zaviazať sa k mlčanlivosti a nechať sa pripútať k detektoru lži. Skrátka, nachádzate sa v *Sigint City*. Vo Fort Meade je centrála najväčšej elektronickej špionáže na svete, *National Security Agency,* ktorú Harry Truman zriadil svojím dekrétom v októbri roku 1952.

To znie lákavo. Nahliadnime do hlavného mesta globálneho odpočúvania. Aký význam mal sigint počas studenej vojny?

Sigint bol pravdepodobne najdrahším, efektívnym, ale aj najkrvavejším prostriedkom získavania špionážnych informácií počas studenej vojny. Vytvorenie NSA bolo logickým pokračovaním komunikačnej špionáže z obdobia druhej svetovej vojny. Traumy z Pearl Harbour a situácie po jej skončení. Narodilo sa podivuhodné mláďa, ktoré v priebehu studenej vojny vyrástlo v dinosaura žijúceho na súši, vode, vo vzduchu i v kozme. S desiatkami tisíc zamestnancov a desiatimi až pätnástimi miliardami dolárov ročného rozpočtu.

Pred stvorením elektronického jaštera gigantických rozmerov zrejme ešte bolo na svete dosť miesta aj pre dôverné a intímne rozhovory. Kto splodil tohto mutanta s veľkými ušami?

Rodným listom NSA sa stala tajná dohoda UKUSA. Medzi United Kingdom and USA. Narodila sa ešte počas druhej svetovej vojny. V roku 1947 ju reaktivovali vlády USA, Veľkej Británie, Kanady, Austrálie a Nového Zélandu. Vlády týchto krajín sa zaviazali poskytnúť v záujme pravdy, spravodlivosti a amerických hodnôt života svoje územie pre účely elektronickej špionáže proti Sovietskemu zväzu, Číne a ostatným. Tým, ktorí mali inú pravdu, inú spravodlivosť a iné predstavy o životných hodnotách. Alebo možno predovšetkým, iný veľmocenský záujem ako USA. Elektronická špionáž bola dôležitým frontom studenej vojny.

Dá sa ilustrovať rozdiel medzi nesmrteľnosťou vymyslených filmových postáv a zraniteľnosťou naozajstných ľudských bytostí, ktoré sa ocitli uprostred nepredstieraných dramatických udalostí?

Posúďme spoločne, či išlo o romantický front džentlmenov, alebo o skutočnú vojnu. Pripomeňme druhý september 1958. Zo základne Incirlik v Turecku vyštartovalo lietadlo EC-130. Na palube bolo jedenásť členov posádky, ktorí obsluhovali systémy technickej špionáže. Radary, fotografické prístroje, zariadenia pre monitorovanie rádiového spojenia a iné. Bola to riskantná akcia. Zachytiť signály radarov protivzdušnej obrany je možné len vtedy, ak sú v činnosti. A v činnosti sú, iba ak je na to dôvod. Napríklad pri približovaní sa cudzích lietadiel k hraniciam ZSSR. Alebo dokonca pri narušení jeho vzdušného priestoru. Nie je preukázané, či pilot Rudy Swiestra mal úlohu

letieť iba pozdĺž hranice, alebo mal pokyn ju narušiť. Faktom je, že ju narušil a dostal sa nad Arménsko. Na to, čo sa stalo potom, existovali dve verzie. Podľa americkej pilot urobil navigačnú chybu a EC-130 zostrelila sovietska protivzdušná obrana. Pretože Američania dúfali, že piloti sa zachránili a lietadlo opustili niekde v priestore nad Jerevanom, žiadali informácie o ich osude.

A ako to bolo naozaj?

Vo februári 1959 štátny tajomník John Foster Dulles zverejnil záznam odpočúvania spojenia sovietskej protivzdušnej obrany počas akcie. Výťah z komunikácie medzi pilotom sovietskeho lietadla a dôstojníkom, ktorý riadil akciu protivzdušnej obrany, je veľavravný:

Vidím cieľ vo výške 10 000 metrov.
...vykonajte útok.
...cieľ zasiahnutý... horí... obracia sa k hraniciam... cieľ spadol.
Ideme domov.

Ak toto nie je zo seriálu, tak to patrí k vojne. Je otázka, či k studenej. Čo na to Moskva?

Pravosť rozhovoru poprela a sovietske úrady vydali vyhlásenie o tom, že v Arménsku havarovalo cudzie lietadlo a šesť členov posádky zahynulo. Neskôr sa však aj v sovietskej tlači objavil článok, podľa ktorého sa všetkých jedenásť členov posádky zachránilo. Boli pochytaní v Jerevane. Držali Sovieti administratívu USA v neistote, čo všetko sa mohli dozvedieť o misii špionážneho letu a s čím by mohli na medzinárodnej aréne vyrukovať? Možno.

Takže - ako vraví prozaik - hra na život a na smrť. A ako tvrdí básnik - je to príliš zložitá hra, v ktorej nik nevie, či je ten, kto hľadá, alebo ten, kto je hľadaný.

A dramatik by možno dodal, že neviete, či ste lovec alebo obeť. Obdobné prípady, ešte početnejšie boli nad Baltickým a najmä nad Japonským morom. V blízkosti hraníc Sovietskeho zväzu, Číny a Kórejskej ľudovodemokratickej republiky. Počet leteckých incidentov spojených s elektronickou a komunikačnou špionážou medzi USA a ZSSR, alebo medzi USA a KĽDR sa odhaduje asi na tridsať. Veľmi často sa končili zostrelením lietadiel a aj smrťou ich posádok.

Možno uviesť ďalšie príklady konkrétnych ľudských tragédií, ktoré dotvárajú reálny obraz súperenia veľmocí v inak zdanlivo mierovom svete?

V apríli 1950 nad Baltickým morom sovietske stíhačky zostrelili americké prieskumné lietadlo. Zahynulo pri tom desať členov posádky. O dva roky neskôr pri sibírskom pobreží zostrelili prieskumné americké lietadlo s desiatimi ľuďmi na palube. V roku 1953 došlo k leteckému súboju. Prieskumné lietadlo nad Žltým morom ochraňovalo šestnásť amerických stíhačiek. Napadlo ich osem Migov. Ich útok bol odrazený a Američania jeden Mig zostrelili. A mohli by sme ešte dlho pokračovať. Zrejme najvážnejší incident sa stal v apríli roku 1969. Pri zisťovaní činnosti sovietskej, čínskej a severokórejskej protivzdušnej obrany zahynulo 31 členov posádky špionážneho lietadla. Americké lietadlo EC-131 približne šesť hodín po štarte zostrelili stíhačky KĽDR. Tak akosi vyzerala studená vojna vo vzduchu.

Aj na mori sa v období naoko hlbokého mieru bojovalo. Piateho januára 1968 plávala okolo kórejských brehov špionážna loď Pueblo, ktorej úlohou bolo elektronicky preskúmať východné pobrežie Kórejskej ľudovodemokratickej republiky a sovietsky prístav Petropavlovsk. Odpočúvala aj rádiovú komunikáciu sovietskych lodí, ktoré operovali v zálive Cušima. Odhad rizika bol minimálny - vraj preto, lebo sa tu ešte nikdy nič nestalo! Tak loď vyplávala do akcie bez leteckej ochrany či sprievodu ďalších námorných plavidiel. Asi osemnásť dní po vyplávaní radista na Pueble vysielal výzvy o pomoc. Ako vo vojne. Loď bola s celou posádkou zajatá. Jeden námorník zahynul.

Pamätníci si možno spomenú na rozstrieľanú americkú špionážnu loď Liberty v roku 1967 počas izraelsko-egyptského konfliktu. Izraelčanom príliš neprekážalo, že USA sú ich spojenci. Američania sa nemali motať tam, kde ich Izraelčania nepotrebovali, a zisťovať o konflikte pravdu. Veď im ju povedali - tú svoju. Bomby, rakety, torpéda, napalm. Izraelské lietadlá a bojové člny zničili komunikačný systém a špionážne aparatúry amerického plavidla. Vedeli, kam treba strieľať. Účet? Tridsať štyri zabitých Američanov. Desiatky zranených. Možno by pokračovali až do konca. Len mobilizácia americkej šiestej flotily ich zastavila. Akonáhle izraelskí analytici zaregistrovali jej aktivitu, ich diplomati sa rýchlo ospravedlnili. Za omyl. Casus belli? Prečo, veď vyjadrili ľútosť nad „omylom".

Sovietsky zväz bol nepochybne dobre informovaný o dianí na strane svojho vtedajšieho protivníka. O sovietskych špionážnych lietadlách sa dostupné literárne pramene vôbec nezmieňujú.

Sovieti na elektronickú špionáž používali najmä plavidlá, ktoré sa pohybovali pod legendou rybárskych alebo výskumných lodí. Jednou z nich bola malá VEGA s výtlakom asi 600 ton, ktorá „lovila" vo vzdialenosti 12 míľ od pobrežia Virginie. Jej špionážne aparatúry však dosiahli do priestoru v okruhu 100 míľ. Mohla tak zachytávať signály z námornej základne v Norfolku a ďalších vojenských zariadení v okolí. Ponevierala sa aj neďaleko americkej atómovej ponorky pri cvičných streľbách s raketami Polaris. Alebo zo vzdialenosti asi 15 míľ od zakázaného priestoru sledovala skúšky jadrových zbraní v južnom Pacifiku. To bohato stačilo na elektronický prieskum. Analýzou elektromagnetických impulzov spôsobených výbuchom určili čas a polohu explózie. Z iných údajov, ktoré zachytili pri jadrových výbuchoch v atmosfére, mohli určiť parametre, účinnosť a konštrukciu amerických jadrových zbraní. Sovietsky zväz mal k dispozícii viacero plavidiel, ktoré mali podobné poslanie. Najväčšou bola moderná loď s výtlakom 3 600 ton vybavená špionážnymi laboratóriami. Bol to pomerne lacný zdroj dôležitých poznatkov a ich získanie bolo spojené s menším rizikom ako v prípade špionážnych letov.

Osobitnú kapitolu v spletitom príbehu ľudstva počas 20. storočia - plného úžasných vedecko-technických objavov, ale aj tragických vojen - predstavuje dobývanie vesmíru. O čo vlastne išlo? Aké tajomstvá sa skrývali v pozadí fascinujúceho technického napredovania?

Je známe, že „studeno" sa bojovalo aj v kozme. Vedecké úspechy oboch veľmocí na tomto poli umožnili elektronickú vojnu rozohrať a rozohriať využitím družíc. Už v roku 1961 USA vyniesli na obežnú dráhu zeme prvú „vesmírnu špiónku" SAMOS, Satelit and Missile Observation System. Družice umožňovali televízny prenos obrazu na zem, fotografovanie zemského povrchu, elektronický prieskum alebo odpočúvanie rádiokomunikácií. Sovietsky zväz s obdobným účelom v roku 1962 vypustil družicu KOSMOS. Potom sa už vrece so špionážnymi družicami roztrhlo. Telemetrický satelit Rhyolite, potom Big Bird v roku 1971 schopný z výšky 90 míľ rozlišovať predmety s uhlopriečkou 8 palcov, spôsobilý infrakamerami zisťovať balistické rakety v silách, odpočúvať rádiokomunikácie, vytvárať multispektrál-

ne obrazy. Nasledovali Keyhole, Aquacade a ďalšie. Rovnako narastal počet modernizovaných sovietskych špionážnych Kosmosov.

Ako vyzerá posvätná dôstojnosť človeka, nedotknuteľnosť jeho najosobnejších sfér či právo na súkromie v zrkadle uvedených skutočností?

V roku 1985 šéf CIA Stansfield Turner vyhlásil: „Nie je ďaleko čas, keď americká rozviedka bude schopná kontrolovať prakticky každý bod zemegule aspoň z jedného zdroja a najvážnejšie oblasti a objekty pomocou niekoľkých technických prostriedkov".

To bolo pred pätnástimi rokmi. A dnes?

Tento čas je už určite tu. Rusko sa isto priblížilo k takejto pozícii - podľa dostupných údajov v rokoch 1992-93 dopravili na obežnú dráhu okolo osem moderných špionážnych družíc. Poradové číslo týchto Kosmosov prekročilo už číslo 2200 a kozmickú rozviedku sú epizodicky schopné vykonávať nepochybne Čína, Francúzsko, Anglicko, Japonsko, Nemecko a Izrael. Vo výškach medzi 120 až 1000 km sa pohybuje najmenej 50 špionážnych družíc, ktoré urobia asi 5 až 10 obletov za deň. Ďalšie sú stacionárne. Uskutočňujú optický, rádiolokačný, radiačný a laserový prieskum.

Takže si môžeme vybrať z dvoch ponúkajúcich sa možností. Je to dobré, alebo zlé? Je to optimistické, alebo pesimistické? Knowledge is the best power, povedal tuším Francis Bacon a Rockefeller si túto myšlienku osvojil natoľko, že si ju dal vytesať ako vlastnú na priečelie svojho centra v New Yorku. Poznanie nerobí vždy človeka šťastným, ale neinformovanosť zrejme tiež nie je to, čo by nám chýbalo k spokojnému a zodpovednému životu.

Nemienim šíriť nereálny optimizmus. Ako v Galapágoch napísal Kurt Vonnegut: „Táto planéta bola náramne nevinná, okrem tých úžasných veľkých mozgov". Ale poznanie je možno najlepším predpokladom správneho riešenia. Dovolím si zažartovať - berme to tak, že keď každý bude všetko vedieť, bude jasné, že konflikty záujmov môžu byť riešené len politicky. Potom spravodajské služby vlastne poskytujú mierové riešenia. To je optimistické, nie?

Ľudia sa však asi menej obávajú špionážnych lietadiel, lodí a družíc ako „ploštíc". Sú ich obavy opodstatnené?

Pravdu povediac v súvislosti s témou technickej špionáže máme u nás naozaj skromnejšie očakávania, ktoré sa týkajú najmä odpočúvania telefónov či rozhovorov. To nie je mylné videnie vecí. Iba nekompletné. Popisované prostriedky sigintu sú určené na zabezpečenie strategických cieľov. Takými sú informácie o systéme protivzdušnej obrany, o výrobných zariadeniach zbraní hromadného ničenia, o plnení dohôd odzbrojovania. Zisťovanie úkrytov raketovo-jadrových zbraní a určovanie ich dislokácie. Aj na včasné varovanie pri štarte rakiet. Ako som už spomenul, kozmické prostriedky slúžia na komunikačnú kontrolu. Poskytujú informácie o presunoch vojsk. Odhaľujú nové vojenské objekty a podobne. V súčasnosti napríklad špionážne družice vedia zistiť aj zbrane ukryté pod zemou, ale aj ukryté zásoby pohonných hmôt, ložiská strategických surovín či očakávanú úrodu obilnín.

Umožňuje teda vyspelá technika, aby sa naozaj každý dozvedel úplne všetko?

Kto je vševediaci a všemohúci, je v krajinách našej kultúry známe. Smrteľník by nemal mať také ašpirácie. Sú informácie, ktoré potrebuje, iné, ktoré nepotrebuje, a ešte ďalšie, ktoré je lepšie nevedieť. Niekedy čím viac „informácií" dostáva, tým je ďalej od pravdy. Lenže poznanie je sila, a tak spravodajské služby - keďže nie sú klubmi filozofov - sa usilujú čo najviac záujmových informácií získať a súčasne svoje krajiny pred únikom informácií ochrániť. Proti sigintu, ale aj klasickej špionáži sa rozvinula nová disciplína zvaná crateológia, čiže veda o ukrývaní. Napríklad jadrové zbrane je vhodné umiestniť v prostredí s prirodzeným radiačným pozadím. Povedzme v teréne, kde sa nachádza prírodný urán. Budujú sa aj sofistikované dezinformačné systémy. V bývalej ČSSR sme spolu s náčelníkom generálneho štábu každý rok schvaľovali plán dezinformácií, ktorý mal poskytnúť spravodajským službám falošné informácie a okrem toho podnietiť iné spravodajské zdroje protivníka k činnostiam, ktoré našej kontrarozviedke vytvárali užitočné signály. Samozrejme, aj zamestnávať tých na druhej strane zbytočnou prácou. Je to hra na skrývačku.

Romantická čitateľka a galantný čitateľ odteraz už budú vedieť, že pri zasnenom pohľade na hviezdnatú oblohu im nad hlavami krúžia aj zvedavé družice. Znamená to, že vedecký vývoj presunul technickú špionáž výlučne do vesmíru?

Nielen do vesmíru. Sú informácie, ktoré sa kozmickými prostriedkami zistiť nedajú. Je to ako s dôležitosťou konvenčných zbraní v dobe jadrových arzenálov. Preto ani veľmoci nepohrdli „skromnejšími" prostriedkami. Svedčia o tom príklady, o ktorých hovoril na porade kontrarozviedok v Prahe v roku 1986 prvý podpredseda KGB, vtedy generálplukovník F. D. Bobkov.

Na podmorskom kábli pri pobreží Čukotky zistili odpočúvacie zariadenie, odhalili aj vagón so špionážnym laboratóriom ukrytým v kontajneri pod kamuflážou nákladu japonských suvenírov a umeleckých predmetov. Vagón mal prejsť z prístavu Nachodka cez územie Sovietskeho zväzu do Leningradu a ďalej pokračovať ako lodný náklad do Škandinávie. Takto chceli zisťovať údaje obdobného charakteru ako špionážne družice. Napokon priamo v Moskve odhalili odpočúvacie zariadenie CIA na monitorovanie telefonického spojenia vládnych inštitúcií. Na druhej strane z diplomatických objektov ZSSR vo Washingtone odpočúvali elektronické komunikácie vládnych inštitúcií USA. Rozruch vyvolali špionážne čipy zamontované do písacích strojov francúzskeho - a ako sa neskôr zistilo aj amerického veľvyslanectva v Moskve. „Trójskeho koňa" do písacích strojov inštalovali špecialisti KGB počas prepravy od dodávateľa na miesto určenia.

Slovom, všade, kde bol o spravodajské informácie záujem - vo Washingtone alebo v Moskve - ale i v iných krajinách, kde to bolo operatívne možné, výzvedné služby odpočúvali diplomatické spojenie „tých druhých". Aj rozhovory v práčovniach či v súkromných bytoch. V každom prípade niet vedeckého poznatku alebo techniky, ktoré by špionážne organizácie nepoužili, ak je to efektívne a ak na to majú. Na získanie dôležitých špionážnych informácií poslúžili aj automatické vysielače signálov o pohybe nákladných vozidiel po komunikáciách odvážajúcich materiál z vojenských skladov - „tých druhých". Účelom bolo zistiť signály možnej bezprostrednej prípravy na horúcu vojnu, keď je reálne predpokladať zvýšený pohyb nákladných vozidiel práve na takýchto komunikáciách. Pre zvýšenie bezpečnosti spojenia používali agenti vysielače na krátku vzdialenosť. Pri prejazde agenta v aute okolo určeného miesta príjemcu správy ju vyslal s nízkou energetickou úrovňou počas 1 až 3 sekúnd. Alebo použili

vysielače pre spojenie agenta so špionážnou družicou. Na zlepšenie možnosti sledovať cudzích diplomatov používali kontrarozviedky rádiomajáky, ktorými tajne vybavili ich autá. Špecialisti FBI ich československým diplomatom inštalovali do nárazníka aj iných častí automobilov pri servise vozidiel alebo počas iných vhodných situácií. A tak *sigint war* prebiehal na všetkých frontoch a úrovniach.

Názory na Štátnu bezpečnosť sú podmienené mnohými uhlami pohľadu. Po desiatich rokoch aktuálnej sociálnej skúsenosti sa však zdá, že tam, kde nemá moc štát, majú moc iné štruktúry. Akými prostriedkami a možnosťami disponovala československá tajná služba v čase, keď ste stáli na jej čele?

Štátna bezpečnosť mala prostriedky ktoré boli pre jej spravodajské úlohy primerané. Svedčí o tom odhalenie odpočúvacieho systému na veľvyslanectve USA v Bratislave, ktoré vyvolalo v roku 1993 značný rozruch. Skutočnosť je taká, že v rámci trendu rozvoja diplomatických vzťahov medzi ČSSR a USA sa už dávno pred rokom 1989 predpokladalo zriadenie konzulátu USA v Bratislave. S veľkou pravdepodobnosťou kontrarozviedka mohla určiť aj objekt nového konzulátu. Tak budovu vybavila špionážnou technikou. Mikrofóny umiestnili pod parkety i za radiátory. Budova bola nepochybne pred nasťahovaním úradu prehliadnutá americkými technikmi, ktorí tieto zariadenia nenašli. Podľa môjho názoru boli objavené na základe informácie, ktorú kompetentní pracovníci veľvyslanectva alebo centrály vo Washingtone dostali v roku 1992 z iných zdrojov. V roku 1986 na veľvyslanectve Nórskeho kráľovstva v Prahe technici ich kontrašpionáže odhalili odpočúvacie mikrofóny. Bolo to dosť nepríjemné, pretože sa to stalo tesne pred oficiálnou cestou podpredsedu vlády Ladislava Gerleho na rokovania do Oslo. Protest nórskej strany československá vláda však neprijala s poukázaním, že môže ísť o provokáciu. Prípadne o záujem tretej strany narušiť vzťahy ČSSR a Nórska.

5* *akými „technickými" skúsenosťami sa ŠtB stretávala v zahraničí?*

Naše hlavné mesto nebolo pre informácie záujmových zastupiteľských úradov ani viac ani menej bezpečné ako v iných sídlach rozdeleného sveta. Veď v minulosti naši špecialisti zistili odpočúvanie československého veľvyslanectva v Paríži, ale aj v niektorých iných krajinách, napríklad Blízkeho Východu. Kto bol

iniciátorom takého opatrenia nie je jednoznačné, pretože nie vždy to musí byť spravodajská služba hostiteľskej krajiny.

Vaša legendárna kniha Ministerstvo strachu? približuje štruktúru niekdajšieho Federálneho ministerstva vnútra. Sféra technických činností bola sústredená v šiestej správe.

Išlo o jednu z najväčších správ FMV. Mala vlastný ústav na výskum odpočúvacích zariadení, tajnopisných prostriedkov a ďalších špionážnych technológií. Aj útvary, ktoré priamo pôsobili pri aktívnom nasadzovaní tejto techniky v spolupráci s útvarmi rozviedky, kontrarozviedky a zvláštnej správy. Okrem toho riadila rádiorozviedku i rádiokontrarozviedku. Na prelome sedemdesiatych a osemdesiatych rokov sa úseky výskumu, vývoja a výroby spravodajských technológií oddelili. Vznikla Technická správa FMV a Správa výkonnej spravodajskej techniky. V druhej polovici osemdesiatych rokov ukončili vývoj novej generácie odpočúvacích aparatúr. Diaľkovo riadené mikrofónne vysielače s prenosom informácií rádiom, ale aj špeciálnym vedením, alebo s využitím vysokofrekvenčného prenosu legálnym telefónnym vedením, či vedením elektrickej energie. Súčasne vyvíjali optoelektronické spravodajské mikrofóny a prenosové vedenia. Zaujímavým problémom bola reštitúcia obrazu. Nie, nešlo o vrátenie vzácnych umeleckých diel bohatej dedičke a jej priateľovi, ale o digitálne spracovanie často nekvalitných spravodajských fotografií a ich úpravu do použiteľnej kvality. Dnes je to už pre šikovného experta vybaveného vhodným fotoeditorom hračka. Ale pred pätnástimi, či dvadsiatimi rokmi? Pomerne dobré výsledky dosiahli vo výskume chemických prostriedkov tajnopisu a prostriedkov odhaľovania tajnopisu cudzích výzvedných služieb. Po reorganizácii v roku 1988 sa opäť Technická správa so Správou výkonnej spravodajskej techniky zlúčili a úseky rádiorozviedky aj rádiokontrarozviedky prešli do pôsobnosti Zvláštnej správy.

Pojem krypto- sa zhoduje s významom skrytý tajný, nejasný, neznámy Vyjadrujeme ním zahalenú podstatu vecí, informácií a niekedy aj ľudí. Zíde sa nám, ak chceme povedať, že za tým, čo vidíme, je v skutočnosti niečo iné. Kryptológia je veda o šifrovaní. Nie je tajomstvom, že ide o vašu srdcovú záležitosť. Takže nech sa páči.

Kryptoanalytická služba je typickým prostriedkom informačnej vojny. Výskum a vývoj šifrovacej techniky, ako aj lúštenie a dešifro-

vanie cudzích šifier zabezpečovala Zvláštna správa FMV. V sedemdesiatych a osemdesiatych rokoch sa nám podarilo vybudovať efektívnu organizáciu pre tvorbu vlastných šifier a aj pre získavanie informácií zo šifrového spojenia „protivníka". V roku 1969 to bol iba samostatný odbor pre riadenie šifrovej služby v štáte a výrobu šifier. Za dvadsať rokov vyrástol do podoby 13. správy FMV s výskumno-vývojovou základňou, lúštiteľským a dešifrovacím odborom aj rádiošpionážou.

Činnosti tejto služby som venoval dosť priestoru v knihe *Ministerstvo strachu?,* a tak hádam len stručne. Porovnanie s výsledkami analýzy šifrového spojenia „protivníka" mi dovoľuje tvrdiť, že naša šifrová služba bola na veľmi vysokej úrovni, riziko kryptoanalytického prieniku do našich šifier bolo minimálne.

Špecialisti Zvláštnej správy dešifrovali diplomatickú korešpondenciu viacerých významných krajín na druhej strane frontu. Aby prenikli k informáciám, využívali všetky operatívne aj technické prostriedky a spôsoby. Kryptoanalýzu cudzích šifier, využitie parazitného elektromagnetického vyžarovania šifrovacej a komunikačnej techniky, chyby pri šifrovaní aj ukradnutie šifrovacích kľúčov. Človek je tvor omylný a občas aj nedbalý. Chybou, na ktorú lúštiteľská služba čaká, je porušenie Prikázania: „Nepoužiješ rovnaké šifrovacie kľúče dvakrát". Ak Prikázanie porušili, bola to pre kryptoanalytikov lahôdka. Občas nám ju darovali.

Asi netreba skrývať, že k dešifrovaniu viacerých diplomatických správ pomohli operatívne opatrenia. Vmontovanie miniatúrneho vysielača ako trójskeho koňa do šifrovacieho zariadenia cudzieho zastupiteľského úradu. Alebo získanie šifrovacích kľúčov prostredníctvom agentúry, či tajnou „návštevou" úradov. Nie je to nič nezvyčajné ani v „slušnej" spoločnosti a nielen v období studenej vojny. A ani dehonestujúce kryptoanalytickú službu. Veď jeden z najschopnejších výkonných zástupcov riaditeľa NSA Louis Tordella - ktorý šestnásť rokov zastával svoj úrad a bol v odbore absolútnou autoritou - považoval za trvalo platnú zásadu, že je vždy oveľa ľahšie a lacnejšie šifru ukradnúť ako vylúštiť. Bez ohľadu na to, či pracujeme tužkou, alebo máme najmodernejší počítač tých čias CRAY-1. S Edgarom Hooverom zviedol ostrý boj o súčinnosť FBI v tomto druhu operácií. Napokon aj k slávnemu „rozbitiu" ENIGMY výrazne prispeli podrobné informácie o konštrukcii a technických detailoch šifrovacieho stroja.

Začiatkom 90. rokov popredné politické autority - domáce i zahraničné - azda s trocha iným úmyslom dávali najavo vysokú profesionálnu prestíž a efektívnosť najmä sovietskej spravodajskej služby KGB, východonemeckej STASI a aj našej ŠtB v najširších medzinárodných dimenziách. Ako sa na tomto renomé v oblasti elektronickej špionáže podieľala koaličná spolupráca?

Ako v každej inej oblasti. Vytvorená základňa špionážnych technológií ŠtB sa mohla vo svojej činnosti opierať o vlastné poznanie kumulované fakticky za celé povojnové obdobie. Hovorí sa tomu inštitucionálna pamäť. Dostávala však potrebné informácie aj od spriatelených služieb celej Varšavskej zmluvy, najmä KGB. Ak na niektoré spravodajské akcie vlastné sily nestačili, spojenci si pomohli aj technickými prostriedkami.

Možno by bolo vhodné objasniť niektoré interesantné odborné termíny, ktoré ste spomenuli v spojitosti s elektronickou špionážou. Čo si treba predstaviť, keď počujeme napríklad výraz rádiorozviedka?

Československá kontrarozviedka, samozrejme, využívala rádiorozviednu službu. V osemdesiatych rokoch - s pomocou STASI, spravodajskej služby NDR - vybudovali pri Chebe, na Bukovej hore, v okolí Sušíc, Poledníku a pri Bratislave špionážne základne. Takto monitorovali rádiové spojenie nemeckej a rakúskej pohraničnej stráže a ich spravodajských orgánov, najmä pri zabezpečovaní vlastných špionážnych akcií. Ale aj autotelefóny politických činiteľov susedných štátov.

A na čo slúžila rádiokontrarozviedka?

Rádiokontrarozviedny systém bol prepojený s obdobnými sústavami štátov Varšavskej koalície. Vybudovali ho najmä pre prípad vojnového stavu, kedy by bola reálna aktivizácia obojstranného rádiového spojenia špionážnych centrál a ich agentúry. V mierových podmienkach agenti na území Československa prijímali rádiové vysielanie výzvedných ústredí a svoje správy napísali tajnopisom, ktorý v listoch odosielali na krycie adresy v zahraničí. No práve využitím siete rádiokontrarozviednych služieb mohli kontrarozviedky s istou pravdepodobnosťou určiť oblasti príjmu správ vysielaných z jednotlivých štátov, a tak zistiť počty ich agentov a približne aj ich miesto. Pre potreby spoločného využívania rádiokontrarozviedneho systému a analýzy v Prahe vo vile *Na Zátorce* pracoval *Aparát*

koordinácie. Spoločne tam pracovali špecialisti kontrarozviednych služieb štátov Varšavskej zmluvy.

Viacerí by sa iste radi ešte viac dozvedeli o československej elektronickej špionáži - o „stenách, ktoré majú uši". Cím by ste mohli uspokojiť zvedavosť amatérov a záujem profesionálov?

Viem, že táto látka by umožnila ušiť kostýmy, ktoré by obohatili spravodajský šatník kruhy, ale nemienim sa pridať k deklasovaným generálom a plukovníkom najmä z východu a dávať k lepšiemu čo, kde všade a ako. To určite nie je akt nepriateľstva k bývalým protivníkom „až za hrob studenej vojny". Nič také nepociťujem. Je to možno zvláštne, ale nespomínam si, že by som taký vzťah ku komukoľvek pociťoval i predtým. To bolo o inom.

Máme teraz nové vzťahy, usilujeme o nových spojencov. Ale partner by mal byť suverénny. Ak takú možnosť nemá, potom nie je partnerom, ale niekým iným. Tým niekým iným by sme nemali byť, pretože niekto taký má nulovú spojeneckú váhu. Je to dokonca horšie postavenie ako mať status protivníka. Jeho váha je braná do úvahy. A nie tak zriedka sa stane, že práve váha protivníka určí výsledok kompromisu pri strete záujmov - aj na úkor spojenca v „bezváhovom stave". Teda ak chceme byť dôveryhodným partnerom i v nových vzťahoch, musíme mať svoju spojeneckú váhu.

Tento pocit mám aj ako súkromná osoba. Som patriotom svojej vlasti tu doma na Slovensku a cítim záväzok i k tej bývalej Československej republike, nech už mala akýkoľvek prívlastok - či socialistická alebo federatívna. Toto je vecou vzťahu k našim národným záujmom. Slovenským aj českým.

Horúce okamihy studenej vojny rozdelili Kórejský polostrov na dva svety. Hranicu, ktorá prechádza 38. rovnobežkou, strážia z jednej strany severokórejskí vojaci - dvadsať metrov za nimi stoja príslušníci americkej armády. V popredí je Alojz Lorenc, ktorý miesto navštívil v roku 1989. Na druhom zábere rokovací stôl, pri ktorom uzavreli primerie bojujúce strany v kórejskom konflikte. 38. rovnobežka sa nachádza približne v línii mikrofónových káblov.

Porada kontrarozviedok krajín Varšavskej koalície, Kuby a KĽDR v Pchjongjangu sa konala na sklonku mrazivého medzinárodného súperenia v januári 1989. Prvý námestník federálneho ministra vnútra Ing. Alojz Lorenc, CSc., na rokovaní viedol československú delegáciu.

Alojz Lorenc fotoaparátom zachytil situáciu niekoľko dní po vstupe vietnamských vojsk do Kambodže v januári 1979. Na snímke rozbombardovaný pohraničný objekt.

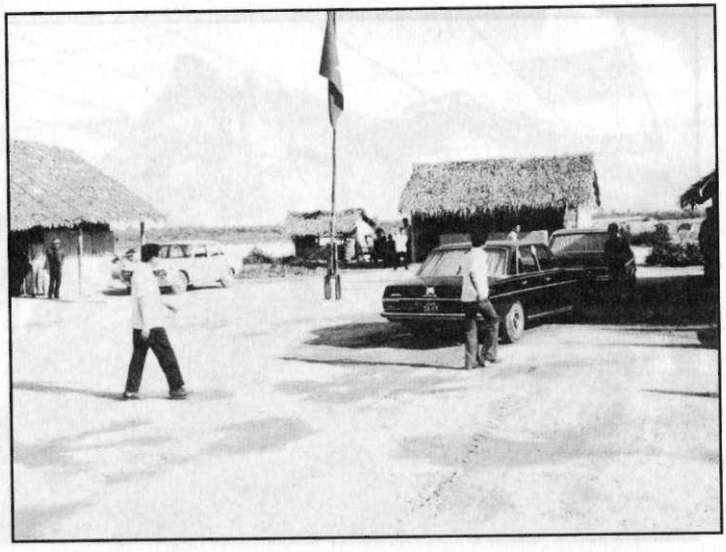

Atmosféra dediny na vietnamsko-kambodžskom pohraničí zaznamenaná objektívom autora.

Nezvyčajný vzhľad exotického hraničného priechodu.

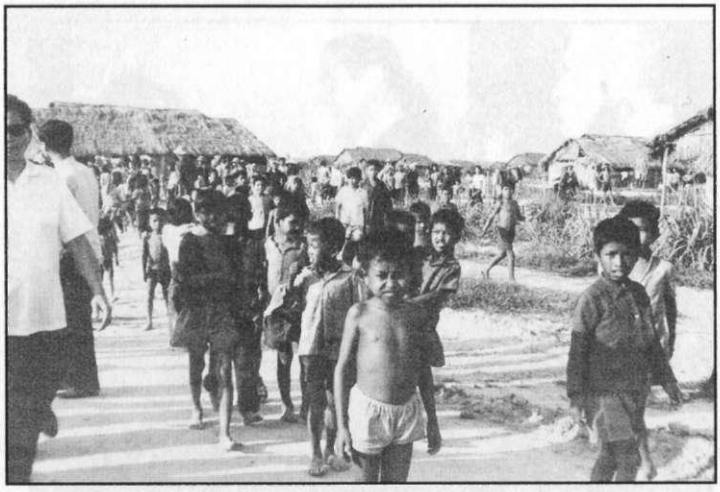

Nielen vzťah k fotografovaniu, ale predovšetkým vzťah k hodnote ľudského života autor vyjadril aj záberom z tábora pre 5 000 bezprizorných kambodžských detí v januári 1979.

Chvíle odpočinku v Saigone (Ho-Či-Minovom Meste) v roku 1979.

Pohľad Alojza Lorenca na Lisabon v roku 1976 krátko po demokratických voľbách. V popredí pozostatky volebnej kampane.

Pri prijatí československého ministra vnútra Jaromíra Obzinu u Fidela Castra. Havana 1981.

Minister vnútra PĽR generál Czesław Kiscak odovzdáva Alojzovi Lorencovi vyznamenanie Komandoria rádu za zásluhy o Poľsko. Rok 1986

Letisko Praha. Zľava Alojz Lorenc, veľvyslanec ZSSR Viktor Lomakin, prvý podpredseda KGB generál armády Filip Denisovič Bobkov. Október 1988

2 | FATAMORGÁNY, ILÚZIE, ZRKADLÁ A HMLA

ROZHOVOR PRVÝ

Špión je človek ako vy alebo ja, priateľu. Nič, čo je ľudské, nie je mu cudzie.

V posledných rokoch je knižný trh zaplavovaný špionážnou literatúrou. V niektorom z množstva amerických diel prekladateľ dokonca prišiel na nápad preložiť humint ako humanitárnu, či humanitnú špionáž. Akú partitúru v orchestrálnej skladbe „humanitnej" špionáže počas studenej vojny malo Československo?

Human Intelligence nebude dobročinným spolkom inteligentov. Aj keď, pravdaže, ide o ľudí a spravidla inteligentných. Nasledovníkov Mata Hari a doktora Sorgeho. Teda špiónov, agentov, dublerov, prebehlíkov aj ľudí so zmenenou identitou. Ale pýtali ste sa na našu partitúru. Takže - Československo malo najčulejšie „humanitné" vzťahy s britskými, nemeckými, ale aj americkými výzvednými službami.

Tak sa trochu venujme aktérom reálnych špionážnych príbehov.

Dnes sú to už klasické prípady. Ich zamotanú niť azda treba odvíjať najmä od britských MI5, MI6 a ich predchodkýň. Československá Štátna bezpečnosť mala s nimi dlhodobé účty. Začalo sa to možno Charlesom Zbytkom ešte v roku 1954. Ten ako pracovník československej sekcie *Secret Intelligence Service* odhalil pre našu kontrašpionáž veľké množstvo britských agentov SIS. Podrobne o tom píše vo svojej knihe Josef Frolík. Urážkou „Koruny" museli byť československí agenti v laviciach britského parlamentu. No ich špionážne služby nám všetko vrátili, možno aj s úrokmi. Svojou činnosťou v podstate spôsobili kolaps spravodajskej práce našej rozviedky i kontrarozviedky proti Veľkej Británii. Tá história je skutočne dlhá a o mnohých konkrétnych kauzách sa už viackrát písalo.

Môžete priblížiť niekoľko príhod, zážitkov a skúseností z posledných dvadsiatich rokov studenej vojny?

Začnime teda posledným známym prípadom, s ktorým som sa stretol na sklonku decembra 1988.

Ten deň začal ako každý iný. Ešte pre ôsmou som preštudoval

dennú situačnú správu, informácie operatívnych útvarov, monitory zo zahraničných médií a pustil som sa do vlastnej práce. Nebol to deň pracovných rokovaní s náčelníkmi a nemal som v programe ani mimorezortné návštevy. Dúfal som, že nové operatívne problémy v ten deň nepribudnú a do večera si - pri niekoľkých kávach, skrátka v pohode - veľa premyslím, spracujem. Kontrarozviedka aj náš sigint boli pár mesiacov po reorganizácii, dostal som zodpovednosť za nové služby a pracoval som na ich novom smerovaní a ďalších koncepčných otázkach. Reštrukturalizácia bola len jedným z predpokladov nového zamerania, metód práce a riadenia kontrarozviedky. Bolo čo riešiť. No krátko pred obedom ma o prijatie naliehavo požiadal náčelník hlavnej správy rozviedky generál Karel Sochor. Minister nebol v ten deň v práci a on mal správu, o ktorej mal byť okamžite informovaný generálny tajomník ÚV KSČ. Samozrejme, generál prišiel, poinformoval a predložil písomný materiál pre Miloša Jakeša. Vec bola závažná. V Delhi zmizol spravodajský dôstojník rezidentúry Vlastimil Ludvík, inak zvaný Pantúček, legalizovaný na veľvyslanectve ČSSR. V informácii generála Sochora boli rôzne verzie toho, čo sa mohlo stať, či stalo. Myslím si však, že nám to obom bolo jasné. Všetky tie alternatívy - až na jednu - sú len pre úplnosť. Pre doplnenie 99,9-percentnej pravdepodobnosti tej hlavnej verzie do hodnoty sto. Ludvík zrejme emigroval do Veľkej Británie, pretože už predtým - a ako sa ukázalo odôvodnene - ho podozrievali zo spolupráce s MI6. Tak som mal o najbližší program dňa postarané.

Čo nasledovalo bezprostredne po návšteve šéfa rozviedky?

Požiadal som generálneho tajomníka ÚV KSČ o prijatie. Oznámil som mu, čo sa stalo, a odovzdal písomnú informáciu. Nebolo to príjemné, udalosť nepatrila k úspechom FMV. Prijal to však pokojne, štátnický. Vedel, že také veci sa stávajú a tu nepomôže rozčuľovanie sa. Určite ho bude neskôr minister informovať o výsledkoch prešetrenia prípadu a aj o opatreniach prijatých na odstránenie škôd, ktoré útek spravodajského dôstojníka spôsobil. S tým sme sa rozlúčili.

Inžinier ekonómie Vlastimil Ludvík prišiel do služieb začiatkom sedemdesiatych rokov. Jeho otec pracoval vo vysokej funkcii na ministerstve kultúry, neskôr v diplomacii. Vlastimil Ludvík prešiel viacerými pozíciami v centrále na britskom odbore, ale aj na rezidentúrach. Z analýzy vyplynulo, že Ludvíka k spolupráci získali najpravdepodobnejšie ešte počas pobytu v Londýne v rokoch 1975-82. Jeho emigráciu pripravila britská rezidentúra v Delhi. Ukázalo sa, že Ludvíkov útek urýchlili v tom

čase už existujúce podozrenia a únava z dvojitej hry. Pravdepodobne najmenej desať rokov informoval MI6 o spravodajských aktivitách československej rozviedky proti Veľkej Británii. Našej spravodajskej službe spôsobil veľké škody. Nadviazal tak na činnosť Jana Kroča, ktorému som v knihe *Ministerstvo strachu?* dal meno SUP. Podľa názvu zväzku, v ktorom bolo zaznamenané vyšetrovanie prípadu jeho zrady.

Dá sa s odstupom času hovoriť o tom, čo sa vlastne skrývalo za označením SUP?

Tak to sa vraciame do roku 1976. Vtedy som bol náčelníkom Zvláštnej správy FMV. Na Supa sa mi posťažoval kolega náčelník. Neskôr ako prvý námestník ministra zodpovedajúci za kontrarozviedku som sa oboznámil s prípadom podrobnejšie. Teda v roku 1976 zomrel major Jan Kroč, pracovník britského odboru československej kontrarozviedky. Dostal infarkt. Smútok za kolegom veľmi skoro vystriedal úžas. Jedného dňa manželka nebohého Jana Kroča navštívila centrálu tajnej služby a priniesla niektoré veci, ktoré doma našla. Len tak, pre poriadok. Prostriedky tajnopisu, šifry a veľa poznámok, ktoré zrejme už nestihol spracovať. Už to Honza nebude potrebovať, s dobrým úmyslom povedala.

Bolo z toho zemetrasenie. Veľmi rýchlo vyplávalo na povrch, že s najväčšou pravdepodobnosťou pracoval pre MI6 alebo pre jej kontrašpionážnu sestru. Treba priznať, že to znamenalo kolaps kontrarozviednej práce proti MI6, pretože Kroč mohol vedieť o každej akcii proti britským špiónom, ako aj o spravodajských hrách. A keďže som našich ľudí neupodozrieval z prílišnej konšpirácie pri kolegiálnych stykoch, tak z veľkej časti aj o pracovníkoch britskej rezidentúry v Londýne a ich akciách. Bolo treba rozpustiť celý britský odbor kontrarozviedky a začať odznova. Ukázalo sa, že nedôslednosť pri zistení vážnych nedostatkov v osobnej zodpovednosti J. Kroča sa nevyplatila. Zo štúdií v Moskve si priviezol priateľku a začal s ňou v Prahe žiť. Bol však už ženatý. Neskôr sa síce rozviedol a oženil so svojou ruskou priateľkou. Iste nie každý rozvedený musí byť cudzím špiónom, ale jeho spôsob života odrážal isté osobné vlastnosti Jana Kroča. Takým sa v spravodajskej službe hovorí rizikový faktor. Iný predpoklad vyplynul zo skutočnosti, že vedel o svojej vážnej chorobe a k spolupráci s Britmi sa mohol zaviazať, aby získal finančné prostriedky, ktorými chcel zabezpečiť svoju novú rodinu. To síce znie akoby ušľachtilejšie, ale len znie.

Aké bolo podľa vás východisko z nepriaznivej situácie, ktorá vznikla v relácii s britskými výzvednými organizáciami?

Opatrenia prijaté po zistení zrady Jana Kroča, keď bol rozpustený celý britský odbor kontrarozviedky a začala sa jeho výstavba od začiatku, neboli účinné. Výsledok jednej spravodajskej hry kontrarozviedky s MI6 ma už dlhšie trápil. Napovedal, že táto služba má o našich akciách nepríjemne dôverné informácie. A potom Ludvík. Znovu rozpustiť britský odbor kontrarozviedky? Alebo popri pokračovaní činnosti oficiálneho britského odboru paralelne budovať nový britský odbor číslo 2? Žiadalo sa viac. Riešiť podstatu problému. Výrazne sprísniť kontrolu konšpirácie, manipuláciu s utajovanými informáciami. Zdokonaliť systémovú analýzu spravodajských rizík činnosti, charakteru, ale aj osobných slabostí pracovníkov odboru. Rutinné previerky na polygrafe. V prípade zistených rozporov aj ich spravodajské overenie. A vtedy to nebolo jednoduché. Navyše - nebol už čas.

V minulosti sa u nás dosť kádrovalo a nebolo to veľmi populárne.

Netreba si mýliť analýzu personálnych rizík s kádrovaním. To platí všeobecne. Priveľmi ľahko sa v hodnoteniach ľudí používajú veľké slova. Je takým alebo onakým. Pritom sa v jeho živote a činnosti nevyskytla reálna alebo modelovaná situácia, ktorá by konfrontovala popisovanú charakterovú vlastnosť so skutočnosťou. Ako sme si museli poopraviť názor na viacerých ľudí, keď sa taká situácia vyskytla! Napríklad v roku 1989 a neskôr. Neviem, ako by to naši ľudia prijali. Viacerí - najmä z našich ozbrojených zložiek - budú pri vstupe do NATO prekvapení. Možno aj tým, že budú musieť dať súhlas na kontrolu svojich bankových účtov. A poskytnúť mnoho ďalších osobných dôverných informácií. Možno sa im to nebude páčiť. Ale služba je služba. Každý sa môže rozhodnúť, či ju chce robiť. Ak áno, musí sa podriadiť režimu. Nehrá sa o fazuľky.

Jedným z pozoruhodných prípadov, o ktorých sa zmieňujete v knihe Ministerstvo strachu?, je dozaista príťažlivý príbeh Erwina van Haarlema.

Kým sa ocitneme v Old Bailey, kde sa konal proces *Kráľovná versus Erwin van Haarlem,* vráťme sa v čase o dvadsať rokov a prejdime sa po Londýne. Veľa času na to nemáme. Tak kam? Začneme

spomínať v British Museum, kde si stručne pripomenieme dejiny Impéria. Pri tejto príležitosti sa miestami prenesieme do Indie, Egypta. Z krajín, kam Briti priniesli kultúru, si odniesli pamiatky. National Gallery tiež nemožno vynechať. Čo však v Londýne vynechať možno? Odpustíme si Century House - sídlo MI6 - a vyhneme sa aj Euston Road. Tam sídli MI5. Nepozvali nás. Rozhodneme sa pozrieť si St. Paul's Cathedral aj Westminsterskú katedrálu. Pri Westminster Pier nasadneme na výletnú loď, ktorá nás po Temži dopraví k Tower Bridge. Samozrejme - aj Tower si prezrieme. Veď sme turisti. Cez víkend v rámci prechádzky po Oxford Street cez Marble Arch zájdeme až na Bayswater Road. Tam, kde každú nedeľu hneď vedľa Hyde parku býva predajná výstava obrazov a obrázkov londýnskych majstrov. Býva tu toho záľaha. Kúpiť niečo treba, aspoň suvenír. Napríklad Big Ben urobený z koliesok mechanických hodín - v čase digitálok sú možno už len na to. Podobný londýnsky artefakt mi v pracovni už dlhšie robí radosť. Napokon neďaleko hotela narazíme na malý obchodík s holandskými miniatúrami. Nebudeme vedieť, čo máme robiť s časom do večere, a tak nazrieme dnu. Urobíme dobre. Privíta nás krása a príjemný majiteľ. Mladý, štíhly, ochotný. Poukazuje a predá rád čosi, čo sa len tak nevidí. Holandskú krajinku alebo portrét mladej Holanďanky? Čo poviete? Kúpite? Takú príležitosť už v živote nemusíte mať. Urobí nám cenu. Iste mu budeme sympatickí a aj pri našom tichom komentári sa pousmeje. Alebo sa nám to len bude zdať? Nie, bude to skutočnosť. Keby sme mohli posunúť čas o dvadsať rokov späť, naozaj by sme mohli v Londýne zablúdiť do obchodíka československého špióna.

Takže?

Van Haarlem bol nelegál, teda človek so zmenenou identitou. Na vytvorenie jeho novej totožnosti pracovníci špionážnej služby využili skutočnosť, že holandská občianka židovského pôvodu Joana van Haarlemová mala počas vojny dieťa s nemeckým dôstojníkom. Vedela, že doma v Holandsku ju rodina pre tento vzťah odsúdi, a tak svoje dieťa na konci vojny zanechala v Československu v blízkosti Prahy. Po vojne však požiadala Medzinárodný Červený kríž o pátranie po chlapcovi. To bola pre našu rozviedku ideálna situácia na vytvorenie novej identity pre vhodnú osobu. Pre vysokú pilotáž spravodajskej práce. Keď overili, že otec hľadaného dieťaťa padol počas vojny a Joana Haarlemová sotva môže identifikovať svojho syna, tak v roku 1977 falošného Erwina van Haarlema „našiel" Medzinárodný Červený kríž.

To vyzerá ako začiatok naozaj nezvyčajne úspešného filmu. Čo nasledovalo po dramatickej expozícii?

Erwin van Haarlem v roku 1975 prišiel do Londýna s holandským pasom. Zamestnal sa ako kuchár v hoteli Hilton, neskôr založil obchod so starožitnosťami. Vstúpil do spoločenského života aj do niekoľkých židovských organizácií. Po krátkom čase začala centrála pre Haarlema rádiom vysielať správy a rezidentúra v Londýne zakladať mŕtve schránky. Skrátka - rutina. Vybavili ho tajnopisnými prostriedkami a krycími adresami pre posielanie správ centrále. Počas trinástich rokov spravodajskej práce van Haarlem prijal okolo dvesto šifrovaných správ. Britská kontrarozviedka nepochybne monitorovala vysielanie centrály a určila priestor, kde sa nachádza vysielač. Ľahko zistili, že zrejme ide o informácie pre československého agenta.

A na základe čoho napokon van Haarlema odhalili?

Je toho viac, čo mohlo viesť k jeho koncu. Je pravdepodobné, že rádiové vysielanie pre van Haarlema britská rádiokontrarozviedka monitorovala. Niektoré časti správ či ich úseky - kde možno pochybením mohlo dôjsť k opakovanému použitiu šifry - MI5 asi dešifrovala. Tak zistili, že agent, kdesi v Londýne dostáva pokyny na prenikanie do medzinárodných židovských organizácií, ale aj na získanie informácií o britských firmách, ktoré sa podieľajú na výrobe zbraní systému hviezdnych vojen. Van Haarlem sa stretol aj s izraelským náčelníkom generálneho štábu Moše Levym a pri návštevách parlamentnej reštaurácie si rád pohovoril s vysokými úradníkmi ministerstiev priemyslu i obrany. Možno nebol najopatrnejší. Aj to mohlo byť prvotným signálom a dôvodom rozpracovania britskou kontrašpionážou. Začali ho sledovať, odpočúvať, obklopili agentmi.

Van Haarlem veľa cestoval. V rokoch 1985-86 opakovane navštívil aj Moskvu a Kyjev. Vyhľadával židov, ktorí zamýšľali odísť do Izraela. Ťažko predpokladať, že by také aktivity nesledovala britská kontrašpionáž. Možno aj jeho obchodné cesty po západnej Európe. Do Paríža, Zürichu, Viedne. Niekoľkokrát potom pokračoval s iným pasom až do Prahy. To síce bolo dobré pre riadenie agenta, ale riskantné pre jeho bezpečnosť. Ale nič nie je zadarmo. Len neurobiť chybu.

Zrejme sa však stala.

Závažným problémom van Haarlema bol jeho trvalý obchodný neúspech. Žil v štvrti bohatých ľudí v severnom Londýne na Silver Birch Court. Bolo otázne, ako si to z neprosperujúcej firmy môže dovoliť. Naša rozviedka si tieto problémy uvedomovala a snažila sa mu v podnikaní pomôcť. Niektoré obrazy možno aj od neho pod krytím fiktívne kúpila. Lenže predané obrazy sa neskôr opäť našli v jeho obchode. Ak ho už podozrievali, mohli ľahko zistiť, že jeho bankové účty a výdavky sú oveľa vyššie, ako si mohol dovoliť. Pred súdom nevedel preukázať, odkiaľ pochádza asi šesťdesiat tisíc libier. Ďalším háčikom - ako sme už spomenuli - bola vysoká infiltrácia československej rozviedky britskou tajnou službou, a tak nemožno vylúčiť ani to, že ho prezradil niektorý z našich prebehlíkov spolupracujúcich s Britmi. Signál mohol uniknúť aj z prostredia KGB, kde tiež mala MI6 alebo CIA svojich ľudí. V rámci spolupráce časť informácií naši odovzdávali partnerskej sovietskej spravodajskej službe. Je toho veľa, čo mohlo Erwina van Haarlema priviesť až do Old Bailey.

A rozuzlenie van Haarlemovho príbehu?

MI5 Erwina asi dva roky rozpracovávala. Nasťahovali sa do bytu vedľa neho a odpočúvali. Zatkli ho v roku 1988 priamo pri príjme rádiovej správy z Prahy. Vyhlásil, že je holandský občan, ale súčasne žiadal, aby o jeho zatknutí informovali československé veľvyslanectvo. Počas vyšetrovania test DNA preukázal, že Joana van Haarlemová nie je jeho matka, a tak všetky jeho doklady o totožnosti považovali za falošné. Vyšetrovaním, ani v rámci súdneho procesu mu toho veľa nedokázali, pretože až na výnimky monitorované vysielanie z Prahy nedešifrovali a navyše sa im nepodarilo zachytiť ani jednu správu, ktorú Haarlem do Prahy odoslal. Tak dostal „iba" desať rokov. Súdu slušne, ako sa patrí, poďakoval. Myslím, že ho už prepustili na slobodu. Verím, že sa v Prahe oňho postarali.

Atmosféru studenej vojny občas dokresľovali senzačné správy o vzájomnom označení pracovníkov zastupiteľských úradov za nežiaduce osoby. Z Veľkej Británie vypovedali aj našich diplomatov. Boli to špióni?

Vypovedanie je džentlmenské ukončenie činnosti diplomata, ktorá „sa nezlučuje s jeho poslaním". Spravidla má každá kontrašpionáž nazbierané informácie aj o podobných aktivitách, a keď sa to poli-

ticky hodí, keď je toho nezlučiteľného už priveľa, keď je potrebné tých druhých pribrzdiť, tak diplomatov či „diplomatov" vypovedia z krajiny. V období studenej vojny i dnes aj na revanš. Spomínam si, že v roku 1989 z Londýna vypovedali troch našich ľudí. Možno na základe Ludvíkových informácií. Alebo ich už mali dosť. O niekoľko dní - na revanš - prijala zhodné opatrenie naša strana. Vypovedala troch Britov v rovnakých diplomatických hodnostiach. Pretože jeden z našich nemal diplomatický status, tak ho nemal ani jeden z Angličanov. Zástupca firmy Shell. Zrejme sa necítil až tak vinný a navyše jeho manželka bola tehotná, obával sa dôsledkov na jej psychiku. Napísal list. Prosil o pozhovenie až do pôrodu. Tak som sa dokumentom kontrarozviedky venoval osobne. Vyhoveli sme. Aj pre odvetu by mal byť určujúci vlastný postoj. Hráme šach, nie žravú dámu. Netreba sa ani nechať vyprovokovať konaním tých druhých. Nejde predsa o truc. Uvažovať treba v širších súvislostiach a solídnosť nikdy neznižuje vážnosť, ani nie je prejavom slabosti. Tak som to vtedy pri rozhodovaní pociťoval. Špión je človek ako vy alebo ja, priateľu. Nič, čo je ľudské, nie je mu cudzie.

Rúškom tajomstva ostáva zahalený prípad nášho diplomata Bohumíra Šedu.

Bol to zamotaný prípad. Spravodajského dôstojníka Bohumíra Šedu v máji 1984 vypovedali z Veľkej Británie, kde pracoval vo funkcii vicekonzula. Zdal sa byť psychicky vyčerpaný a jedného dňa sa sám priznal nášmu rezidentovi v Londýne, že ho Briti získali pre spoluprácu. Čo robiť? Rezident zariadil jeho odlet do Prahy. Súčasne s odletom však britská strana označila Šedu za nežiaducu osobu. Ťažko povedať prečo. Či chceli Šedovi pomôcť, alebo ľavá ruka nevedela, čo robí pravá. Šeda v Prahe uviedol, že ho v londýnskom bare dvaja Angličania omámili drogou vo whisky či cigaretách a stratil schopnosť sebakontroly. A tak si vojenský súd nerobil priveľa starosti - veď „sa priznal"! Odsúdili ho, aj keď samotní Briti popierali jeho spoluprácu.

To je dosť kuriózna situácia.

Do spravodajskej funkcie Bohumíra Šedu patrila kontrarozviedna ochrana veľvyslanectva a aktívne rozpracovanie britských tajných služieb. Riadil agenta, úradníka francúzskeho veľvyslanectva v Londýne, a niekoľko ďalších z radov československej emigrácie.

Nebol priveľmi úspešný. Získať človeka v prostredí cudzích výzvedných organizácií v ich materskej krajine je isto neľahká úloha. Nadviazal síce kontakt s pracovníkom *Special Protection Group,* určenej na ochranu veľvyslanectiev - istým Chandlerom. Bolo však otázne, kto v tejto špionážnej partii ťahá za kratší a kto za dlhší koniec. Navyše jeho francúzskeho agenta neskôr vo Francúzsku zatkli. Možno svojou neopatrnosťou sám Šeda priviedol MI5 k agentovi. A možno to nebola len neopatrnosť.

Dôvodom postupu Britov mohla byť snaha o obmedzenie aktivít našej londýnskej rezidentúry, prerušenie jej práce a zamestnanie inými starosťami, ktoré vždy na určitý čas paralyzujú činnosť organizácie. Možné je, že v tom čase spravodajský dôstojník Ludvík už spolupracoval s MI6. Nedá sa vylúčiť alternatíva, že operácia so Šedom mala zakryť Ludvíkovu činnosť. Bol pre Britov iste cennejším agentom. Mohli predpokladať, že súd ho neodsúdi len na základe jeho priznania bez ďalších dôkazov, a tak sa kombinácia so Šedom nemusela zdať príliš riskantná. Sú to iba konštrukcie. Postup je veľmi nezvyčajný a vec sa mohla zariadiť pre Šedu oveľa bezpečnejším spôsobom.

Obdobné úvahy sa objavovali v prípade agentov Edwarda Lee Howarda a Aldricha Amesa, kde sa tiež špekuluje, či Howard z USA neušiel preto, aby tieň podozrení, ktoré viedli k odhaleniu viacerých agentov CIA v Moskve, nepadol na cennejšieho Amesa. To by však vrhalo celkom iné svetlo na zamotaný prípad Vitalija Jurčenka, „diplomata" veľvyslanectva ZSSR v Ríme. Ten ponúkol spoluprácu CIA za odlet do USA, aby asi po troch mesiacoch opätovne prebehol a objavil sa na zastupiteľskom úrade ZSSR vo Washingtone. Vitalija Jurčenka podozrievali, že CIA prezradil spoluprácu Edwarda Lee Howarda s KGB. No to všetko sú nepotvrdené informácie. V každom prípade vidno, s akými zložitosťami sa musí vysporiadať spravodajská analýza.

ROZHOVOR DRUHÝ
O zákone zachovania informácií.

K tradíciám vzťahov medzi československými a nemeckými spravodajskými službami tiež vždy patrilo intenzívne súperenie. Poukazuje na to už kniha generála Moravca. Ako pokračoval tento vývoj počas studenej vojny?

So Spolkovou republikou Nemecko sme boli susedia, a tak to nazvime susedskou studenou vojnou. Tým nič nechcem a ani nemôžem zľahčiť, pretože nemecká špionážna organizácia BND patrila aj v sedemdesiatych a osemdesiatych rokoch k najdôležitejším protivníkom. Vypovedá o tom celý rad spravodajských hier, ktoré kontrarozviedka s touto službou viedla, a ďalšie akcie na jednej i druhej strane. Agenti aj špionážna technika umožňovali susedom nazerať si navzájom cez plot. Niekedy až do kuchyne. Obávam sa, že kompetentným na oboch stranách sú už mnohé veci známe, a tak nech to ostane v rodine. O niektorých prípadoch sa však zmieňujem v *Ministerstve strachu?* Stále lepšie ako po sebe strieľať.

Môžete pre ilustráciu podrobnejšie popísať aspoň najreprezentatívnejší prípad?

V predchádzajúcej knihe som ho uviedol len pod krycím názvom. Ak sa nemýlim, tak PES. Na zvláštnej správe ostali po ňom šifry BND, ktoré agent používal. Viac mi povedali kolegovia. Začneme napočudovanie návštevou francúzskej metropoly.

Paríž. Niet takého turistického pobytu, aby ste stihli všetko, čo v meste nad Seinou treba vidieť a zažiť. Ja to v takom prípade vždy vzdám, potúlam sa po romantických uličkách, sadnem si do prútených kresiel, popíjam kávu a nasávam atmosféru. Či už na Montmartri alebo v Latinskej štvrti. Hlavou mi prebiehajú dejiny. Viacerí to tak robia. Aj pracovník československej rezidentúry - „náš človek v Paríži", keď si chcel oddýchnuť, tak si - kedysi v šesťdesiatych rokoch - vybral miesto pri kaviarenskom stole. Neviem, či prišiel na iné myšlienky, ale rozhodne sa domov nevrátil naprázdno. V rohu kaviarne uvidel dvojicu mužov. Jeden z nich bol Josef Grohman, ktorý vtedy pôsobil vo Svetovej federácii mládeže. A ten druhý? Usmieva sa, prihovára, vysvetľuje. No Grohman nevyzerá byť

šťastím bez seba. Akoby ženatému milenka oznámila radostnú novinu. Alebo ho ten milý pán tlačí do kúta? Pousmial sa nad svojou chorobou z povolania. Keď však prišiel na veľvyslanectvo, nedalo mu to. Napísal šifru do Prahy - pre každý prípad. Veď to vyzeralo ako verbovanie. No ale čo v Prahe s ňou? Ad acta, uvidíme neskôr. Netvrdím, že to tak presne bolo, iba mohlo byť. Uvideli neskôr.

Čo sa vlastne stalo?

Začneme posledným dejstvom. V októbri 1976 na letisku v Ruzyni po prílete z Paríža kontrarozviedka zatkla Josefa Grohmana, námestníka ministra kultúry Českej socialistickej republiky. Obvinili ho zo spolupráce s nemeckou BND. Ako na neho prišli?

Kontrarozviedku znepokojovalo zistenie, že informácie zo spoločných rokovaní politických a vládnych činiteľov ČSSR a ZSSR sa dostávajú „na druhú stranu". To viedlo k podozrievaniu osôb, ktoré sa k týmto skutočnostiam mohli dostať. Možnosti boli v podstate tri. Priami „držitelia" utajovaných informácií, teda niekto z vládnych činiteľov. Niekto, kto s informáciami prichádza do styku pri tlmočení, pri spracovaní zápisov a ich ukladaní do spisov. A podozrivé boli aj osoby, ktoré mali veľmi čulé neformálne styky s nositeľmi tajomstiev. Tak to totiž najčastejšie býva. Tak sa pod svetlo dostal Josef Grohman. Rád sa zastavil v pracovni kolegov funkcionárov - len tak na kus reči - v rámci upevňovania súdružských vzťahov. Alebo prišiel sám so zaujímavou informáciou a postupne rozvinul diskusiu aj na iné témy. Potom prenechal iniciatívu navštívenému. Viacerí sa radi popýšili svojou informovanosťou. Grohman zasa rád pozval a pohostil súdruhov na svojej chate pri Prahe.

Pri „preosievam" možného okruhu osôb sa zistí všeličo, čo sa buď vylučuje, alebo naopak do seba zapadá. Potom podozrenie klesá, alebo narastá. V Grohmanovom prípade narastalo. Dôležitý signál poskytla kontrola medzinárodnej korešpondencie. V liste, ktorý Grohman odoslal na kontrarozviedke známu kryciu adresu BND, našli správu napísanú tajnopisom. Potom to už išlo raz-dva.

Tak vysoko postavený funkcionár bude mať nesporne neobyčajný motív špionáže. Čo vlastne primalo Grohmana k spolupráci s cudzou výzvednou službou?

Pravdepodobným motívom mohla byť udalosť ešte z druhej svetovej vojny. Vraj keď gestapo zatklo Grohmana za vylepovanie protinemeckých plagátov, podpísal akt spolupráce. Počas vojny však nik od neho nič nechcel, nikoho neudal, a tak možno na udalosť aj zabudol. Aj na zákon zachovania informácií. V šesťdesiatych rokoch pôsobil v Paríži v Svetovej federácii demokratickej mládeže. Tam ho údajne kontaktoval pracovník nemeckej tajnej služby BND a pod hrozbou prezradenia jeho písomného záväzku gestapu mu predložil účet. Spolupracovať s BND. V roku 1977 ho v Prahe odsúdili na trinásťročný trest.

Zdá sa, že tiene minulosti môžu mať pre ľudí ťažké dôsledky.

Iste. Pre spravodajské služby je minulosť „záujmových osôb" dôležitým poznaním a niekedy príležitosťou. Staré hriechy ožijú a po rokoch sa stanú dôležitými. Na to by ľudia nemali zabúdať. A buď sa s nimi vysporiadať - aby nemohli byť použité proti ním - alebo sa vyhýbať životným pozíciám, ktoré ich robia zaujímavými pre špiónov. Ale takú sebareflexiu ľudia spravidla nemajú.

Prvoradým špionážnym konkurentom koalície však bola určite CIA a jej sesterské organizácie.

Samozrejme, hlavným protivníkom nielen pre KGB, ale pre všetky spravodajské služby krajín Varšavskej zmluvy boli CIA, americká vojenská výzvedná služba DIA a FBI. Napokon naše rozhovory o siginte to dostatočne preukazujú. V špionáži existovalo určité rozdelenie priorít. Československo bolo prioritou britských služieb. Ak vezmeme do úvahy veľké úspechy MI6 v Československu a vzájomnú previazanosť amerických a britských spravodajských orgánov, tak CIA mohla byť o našich záležitostiach celkom slušne informovaná. Na druhej strane CIA a československá spravodajská služba - rozviedka i kontrarozviedka - mali rozohrané aj vlastné partie. Jednou z nich bol prípad Josefa Hněvkovského - inak JESTRÁB.

S prípadom som sa stretol ako náčelník Zvláštnej správy FMV. Náčelník kontrarozviedky priniesol bloček s číslami. Agentúrna šifra. Okrem toho správu centrály CIA pre agenta. Bolo ju treba dešifrovať. Nebolo to zložité, skôr rutina. To už - po zatknutí Josefa Hněvkovského - správy CIA prijímala kontrarozviedka a čakala na svoju príležitosť až do prichytenia amerického diplomata na mieste dohodnutej schôdzky s Jestfábom. Potom diplomat musel tichou cestou opustiť republiku.

Vráťme sa na začiatok prípadu. Čím Hněvkovský na seba upozornil československé úrady?

Rutinná záležitosť. Niekedy v roku 1978 americký diplomat v Prahe na Petříne venčil psa. Keďže išlo o pracovníka pražskej rezidentúry CIA, mal za sebou skrytý sprievod - hovorili tomu chvost. Samozrejme, ak sa sledovaný s kýmkoľvek, no najmä dosiaľ neidentifikovaným človekom stretne, je povinnosťou ľudí zo sprievodu zistiť *Who is Who*. Neznámym bol Josef Hněvkovský. Vážny signál. Josef Hněvkovský kedysi pracoval na spravodajskej správe generálneho štábu a neskôr na oblastnom odbore rozviedky v Českých Budějoviciach. Potom odišiel do invalidného dôchodku. Málo disciplinovaný človek. Vážne porušoval operatívne predpisy, mal aj niekoľko rizikových avantúr s agentkami v konšpiračných bytoch. Do invalidného dôchodku vlastne ušiel pred prepustením.

Počas celého roka 1979 kontrašpióni nezistili žiadne jeho priame kontakty s pracovníkom CIA. To ich ale pri tak silnom signále nemohlo pomýliť. Osobné stretnutie je neobyčajne rizikové a býva dosť výnimočné. A tak čakali. Správne predpokladali, že dostáva pokyny rádiom a používa tajnopisné spojenie. Aj to, že mu CIA zakladá v okolí Prahy, prípadne v južných Čechách mŕtve schránky. Neskôr sa tento predpoklad pri vyšetrovaní potvrdil. V roku 1980 opäť zaznamenali stretnutie Hněvkovského s riadiacim dôstojníkom CIA. Všetko bolo jasné, dôležitá bola však opatrnosť. Veď Hněvkovský vedel, o čom je reč. Napokon určili režim jeho rádiového spojenia a zabezpečili odpočúvanie v jeho byte. To už bol pod permanentnou kontrolou.

Josefa Hněvkovského zatkli skôr, ako sa predpokladalo. Vznikol problém, zistil prítomnosť odpočúvania vo svojom byte. Jeho slovnú reakciu - z úcty k jemnej čitateľke ju nemôžem citovať - však tiež odpočuli a okamžitým zásahom - nebolo času ani zvoniť - ho v byte zatkli. Našli šifry, a tak hra na špiónov pokračovala. O tom sme už hovorili. V roku 1981 dostal Hněvkovský vyše dvadsať rokov.

Dá sa objasniť, čo ho priviedlo k spolupráci so CIA?

Príčinou mohla byť strata rešpektu k spravodajskej službe, z ktorej viac-menej musel odísť - bez pocty. Možno potreboval peniaze na nový život. Neviem, koľko mu zaplatili. Určite nespolupracoval z ideologických dôvodov, aj keď ho neupodozrie-

vam z kladného vzťahu k vlasti ani režimu. Veď bol „iniciatívnik". Opakovane ponúkal spoluprácu CIA. Písomne na veľvyslanectve USA vo Viedni a neskôr prostredníctvom priateľky na americkom veľvyslanectve vo Varšave aj v Bukurešti.

Zahraničnou mediálnou scénou otriasli šokujúce správy o špionáži amerických vojakov pre Maďarsko a Československo.

Je to takmer inštruktážny prípad, tak si zasluhuje trocha pozornosti. V marci 1982 na československé veľvyslanectvo v Bonne prišiel neárijsky vyzerajúci muž a domáhal sa niekoho kompetentného. Ako keby v tom čase na veľvyslanectvách nepracovali samí kompetentní. Tak ho prijali. Otázka: čo môžeme pre vás urobiť? Všimnite si ten plurál. Odpoveď? Návštevník ponúkol obchod. Má dôležité dokumenty, ktoré si cení povedzme na stotisíc mariek. Priniesol vzorky - na ukážku. No to by tam skutočne musel byť niekto silne nekompetentný, keby si hneď „plácli". V takých prípadoch sa vždy treba tváriť nekompetentne - veď nemožno sadnúť na lep. Ale zasa na druhej strane takého človeka náš kompetentný nemohol odplašiť. Tak sa vyhlásil za sprostredkovateľa, ochotného poslať materiály do Prahy - a potom sa uvidí. Dohodol s návštevníkom stretnutie - o dva mesiace vo Frankfurte nad Mohanom na železničnej stanici. Ak návštevník bude oblečený, tak ako sa dohovorili, niekto ho osloví. Odovzdá mu pozdrav. Povedzme od Johna. Pre prípad, že by sa nemohli stretnúť, určili si ešte iné miesto a čas stretnutia. Dal aj telefónne číslo. Pre každý prípad.

Akú hodnotu mali odovzdané dokumenty?

Veľkú. Zrejme išlo o kópie pravých dokumentov. Ak trochu predbehneme etapu prípadu, môžeme zrekapitulovať. Poplachové plány NATO v Európe. Rozmiestnenie taktických jadrových zbraní a spôsoby ich nasadenia. Komunikačný systém. O plánoch rozmiestnenia rakiet Pershing a Cruise Missile, o systémoch velenia, plánoch protivzdušnej obrany. Aj plány rozmiestnenia mín na hraniciach. Všetky boli označené najvyšším stupňom utajenia. Rezidentúra teda dostala príkaz schôdzku vo Frankfurte pripraviť. S upozornením na možnosť provokácie alebo pokusu „tých druhých" o spravodajskú hru. Opatrnosti nikdy nie je dosť. Tajomný návštevník do Frankfurtu prišiel. Popisovať prípravu a opatrenia na zaistenie bezpečnosti asi netreba. Nechcem konkurovať scenárom napínavých špionážnych fil-

mov. Tak len stručne. Bolo tam všetko. Čakajúci „návštevník" s kyticou v ruke, tajomná neznáma, ktorá sa mu predstavila heslom a odovzdala mu lístok s pokynom. Mal sa presunúť do reštaurácie a čakať na telefón. Kontrasledovanie, či nemá za sebou chvost. Ďalšie presuny, telefonáty z automatov. Až napokon sa nádejný agent dopracoval k zaparkovanému automobilu a s vodičom odišli na miesto schôdzky. V aute sa nerozpráva. Zo zásady. Čo keby mal pri sebe magnetofón? Novopečený, stále anonymný spolupracovník, priniesol ďalšie materiály, dostal peniaze. Určite menej, ako požadoval. Pretože pri obchode sa zjednáva. A kompetentní poznali cenu dokumentov. Sľúbili, že nabudúce dostane viac. Dohodli sa na schôdzke vo Viedni. Miesto, čas, heslá, náhradné spojenie. Opäť nasledoval scenár zo špionážneho filmu. A dobre urobili.

Ešte stále pokračovalo podozrenie z provokácie či spravodajskej hry?

Iste, aj keď už s menšou pravdepodobnosťou. Ale život prináša vždy nové a nové problémy a otázky. Treba na ne nájsť odpovede a problémy riešiť. Tak to bolo aj v tomto prípade. Začala sa vážna špionážna kauza.

Z analýzy však vyplynuli aj ďalšie závery či pravdepodobné predpoklady. Novopečený spolupracovník sa zrejme v agentúrnej práci nevyznal a pôsobil psychicky labilné, takže sotva môže byť spravodajským dôstojníkom alebo kvalifikovaným podsunutým agentom cudzej špionáže - usudzovali odborníci. Aj informáciám, ktoré odovzdával, zjavne príliš nerozumel. Znamenalo to, že je len sprostredkovateľ. Tak pri ďalšom stretnutí spravodajcovia kategoricky požadovali stretnutie so šéfom. Ďalší raz skutočne prišiel človek, ktorý bol sebavedomejší, ponúkol nové materiály. Šéf je ale šéf, a teda aj cena býva vyššia. Dvestotisíc mariek. Uvidíme, povedali a dohodli ďalšie stretnutie. Na nasledujúcu schôdzku, však už nik neprišiel. Stálo veľa úsilia poskladať mozaiku informácií, aby sa pracovníci rozviedky od čísla auta z požičovne, zaznamenaného kontrasledovaním, dopátrali až k tajomným neznámym. No našli ich a spoluprácu obnovili.

Onen sebavedomejší človek bol Clyde Lee Conrad, seržant americkej armády, pracovník spisovne vyššieho štábu útvaru dislokovaného v Nemecku. Neskôr do spolupráce zapojil ďalších seržantov, ktorí potrebovali peniaze. Roberick Ramsay z iného útvaru, tiež zo spisovane, a iní si tiež chceli privyrobiť. Balík informácií narastal. Clyde Conrad, samozrejme s falošným pasom, navštívil aj Bratislavu. Navrhoval pokračovať v rozširovaní siete agentov medzi pracovníkmi

spisovní amerických útvarov v Nemecku. Chcel byť veľkým a mať veľa peňazí. Neužil si ich. Na schôdzku v roku 1988 už nepríšiel. V auguste ho v Nemecku zatkli. V marci 1989 *New York Times* priniesol správu o obvinení Conrada a ďalších zo špionáže v prospech Maďarska a Československa. Conrada ako organizátora špionážnej siete odsúdili na doživotie. V roku 1998 zomrel. Ramsey bol odsúdený v roku 1992 v USA. Dostal tridsaťšesť rokov. Ďalšími boli Stephen Rodeau a Jeffrey Gregory. Každého odsúdili na osemnásť rokov. Napokon až v roku 1997 zatkli Kelly Therese Warenovú, ktorá bola tiež členkou skupiny. Slúžila na veliteľstve 8. pešej divízie v Bad Kreuznachu.

Taký prípad iste nepatril k všedným udalostiam špionážneho zápolenia.

Materiály, ktoré poskytol Conrad s ďalšími seržantmi, boli skutočne závažné. Ochrana takýchto dokumentov určite mala svoj administratívny režim a pracovisko podliehalo kontrarozviednej ochrane. To nepochybne pri veľkom rozsahu činnosti a počte zapojených osôb vytváralo značné bezpečnostné riziko.

Ako vidno na príkladoch uvedených v našom rozhovore, spravodajské služby bývajú navzájom dosť infiltrované a riziko tak rozsiahlej a intenzívnej činnosti bolo skutočne veľké.

Navyše sa ukázalo, že seržanti chceli zarobiť veľa a pracovali aj s maďarskou špionážou. Tento fakt naša tajná služba predpokladala, ale maďarská strana to nepotvrdila. Možno nechceli, možno informácie z našej strany z dôvodu konšpirácie boli tak zahmlené, že si navzájom nerozumeli, o čo ide. Nebezpečenstvo odhalenia Conrada vyplývalo aj z možnosti odhalenia tajnopisu, ktorým si dopisoval so „zákazníkmi" v Prahe. Ďalšie riziko obsahovala každá schôdzka a najmä Conradov príjazd do ČSSR. Mohlo ísť aj o nevhodné použitie informácií pri viedenských rokovaniach o odzbrojení. Informácie mohli uniknúť aj z centrály KGB alebo sovietskej vojenskej výzvednej organizácie GRU, kam tiež boli zasielané. A nie je isté, či napokon Conrad nespolupracoval aj s nimi.

V súhrne možno predpokladať, že väčšina z uvedených rizikových faktorov sa v určitej miere podieľala na odhalení Conrada a jeho spoločníkov.

Prominentný autor kníh z prostredia americkej spravodajskej komunity Ronald Kessler v objemnom diele o CIA spomína prípad Karia Koechera, ktorý predstavuje zaujímavú kapitolu modernej histórie československej tajnej služby.

Karel Koecher bol československým špiónom takmer dvadsať rokov. Narodil sa v Bratislave v roku 1934. Po vojne - myslím - vyštudoval matematicko-fyzikálnu fakultu Karlovej univerzity v Prahe. Kontrarozviedka ho získala niekedy v roku 1964 alebo 1965. Motívom jeho spolupráce mohla byť nespokojnosť s využitím svojich schopností a túžba po významnosti. Ale aj určitý ideový motív a jeho povaha. Bol ambiciózny a možno ho lákal príbeh slávnych predchodcov. V každom prípade nevšedné schopnosti i jazykové predpoklady ho predurčovali na využitie v náročnej spravodajskej akcii. Vznikol odvážny cieľ postupne dostať Koechera do CIA. Po zaškolení vypracovali plán. Využiť jeho kontakty s občanmi USA - okrem iných aj so Zbygnievom Brzezinským - postupne sa prepracovať do niektorej významnejšej inštitúcie, ktorá sa zaoberá východnou politikou, a neskôr sa pokúsiť preniknúť do CIA. To Karia Koechera muselo zaujať viac ako život a práca v Československu. Do zahraničia ho vyslali v roku 1965. Emigroval aj s manželkou. Po vycestovaní do USA sa ho ujala rozviedka.

Ako vyzerali prvé kroky začínajúceho špióna na horúcej pôde?

Vykročil na voľnej nohe. Začal pracovať pre Slobodnú Európu. Neskôr sa stal študentom Kolumbijskej univerzity. Navštevoval prednášky o politike východného bloku. Bol spoločenský, ambiciózny, účelovo dával najavo svoj antikomunizmus. V roku 1972 získal doktorát a americké občianstvo. Potom ho - údajne i na základe odporúčania Zbygnieva Brzezinského - prijali na externé pracovisko CIA. Pôsobil na prekladateľskom a analytickom oddelení sovietskej sekcie, kde spracovával záznamy aj zo spravodajských zdrojov. Neskôr inštitúciu opustil a zamestnal sa na univerzite v New Yorku. Nijaká katastrofa, život je dlhý. Horšie bolo, že asi od roku 1982 upadol do podozrenia FBI. Možno porušil pravidlá spravodajského správania a pritiahol na seba pozornosť. Je celkom možné, že ho prezradil pracovník washingtonskej rezidentúry Šturma-Fila. FBI pracovalo na tomto prípade asi dva roky. Myslím si, že nie celkom efektívne. Predovšetkým sa zdá, že FBI nemalo jasnú koncepciu, čo vlastne chce. Či Koechera postaviť pred súd, alebo preverbovať. Táto ambi-

valentosť viedla zrejme k tomu, že FBI sa viac zameralo na zisťovanie, čo všetko spôsobil - aby preverbovanie bolo obhájiteľné - a menej na získavanie podkladov pre procesné dokazovanie jeho viny.

Ale aj finále tohto príbehu sa napokon odohralo pred súdom.

Je to známe. V roku 1984, niekoľko hodín pred plánovaným odletom do Európy, keď sa už nepočítalo s jeho návratom do USA, ho zatkli. Napriek viacerým procesným nedostatkom, nedostatočnej dôkaznej situácii, zmätkom okolo údajnej ponuky beztrestnosti za spoluprácu so CIA v úlohe dvojitého agenta-dublera a iným okolnostiam ho napokon predsa len odsúdili. Vážne bolo obvinenie, že prezradil informácie o sovietskom diplomatovi Ogorodnikovi, ktorý pracoval pre CIA od roku 1974. Myslím, že mu to ale nedokázali. Sovieti však Ogorodnikova stiahli do Moskvy na ministerstvo zahraničných vecí a neskôr ho zatkli. Údajne sa otrávil jedom, ktorým ho vybavila CIA pre každý prípad. Karia Koechera neskôr vymenili za odsúdených spolupracovníkov CIA väznených v krajinách Varšavskej zmluvy, medzi nimi aj disidenta Ščaranského. Dnes žije v Prahe.

Zdá sa, že v spravodajskej práci sa zvláštne pretínajú nielen siločiary mocenských a hospodárskych záujmov, ale aj nitky ľudských osudov. V súvislosti s Karlom Koecherom ste spomenuli meno Sturma.

Manželky spravodajcov to nemajú jednoduché. Často nevedia, čo ich polovička robí, kde práve je. Nechodia domov hneď po práci. A kedy vlastne majú po práci? Veď často práve po práci sa začína práca. Majú dve zamestnania. Ale čo je veľa, to je veľa. Jedného dňa sa pani Šturmová prišla do centrály spýtať na manžela. Už dlhšie nevie, kde vlastne je, a má oňho starosť. Veď už neslúži a v poslednom čase bol taký vyčerpaný. Plánovali nový, pokojnejší život na severe Čiech. Začal sa ďalší zamotaný prípad. Stretol som sa s ním dvakrát. Po prvý raz, keď kontrarozviedka po ňom pátrala, a neskôr, keď sa objavili informácie o jeho pokusoch verbovať našich pracovníkov v zahraničí. Tak sa tomu trochu venujme.

Šturma-Fila v rokoch 1979-81 pracoval na československej misii pri OSN v New Yorku. Po návrate z USA absolvoval kurz KGB a nastúpil do centrály ako zástupca náčelníka amerického odboru 1. správy Zboru národnej bezpečnosti - ZNB, teda československej spravodajskej služby. Prvé podozrenie o jeho spolupráci so CIA vzniklo po návrate Karia Koechera do Československa, ktorý ho obvinil zo

zapríčinenia jeho prezradenia. Prešetrovaním nič nezistili. Novej funkcie sa ujal energicky, veď mal dlhoročné skúsenosti. Priamo z terénu. Neskôr sa však sťažoval na nervové vyčerpanie a požiadal o odchod zo služby. Našiel si miesto v Hradci Králové. Po návrate z USA si kúpil v Prahe-Chuchli rodinný dom. Neboli to ale až také peniaze, ktoré by si nemohol ušetriť pri pobyte v zahraničí. Šturma však záhadne zmizol.

Co vyšlo najavo?

Vyšetrovaním prípadu nezistili nič. Špekulácie o tom, že možno zahynul, nemali reálny podklad. Zato signály o jeho spolupráci so CIA boli vcelku logické. Mohli ho získať počas dlhodobej choroby manželky, ktorá sa musela vrátiť do Prahy na liečenie. Zostal rok v New Yorku sám. Taká situácia ovplyvní psychiku človeka a môže napomôcť situáciám umožňujúcim kompromitáciu a zverbovanie. Ak predpokladáme, že ho zverbovali, tak bol pre CIA v spravodajskej centrále v Prahe cenným agentom. Jeho spoluprácu so CIA však nedokázali a ani jeho zmiznutie ju jednoznačne nedokazuje. Ak spolupracoval, ťažko predpokladať, že by jeho emigráciu sami iniciovali. Po prešetrení okolností okolo Koechera mu už nehrozilo priame nebezpečenstvo a mal významné spravodajské postavenie. Tak si myslím, že sa Šturma rozhodol konať sám. Nechcel dlho chodiť s krčahom po pivo. Veď aj CIA, ako sa neskôr ukázalo, bola infiltrovaná agentmi KGB. Mohlo byť len otázkou času, kedy niektorá informácia z centrály CIA povedie k nemu. Šturma bol skúseným spravodajcom, aby taký predpoklad pripúšťal. A že ho dvojitá úloha vyčerpávala, by som mu veril. Mal stále platný diplomatický pas, čo bolo hrubým porušením predpisov zodpovednými osobami v rozviedke. S takým pasom mohol prejsť bez rizika do Maďarska a odtiaľ cez Rakúsko sa dostať až do Spojených štátov. Neskôr mi predložili spravodajskú informáciu, že žije v USA, kde sa pokúšal získať iného nášho diplomata pre CIA, či aspoň ho naviesť na emigráciu.

Studená vojna sa odohrávala v najrozmanitejších sférach - napríklad aj na vlnách rozhlasového vysielania, kde mala osobitné postavenie Slobodná Európa, ktorá bola určite objektom spravodajského záujmu.

Bola. Prepojenie Slobodnej Európy so CIA bolo notoricky známou skutočnosťou. Otázkou môže byť len miera. Vypovedajú o tom aj závery vyšetrovaní viacerých amerických komisií Senátu či Kongresu. Spravodajské orgány sa teda neustále usilovali infiltrovať

redakciu svojou agentúrou. V podstate sa to aj dosť darilo. Cieľom bolo získavať informácie „z kuchyne ideologickej diverzie", škandálmi diskreditovať činnosť inštitúcie priamo v Spojených štátoch a predkladaním dôkazov o jej prepojení so CIA aj v očiach našich ľudí. Povedal by som, že to prvé bolo skoro účinnejšie. Tak úloha dostať agentov do redakcie patrila medzi úlohy trvalé.

Najznámejšia aféra v sedemdesiatych rokoch sa týkala Pavla Minaríka.

Pavel Minařík „emigroval" do Nemecka po roku 1968. V roku 1974 ho stiahli do Československa a zverejnením pôsobenia v Slobodnej Európe dokončil svoje poslanie. V zahraničí pracoval takmer sedem rokov. Potom študoval v Kyjeve na fakulte žurnalistiky. Po návrate bol šéfredaktorom vtedy obľúbeného časopisu Signál. S Pavlom som sa po jeho návrate viackrát stretol. Považoval som ho za moderne mysliaceho človeka, ktorému boli blízke myšlienky reformy socializmu v duchu prestavby. V tom období mal blízko k Rudolfovi Hegenbartovi, vedúcemu oddelenia ÚV KSČ, pre ktorého pripravoval rad materiálov. Naposledy sme sa stretli na Pankráci, kde sme boli susedia. Po roku 1989 ho obvinili z viacerých trestných skutkov a medzi nimi aj z údajnej prípravy teroristických činov zameraných na objekty Slobodnej Európy, či z príprav únosu jej pracovníkov. Neviem však o tom nič a myslím si, že sa P. Minaříkovi také obvinenia vyšetrovaním ani nepreukázali.

O vzájomných vzťahoch československých a francúzskych tajných služieb zaujímavo píšu Roger Faligot a Pascal Krop v dokumentárnej knihe Bazén. O francúzskej spravodajskej službe v rokoch 1944-84. Pre našich čitateľov je iste zaujímavou postavou plukovník Georges de Lannurien - hrdina protifašistického odboja na Slovensku - ktorý po vojne pracoval vo významných funkciách francúzskej špionážnej služby SDECE.

Georges de Lannurien sa po vojne stal rezidentom SDECE v Budapešti. V roku 1950 ho vypovedali z Maďarska. Neskôr bol šéfom rezidentúr v Káhire a vo Fínsku. Svoju kariéru skončil v roku 1964 ako šéf sekretariátu generálneho riaditeľa SDECE.

Francúzske výzvedné organizácie boli tradičnými protihráčmi. Roger Faligot a Pascal Krop vo svojej knihe uvádzajú odhalenie nelegálneho československého špióna Pierra Cardota, „francúzskej obdoby" van Haarlema, ktorý sa po vojne stal francúzskym občanom

a v roku 1962 sa prepracoval až do ústredia SDECE. Cardota neskôr vymenili za francúzskeho špióna prichyteného v Prahe. Zverejnený bol aj prípad československého spravodajského dôstojníka Kondeka. Pôsobil vo Švajčiarsku. Po defraudácii spravodajského fondu prebehol k Francúzom. Neskôr v Paríži zahynul na otravu plynom. Ďalším bol František Vojtásek, pracovník spravodajskej správy generálneho štábu. Československý súd ho odsúdil a viac ako 12 rokov pobudol vo väzení.

Francúzi boli však veľmi zaneprázdnení a viac zainteresovaní v problémoch arabského sveta a Afriky, kde mali svoje tradičné záujmy. Ale počas studenej vojny „tretí svet" bol predmetom spravodajského záujmu aj našich výzvedných služieb, a tak sa mnohé odohrávalo i na tomto „neutrálnom ihrisku". V Paríži aj v Pume existovali na veľvyslanectvách významné špionážne rezidentúry. A obom ambasádam v Prahe kontrarozviedka tiež venovala primeranú pozornosť. Počas studenej vojny boli protivníkmi - ako všetky krajiny severoatlantickej aliancie. Taká bola realita. Predsa však v rámci koaličnej deľby spravodajského zamerania pre československé tajné služby neboli hlavným poľom pôsobnosti.

Krátko po prevrate v Československu sa v médiách objavila správa o dokumentoch, ktoré ktosi predal či daroval talianskej vojenskej spravodajskej službe SISMI. Išlo o prípad ORFEI.

Ruggero Orfei bol politológ. V rokoch 1988-89 poradca premiéra Ciriaka de Mitu. Je fakt, že tento človek mal od roku 1987 „pomer" s československou špionážnou službou. Aký základ mal tento vzťah, presne neviem. Neverím však, že by bol tak naivný, aby nevedel, s kým sa vlastne stretáva. V opačnom prípade by to iba znamenalo, že spravodajcovia robili svoju prácu naozaj dobre. Za politické informácie si nechal platiť. Vraj to neboli utajované informácie. Môže byť. Ale ak do roku 1989 nebol plnohodnotným agentom, tak kráčal po najlepšej ceste, aby sa ním stal.

SISMI po roku 1989 získala množstvo dokumentov o československých výzvedných aktivitách v Taliansku. Do podozrenia sa dostal profesor Bonvici, odborník na medzinárodné vzťahy, aj pracovníci firmy Aeritalia - údajne pre prezradenie informácií o vývoji lietadla Tornádo. Myslím, že taliansky súd doposiaľ nikoho neodsúdil. Zrejme chýbajú dôkazy.

ROZHOVOR TRETÍ
O peniazoch, nástrahách žien a odovzdanosti ideológii.

Studená vojna bola predzvesťou i prípravou technicky možného konca sveta, ktorý sa - našťastie - neuskutočnil. Najtvrdšie súboje sa iste odohrali medzi americkými špionážnymi organizáciami CIA, DIA a FBI na jednej strane a KGB a sovietskou vojenskou spravodajskou službou GRU na strane druhej.

Samozrejme. Iste nik nepochybuje o zásadnej dominancii Spojených štátov v NATO a ešte významnejšej úlohe ZSSR v bývalej Varšavskej zmluve. Tak to bolo aj v spravodajských službách. Teda netreba veľa slov o hlavnom fronte vojny špiónov. Mnohých odhalili ešte počas studenej vojny, iných až po jej skončení. Viacerých asi neodhalili vôbec a na oboch stranách „vstali aj noví bojovníci". Už po studenej vojne. Ako by ani mier nenastal? Alebo že by sa tá studená vojna neskončila? Špióni neskončili. Patria k spolužitiu. Nech má akúkoľvek podobu.

V Spojených štátoch vyvolalo nezvyčajný rozruch odhalenie špióna KGB Aldricha Amesa v centrále CIA. A neskôr explodoval ďalší škandál, ktorého ústrednou postavou bol Harold Nicholson. Dlho sa zdalo, že po Rudolfovi Ábelovi v USA a veľkých špiónoch KGB v Anglicku v päťdesiatych rokoch sa už taký kúsok nezopakuje. A zrazu.

Prekvapilo to mnohých. Viac ako prebehlíci z ruskej strany k Američanom. Každý si vie predstaviť dôsledky destabilizovanej spoločnosti, rozbitej ideovej základne a rozkladu jej hodnotových princípov. Oslabenia vlasteneckého vzťahu ku krajine. Ale prečo Američania? Pritom Ames a krátko nato Nicholson neboli prvými, ani poslednými špiónmi KGB alebo ruskej spravodajskej služby v Spojených štátoch poabelovskej éry.

Ak sa nemýlim, Amesovmu prípadu predchádzala kauza Edwarda Lee Howarda. Myslím, že sa stal aj predmetom literárnej pozornosti Ronalda Kesslera.

Edwarda Lee Howarda som stretol. Jedného dňa - na jeseň 1989 - nás z Moskvy požiadali o prijatie americkej rodiny. Pomôcť im v ich situácii, ak môžeme. Tak prišli. Mladý muž, príjemná pani

a pekný chlapček. Rodina Howardovcov. Keby nešlo o agenta KGB na úteku pred CIA, ktorý potreboval pomoc, tak by to bolo iba také zdvorilostné stretnutie. Boli dosť napätí v očakávaní a veľa na tom nezmenilo ani moje úsilie o nezáväznú konverzáciu ...ako sa vám páči v Prahe... veľmi. Praha je krásne európske mesto... Situáciu neuvoľnilo ani vzájomné ujasnenie si, kto ako sladí kávu. „Dôležitá" to informácia k vyjasneniu si zásadných otázok. Tak som s vážnou tvárou pridal vtip o najnovšej požiadavke Američanov - v rámci odzbrojovacieho procesu a rovnováhy - zapožičať im jedného-dvoch maršalov Sovietskeho zväzu. Gorbačov súhlasil, ale iba výmenou za dvoch amerických generálov. Ktorých? No General Motors a General Electric, odpovedal Gorbačov. V záujme rovnováhy. To už situáciu odľahčilo a dopracovali sme sa k tomu východiskovému: *What can I help you?* Ako by som to nevedel. Ale spýtať sa patrí.

Chceli sa usadiť v Prahe. On by rád podnikal v oblasti počítačov, manželka zatiaľ bude doma, veď chlapec bol ešte malý. Život s novou identitou. To nie je jednoduché. No samozrejme, že takejto prosbe vedenia KGB treba vyhovieť. Tak sme podstatné pre prvé kroky urobili. Vydal som príslušné pokyny, odišli spokojní. Edward prekypoval optimizmom. Nepredpokladal, že o pár týždňov poputuje Európou ďalej. Myslím, že jeho pekná pani už od neho aj s chlapcom odišli späť do USA a Edward sa znovu oženil. Aj také starosti a osudy majú špióni. Veď sú to ľudia.

Môžete vytvoriť osobnostnú či profesionálnu podobizeň človeka, ktorý sa stal súčasťou dejín špionáže na sklonku 20. storočia?

Edward Lee Howard bol analytikom CIA. Mal určité pracovné ťažkosti a možno aj problémy sám so sebou. CIA ich riešila spôsobom, aký v tajných službách nie je vždy vhodný. Vyhodili ho. Nie je isté, či už vtedy pracoval pre KGB, alebo až potom. Z jeho prezradenia podozrievajú Vitalija Jurčenka, toho dvojitého prebehlíka. Už som ho spomenul. Isté však je, že postup CIA Howarda motivoval k ďalším krokom. Podarilo sa mu odísť do Mexika a odtiaľ do Európy - čo bola opäť chyba - teraz už možno FBI. Howardovi sa pripisuje, že KGB prezradil mimoriadne dôležitého agenta CIA, vedeckého pracovníka Tolkačova. Jeho informácie o ochrane sovietskych ponoriek pred odhalením a útokom pomohli Američanom pri výskume prostriedkov boja proti ponorkám zistiť chybné zameranie prác. Údajne im ušetril najmenej miliardu dolárov. Pravda je, že Tolkačov sa v Moskve stretával

s pracovníkmi rezidentúry CIA. To tiež mohlo privodiť jeho pád. Tak neviem, aká je skutočnosť.

Neskôr sa objavili špekulácie, že Howardov útek zorganizoval KGB preto, aby odviedol pozornosť FBI od Aldricha Amesa v súvislosti s odhalením niektorých agentov CIA v Moskve. Nepresahuje táto domnienka hranice únosnej miery kombinatoriky?

S istou pravdepodobnosťou je možné všetko. Ale v tomto prípade s malou. Konanie Aldricha Amesa obsahovalo také množstvo rizík, že verím skôr iným príčinám jeho pádu. Tak to aj vychádza z analýz CIA a FBI. Je to prípad skoro školský, tak odporúčam trocha trpezlivosti a popíšeme si ho.

Aldrich Ames pracoval v CIA takmer tridsať rokov. Najdlhšie v *Soviet/East European Division*. Dvadsiateho prvého februára 1994 ho agenti FBI zatkli a v apríli toho istého roka ho odsúdili na doživotie. Priznal sa, že ho získali na špionáž v prospech KGB na jar 1985. Po rozpade ZSSR pokračoval v činnosti aj pre Rusko.

Prichádza do úvahy, že ho zradil niekto z KGB?

Myslím si, že nie. Aj keď možno činnosť KGB k tomu nepriamo prispela. Keď v rokoch 1985 a 1986 KGB odhalil a zatkol niekoľko agentov spravodajských služieb CIA a najmä FBI v Moskve, vznikol v oboch amerických spravodajských agentúrach poplach. Začali pátrať po príčine nepríjemných udalostí vo veľmi nepríjemnom období. FBI vytvorilo špeciálny tím ANLACE, ktorý mal zistiť príčinu „prevalení". Správne odhadli, že tieto problémy bude mať na svedomí „krt" v centrále FBI alebo v CIA.

Lenže Ames pracoval v prospech Ruska až do roku 1994. Čo podľa vašej mienky spôsobilo, že sa pátranie stalo zdĺhavé, málo účinné a dlho bezvýsledné?

Príčiny? Boli dve. Prvou bola zlá súčinnosť FBI a CIA. Pátrali takmer nezávisle, a tak každá skupina mala k dispozícii len časť informácií. ANLACE začala ustanovením dvesto päťdesiatich príslušníkov FBI, prichádzajúcich do styku s údajmi o agentoch, ktorí boli odhalení, alebo o ich spravodajskej produkcii. To je iste štandardný a často efektívny postup. Ale len ak k prezradeniu prispel niekto z tejto skupiny osôb. To bola tá druhá príčina. ANLACE nevyvinula

náležité úsilie v analýze iných štandardných symptómov. Neschválené a nehlásené kontakty s občanmi ZSSR, alkoholické alebo drogové návyky, či nevysvetliteľný nárast majetku. Tieto by spolu s ďalšími podozrivými viedli aj k Amesovi. Tak do septembra 1987 nedospeli k žiadnemu výsledku. Vlastne ani nemohli. Krt nebol z FBI. Napriek tomu, že v rokoch 1985-86 aj CIA utrpela v Moskve značné straty, tieto ANLACE nedávala do súvislosti so svojím vyšetrovaním. CIA vyšetrovala samostatne a pracovná súčinnosť medzi FBI a CIA neexistovala.

Čo podnikla CIA v situácii, ktorá musela byť pre ňu trpká i trápna?

Vyšetrovanie v CIA v rokoch 1986 a 1987 zamerali na svojich bývalých príslušníkov a známych prebehlíkov. Najmä Edwarda Lee Howarda. Vážne podozrievali aj Claytona Lonetreeho. Onoho námorného pešiaka, ktorý umožnil pracovníkom KGB prienik na zastupiteľský úrad v Moskve. Ďalšou verziou boli možné pochybenia riadiacich pracovníkov odhalených agentov, prípadne ich samých. S týmito možnosťami sa určite treba vysporiadať. Napokon preverovali hypotézu o možnom úniku informácií v spojovacích kanáloch medzi rezidentúrou v Moskve a centrálou CIA. To sa ale tiež s dostatočnou pravdepodobnosťou nepotvrdilo. V roku 1988 vyšetrovatelia CIA už zaradili Amesa medzi podozrivých. Mal v minulosti vážne finančné problémy a neskôr sa jeho materiálna situácia nevysvetliteľne zlepšila. Kúpil si dom za pol milióna dolárov a uskutočnil tri finančné transakcie - úhrnom cez sto dvadsať tisíc dolárov. Žil nad pomery. Previerku rozdielov medzi príjmami a výdavkami podozrivého Amesa vykonával nedostatočne kvalifikovaný a málo skúsený pracovník. Neúspešne sa skončila aj skúška Amesa na detektore lži - polygrafe. Nepoložili mu správne otázky. Tie, ktoré súviseli s jeho podozrením. A pracovník KGB poučil Amesa, ako sa má pri skúške správať.

Aké bolo ďalšie dejstvo špionážnej drámy?

Neúspech vo vyšetrovaní viedol napokon k vytvoreniu spoločného tímu *Special Investigation Unit.* Sústredenie všetkých informácií z doterajšieho vyšetrovania v jednej i druhej organizácii veľmi skoro vrhlo svetlo na Aldricha Amesa. Ale aj špeciálna vyšetrovacia skupina postupovala priveľmi byrokraticky a spravodajské rozpracovanie podozrivých odložili až do vypracovania záverečnej správy. Bolo by

však užitočné už v tejto etape vytvoriť zvláštnu skupinu na rozpracovanie najpodozrivejších, kam patril aj Ames. Záverečná správa bola hotová v marci 1993. Potom to trvalo ešte rok.

Nezdá sa mi, že tak renomované spravodajské firmy, akými sú FBI a CIA, sa správali dosť neprofesionálne. Aké škody spôsobil Ames svojej materskej organizácii a USA?

Bolo toho skutočne veľa. Ames prezradil viacerých agentov CIA a FBI v Moskve. Deviatich popravili. Pravdepodobne upozornil aj na Olega Gordijevského. Pretože život - aj špiónov - je nezriedka najlepší režisér, tak práve Amesovi uložili, aby Gordijevského po úteku z Ruska vypočúval. Gordijevskij tvrdí, že Ames bol veľmi priateľský a milý. Neviem, aké mali kostýmy a aká bola výprava, ale divadlo to muselo byť ohromné.

Činnosť Aldricha Amesa spôsobila Američanom obrovské škody. V najzložitejšom období studenej vojny. Odhalil identitu mnohých pracovníkov CIA, demaskoval metódy agentúrnej práce CIA, spojovacie technológie a postupy overovania agentúry, operácie dvojitých agentov. Zmaril niektoré operácie FBI. Prezradil KGB podrobnosti o systéme technického zberu a analýzy informácií. Poskytol množstvo analytických materiálov a vybrané telegramy Štátneho departmentu a Departmentu obrany USA. Pravdepodobne s pomocou KGB vedeniu kompetentných štátnych orgánov podvrhol nesprávne informácie, čím ovplyvnil ich rozhodovanie o otázkach národnej bezpečnosti USA. A to nie je všetko, čo sa mu pripisuje. Ale pre vytvorenie vlastného názoru to hádam stačí.

Ako vyzerajú psychologické kontúry Aldricha Amesa? Pokúsite sa charakterizovať motívy a príčiny jeho zrady?

Môžeme to zhrnúť. Z analýz CIA a FBI vyplýva, že v Amesovom živote pôsobili tri príbehy, ktoré vyústili do zrady. Prvým mohol byť rozvod a nová vážna známosť. Z toho vyplývajúce finančné problémy, ktoré ťažko znášal, najmä preto, že mal sklon priraďovať sa k majetkovo vyššej spoločnosti. Jeho druhá manželka bola Kolumbijčanka, ktorá neskôr získala občianstvo Spojených štátov. Rád sa predvádzal - novým domom, novým autom značky Jaguar, peniaze rozhadzoval ako opitý námorník. Veril, že za zodpovednú a riskantnú prácu mu to patrí.

Čo pokladáte za jadro jeho druhého príbehu?

Ames bol skúseným analytikom. Správne formuloval závery a vedel vystihnúť podstatné veci. Intuitívne čítal medzi riadkami. Bol intelektuálne osobitý, menej však úspešný „v teréne". Na takúto prácu nemal osobnostné predpoklady. Napriek tomu ho ňou poverovali. Nedokázal pracovať s agentúrou a získavať ju. Práve na tomto poli jeho odpor k predpisom, podceňovanie konšpirácie a nedbanlivosť získavali nebezpečné rozmery. Teda tento príbeh tkvie v chybách jeho konkrétnej spravodajskej činnosti, v ktorej sa čoraz častejšie vyskytovali situácie vhodné na jeho verbovanie. Porušoval zásady konšpirácie, vynášal utajované dokumenty, na ktorých pracoval doma, dokonca ich raz aj s aktovkou stratil vo vlaku podzemnej dráhy. Neváhal svoju milenku v Kolumbii vodiť do konšpiračného bytu, čím ohrozil konšpiráciu aj iných pracovníkov CIA. Neviem, či aj iných dám. Tento príbeh umocňovali jeho povahové slabosti a vlastnosti. Pod čoraz väčším vplyvom alkoholu prichádzal o zábrany, prestával myslieť na dôsledky, strácal súdnosť. Svoju prácu si nevážil, podceňoval nadriadených i riziká spravodajskej činnosti, dokonca aj nebezpečenstvo hry na dve strany.

A tretí príbeh jeho spravodajského života?

V slabinách jeho nadriadených v CIA. Museli, alebo mali poznať jeho vlastnosti, spôsob života, sklony. Nemali ho poverovať prácou, na ktorú nestačil a kde sa práve jeho nedostatky silne prejavovali. Dostatočne ho nekontrolovali a zo zistení nevyvodzovali primerané závery. Tieto chyby v riadení sa naplno odzrkadlili aj v pátraní po „krtovi" v oboch hlavných spravodajských agentúrach. Réžie všetkých týchto príbehov sa chopila KGB a Amesova zrada bola ich vypointovaním.

Špionáž je napriek často krátkemu životu a ohraničenej životnosti jednotlivých aktérov predsa len never-ending story. A tak aj po Amesovej afére pribudli novšie ohnivká v retázení rivality CIA a KGB, či neskôr Správy vonkajšej rozviedky Ruskej federácie. Živý ohlas vyvolal už spomínaný Harold Nicholson.

Harold J. Nicholson pracoval v CIA šestnásť rokov. Bol starý ostrieľaný mazák. Rezident v Bukurešti, inštruktor v kurze pre kádrových agentov CIA. Skrátka - zrelý, skúsený špión. K spravodajskej

práci pre Rusov sa zrejme zaviazal v Kuala Lumpure v roku 1994. Zatkli ho šestnásteho novembra 1996. Motív bol klasický. Potreboval peniaze na exotickú milenku v Thajsku.

Profesionálny vyzvedač a správa sa ako diletant. To znie neuveriteľne.

Ale je to fakt. V roku 1995 pri rutinnom vyšetrovaní na polygrafe u Nicholsona vznikli pochybnosti. Jeho odpovede na otázky týkajúce sa stykov s pracovníkmi cudzích výzvedných služieb signalizovali isté podozrenia. Potom pri previerke jeho kont vyplávali na povrch nápadné súvislosti finančných prírastkov s jeho služobnými cestami do zahraničia. Otázny bol príjem asi sto dvadsať tisíc dolárov. To ani v Amerike nieje málo. Ale k jeho pádu možno prispela aj ruská špionážna služba. Tak napríklad v rámci oficiálnej súčinnosti Rusi žiadali od FBI informáciu o čečenských teroristoch. Údaje tohoto druhu - ale neoficiálne - žiadal aj Nicholson, vraj pre cvičné potreby. Žiadne také cvičenie však nebolo plánované. To vyvolalo pochybnosti. Ak takú úlohu dostal od svojho ruského šéfa, nemali tú istú informáciu pýtať aj v rámci oficiálnej spolupráce. Ale chýb ako by nestačilo. FBI v jeho notebooku objavila utajované dokumenty a informácie o agentoch CIA. Taktiež vysoko klasifikované dokumenty o vojenskej pripravenosti Ruska, ruských spravodajských kapacitách. To ale nepatrilo k jeho práci v CIA. Všetky tieto a ešte ďalšie zistenia vyústili do jeho prichytenia pri nepovolenom fotografovaní utajovaných materiálov.

Je kuriózne, že špiónom evidentne neprekážal rozpad Sovietskeho zväzu. Ale bizarne vyznieva aj ich bohorovné správanie. Dlhoroční pracovníci CIA hazardovali so svojím životom. Prečo?

Je to jasné. Peniaze, peniaze, peniaze. A charakter. Dokazuje to aj ďalší príklad, ktorého ústrednou postavou je Earl Edwin Pits. Bola to zaujímavá kauza. Tiež z tých školských. Tak ju popíšem. Možno to elegantnú adeptku hier na špionáž a peňazíchtivého čitateľa bude varovať. Tentoraz nešlo o krta v CIA, ale v FBI. A tí sú asi v odhaľovaní krtov skúsenejší a menej tolerantní. Štyridsaťtriročný bývalý pracovník FBI bol ďalším v poradí špiónov KGB a neskôr ruskej služby zahraničnej rozviedky, ktorého odhalili po skončení studenej vojny. Pits slúžil v armáde v rokoch 1975-80. V FBI pracoval od roku 1983. Vo Field Office v Alexandrii a v rezidentúre vo Fredericksburgu vo Virginii. „V teréne" až do roku 1987. Potom v roku 1989 ho povýšili a ako

Supervisory Special Agenta ho prevelili do centrály FBI. V roku 1995 ho premiestnili do Behavioral Science Unit na akadémiu FBI. Mal B S degree zo Central Missouri State University, Master degree z Webster College a Law degree z University of Missouri v Kansas City. Vzdelaný to človek.

Potvrdzuje to nepríjemnú skúsenosť a neodškriepiteľnú skutočnosť, že aj intelektuáli strácajú hlavu a podliehajú slabostiam. Ako sa odvíjal jeho osud?

Začal sa napĺňať v júli roku 1987. Pits vykonával spravodajskú kontrolu na letisku v New Yorku. Výsledok sledovania riadne napísal do tajného memoranda pre svojich šéfov v FBI. Zistil kontakt pracovníka diplomatického zboru ZSSR v USA s dvoma podozrivými Rusmi. Dostal zvláštny nápad, aký by mal tak bystrého človeka obísť veľkým oblúkom. Ale neobišiel. Napísal sledovanému diplomatovi, že FBI ho podozrieva z kontaktov s KGB, popísal mu obsah memoranda a položil otázku. Ak je agentom KGB, navrhuje mu v jeho záujme súkromné stretnutie. Chce mu pomôcť. Stretli sa v New Yorku v knižnici - veď tam chodil - bol študovaným človekom. Sovietsky diplomat prišiel. Zrejme postupoval rutinne. O liste informoval vedenie a v KGB pripravili operáciu. V knižnici začala päťročná spolupráca Pitsa s ruskou špionážnou organizáciou. Zarobil tak okolo dvesto tisíc dolárov. Poskytol informácie o získavaní ruských občanov na spoluprácu s FBI, o operáciách proti ruským nelegálom, o skutočnej identite niektorých pracovníkov FBI, o operáciách s dvojitými agentmi, teda dublermi.

Z vašich prezentácií konkrétnych špionážnych prípadov, ktoré azda možno chápať aj ako do určitej miery modelové, vyplýva, že všetky majú čosi spoločné, že v určitej hlbšej vrstve majú rovnakého menovateľa. Co vlastne odlišuje Pitsa od celého radu iných agentov?

Pits bol odhalený pravdepodobne na základe zrady toho, komu pomoc v roku 1987 ponúkol. Ako sa on dostal do osídiel FBI nevedno. Podstatné je, že Pitsovi na jednej schôdzke v auguste 1995 predstavili nového človeka. Vraj z Moskvy. Lenže bol to nový človek iba akože z Moskvy. Inak pracovník FBI. Samozrejme, na agentúrne schôdzky chodia „riaditelia agentov" vybavení odpočúvacou technikou. Pre lepšie zapamätanie si rozhovoru s agentom a aj pre svojich ešte väčších riaditeľov. Pre kontrolu priebehu schôdzky. A keď išlo

o spravodajskú hru - prácu „pod cudzou vlajkou" - tak by to napadlo aj začiatočníka. Tak hneď na úvod sa pracovník „služby ruskej zahraničnej špionáže" Pitsa spýtal na jeho finančnú situáciu. V slušnej spoločnosti sa džentlmeni na peniaze nepýtajú. Ale keď sa už dlhšie poznajú a Pits už nejaké peniaze dostal, tak prečo nie. Ak potrebuje opäť nejakú hotovosť, môžu mu pomôcť, povedali. Samozrejme, Pits potreboval. Pokračovali.

...a budete nám môcť poradiť vo vzájomnom záujme?, pokračoval „hosť z Moskvy".

...pomôžem vám, ak budem môcť... odpovedal Pits.

Dostal obálku s peniazmi a zoznam otázok, ktoré zaujímajú „Rusko". Pre FBI bolo všetko jasné. Ďalej len rutina. Pits počas šesťnásťmesačnej spravodajskej hry predal vlastnej agentúre množstvo vážnych utajovaných informácií - z ich vlastnej kuchyne. FBI investovala asi šesťdesiatpäť tisíc dolárov. Neviem, koľko sa im vrátilo späť. Pits si ich ale už neužil.

Takže náš rozhovor môžeme uzatvoriť citátom z diela *Encyclopaedia Britannica:* „Money, womens wiles and devotion to an ideology often play important parts". Teda krátko: peniaze, nástrahy žien a odovzdanosť ideológii. Že o ideológii sme zatiaľ nehovorili? Dostaneme sa k nej.

ROZHOVOR ŠTVRTÝ

Všade rozmiestňujte svojich spolupracovníkov. Buďte veľkorysí v sľuboch a daroch, kupujte správy a získavajte komplicov.

Sun

Zdá sa, že špióni sú len tam, kde majú čo robiť. O amerických vyzvedačoch v Rusku sa dozvedáme málo. Žeby sa tam naozaj nikto nepotreboval nič dozvedieť?

To tak predsa nemôže ani náhodou vyzerať. Veď z popisovaných prípadov vyplýva, že najväčšie množstvo informácií prezradených prebehlíkmi zo CIA sa týkalo ich špionážnych aktivít najmä proti ZSSR a neskôr proti Rusku. Je zrejmé, že ruská spoločnosť prechádza obrovskou krízou morálky a súdržnosti. Keď rad ľudí vyváža z krajiny milióny až miliardy dolárov z bývalého spoločného majetku, čím doslova ohrozuje životy svojich spoluobčanov, keď každý predáva, čo má, tak viacerí bývalí nositelia štátneho tajomstva - ktorí nemajú prístup k nafte, vzácnym kovom či zbraniam - predajú v korupčných vzťahoch svoju funkciu alebo to, čo majú - informácie. A tak radu majstra Suna berú vo svete vážne už viac ako 2500 rokov: „Všade rozmiestňujte svojich spolupracovníkov. Buďte veľkorysí v sľuboch a daroch, kupujte správy a získavajte komplicov".

Takže ako vyzerá obchod s informáciami v krajine, kde nie tak dávno platilo, že všetko, čo nebolo povolené, bolo tajné?

Vyzerá to tak, že rovnako ako privatizácia aj prechod k princípu: „čo nie je zakázané, je verejné," sa začal na divoko. Začnem sériou „drobných" špionáží.

V júni 1997 bol odsúdený Makarov, pracovník konzulárneho oddelenia na Ministerstve zahraničia RF. Preukázali mu, že od roku 1976, keď pracoval v Bolívii na veľvyslanectve ZSSR, sa stal agentom CIA. Za dvadsaťjeden tisíc dolárov dodal CIA množstvo utajovaných informácií. Dostal sedem rokov. Alebo major Dudinka, dôstojník slúžiaci v strategickom raketovom vojsku, mal za pol milióna dolárov ponúknuť cudzej spravodajskej službe disketu s prísne tajnými informáciami. Agent? Nič také. Demoralizovaný človek, ktorý stratil rozum a mohol skončiť pred popravnou čatou, ani by nevedel ako. Zatkli ho v marci 1997.

Vážnejším bol prípad vo Federálnej agentúre pre vládne

spojenie a informácie, ktorá vznikla z bývalej 8. hlavnej správy KGB a zo 16. správy KGB. Pracovník tejto služby podplukovník Andrej Dudin sa ponúkol na špionáž pre BND. Odsúdili ho na dvanásť rokov.

Podľa niektorých vyjadrení sa k dôležitejším prípadom zaraďuje PLATO. Údajne najväčší úspech MI6 po Olegovi Peňkovskom.

Oleg Peňkovský podľa rozličných prameňov vraj významne prispel k informovaniu americkej administratívy ešte v období Karibskej krízy. Jeho informácie a dokumenty o sovietskych balistických raketách mali pre Američanov zásadný význam. Pomohli vyvodiť správne závery z údajov amerického sigintu a určiť charakter rakiet umiestnených na Kube. Peňkovského zatkli, odsúdili a popravili.

A čo sa skrýva za tajuplným označením PLATO?

V roku 1996 Federálna služba bezpečnosti - ruská kontrarozviedka, zatkla pracovníka Ministerstva zahraničných vecí Platóna Obuchova, ktorý poskytol Angličanom politické a vojenské informácie strategického významu. Kontrašpionážna akcia bola zrejme dobre pripravená, a tak Piata pristihli na schôdzke so šéfom moskovskej rezidentúry MI6 Normanom MacSweenom. Existuje podozrenie, že na túto schôdzku MacSweena Plato v spolupráci s ruskou kontrašpionážou vylákal. V dôsledku tohoto incidentu vypovedali štyroch pracovníkov britskej ambasády. Ako to už býva, rovnaký počet ruských diplomatov potom vykázali z Británie.

Za jednotlivými špionážnymi prípadmi sa zdanlivo uzavrie viac či menej rozčerená hladina diplomatických vzťahov. Démon nástojčivých pochybností, pretrvávajúcich príčin, spôsobených dôsledkov i pokračujúcich aktivít však spravodajským službám asi nedovolí spať.

V prípade ostalo dosť otvorených otázok. Platón Obuchov bol synom ruského veľvyslanca v Dánsku. Spoluprácu Britom ponúkol sám. Podľa ich analýzy ponúknuté materiály boli zaujímavé a originálne. Nešlo o podvrhy. To vzbudzovalo dôveru, aj keď išlo o iniciatívnika. Štandardným spôsobom preskúmali možné príčiny „prevalenia". MI6 to trvalo asi šesť mesiacov. Vylúčili verzie pochybenia v „narábaní" s agentom, možnosť chýb v jeho vlastnom spravodajskom správaní, prítomnosť krta v MI6. Niet však pochybností, že

MacSweena Rusi identifikovali ako pracovníka rezidentúry na britskom veľvyslanectve a začali ho sledovať. A tak je otázka, či práve MacSween nepriviedol ruskú kontrarozviedku k Platoví.

Ukazuje sa teda, že ruská kontrarozviedka napriek všetkým otrasom krajiny pracuje na plné obrátky.

Spravodajské služby v Rusku majú dlhú tradíciu. Je veľmi zjednodušené nazerať na KGB ako na výlučne ideologickú inštitúciu. Silnou bola a naďalej je vlastenecká motivácia. Snaha zastaviť destabilizáciu krajiny a vrátiť Rusku jeho postavenie v Európe a vo svete. Určite sa k tomu ešte dostaneme. Federálna služba bezpečnosti - ruská kontrarozviedka v rokoch 1995-96 kontrolovala okolo štyroch stoviek príslušníkov zahraničných spravodajských agentúr. Zastavila aktivitu asi štyridsiatich agentov z radov domácich občanov. Prekazila viac ako sto pokusov predať do zahraničia utajované informácie. Veľa či málo? Dosť.

Vo svete vzbudil rozruch aj povojnový hit, za ktorý možno pokladať prípad Vasilija N. Mitrochina.

Začiatkom roka 1992 veľvyslanectvo Veľkej Británie v jednej z krajín bývalého ZSSR pri Baltickom mori navštívil starší muž. Ako to už býva, chcel hovoriť s niekým zodpovedným. Prijali ho, pohostili šálkou čaju a on spustil.

Ponúkol zväzok poznámok s informáciami o stovkách agentov KGB po celom svete. To znelo veľmi nedôveryhodné. Také informácie predsa jeden človek sotva môže získať. Vysvetlil však, že bol vedúcim pracovníkom archívu zahraničnej rozviedky KGB, takže cez jeho ruky prešlo obrovské množstvo zväzkov agentov a informácií o zahraničných operáciách KGB. Údajne už pred dvanástimi rokmi stratil vieru v sovietsky systém, stal sa disidentom samotárom - „volk odinočka".

Dvanásť rokov prenášal najskôr v topánke a neskôr aj v taške písomné materiály, ktoré si pri práci vyhotovil a doma ukryl v posteli. Neskôr poznámky prepisoval na chate a uložil na skrytom mieste. Angličania boli opatrní, aj keď lákadlo bolo veľké. Trvalo ešte celých deväť mesiacov, kým mu jeho noví páni uverili a zorganizovali mu útek z Ruska. S rodinou a veľkým množstvom dokumentov.

Mitrochinov súkromný archív údajne obsahoval desaťtisíc strán. V roku 1995 spoločne s Christopherom Andrewom, vedúcim katedry na fakulte histórie univerzity v Cambridge, vydali rozsiahle dielo.

Meč a štít - erb to KGB. Ohromili svet. Určite časť poznámok - tá zverejnená, pravdepodobne oveľa menšia, ako tá nezverejnená, znamenala pre mnohých zainteresovaných nespavé noci. Investigatívnych žurnalistov povzbudila k horúčkovitej činnosti a vo verejnosti v USA a Európe vyvolala senzáciu. Veď išlo o informácie o tajných operáciách KGB v USA a po celom svete. V Anglicku, Taliansku, Francúzsku, Turecku a inde. O snahe namočiť CIA do vraždy J. F. Kennedyho. O úsilí diskreditovať obhajcov ľudských práv a infiltrácii okolia vedúcich osobností hnutia za ľudské práva. O odpočúvaní vládnych komunikácií v New Yorku a Washingtone. O vedecko-technickej špionáži v USA, o tajných operáciách proti Ronaldovi Reaganovi. O budovaní zdrojov nelegálnej agentúry v USA a snahách agentov-nelegálov preniknúť do „vyšších poschodí" americkej spoločnosti.

Čitateľov by aj v tejto súvislosti určite zaujímalo vaše hodnotenie.

Nemám iné informácie ako tie, čo už boli zverejnené. O deklasovaných a peňazíchtivých ľuďoch v Rusku a aj o časti bývalých príslušníkov KGB som už hovoril. Všeličo je možné. Niekoľko pochybností predsa len existuje.

Činnosť „voľká odinočku", teda samotára bez prepojenia na iné osoby alebo organizácie minimalizuje jeho riziko. Rovnako tak, keď kradnuté informácie nikomu neposkytuje. V prípade sú isté paralely so starým príbehom prebehlíka Anatolija Alexandroviča Golicina. Ten sa podľa všetkého už na anglo-americkom odbore v centrále KGB viac ako šesť rokov pripravoval na útek k protivníkovi, aby neskôr počas pobytu vo Fínsku emigroval do USA. Potom poskytol Spojeným štátom, Anglicku, Francúzsku i Spolkovej republike Nemecko veľmi cenné informácie. Ale dvanásť rokov pretvárky a silnej psychickej záťaže poznačí človeka a v jeho správaní sa prejavia signály, ktoré by vyvolali podozrenie kolegov, nadriadených, kontrolných orgánov a aj v súkromnom živote.

Samotný rozsah informácií, ktoré mal prepašovať - aj pri práci v archíve - nepokladám za priveľmi dôveryhodný. Najmä v prvej polovici osemdesiatych rokov nie je možné predpokladať taký neporiadok v KGB, aby sa svojím konaním nestal podozrivý. Človek, ktorý tak dlho pracuje v KGB a má prístup k operatívnym materiálom, musel poznať režim silnej kontroly zahraničných zastupiteľských úradov v Sovietskom zväze a - aj keď išlo o rok 1992 a bývalú krajinu Sovietskeho zväzu - neviem, či by riskoval príchod na britský

zastupiteľský úrad. Ak sa potom ešte zdržiaval v Rusku celých deväť mesiacov a vydržal psychický tlak, tak by si zaslúžil Oscara.

Pochybnosti vyvoláva aj skutočnosť, že niektoré Mitrochinove informácie nie sú v súlade s informáciami iných, v konkrétnych prípadoch azda povolanejších prebehlíkov. To, že iné informácie sú v súlade, veľa neznamená. Sú aj také Mitrochinove tvrdenia, ktoré vyvolávajú viac otázok, ako dávajú odpovedí a možno ich chápať aj ako zámerné podsúvanie informácií. Ani prezradenie niektorých agentov - zrejme už „vystrelených nábojníc" - medzi nimi aj osemdesiatosemročnej babičky, alebo agenta, ktorý už dvadsaťpäť rokov nemal prístup k spravodajským informáciám, nevzbudzuje príliš dôveru.

Nemôžem a ani nechcem tvrdiť, že Mitrochin klame. Hovorím len o svojich pochybnostiach. Na sformulovanie autoritatívnych tvrdení by som potreboval vedieť, čo všetko povedal a priniesol a čo asi nebolo predmetom knihy. Čo ak jeho poznámky obsahujú množstvo malých právd, aby zakryli veľkú lož? Ale ostaňme pritom, že všetko, čo Mitrochin povedal, je pravda. Možno väčšia ako motív, ktorým svoj čin dnes zdôvodňuje.

Spomenuli ste príbeh Anatolija Alexandroviča Golicina. Jeho meno viacerým zrejme veľa nehovorí. Môžete o tejto chúlostivej záležitosti prezradiť viac?

Vec „Golicin" je pravdepodobne najvzrušujúcejším prípadom prebehlíka z KGB v šesťdesiatych rokoch. Motívom bola túžba po novom živote i sklamanie z nevernej manželky. Jeho zrada súvisí s únikom informácií o činnosti Kima Philbyho, Anthonyho Blunta, krta v BND Heinza Felfeho či Švéda Stiga Vennerstroema - všetko špiónov najvyššej kategórie. Problémom je, že niektorí v tom čase už boli odhalení a iní podozrenie vyvrátili aj súdnou cestou. Veľa údajov bolo zjavne z druhej ruky. Vzniklo podozrenie, že Golicinov útek je spravodajskou hrou KGB.

V USA sa napokon vec Golicin sčasti obrátila proti samému šéfovi kontrašpionáže v CIA. Vtedy ním bol legendárny James Jesus Angleton - milovník orchideí a poézie. Dostal sa do podozrenia, že ústami Golicina rozohrával spravodajskú hru proti nepohodlným ľuďom v USA a politikom spojeneckých krajín.

ROZHOVOR PIATY

V ozbrojených silách našej krajiny takými úlohami poverujeme len statočných a múdrych ľudí…

James Britt Donovan o Rudolfovi Ábelovi

V centre našej pozornosti sú osudy tajných spolupracovníkov spravodajských služieb. Aké podnety, dôvody a pohnútky ich vedú do nebezpečnej hry? Aký súbor faktorov usmerňuje ich správanie? Ako vyzerá vnútorný portrét a morálny profil špiónov?

To nie je jednoduchá otázka. Aj keby to mohlo v niektorých prípadoch na prvý pohľad tak vyzerať, spravidla nejde o jeden motív. Prešli sme rad špionážnych afér. Usiloval som sa - v miere môjho poznania - aspoň naznačiť pravdepodobné príčiny konania ich aktérov. Ukázalo sa, že v období sedemdesiatych a osemdesiatych rokov a vlastne dodnes viac ako o politickú motiváciu či ideológiu šlo o peniaze a milostné avantúry. Viacerí dubleri začali hrať dvojitú úlohu najskôr v osobnom živote, a potom vlastne profesionálne v „dublerstve" len pokračovali. Motívom boli aj iné osobné dôvody. Frustrácie z neuspokojených ambícií, lákavý pocit osobnej významnosti pramení z nevšednosti špionážnej práce. Problémy spôsobené osobnými hriechmi a nie najšťastnejší spôsob ich riešenia. Všetky tieto prípady ukazujú, ako sa vyvíjal svet, jeho hodnoty a spolu s nimi aj agenti. Zdá sa, že peniaze a ženy boli často špiónom osudné. Silné slová? Zamilovanej čitateľke a jej priateľovi - dúfajme, že nie dublerovi - pre ich potvrdenie a pre schladenie romantických predstáv, radšej popíšem osud spravodajského dôstojníka na úseku tajných operácií Varenika a ďalších. Načrieme do memoárov kolegov z KGB.

Nech sa páči.

V prvej polovici osemdesiatych rokov pracoval v Bonne ako korešpondent TASS. Dostal sa do finančnej tiesne. Zadĺžil sa. Svoj problém vyriešil „predajom" viacerých agentov sovietskej vojenskej rozviedky GRU. Peňazí si neužil. Vylákali ho do Moskvy, zatkli, odsúdili a v roku 1987 zastrelili. Major Voroncov tiež zradil pre peniaze. Tak dlho sa ponúkal CIA, až ho prichytili aj s dôkazmi. Za tridsaťtisíc dolárov. Musel poznať prax kontroly amerického veľvyslanectva kontrarozviedkou KGB, ako aj riziko signálu od agentúry rozviedky KGB na druhej strane. Predsa to skúsil.

Zničil svoj mladý život.

Niekedy sa človek zapletie z nezodpovednosti, nevie nájsť východisko zo situácie a druhá strana mu ponúkne riešenie. Takým prípadom bol napríklad známy prebehlík zo sovietskej diplomatickej služby Ševčenko. Vo svojej knihe vydanej v Spojených štátoch sám uvádza, že príčinou bolo prinútenie. Možno spravodajská chyba, ktorej sa dopustil pri kontaktoch s americkými diplomatmi. Spočiatku asi nepovažoval svoje styky za škodlivé a až neskôr si uvedomil, o čo vlastne ide. Potom nastúpil strach. Vedel, že v Sovietskom zväze sa pri takých podozreniach „nepárajú". Dostal sa do psychickej krízy. Jeho rozhovor s pracovníkom CIA Johnsonom mohli nahrať na magnetofón. Navyše bol ženatý a pritom mal nie celkom chvályhodné vzťahy so ženami ľahšej váhovej kategórie.

Z Ševčenka v jeho knihe hovorilo skôr nešťastie. Vyhýba sa slovu zrada „...dostal som sa do bezvýchodiskovej situácie..." Američania mu ponúkli riešenie. No faktom je, že zradil. Je zrejmé, že už dlho pred útekom do USA spolupracoval so CIA.

To nie sú práve ušľachtilé motívy. Chýba im ideál.

Iste aj také sú. Predsa len nie vždy je to o peniazoch a ženách. Nebolo by správne robiť závery práve z odhalených prípadov. Veď práve ten - nie ušľachtilý - motív neskôr zvýšil pravdepodobnosť odhalenia agenta, a tak „naše štatistiky motívov sú skreslené". Chýbajú v nich tí neodhalení agenti - s menej riskantnými a ušľachtilejšími pohnútkami.

V minulom i súčasnom období občas hrajú úlohu aj ideové motívy. Takým mohol byť vzťah Američana Róberta Kima k starej vlasti - juhokórejskej republike. Zradil svoju novú vlasť. Určite sa k nemu ešte vrátime. Možno takým bol aj známy prípad Američana Pollarda, ktorý pracoval pre Izrael. Morálny záväzok k starej vlasti. Ideové dôvody však môžu mať aj podobu odporu ku krajine, v ktorej agent žije. Taký postoj môže byť vyvolaný rasovými, náboženskými aj inými osobnými skúsenosťami, môže byť formou politického protestu. Je vecou spravodajskej analýzy, z akého konca treba s konkrétnym človekom začať. O jednej kauze s osobitným ideovým podnetom píše v pamätiach generál Jurij I. Drozdov. Ide o cenného agenta KGB, príslušníka BND, označeného ako D-104. Ten sa nechal zverbovať „pod cudzou vlajkou" barónom von Hohensteinom, aby poskytol pomoc vymyslenému neonacistickému podzemiu. Onen barón bol sám Drozdov.

Ocenenie z minulosti si iste zasluhuje protifašistický ideový motív - ten mali agenti, ktorí boli ochotní pracovať s kýmkoľvek proti hitlerovskému Nemecku. Takými bol Nemec Schultze-Boysen alebo jeho krajan Richard Sorge. Ako je známe, zaplatili životom. A museli s tým rátať. Iní agenti - najmä v počiatočnom štádiu studenej vojny - mali ideologický motív.

Takže vy vidíte rozdiel medzi ideovým a ideologickým motívom?

Keď hovoríme o jednotlivých motívoch, pripomína mi to rozklad svetla na jeho spektrálne zložky. Niekedy ich je viac, inokedy menej. Zriedkavo len jedna. Ideové pohnútky sme už spomenuli. Ideologické dôvody sú v spektre o kúsok ďalej. Mali ich ľudia ako Kim Philby a celá päťka z Cambridge. Pochádzali z vyšších až veľmi vysokých kruhov. Rozhodne nepotrebovali peniaze. Urobili kariéru. Vo *Foreign Office,* alebo priamo v britskej spravodajskej službe. Kim Philby to v britskej tajnej službe dotiahol skoro až k samému vrcholu. Mimoriadne vzdelaný Guy Bourghes, považovaný za jedného z najschopnejších absolventov Cambridgskej univerzity - nositeľ ceny Roseberyho a Gladstona. Anthony Blunt, pracovník MI 5, vynikajúci študent z rodiny anglikánskeho kňaza. Donald McLean, syn presbyteriánskeho právnika. Prešiel kariérou na ministerstvách zahraničných vecí i financií cez úrad predsedu vlády až po špionážnu službu. John Caincross, pracovník agentúry pre odpočúvanie v britskej výzvednej službe. George Blake, špión KGB známy najmä prezradením budovania tajného tunela zo západného Berlína ku komunikačným uzlom vo východnom Berlíne. Svoje postoje vyjadril slovami:

„Zistil som, že Sovietsky zväz sa snažil vybudovať novú spoločnosť, v ktorej bude rovnosť, spravodlivosť a dobré sociálne zabezpečenie. Považoval som to za ušľachtilý pokus, ktorý treba podporovať. Pretože v tom čase moja práca v *Secret Intelligence Service* spočívala v tom, aby zabránila vzniku takej spoločnosti, cítil som, že konám nesprávne". Je úplne jedno, či s jeho slovami súhlasíme, alebo nie. Dôležité je, že to povedal a aj tak konal.

Veľmi zaujímavý príklad vzťahu ideí a ideológie poskytuje útek Alexandra Orlova - rezidenta v Španielsku - počas občianskej vojny do USA. Stalo sa to ešte v roku 1938. Bál sa vrátiť domov. Stalin nemal zľutovanie s tými, čo upadli do nemilosti. Aby zachránil svoju rodinu, napísal Stalinovi list, že ak by sa jej niečo prihodilo, prezradí informácie, ktoré sú pre ZSSR strategicky dôležité. V opačnom prípade

zachová ich tajomstvo. Okrem iného išlo o existenciu Kima Philbyho a celej veľkej pätorky z Cambridge. Rodine sa nič nestalo a Orlov splnil svoje slovo. Napriek tomu, že pracoval ako konzultant v amerických službách. Orlov nezradil svoju krajinu - len stalinizmus. Tak spomína na prípad generál Viktor Gruško.

Ako sa zo subjektívneho hľadiska pozeráte na agentov-špiónov? Ľudí, ktorí proti svojej vlasti pracujú v prospech inej krajiny. Pociťovali ste k nim úctu, keď významne pomohli?

Spravodajská služba privíta agenta bez ohľadu na jeho motív. Podstatná je jeho efektívnosť. Tá je prameňom menšej, alebo väčšej vážnosti agenta. Sú to ľudia so svojimi slabosťami a problémami, ktoré ich privedú k špionážnej činnosti. Výzvedné organizácie na jednej strane tieto povahové či iné nedostatky uvítajú - na získanie agenta sú vhodné - ale potom im často veľmi prekážajú. Nie ani tak z hľadiska mravných princípov, ale preto, lebo môžu ohroziť agenta i jeho „riaditeľa", prípadne ďalších špiónov.

Myslím, že práve šéf CIA George Bush povedal okrídlenú vetu: „Ja viem, že je to sukin syn, ale náš sukin syn." Tak reagoval na názor, že jeden z proamerických diktátorov stredoamerickej krajiny, ktorému pomohli sa dostať na piedestál moci, je bezcharakterný tvor.

To neznamená, že „riaditelia" špiónov a ich riaditelia a riaditelia riaditeľov nevnímajú rozdiely. Ale úcta k človeku, jedno či na tej alebo opačnej strane, je o inom. V tajných službách je a vždy bude o agentov - aj prebehlíkov - záujem. Dostane sa im aj potľapkania po pleci aj ocenenia. Za pomoc sa patrí poďakovať. Zaplatiť - aj pomôcť, keď treba. Agenti musia pociťovať záujem o ich život a ochranu. Aj pre nich to je dôležitejšie ako prejavy úcty. To tak musí byť - rutina práce. Ale slová o náhlom či postupnom pochopení historickej pravdy skúsené spravodajské služby počúvajú s rezervou. Ak to je motív, tak je vítaný. Dáva väčšiu záruku lojality. Ak je to snaha o vlastné ospravedlnenie, možno ju podporia. Ale fakt, že kto je schopný zrady, ostane nedôveryhodný aj pre nové mužstvo, nabáda k opatrnosti. Aj to je rutina práce.

Príkladom môže byť príbeh Nikolaja Artamonova. Bol sovietskym námorným dôstojníkom. V roku 1950 emigroval do USA. Stal sa z neho Nicholas Shadrin. Pracoval pre DIA. V decembri 1975 ho poslali do Viedne, kde mal plniť akési špionážne úlohy - možno pri verbovaní sovietskych diplomatov. Riskantná úloha. Zmizol. Vraj ho uniesli, dostal príliš veľkú dávku omamnej drogy a už sa neprebral.

Inou verziou je, že sám prebehol naspäť do ZSSR. Ktovie? Jeho manželka Eva Shadrin sa domáhala pomoci dokonca od prezidenta Geralda Forda. Prijal ju s „teplým pohľadom ryby". Veľmi sa s ňou nebavil, neuspela. Nik sa k Shadrinovi nechcel hlásiť.

V profesionálnych vzťahoch spravodajských služieb teda nemá úcta miesto, opodstatnenie či aspoň prvoradé postavenie?

Úcta je iná rovina vzťahu. Boli agenti uctievaní, aj nie príliš ctení. Pre vzťah úcty sú podstatnejšie celkom iné vlastnosti človeka - aj keď agenta - ako jeho spravodajská efektívnosť. Viem si prestaviť väčšiu úctu k niektorému protivníkovi ako k vlastnému kolegovi. Nie je to až tak výnimočné. Nepochybne platí obdobný prístup i na druhej strane. Myslím, že to najlepšie vyjadril Donovan vo svojej obhajovacej reči pred súdom s Rudolfom Ábelom. Pripomeňme si len úryvok z reči Jamesa Britta Donovana. Uvádza ho generál Drozdov vo svojich pamätiach.

Nuž - premiestnime sa priamo do americkej súdnej siene, v ktorej práve vrcholí proces s legendárnym dôstojníkom sovietskej špionáže.

„Veľavážený súd, dámy a páni ... oboznámili sme sa so všetkými dôkazmi, vypočuli ste svedkov. Predpokladajme, že tento človek je skutočne takým, za akého ho považuje americká vláda. To značí, že slúžiac záujmom svojej krajiny plnil mimoriadne nebezpečnú úlohu. V ozbrojených silách našej krajiny takými úlohami poverujeme len statočných a múdrych ľudí..."

Tak to je naozaj vysoké a príznačné ocenenie, ktoré netreba komentovať. Môžete doplniť charakteristiku spravodajskej hviezdy prvej veľkosti?

Rudolf Ivanovič Abel bol presvedčeným komunistom. Narodil sa v rodine metalurga, politicky angažovaného človeka. Jeho špionážny príbeh je dostatočne známy, a tak ho netreba opakovať. Donovan sa vo svojich pamätiach na jeho adresu vyjadruje: „Abel. bol kultúrny človek, vynikajúco pripravený na svoju prácu. Plynulo hovoril po anglicky, vrátane používania amerických idiomatických výrazov. Ovládal ďalších päť jazykov. Bol muzikantom, veľmi dobre maľoval. Vyznal sa v matematike, kryptológii, chémii, fotografovaní. Mal neobyčajný zmysel pre humor. Ako osobnosť, stručne povedané, nik ho nemohol nemať rád."

Zostúpme z výšin špionážneho meteoru do všednejšieho sveta prebehlíkov, ktorých pohnútky vedúce k zrade v mnohom objasňujú aj správanie ľudí v každodenných i výnimočných životných situáciách. V čom vidíte najvýraznejšie rozdiely medzi prebehlíkmi z východu a zo západu v sedemdesiatych a osemdesiatych rokoch ?

O motívoch zradcov z americkej strany sme dostatočne hovorili v predchádzajúcom. V konkrétnych prípadoch. O československých tak isto. Platí to zrejme aj o sovietskych alebo ruských po roku 1991. Nenašiel som zásadné odlišnosti. Boli to ľudia s kariérou na tie časy často neobyčajnou. Nezriedka z rodín nomenklatúry, s perspektívou - pravda, ak na ňu mali odborné predpoklady. Ich motívy boli politické aj osobné - ženy, peniaze, pocit nedocenenia. Tak to popisujú Drozdov i Bobkov. Pri riešení ich problému malú úlohu hral pocit osobnej zodpovednosti za zničenie životov iných. Vypovedajú o tom jednotlivé kauzy. Ale zradca ostane zradcom. Pre bývalých, ale aj budúcich šéfov. Spravidla nežijú potom šťastný život. Nastupujú stresy, neistota, výčitky, alkohol. Strach. Čo si napríklad môže myslieť Gordijevskij, keď si prečíta pamäti Drozdova...

Oleg Gordijevskij a Christopher Andrew, ktorý je pokladaný za popredného historika spravodajskej činnosti, vydali rozsiahlu publikáciu o KGB. Môžete vysloviť svoj názor na ňu?

Gordijevského memoáre sú známe. Čo chcel, to vypovedal. Dôvody jeho prebehnutia boli asi zložitejšie, ako uviedol. Nepoznal som ho. Viem, že v KGB pracoval najskôr v nelegálnej rozviedke, na rezidentúrach v Dánsku a v Londýne. Bol svojho času aj zástupcom náčelníka anglo-škandinávskeho odboru sovietskej špionážnej služby KGB. Mali sme spoločného kolegu - generála Viktora Gruška. Gordijevskij ho spomína vo svojej knihe. Naposledy som sa s Gruškom stretol na večeri 17. novembra 1989 v Prahe. Potom som už len čítal jeho pamäti.

Nie je tajomstvom, že Gordijevskij ušiel priamo z Moskvy, prakticky spod kontroly kontrarozviedkou. Bolo možno chybou KGB, že napríklad po obdobnom úteku pracovníka šifrovej služby KGB Šejmova, nedokázali prípad dokonale analyzovať a zistiť technológiu únikovej cesty zahraničných služieb priamo z Ruska.

Akú má mienku generál Gruško o Gordijevskom?

Viktor Gruško bol jeho predstaveným, teda človekom veľmi povolaným na hodnotenie vlastností a skutočného zástoja svojho niekdajšieho podriadeného. Podľa generálových spomienok Gordijevského pravdepodobne zverbovala dánska kontrarozviedka - počas jeho zahraničného pôsobenia. Ešte v polovici sedemdesiatych rokov. Po dvoch rokoch - po odchode Gordijevského do Londýna - ho odovzdali britskej spravodajskej službe. Viktor Gruško uvádza na pravú mieru nadsadené tvrdenia o Gordijevského „veľkosti". Nebol rezidentom v Londýne, len jedným z možných budúcich šéfov londýnskej rezidentúry. V centrále mal postavenie asi ako náš Šturma.

Čo všetko mohol prezradiť a čo sú skôr profesionálne dezinformácie, ktoré do knihy s istým cieľom zámerne inkorporoval nemenovaný spoluautor - možno celá nemenovaná inštitúcia?

Gruško tvrdí, že reálne mohol prezradiť najmä niekoľko politicky aktívnych spolupracovníkov, medzi nimi predovšetkým nórskeho novinára a diplomata Arne Treholta, ktorého odsúdili na dvadsať rokov. Ďalej viacero pracovníkov rezidentúry v Londýne a v škandinávskych krajinách. Generál Gruško sa nazdáva, že priame informácie o špiónoch sovietskej vedecko-technickej rozviedky a zahraničnej kontrarozviedky, ani o „nelegáloch" Gordijevskij nemal. Generál Drozdov však viní Gordijevského z prezradenia niektorých špiónov so zmenenou identitou. Obaja môžu mať pravdu. Podľa Drozdova ohrození nelegáli včas ušli pred MI5. Znamenalo by to, že informácie Gordijevského skutočne mohli byť pre MI5 iba indíciami. Na ich základe podozrivé osoby nemohli zatknúť, a tak včas ušli.

Gruško sa nazdáva, že britská kontrašpionáž využila Gordijevského na vykonštruované kompromitovanie labouristického premiéra Harolda Wilsona a ďalších lídrov *Labour Party*. Teda na ovplyvňovanie vnútropolitického vývoja vo Veľkej Británii. Nedá sa to vylúčiť. Takú úvahu podporujú aj iné obvinenia CIA a MI6 a podozrenia o ich úsilí dostať britských konzervatívcov k moci. Koncom sedemdesiatych rokov v Anglicku ožila naháňačka za piatym mužom Philbyho špionážnej skupiny. Na love sa podieľal James Angleton, chorobne podozrievavý šéf kontrarozviedky CIA. Do podozrenia upadol dokonca aj lord Rothschield, jadrový vedec Dr. Wilfrid Basil Mann a ďalší vysokopostavení ľudia vo Veľkej Británii. Údajne však práve Oleg Gordijevskij viaceré podozrenia uviedol - ako falošné - na pravú mieru.

Majú podozrenia o aktivitách CIA proti labouristickým vládam vo Veľkej Británii reálny základ?

Iste za východisko takej úvahy nemožno považovať, že Harold Wilson po dvoch volebných obdobiach a ďalšom období vlády labouristov pod vedením Jamesa Callaghana prehrali voľby a nastúpila vláda Margharet Thacherovej. Na plných jedenásť rokov. Že britská *witch-hunting* - naháňačka čarodejníc - mala politickú motiváciu je dosť pravdepodobné. Pochybnosti, ktoré spomínate, vyplývali z podozrievavého vzťahu niektorých vedúcich pracovníkov MI5 a MI6 k labouristickej strane a premiéroví Wilsonovi osobitne. Boli aj takí, čo šéfa londýnskeho vládneho kabinetu nazvali sovietsko-sionistickým agentom. Okrem skutočností, ktoré naznačil generál Gruško, sa objavili aj iné - možno účelové - obvinenia z protibritskej špionáže. Týkali sa poslancov *Labour Party* a dokonca aj Wilsonovho spolupracovníka v labouristickej vláde Johna Stonehousea. „Srdečný vzťah" riaditeľa CIA a neskoršieho prezidenta Spojených štátov Georgea Busha s Margharet Thacherovou je známy. Rovnako ako podozrenia, ktoré mal Harold Wilson o tom, že rad pracovníkov MI5 a MI6 spolupracoval so CIA. Ale nechcel by som z toho všetkého vytvoriť „reálny základ", na ktorý sa pýtate. Časom možno vyjde najavo viac.

Ako by ste vyjadrili svoj náhľad na pohnútky Gordijevského zrady?

Olega Gordijevského považovali za priateľského, nekonfliktného človeka. Pravdepodobne po XX. zjazde KSSZ viacerí mladí ľudia v Sovietskom zväze boli rozčarovaní z toho, čo vyplávalo na povrch. Gordijevskij mohol patriť medzi nich. Okrem toho Gordijevskij mohol byť ideovo ovplyvnený aj životom a ľudskými právami, ktoré poznal v Dánsku. Gruško však za určujúci okamih považuje udalosť, keď ho dánska kontrarozviedka pritlačila a postavila pred voľbu - buď ho vypovedia z krajiny, alebo bude spolupracovať. Vybral si druhú možnosť.

Naozaj ho natoľko podozrievali, ako píše vo svojej knihe?

Generál Gruško tvrdí, že nie. Údajne mali isté pochybnosti, ale nič konkrétne. Podozrenie vzniklo na základe rozporov medzi informáciami, ktoré poskytoval on, a poznatkami, ktoré prichádzali z iných zdrojov. Uvažovali dokonca o jeho vymenovaní za londýn-

skeho rezidenta, a tak ho preverovali. Keďže sa rozhodli inak, chceli ho zamestnať v centrále. Ak by ho skutočne vážne podozrievali, tak by sa asi nerozpakovali ho zatknúť.

Aké ponaučenie z podobných prípadov podlá vás vyplýva?

Poukazujú na slabé miesta, zraniteľnosť, nedostatočnosť organizácie, kontroly, poznania svojich ľudi a ich vývinu. Svedčia o tom aj špionážne príbehy, o ktorých sme spolu hovorili. Často chýbala dôkladná znalosť osobnosti spravodajského dôstojníka pri jeho určení na príslušné služobné zaradenie, alebo na plnenie konkrétnej úlohy. Neboli primerane preskúmané, alebo boli ignorované osobnostné nedostatky a sklony, ktoré predstavujú v spravodajskej práci rizikové faktory. Nepostačujúco bola reflektovaná schopnosť ľudí psychicky zvládnuť náročnosť špionážnej práce a prekonať ťažkosti dané špecifickým poslaním. Absentovalo overenie predpokladaných reakcií na vzniknuté stresové situácie. Nedôsledne sa postupovalo pri porušeniach disciplíny, morálnych pokleskoch, ba aj pri signáloch možnej spolupráce s protivníkom. Prejavili sa prvky povrchnosti v riadení a v dohľade nad spoľahlivosťou výkonu misie. Falošná kolegiálnosť neraz nahradila objektívne prísne posudzovanie rizík profesionálneho pôsobenia v bezpečnostnej sfére. Objavila sa tolerancia k porušovaniu zásad ochrany spravodajského systému. Nevenovala sa potrebná pozornosť dôstojníkom po skončení ich služobného pomeru, alebo po prevedení na iné úseky.

Je toho dosť, kde môže špionáž zlyhať alebo urobiť chybu. Na druhej strane sú neúspechy aj prejavom aktivity. Ide o oblasť, kde sa s rizikom ráta a kde stopercentná istota nikdy nejestvuje. Aj pri malej pravdepodobnosti sa prípady odhalenia vlastného agenta, alebo prienik krta do organizácie občas môžu vyskytnúť. Ak sa nič také nestane, môže to svedčiť o nečinnosti - potom by vydržiavame nákladnej spravodajskej služby predstavovalo pre daňových poplatníkov priveľmi drahý prepych. Dôležité je, aby na základe každej nepríjemnej udalosti a nevydareného kroku boli prijaté patričné opatrenia zamerané na nápravu, odstránenie nedostatkov, na zdokonalenie riadenia a kontroly. V profesionálne riadených službách sa to tak robí.

Sformulovali by ste rozhodujúce príčiny pádu agentov?

Dúfam, že som nevyvolal dojem, že je to „venčenie" psov, posedenie v kaviarni alebo postávanie či dokonca návšteva cudzieho

veľvyslanectva. Aj keď to posledné bolo v čase studenej vojny pre budúcich špiónov skutočne nebezpečné. V spravodajskej práci existuje niekoľko základných rizikových faktorov.

Prvým je nebezpečenstvo vyplývajúce z možnej prítomnosti protivníkovho krta vo vlastnej výzvednej službe. S tým súvisí aj úroveň konšpirácie v centrále, kde skutočne má platiť ono *need to do, need to know.* Ak to nepotrebuješ k práci, nemáš to poznať. Veď v špionážnom remesle či umení ide o životy ľudí.

Druhým rizikom je spojenie. Osobné schôdzky aj posielanie správ či už tajnopisom, alebo rádiom, respektíve cez mŕtve schránky. -

Ďalším sú profesionálne chyby samého agenta. Pri plnení úlohy, alebo pri nakladaní s finančnými prostriedkami, ktoré dostávajú za svoju činnosť.

Rizikovým faktorom je aj narábanie s informáciami agentov. Niekedy je dokonca relatívne ľahšie určitú informáciu získať ako vytvoriť pre jej použitie dôveryhodnú legendu. Ak to nie je možné a zdroj je príliš cenný pre budúcnosť, lepšie je informáciu ponechať v tajnosti aj pred inak povolanými. Kontrarozviedka sa vie dostať od javu k informácii a od informácií k ich pravdepodobnému zdroju. Či sa tieto faktory presadia a povedú k prezradeniu agenta, závisí od samého agenta aj od jeho „riaditeľov".

Nepoužiť to, o čo sme „sa usilovali v pote tváre", to je sužujúca dilema. Takmer shakespearovská otázka.

A netýka sa, samozrejme, len špiónov, ale spravodajských zdrojov všeobecne. Príkladom môže byť podozrenie, že Winston Churchill vedel vopred o príprave bombardovania Coventry nemeckou luftwafe. Veď Nemci na šifrové spojenie používali známu Enigmu. A tú Briti v tom čase už vedeli dešifrovať. A nepodnikol nič. Niektorí analytici tvrdia, že tento zdroj bol ochotný riskovať len v naliehavom prípade invázie Nemcov na Britské ostrovy. Ani - alebo možno práve - v spravodajskej práci nemožno „predať" lacno to, čo sme draho „nakúpili".

Iným príkladom je už spomenutý tunel vybudovaný západnými špionážnymi službami zo západného Berlína ku komunikačným uzlom v NDR, ktorý ešte v čase jeho výstavby Sovietom prezradil špión Blake. KGB musel únik dôležitých informácií strpieť, aby neohrozil svojho agenta.

Každá spravodajská služba by mala mať svoje rodinné striebro.

Značné osobné riziko spojené so "špionážnou činnosťou asi nemožno porovnávať s hráčskou vášňou či s módnou záľubou vo vyhľadávaní hazardných situácií v rámci extrémnych športových výkonov. Možno vytvoriť optimálny model únosného či kontrolovateľného rizika?

Ľudia ochotní brať na seba riziko majú isté špecifické danosti, ktoré sú paradoxne často aj zdrojom ich spravodajských neúspechov a tragických dôsledkov. Tak napríklad človek s malou mierou ambícií sotva príjme prácu v spravodajskej službe. Na druhej strane tie isté ambície môžu byť časom zdrojom jeho nespokojnosti, pocitu nedocenenia a katalyzátorom procesu, ktorý sa končí zradou. Rovnako existuje určitý rozpor medzi potrebou introvertných osobných vlastností spravodajcu alebo agenta a potrebou dostatočnej miery komunikatívnosti, ktorá je nevyhnutná pre splnenie spravodajských úloh. Pri nevyváženosti týchto v podstate protichodných požiadaviek je špión buď neúspešný, alebo sa naopak dopustí porušenia zásad spravodajského správania, čo napokon vedie k jeho odhaleniu, odsúdeniu, respektíve preverbovaniu inou službou. Agent musí dokázať kontrolovať svoju profesionálnu schizofréniu aj nedostatky. A k záveru vašej otázky? Vezmeme si na pomoc Freda Reinfelda. Jeho *Úplnú školu šachu.* Hráč musí riskovať. Ak vie, čo robí, je to kalkulované riziko. Môže vyhrať. Ak nevie, aké môžu byť dôsledky jeho rozhodnutí, je to hazard.

Na základe tém a prípadov, o ktorých ste hovorili, sa hladký a uhladený svet diplomacie javí v trocha zmenenom svetle. Špionáž je jedným z významných rozmerov diplomatického pôsobenia. Žije sa pracovníkom zastupiteľských úradov v zahraničí ľahko?

Nie. Diplomati sú často pod tlakom pokusov o získanie a „diplomati" musia pracovať aj cez čas. A občas ich vyženú. Keď už neuvážime, že nezriedka večerajú postojačky - s čašou dobrého nápoja. To by však mladej adeptke či adeptovi na diplomatický post prekážalo asi najmenej.

Ako vyzeral obraz diplomatického života počas studenej vojny v československej metropole?

Rovnako ako kdekoľvek na svete. Pre každú kontrašpionáž boli zastupiteľské úrady štátov druhej koalície vážnym objektom spravodajského záujmu. Najdôležitejšou úlohou kontrarozviedky bola

identifikácia špiónov ukrytých v na mieru ušitých oblekoch a v nad mieru honosných diplomatických funkciách. Potom nasledovala ich takmer nepretržitá spravodajská kontrola. Kam chodia, s kým sa stretnú, o čo sa zaujímajú, aké majú postavenie v úrade, aký je režim ich denného života. Je toho veľa. Úspechom je získanie agentov na veľvyslanectvách. Kontrarozviedka rada navštevuje zastupiteľské úrady aj bez pozvania a v noci. Zavše si odskočí na návštevu po dokumenty, šifry. S obľubou tam zanechá mikrofóny.

Môžete byť v týchto súvislostiach konkrétnejší?

Už sme si povedali, že sa to nepatrí. Ak to zhrniem, môžem povedať, že pomerne skoro po príchode každého nového diplomata na veľvyslanectvo, bola jeho úloha identifikovaná. Je na to rutinný postup opierajúci sa o analýzu určitých príznakov. Okrem toho sa v rámci Varšavskej koalície využívala databáza o jednotlivých cudzích diplomatoch, ich životopise, kariére a získaných poznatkoch. Ak počas spravodajskej kontroly zistili možnosť jeho získania, určite taký pokus aj uskutočnili. Budem hovoriť o tých neúspešných, čo slúži ku cti dotknutých osôb.

Diplomat si naštrbil povesť džentlmena a vzorného manžela pokleskom s mladou ženou. Ich láska mala navyše dôsledok, slečna otehotnela. Od pracovníka zastupiteľského úradu to nebolo pekné a ocitol sa v chúlostivej, nepríjemnej situácii. Keď to kontrarozviedka zistila, ponúkla mu pomoc. Samozrejme za spoluprácu. Odmietol, radšej sa priznal a poslali ho domov. Ako vyriešil následok svojho ľúbostného vzťahu, už neviem.

V inom prípade zistili náklonnosť diplomata k dobrej zábave pri víne. U nás sa tomu hovorí nadmerné užívanie alkoholu. Kontrarozviedka mu našla kamaráta opäť - ako sa vraví - „z mokrej štvrte". Pri podobných veselých a neviazaných príležitostiach sa toho veľa narozpráva - ba i natára - aj sa narobí všeličo, čím by sa asi človek neskôr veľmi nechválil, ak by si chcel zachovať dobré meno a nepoškvrnenú či aspoň nefľakatú dôstojnosť. Keď sa zdalo, že je už toho dosť, aby sa pri prezradení nedisciplinovanosti jeho diplomatická kariéra skončila, pokúsili sa ho zverbovať. Neuspeli. Radšej to sám nahlásil. Nasledoval protest, ktorý bol - pravdaže - odmietnutý. Polepšenie diplomata si zariadili sami. Asi mu pripomenuli rodičovské slová o vyhýbaní sa zlým kamarátom.

Odzrkadľovali sa podobné pokusy na úrovni medzinárodných vzťahov, nenarúšali vzájomné politické kontakty?

Myslím, že nie. Najmä americkí, nemeckí a anglickí „diplomati" boli v Prahe dosť aktívni. Zakladali mŕtve schránky pre agentov, ktoré v niektorých prípadoch - ak išlo o spravodajskú hru - naša kontrarozviedka s potešením vyberala. Bývali tam peniaze, rádioprijímače, pokyny, nové úlohy pre agenta. Ale najväčšiu radosť mali kontrašpióni z takto získaných šifier a tajnopisov. Diplomati nezriedka na našom území vstupovali do zakázaných vojenských priestorov počas armádnych cvičení a vôbec do objektov dôležitých z hľadiska bezpečnosti štátu. Pravda, niekedy sa na nevhodné miesto dostali aj neúmyselne a proti svojej vôli. A čudovali sa, keď im predložili dokumentáciu nežiadúcej činnosti či neželateľného pohybu - vrátane fotografií so zreteľným označením zákazu vjazdu tam, kde ich určite nevideli a ani nikdy vidieť nemohli. Boli pod stálym tlakom kontroly aj provokácií.

Teda riešenie naznačených „nedorozumení" sa premietalo aj do diplomatickej reči oficiálnych aktov?

Svedčí o tom napríklad *Aid-Memoire* amerického veľvyslanca v Prahe z roku 1989: „The Embassy of the United States of America is pleased to offer the folowing information in response to Chief of Protocol ... verbal protest of March 29 traffic incident Embassy employee Róbert R. King... As the result of our investigation of the matter the Embassy is convinced that the March 29 protest is without merit. Nevertheless the Ambassador has cautioned the members of the Embassy staff to observe local traffic regulations and to extend proper courtesies to Czechoslovak officials."

To znie ako naozaj zaujímavý a príznačný príspevok v rámci klasickej diplomatickej konverzačnej komédie.

Fluently hovoriaca čitateľka a perfectly rozumejúci čitateľ si všetko prečítali. Iným sa ospravedlníme a dodajme, že veľvyslanectvo USA v diplomatickom dokumente "pre pamäť" prejavilo potešenie, že vyšetrením incidentu ich pracovníka Róberta Kinga nezistili opodstatnenosť československého protestu. A pre každý prípad sľúbili, že preventívne poučia svojich ľudí o potrebe dodržiavať miestne dopravné predpisy a o vhodnom chovaní sa k našim pracovníkom.

Porušil dotyčný diplomat predpisy? Alebo neporušil? Ktovie. Američania protest zdvorilo odmietli, na záver ubezpečili československé úrady o svojej úcte a bolo. Aj na to slúži diplomacia. V Amerike bol postup voči našim diplomatom rovnaký. Bola studená vojna. A takéto naťahovanie bolo v porovnaní s tým, čo sme si už o nej povedali, naozaj skôr úsmevné. Veď galantne vyjadrili potešenie z verbálneho protestu a spôsobne uistili naše oficiálne miesta o svojom úctivom postoji.

ROZHOVOR ŠIESTY
Každá príčina má príčinu. Najmä v priemyselnej špionáži.

Jednotliví agenti majú pre svoju činnosť vnútorné i vonkajšie zdôvodnenie. Nákladná a riskantná špionáž sa iste nerobí samoúčelné. Popri politických a vojenských informáciách ide aj - alebo azda najmä - o ekonomické údaje.

Začnem spomienkou na starú udalosť, ktorá vyvolala svetovú senzáciu koncom päťdesiatych či začiatkom šesťdesiatych rokov. Na pozvanie bývalých spojencov do britského prístavu priplávala sovietska vojenská loď. Zakotvila, bola hosťom kráľovskej admirality. Zdvorilostná návšteva - na zahriatie podchladených vzťahov.

Nad vodou sa potriasalo rukami, hostilo a pripíjalo. Pod vodou sa odohrala dráma. Britská spravodajská služba chcela využiť príležitosť a pozrieť sa zblízka na príčiny pozoruhodnej rýchlosti sovietskych vojenských plavidiel. A tak si špión - hovorme mu Crabb - navliekol skafander a šiel preskúmať nezvyčajný tvar neobyčajne výkonnej lodnej skrutky. Neviem, či sa stalo nešťastie, alebo či sa pod vodou strhol boj žabieho muža proti žabiemu mužovi. Záujemcov o farbistejšie opísanie udalosti, musím odkázať na akčné filmy. Ako to bolo naozaj, sa svet nedozvedel. Výsledok? Angličan sa už nevrátil. Zahynul pri plnení služby.

Azda môžem vecne poznamenať, že zrejme nešlo ani o prvý, ani o posledný incident spätý s nemiestnou technickou zvedavosťou.

Hovorí sa, že politika je koncentrovaná ekonomika, a už som spomenul, že vojna je pokračovaním politiky. Tak nie je jednoduché oddeliť od seba politickú, vojenskú a ekonomickú špionáž.

Doposiaľ nie je objasnená otázka, či manželia Rosenbergovci boli sovietski nukleárni špióni, ktorí Sovietskemu zväzu dopomohli k urýchleniu výroby atómovej bomby, alebo či sa americké súdnictvo dopustilo justičnej vraždy. Jasnejšie je to v prípade agenta sovietskej spravodajskej služby jadrového fyzika Klausa Fuchsa.

Máme si to vysvetliť tak, že priemyselná špionáž sa dotýka predovšetkým prísne stráženej oblasti vojenských technológií?

Možno. Ale čo sú a čo nie sú vojenské technológie? Niekedy je to jednoznačné, inokedy môže ísť o riešenia, postupy i materiály dvojakého použitia - teda v civilnej i obrannej výrobe. Špionáž sa však živo zaujíma aj o najmodernejšie zariadenia a najprogresívnejšie poznatky, ktoré majú rýdzo priemyselný charakter. Ich získanie umožňuje ušetriť nemalé finančné prostriedky a urýchliť vlastný výskum a vývoj. Známym príkladom z osemdesiatych rokoch je penalizácia firmy Toshiba, ktorá mala porušiť embargo a dodať do Sovietskeho zväzu televízne obrazovky použiteľné pre vojenské radary.

Vedecko-technická sféra bola doménou aj izraelského špióna Jonathana Pollarda?

Jonathan Pollard bol analytikom kontrarozviedky amerického vojenského námorníctva. Spolu so svojou manželkou kradli vedecké a technické informácie pre Izrael. Dostával ich plukovník Aviem Sella, diplomat na izraelskom veľvyslanectve v USA. Malo ísť o pôsobnosť mimo MOSSADU. Pracovali pre organizáciu LÁKAM. Tú zriadil Šimon Peres ešte ako námestník ministra obrany. Pollard pred zatknutím unikol na zastupiteľský úrad, s ktorým spolupracoval, ale Izrael neodolal nátlaku Spojených štátov. V záujme vyššej politiky musel ambasádu „slobodne" opustiť - veď bol americkým občanom. Aby ho FBI mohla pred veľvyslanectvom v novembri roku 1985 zatknúť. Odsúdili ho na doživotie. Občianstvo mu síce udelili už aj Izraelčania, ale Spojené štáty sú neoblomné a pevné. A zradu trestajú tvrdo. Zatiaľ neboli úspešné intervencie v jeho prospech na najvyššej politickej úrovni. Nepomohlo ani ospravedlnenie Šimona Peresa. Je to už starší prípad, ale ak by ho neodhalili, možno by bol škandálom až dnes.

Znamená to, že v priemyselnej špionáži štáty nerozoznávajú ani spojencov a nepriateľov?

Špionáž je svet fatamorgán, ilúzií, labyrintov, zrkadiel a hmly. Mnohé sa javí v rozpore s podstatou. Takže v tomto prostredí - a najmä v oblasti ekonomickej rozviedky - napriek všetkému, čo sme už povedali, sa mi slovo nepriateľ zdá byť úplne nenáležité.

Informácie sa kradnú všade - bez ohľadu na spojenecké vzťahy, politickú nevraživosť či tradičnú rivalitu. Preto je lepšie hovoriť o tom, že v ekonomike a jej spravodajských tieňoch je každý každému konkurentom. Tak sa veselo - i keď celkom vážne - vyzvedalo medzi priateľmi navzájom, ale samozrejme medzi protivníkmi predovšetkým. Myslím si, že ekonomická špionáž bola najčulejším a najrozohriatejším neviditeľným frontom studenej vojny a zrejme sa jeho línia dnes zmenila na kruhovú obranu.

Spravodajské služby Varšavskej zmluvy boli v určitej výhode. Kým informácie z oblasti vojenského výskumu a vývoja Sovietskeho zväzu a jeho spojencov podliehali prísnemu režimu, boli úzkostlivo a dôsledne utajované, ich prenos do civilného využitia bol minimálny, na opačnej strane svetového súperenia bol transfer zbrojných technológií do komerčnej sféry z finančných dôvodov oveľa intenzívnejší, a tak sa naši špióni mohli ľahšie dostať k dôležitým poznatkom.

Čo tvorilo predmet prvoradého záujmu našich ekonomických agentov v zahraničí?

Vedecko-technická špionáž patrila medzi dôležité a relatívne aj efektívne úseky práce našej rozviedky. Myslím, že toto zameranie mala väčšina z československých asi štyridsiatich spravodajských rezidentúr po svete. Niektoré agentúrne pozície a získané informácie boli dosť významné. Prospeli nášmu výskumu, priemyslu aj špeciálnej výrobe. Niekedy naozaj podstatne. Odhadnúť prínos ekonomickej špionáže je zložité. Reč je o desiatkach a stovkách miliónov korún. Je to skutočne ťažké vyčísliť. Často však hodnota poznatkov nemohla nájsť uplatnenie v domácom priemysle, ale bola využitá v rámci koaličných medzinárodných vzťahov. Určitým spôsobom sa na tomto odvetví špionáže podieľala aj ekonomická kontrarozviedka. Pred rozhodujúcimi obchodnými aktmi sa usilovala zistiť rokovaciu pozíciu partnera. Aby sa neplatilo viac, ako je nevyhnutné.

Studenú vojnu ochladzovalo aj prísne ekonomické embargo - hospodárska blokáda medzi protiľahlými vojensko-politickými blokmi, teda uvedenie vývozu a dovozu určitých druhov tovaru na bod mrazu. Išlo o obojstranné opatrenia, alebo iba o jednosmerné kroky?

Embargo sa týkalo najmä technológií dvojakého použitia. Pre civilné, ale aj vojenské účely. Je fakt, že nesmierny technologický predstih vyspelých krajín západného sveta sa prejavoval práve v tejto

oblasti. Rozdiel v presune technických výdobytkov medzi zbrojným a nevojenským priemyslom v krajinách NATO a Varšavskej zmluvy som už spomenul - bol neporovnateľný. A tak sa často dalo embargo obísť s využitím osobitných spravodajských opatrení. Pokiaľ takto získané technológie boli použité ako inšpirácia pre vlastný výskum alebo pre vývoj moderných spravodajských prostriedkov, ktoré podliehali prísnemu režimu utajenia, tak pravdepodobnosť, že sa porušenie embarga prezradí, nebola veľká. Stálo to však dosť peňazí. A naše protiopatrenia? Bol som členom vládnej komisie pre obranný priemysel a tiež špeciálnej skupiny pre identifikáciu československých technológií dvojakého použitia. Veľa sme toho nenaidentifikovali. Niečo z optiky, niečo z chémie a to bolo všetko. Taká bola realita. Najviac progresívnych technológií tohto typu mali zrejme v Sovietskom zväze. Svedčí o tom ich rozsiahly výpredaj po jeho rozpade.

V niekdajšom Československu významnou súčasťou Štátnej bezpečnosti bol aj úsek ekonomickej kontrarozviedky. Píšete o tom aj vo vašej predchádzajúcej rešpektovanej knihe.

Správa ekonomickej kontrarozviedky - pred reorganizáciou 11. správa ZNB - tvorila jednu z podstatných zložiek Hlavnej správy kontrarozviedky. Táto sekcia mala zo všetkých kontrarozviednych zameraní vari najpočetnejšie agentúrne zdroje. Zabezpečovali ochranu štátnych záujmov od predvýrobnej sféry - plánovanie, financovanie, veda, výskum a vývoj - cez jednotlivé etapy výroby až po zahraničný obchod.

Osobitnú kategóriu predstavovala kontrarozviedna ochrana obranného priemyslu, jadrovej energetiky a chémie. Ďalej - samozrejme - zabezpečovanie ochrany štátneho tajomstva. Napokon to bola prevencia proti výbuchom, haváriám v priemysle, skrátka - mimoriadnym udalostiam.

Zvláštnu pozornosť si na tomto úseku - pochopiteľne - vyžadovala ochrana jadrových elektrární. Úlohou bolo aj vyhľadávanie signálov o priemyselnej špionáži. Zisťovanie a dokumentovanie pokusov o sabotáž a zabránenie ich uskutočneniu. K širokému spektru rozmanitých činností v tejto sfére patrili aj poznatky o závažnej hospodárskej kriminalite.

Ekonomická kontrarozviedka bola kritizovaná zo zasahovania do hodnotenia hospodárskej politiky štátu a do konkrétneho posudzovania

efektivity či celkových výsledkov riadenia jednotlivých podnikov?

Nebolo jednoduché „udržať" zameranie kontrarozviednej práce v tom smere, v ktorom nebola zastupiteľná. Jednak zistených problémov bolo veľa a jednak každá organizácia má tendenciu riešiť relatívne jednoduchšie problémy ako tie, ktoré pričasto vedú k neúspechu. Tou nezastupiteľnou úlohou ekonomickej kontrarozviedky bola najmä analýza signálov v signáloch. To znamená nehodnotiť javy a vlastne ani ich príčiny. Ale príčiny príčin. Prečo zhorelo, prečo vznikla strata, prečo unikli dôležité informácie sa dalo aj prostriedkami iných zodpovedných orgánov štátu, aj keď nie vždy až tak jednoducho. Pre kontrarozviedku je však podstatný charakter zistených príčin. Ide o nedostatky v riadení, či v dodržiavaní smerníc hospodárenia, alebo ide o úmysel? A keď o úmysel, tak s akým motívom? Je ním osobný prospech, pomoc zahraničnej firme, alebo dokonca špionáž či sabotáž. A tým sa to pre spravodajskú analytiku nekončí. Otázkou je, prečo sa druhá strana zaujíma. Potrebuje informácie iba pre poznanie úrovne poznania tých druhých? Alebo pre vlastný vývoj? Tajná je nová technológia aj vzdialenosť krajiny k nej. Vo výzbroji sa často skôr možno popýšiť tým, čo krajina má, ako tým, čo nemá. Takže zákony utajovania majú zložitú logiku. Signálov nebolo málo.

V strednodobom rámci kontrašpionáž operatívne rozpracovala vyše tridsať únikov štátneho tajomstva. V roku 1988 zachytila asi pätnásť prípadov sabotáže a záškodníctva. Zhruba v rokoch 1986-88 v národnom hospodárstve spravodajsky prešetrovali približne stopäťdesiat mimoriadnych udalostí.

Ekonomická kontrarozviedka účinne prispela k odhaleniu niektorých cudzích agentov. Narastal počet občanov, ktorý oznámili, že sa ich pokúsila získať CIA alebo BND. Pre zasvätených čitateľov pripomeniem prípady JAVOR, PETER, URBAN, ADVOKÁT, PODNIKATEĽ. Ostatným je predsa jedno, či to bol Abdull Horák - dúfam, že taký neexistuje - alebo mal iné meno.

Naša hospodárska kontrarozviedka viedla dve spravodajské hry s BND, jednu so spravodajskými službami USA a jednu s MI6. Najzaujímavejšia bola hra OSTROV pomocou nastrčeného tajného spolupracovníka Michala. Prínosom boli získané prostriedky špionážneho spojenia. Šifry, krycie adresy spravodajských služieb v zahraničí, tajnopisné technológie - hovorili im karbón. To už nie je málo. Hra tak poskytuje informácie

použiteľné pre odhalenie iných agentov. Navyše kontakt s cudzou spravodajskou službou je dôležitým krokom, aby sa vôbec dalo pomýšľať na preniknutie do nej svojím krtom. Ustavične sa čaká na vhodnú príležitosť.

Rozpracované prípady boli vážne. V akcii MOSUL išlo o rezidenta cudzej špionážnej služby v Prahe. PARÍŽ znamenal rozpracovanie nášho zástupcu spoločnosti pre zahraničný obchod, podozrivého zo spolupráce s francúzskou SDECE. Dôležitá bola akcia ATLAS - tiež kontakt s cudzou spravodajskou službou. NAUTILUS - preverované podozrenie zo špionáže pracovníka s prístupom k vládnemu spojeniu. TRHOVEC chcel nezvyčajne obchodovať s uránom. MARA zasa dodávala embargovanú techniku. Tých prípadov bolo naozaj veľa - už poriadne ani neviem, ktorý je ktorý. HUP, BEDŘICH, KALINA, MAGNET, DÔCHODCA, JARDA, MERKÚR, DANA, LUMA, ŠROUB, prípad OBERMAN. Kolegovia to vedia. Nech si zaspomínajú.

Z prirodzenej logiky veci i z uvedených faktov je zrejmé, že najrizikovejším i najostrejšie spravodajsky sledovaným článkom ekonomického retázca boli - a asi aj sú - zahraničné ekonomické vzťahy. Alebo sa mýlim?

Nemýlite, veď práve v tejto oblasti majú spravodajské riziká a aj hospodárska kriminalita najväčšiu pravdepodobnosť. Keďže mnohé - ako už vieme - sa začína pri peniazoch, tak v tejto sfére dominovali informácie o úplatkoch. V roku 1988 kontrarozviedka zistila asi dvadsať prípadov tohto druhu. Speňaženie údajov o konkurenčných ponukách iných firiem, uprednostnenie niektorej firmy na úkor iných výhodnejších ponúk, respektíve nákup zastaralej či reparovanej techniky ako moderných výrobkov. Vývoz nášho tovaru zámerne deklarovaného v nižšej kvalite, a teda za nižšiu cenu. Za benevolenciu k firmám sa slušne platilo. Stotisíce dolárov. Ako som sa už raz vyjadril „in cash". Teda do kešene.

Ponechám bokom otázky oprávnene smerujúce k súčasnej etape našich dejín, počas ktorých si zvykáme na nový hospodársky úkaz - tunelovanie. Azda najväčší škandál v bývalom Československu vyvolal prípad Ferometu. O čo išlo?

O „urobenú" cenu pre zahraničného zákazníka pri vývoze oceľových plechov. Ale boli aj iné, o ktorých sa vtedy - dnes už neviem po-

chopiť prečo - nepísalo. Určite by sa prečistil vzduch a ľudia by vláde viac dôverovali. Mrzí ma to. Nebolo to však vždy také jednoduché. Niekedy je lepšie dokumentáciu nelegálneho postupu zahraničného partnera využiť spravodajským spôsobom. Zaviazať ho k spolupráci.

Dosť marazmu bolo okolo rôznych investičných akcií. Napríklad pri stavbe hotela Fórum v Prahe straty dosahovali čiastku 150 miliónov korún. Zisk mal zahraničný dodávateľ a zrejme aj naši „zodpovední" zástupcovia. Spomínam si, že občas náčelník správy priniesol nezanedbateľné sumy. Keď príjemca „provízie" sa nechcel zapletať do osídiel korupcie. Takým prípadom bol napríklad JURKO. Postupne v troch splátkach pod kontrolou kontrarozviedky prijal „úplatok" a peniaze odovzdal. Nevykonal však nič, čo by nebolo v štátnom záujme. Tak v podstate zahraničná firma platila zbytočne. Iste nie v každom prípade takto naši obchodníci postupovali a iste niekomu narastali aj zahraničné kontá.

V roku 1989 jeden náš zahraničný agent - pracovník istej banky v zahraničí - ponúkol ich prehľad. Na diskete. Bola to zložitá situácia, pretože bolo treba overovať ich „integritu a autentickosť". Veď na listinu mohol byť pripísaný alebo z nej vynechaný ktokoľvek. Žiaľ, do prevratu sme to už nestihli prevziať a „zúradovať". Bolo by to možno zemetrasenie.

Ako vravíte - život je dlhý, a tak možno ešte bude príležitosť sa k prípadu výbušnej diskety vrátiť, vec doriešiť a možno na jej základe objasniť aj mnohé, čo neskôr v československom vývoji nasledovalo. Zostaňme však v období pred prevratom. Aké boli najzávažnejšie signály mimoriadnych udalostí?

Áno, život je dlhý. A poniektorí - z našej rekapitulácie krycích názvov - sa v poprevratovom Československu možno ponevierali okolo nových mocných. Neviem, za koho „kopú" teraz. A hrozby mimoriadnych udalostí? Každá je vážna, veď ide o zdravie a životy ľudí. Spomínam si však na niekoľko, ktoré som považoval za hodné osobitnej pozornosti. Zistenie nebezpečenstva havárie na plynovode. Hrozba dovozu niektorých pesticídov obsahujúcich polychlorované bifenyly. A výstražná informácia o možnej nehode v prevádzke Jadrovej elektrárne Jaslovské Bohunice. Významný bol aj prípad DEPO, podozrenie z úmyselného poškodzovania lokomotív.

ROZHOVOR SIEDMY

Najväčšie umenie spočíva v zlomení odporu nepriateľa mimo bojového poľa. V protivníkovej krajine musíte zničiť všetko, čo je dobré.

Sun

Konfuciov súčasník majster Sun približne pred 2500 rokmi sformuloval pravidlá tajnej vojny. Sun kladie špionáž na najvyššiu hodnotovú priečku a budúcim víťazom prikazuje mariť činnosť nepriateľských vlád, rozrušovať jednotu, prehlbovať spory a zasievať sváry medzi občanov protivníkovej krajiny, popudzovať mladých proti starým a vyhrocovať ďalšie nezhody. Ako vyzerala scenéria bojísk psychologickej vojny v čase nedávneho súperenia hlavných svetových veľmocí?

Vlastne ste to už povedali. Psychologická vojna bola jedným z frontov studenej vojny. Od nepamäti tradičným v každej vojne, teda aj v studenej. Ba práve v nej sa všetky prostriedky psychologickej vojny mohli naplno rozvinúť ako nikdy doposiaľ a bezpochyby sa priradila k frontom rozhodujúcim. Určite ani z jednej strany nešlo pritom iba o voľné šírenie informácií a ani len o propagandu svojich ideí a hodnotových kritérií. To iste tiež, ale o tom teraz nehovorím. Ak by šlo o takú nevinnosť, tak by sa tým nemuseli zaoberať tajné služby. A táto činnosť by nemusela byť vedená konšpiratívne.

Do psychologickej vojny boli v určitej miere zapojené médiá všetkého druhu, vydavateľstvá kníh i niektoré fondy a nadácie, ba aj medzinárodné inštitúcie. Nejde o démonizovanie ich poslania, ale o konštatovanie faktu, že popri legitímnej činnosti viaceré boli prepojené aj so spravodajskými službami a podieľali sa na ich konšpiratívnej práci - na psychologickej a ideologickej diverzii. K objektívnym skutočnostiam účelovo primiešali nepravdu, alebo rozšírili aj celkom vymyslené informácie.

Zverejňovanie takých „správ" nebolo náhodné, ale cieľavedomé a úmyselne zamerané na narušenie ústavného systému krajiny, ktorý bol terčom diverzie. Nezriedka nabádali občanov cudzej krajiny ku konaniu v rozpore so zákonmi. Alebo ovplyvňovali občanov vlastnej krajiny v hodnotení - spravidla nepríjemných - rozhodnutí vlády.

Príkladom môžu byť publikácie s fotografiami zbraní československých kontrarevolučných síl nájdených v Československu v auguste 1968 krátko po vstupe vojsk Varšavskej zmluvy. Tie fotografie neboli autentické, ale naaranžované. Neviem kým a pravdepodobne ani autori podobných publikácií nemusia vedieť, že uverejňujú

podvrhy.

Alebo oklamanie amerického Kongresu pri schvaľovaní vojnového konfliktu USA vo Vietname na základe skreslených informácií o útoku Vietnamcov na americkú loď v Tonkinskom zálive. Rovnako tak Spojené štáty podviedli OSN. Neskôr sa ukázalo, že údajne autentický rozhovor sovietskeho pilota - ktorý zostrelil juhokórejské lietadlo KAL 007 s 290 cestujúcimi na palube - bol Američanmi upravený. Z rádiového záznamu vynechali to, čo odporovalo oficiálnej americkej verzii prípadu.

Ako by ste definovali rozdiel medzi psychologickou a ideologickou diverziou?

Človek spravidla neuvažuje v rovine ideologickej a na jeho myslenie majú skôr vplyv všeobecné psychologické faktory. K ideologickým postojom sa teda dopracúva prostredníctvom psychologického pôsobenia. Na týchto princípoch je organizovaná divergentná propaganda, ktorej cieľom je spochybniť politiku konkrétnej krajiny a jej aktuálnych predstaviteľov, prípadne znepriatelenie spojencov. Významná je aj konvergentná propaganda, zameraná na zmenu hodnotovej orientácie človeka. Formou komerčných filmov, televízneho vysielania, reklamných kampaní. Metódou premyslenej interpretácie spôsobu života, vytváraním a prezentáciou virtuálneho raja.

Reálny svet v porovnaní s imaginárnym, pomyselným miestom večnej a všetkým prístupnej blaženosti má zväčša malú šancu uspieť či vyhrať. Záleží na miere životných a sociálnych skúseností ľudí. Nie každý si uvedomuje, že nie všetci žijú v Beverly Hills, a predstava, že každý má rovnakú šancu, je ilúziou, ktorej môže uveriť len človek s naozaj malou sociálnou skúsenosťou. Je pravda, že veľa milionárov prišlo na začiatku do mesta s dolárom vo vrecku, ale skúste, či to funguje.

Je fakt, že to, čomu veríme, sa stáva reálnym obrazom a my s ním zaobchádzame ako so skutočnosťou. Psychologický komplex človeka je najzraniteľnejší. Píšu Dougherty a Janowitz v *Psychological Warfare*. A tak treba preniknúť do tohoto komplexu politicky, ideologicky i morálne, pokračujú autori.

Obávam sa, že napriek nezriedkavému používaniu uvedených termínov pred rokom 1989, sa naša verejnosť dodnes nemala možnosť vecne zoznámiť s touto azda aj atraktívnou a určite mimoriadne vplyvnou problematikou. Vnímali vtedy adekvátne situáciu naše oficiálne miesta?

Ťažko povedať. Na jednej strane pojem ideologická diverzia zo strany USA a ich spojencov proti ZSSR a krajinám Varšavskej zmluvy sa do roku 1990 neraz v abstraktnej rovine objavoval v našich médiách a vnútornej propagande. Obviňované boli najmä Rádio Slobodná Európa, najrôznejšie zahraničné vydavateľstvá - najmä tie, ktorých produkcia bola „bezcolne" privážaná do republiky. Za produkt ideologickej diverzie boli považované aj domáce samizdaty, dokumenty Charty 77 a iné menej rozšírené materiály.

Povedzme otvorene, že v horúčke studenej vojny každá publikácia, ktorá zaujímala kritický postoj k našej vtedajšej skutočnosti a politike, bola viac či menej vnímaná ako produkt ideologickej diverzie. Často sa „bojovalo" na stránkach novín, v televízii či rozhlase aj proti tomu, čo vlastne ľudia nečítali, nevideli a nepočuli. Svoju úlohu zohrala aj tá absencia sociálnej skúsenosti s niečím iným, než sme prežívali. Na druhej strane práve v tomto prostredí a ovzduší všeobecnej propagandy akoby zanikla téma skutočnej profesionálne vedenej psychologickej vojny, ktorá bola súčasťou studenej vojny a širokým poľom pôsobenia spravodajských služieb.

Dá sa to povedať aj tak, že v zápale a záplave amatérskej agitácie unikal pozornosti profesionálne vedený zápas o myslenie ľudí?

O čo ide, popisuje celý rad prác. Napríklad sú známe diela Linebargera *Psychological War* z roku 1962 a neskôr Choukasova *Propaganda Forms of Age* z roku 1975. V USA bol direktívou prezidenta Dwighta D. Eisenhowera zriadený úrad pre koordináciu psychologickej vojny, *Office for Psychological War Coordination*. V rokoch 1983 až 1986 boh vydané dve inštrukcie - číslo 75 a 77 - o operáciách a prebudovaní propagandistických inštitúcií USA. Do tejto činnosti boli investované obrovské prostriedky.

V čom spočívala špecifická rola tajných služieb v rámci duševnej kolízie sveta v rokoch medzinárodného chladu?

O úlohe CIA v tejto vojne hovorí napríklad *Washington Post* z 15. januára 1976: „...pred viac ako 25 rokmi CIA tajne vytvorila

a doposiaľ financuje svoju rozsiahlu sieť agentúr v zahraničí, ktorá je vždy k jej službám, ak sa hovorí o tom, že treba realizovať tajnú propagandistickú kampaň. Táto sieť sa skladá zo žurnalistov-agentov CIA, novín podporovaných CIA, rozhlasových staníc a medzinárodných informačných agentúr. Je to jedna zo skrytých zbraní arzenálu CIA..."

Viacerí tieto skutočnosti považovali skôr za výmysel našej propagandy. Sú dostupné aj iné fakty o skrytých či legalizovaných formách psychologického spracovávania ľudí?

Konkrétnejšie údaje obsahujú závery komisií Franka Churcha, výsledky vyšetrovania senátora Fullbrighta, publikácie Harryho Rositzkeho či zistenia senátora C. Cassea. Takže prepojenie CIA a Rádia Slobodná Európa, ako aj ďalších médií i konkrétnych novinárov v nich je v období studenej vojny preukázané. Rovnako aj účel viacerých nadácií a fondov. Niektoré založila CIA. Počas administratívy Ronalda Reagana bola osobitne podporovaná tendencia, aby časť úloh súvisiacich s psychologickou diverziou prevzali iné organizácie. Povedzme, že psychologická diverzia sa „privatizovala". Medzi inštitúcie, ktoré také úlohy prevzali, patrila aj známa *National Endowment for Democracy*. Keď som niektorým novinárom „zo západu" toto povedal, tak to za informáciu nepovažovali, pretože podľa Shannonovej teórie správa, ktorej pravdepodobnosť má hodnotu jeden, obsahuje nulovú informáciu. Nie je žiadnou správou. Z prípadu Karia Koechera poznáme pojem *Contract Agent CIA*. Človek pracujúci na kontrakt v inej organizácii.

Nemyslíte si, že v súvislosti s celosvetovou konfrontáciou mnoho nedorozumení a omylov zapríčinila nízka úroveň vzájomnej informovanosti - neznalosť skutočného života tých druhých?

Iste bolo na škodu, že v minulosti sa ľudia nemohli osobne presvedčiť o prednostiach, ale aj problémoch reálneho života „susedov" na západe. A tak si mnohí stále prikrášľujú ich svet v duchu stupídnych amerických seriálov. Seriózny „vstup do Európy" však vyžaduje, aby sme chápali, že nás nečaká idyla, ale tvrdá práca, ktorú s vedomím dobrého i zlého chceme vykonať. Inak sa budeme opäť cítiť podvedení a to by nebolo dobre. Na druhej strane z prvých návštev ľudí „od nich" som s istým prekvapením zistil, že ani oni tiež nič skutočné nevedia o nás. Čudovali sa, že nechodíme v uniformách, že máme

farebnú televíziu, a nebudete mi to veriť, prvý zahraničný novinár - sympatický Angličan - bol príjemne prekvapený, že v byte máme splachovací záchod. Navyše ocenil, že máme v knižnici nielen Steinbecka, ale i prejavy Winstona Churchilla v britskom parlamente i Disraeliho. Hneď vedľa spomienok Gustáva Husáka na Slovenské národné povstanie. A vypožičať si u nás mohol aj diela Karia Marxa či V. I. Lenina. Že v rozhlase nevyhrávajú samé častušky. Neverili, že Elvis Pressley, Tom Jones a ďalší spievali aj v našich elektronických médiách. Že poznáme Gabina a všetkých významných európskych hercov, ale aj Marylin Monroe, Elisabeth Taylor. Nie je nám neznámy Gregory Peck. Neverili mi, že ako mladý som mal rád rock and roll, tancoval jive či charleston. Že v Trenčíne na plavárni v päťdesiatych či šesťdesiatych rokoch v rozhlase vyhrávala stanica Roth-Weiss-Roth alebo rádio Luxemburg. A to, že na plese ZNB v hoteli Devín - myslím v roku 1984 či 1985, už to neviem presne - najväčším hitom, ktorý hrali až do osprostenia, bolo známe *Hands up,* by mi už vskutku nik neveril. Manželkin strýko, povojnový emigrant, nedôverčivo krútil hlavou, keď sme ho chceli presvedčiť, že do komplexu Piešťanských kúpeľov, kam teraz chodí za doláre - Grand, Splendid, Esplanade - sa odborári chodili liečiť za pár stoviek.

Ako dnes na západe vidia a hodnotia úlohu ideologickej diverzie z obdobia studenej vojny?

Viacerých zaujíma jej minulý a možno aj budúci význam. V roku 1999 ma študijná skupina londýnskej redakcie BBC požiadala o rozhovor. Po osobnom liste poslali okruhy otázok elektronickou poštou. Týkali sa ideologickej diverzie, prepojení CIA s médiami a nadáciami počas studenej vojny.

„On CIA's activity such as smuggling newspapers, books, duplicating documents machines and so on. Question is about threat such activity to the socialist systém." Teda voľne - o aktivitách CIA pri pašovaní novín, kníh, rozmnožovacích strojov a ich nebezpečenstve pre socialistický systém.

To ale museli vedieť aj bezo mňa. Takže za skutočnú otázku som považoval: „As for effectivness of psychological or ideological subversion"? Teda o efektivite psychologickej a ideologickej diverzie. A ešte niektoré ďalšie témy vzťahujúce sa k problematike, najmä dotýkajúce sa medzinárodného mierového hnutia a iných možných „polí" ideologického frontu studenej vojny.

Pokladali ste námety BBC pre interview za rafinované, provokatívne či nemiestne?

Nie, boli to príjemní ľudia a rozhovor bol korektný. Moja pozícia bola o tom, že CIA robila svoju prácu a Štátna bezpečnosť zasa svoju. Bola to súčasť studenej vojny. Potvrdil som teda, že Štátna bezpečnosť mala také informácie a na ich základe podozrievala rad inštitúcií a konkrétnych osôb z konšpirácie a operatívne proti nim pôsobila. Že disidentov vnímala ako ľudí, ktorí patria do systému organizovanej ideologickej diverzie, najmä keď ich šírenie myšlienok nachádzalo vyústenie v konkrétnom konaní. O jednotlivých akciách som nechcel hovoriť. No pri akcii DELTA sa už nedali odbiť.

DELTA - to znie ako názov americkej leteckej spoločnosti a titul známeho akčného filmu. O čo išlo?

O zadržanie kamiónu pašovaných tlačovín zo zahraničia. Stalo sa dôvodom trestného stíhania viacerých ľudí. Štátna bezpečnosť vedela o príchode „zásielky", a tak na základe získaných mien adresátov tlačovín ich obvinila. K súdu však nedošlo. Politické rozhodnutie. Neskôr sa akcia Delta stala zdrojom spochybnenia dnešného ministra zahraničných vecí Českej republiky Jana Kavana, ktorého komisia Jiřího Rumla označila za spolupracovníka Štátnej bezpečnosti. Príčinou nepodarenej akcie zahraničného distribútora a organizátora dopravy materiálov do Československa bol vcelku amatérsky prístup. Tak bezstarostne nie je možné pripravovať akciu, o ktorej museli vedieť, že je nelegálna a predstavuje vážne riziko pre rad ľudí z disentu.

Predstavíte svoj názor na obvinenia Jana Kavana?

Nepotrebuje, aby som mu robil obhajcu. Myslím, že sa obhájil na súde. Podľa môjho názoru Janovi Kavanovi ublížili. Samozrejme, bol som o jeho návštevách Československa pod falošným menom s britským pasom informovaný. Aj to, že je v kontakte s naším spravodajským dôstojníkom v Londýne, legalizovaným v diplomatickej funkcii. To všetko však nepotvrdzuje, že bol vedomým spolupracovníkom Štátnej bezpečnosti.

Podozrievala ŠtB všetkých zahraničných novinárov apriórne?

To určite nie. Iste nie všetky zahraničné média, nie každý novinár a ani nie každá činnosť podozrievaných organizácií v zahraničí bola zameraná na psychologickú či ideologickú diverziu. Veľa činností týchto inštitúcií a ich personálu bola mimo akéhokoľvek prepojenia so CIA. Okrem toho dozaista viacerí novinári sami pôsobili v záujme doktríny aj bez usmernenia a prepojenia so špionážnou službou. Jednoducho boli presvedčení, že je ich morálnou povinnosťou „pracovať pre demokraciu" a bojovať proti komunizmu. Hoci aj takú činnosť musel štát považovať za akt nie priateľský a podľa toho konať. Nepochybne tiež pracovníci Štátnej bezpečnosti niektoré inštitúcie alebo ich pracovníkov podozrievali mylne.

Spomínam si na jedno stretnutie so zahraničnou novinárkou. Bolo to už po roku 1989. Moja návštevníčka, keď zistila, že nie je v Transylvánskych Alpách a o polnoci sa mi nezväčšujú predné zuby, si posťažovala, že práve ona nič také nerobila a pri každej návšteve Československa cítila za sebou akýchsi duchov. O jej podozrivých kontaktoch a aktivitách v Československu som sa skutočne nezriedka v spravodajských materiáloch dočítal. Tak som jej tie kontakty pripomenul. Ona sa rozosmiala a poučila ma, že dotyčnému nosila zahraničný alkohol a nie protištátne tlačoviny. V roku 1993 mi to už bolo jedno, ale ospravedlnil som sa jej, aj keď mne nič nedoniesla. Škoda.

Je skutočnosťou, že krátko po nástupe Georgea Busha do funkcie riaditeľa CIA, vydal akt, ktorým nariadil odstrániť zamestnávanie korešpondentov na „full or part time" v tlači, rozhlase a televízii. Lenže neskôr senátny kontrolný výbor zistil, že na „plný alebo čiastočný úväzok" pre CIA v médiách stále pracuje najmenej dvadsaťpäť novinárov.

Patrili k repertoáru spravodajských služieb aj také spontánne spoločenské pohyby ako mierové hnutie, národnooslobodzovací boj, rasizmus, antisemitizmus, neonacizmus či antiamerikanizmus?

Uvedené javy existujú aj v prirodzenej podobe. A tak stačí vo vhodnej chvíli náležitým spôsobom signál orientovať správnym smerom, trocha zveličiť, niekedy aj nie, ale hlavne interpretovať ako systémovú záležitosť. A už máme na svete namiesto excesu ďalší kamienok do mozaiky negatívneho obrazu celého nežiadúceho konkurenčného politického systému. Svetová rada mieru sa zapojila

do šírenia protiamerických nálad z veľkej časti na základe vnútorného presvedčenia jej členov. Bolo by však naivné si myslieť, že tento fakt nepodporili aj spravodajské služby krajín Varšavskej zmluvy, najmä KGB. Predmetom aktívnych opatrení bola aj vietnamská vojna a pomoc či dokonca organizovanie protivojnových demonštrácií. Ono to nepotrebovalo priveľa iniciatívy. Množstvo zabitých, zranených a zajatých Američanov vo Vietname a Laose pôsobilo dostatočne silno samo osebe. Napokon aj prezident Bili Clinton sa určite aj bez psychologickej diverzie vyhol vietnamskému dobrodružstvu USA.

Mohli by ste vykresliť štandardný postup dezinformačnej akcie?

Na rozšírenie dezinformácií v solídnejších novinách je potrebné pripraviť materiál. Ten uverejniť v niektorých menej „škrupulóznych" novinách, a potom už článok môžu prevziať aj médiá, ktorým viac záleží na povesti. Vždy môžu napísať - „údajne", alebo „s odvolaním sa na" - že sa stalo to, či ono. Potom sa oblúk dezinformácie uzatvorí jej zverejnením v domácej tlači. Na taký vstup do mediálneho sveta informácií počas studenej vojny pre „východné" spravodajské služby mali slúžiť a asi aj slúžili niektoré noviny v Indii, ako spomína Gordijevskij a - myslím - aj Ludvík. Nezáleží na konkrétnych periodikách - iste ich bolo viac a nielen v Indii.

A aké ciele sledovala naša tajná služba v oblasti psychologickej diverzie?

Netreba tajiť, že československé spravodajské služby sa zapojili do dezinformačnej kampane i do tajných operácií. Pôsobili samostatne aj ako súčasť koalície.

Pracovníci ŠtB a agenti pôsobili najmä v rezorte ministerstva zahraničných vecí, v zahraničnom obchode, ale napríklad aj v kultúre, tlačových agentúrach a médiách. Dokonca aj v cirkevných kruhoch. Československá rozviedka mala vo svete zriadených - ako som už spomenul - asi štyridsať rezidentúr. Okrem klasickej a vedecko-technickej špionáže boli zamerané aj na ideologickú diverziu a tajné vplyvové operácie. Napríklad v Indonézii podporovali Sukarna. Vstúpili do udalostí v Angole, Nikaragui aj v Salvadore. Popri rezidentúrach naša špionáž využívala agentúru v takých organizáciách ako Svetová odborová rada, Medzinárodné študentské hnutie a Svetová rada mieru.

Povedľa koaličných záujmov mala naša výzvedná služba aj svoje vlastné ciele vplyvového pôsobenia. Tými boli najmä Vatikán a Rádio Slobodná Európa, Rada slobodného Československa, Svetový kongres Slovákov a sám jeho predseda Štefan Roman. Naši ľudia sa usilovali o ovplyvňovanie jeho vzťahu k socialistickému Československu, o pôsobenie na stanoviská tejto inštitúcie, o priaznivé personálne obsadenie v kongrese po smrti Romana. Ďalšími cieľmi boli redakcia *Svědectví* v Paríži, či redakcia *Listy* v Ríme.

Tak to boli fakty - a aké boli ich efekty?

Efektívnosť pôsobenia psychologickej diverzie proti Československu a úlohu disidentov som nespochybnil, ale nepovažoval som ju pred rokom 1989 a ani teraz za rozhodujúcu. Bola len katalyzátorom udalostí, ktoré mali reálny základ. V politike, ekonomike, spoločenskom živote. Ten bol úrodnou pôdou aj pre zveličenie a informačné podvrhy. Obdobne to bolo zrejme na opačnej strane. Bolo by predsa silne pritiahnuté za vlasy v odpore mladých Američanov proti vojne vo Vietname alebo v úsilí viacerých krajín o sebaurčenie vidieť prsty KGB či ŠtB.

Keďže v poslednom desaťročí narastá počet ľudí, ktorí o sebe tvrdia, že boli disidenti, zdá sa, že účinnosť ideologického pôsobenia sa začala vlastne až po prevrate. Tak zostaňme pri tých, o ktorých sa to vedelo už pred rokom 1989. Ako sa vyvíjal váš vzťah k skutočnému disentu?

Môj vzťah k ľuďom skutočne nebol daný apriórnym ideologickým nepriateľstvom, ani odlišnosťou názorov. Výlučne tým, či činnosť jednotlivých ľudí podľa vtedy platných zákonov bola alebo nebola protiprávna. Žiadnu osobnú nenávisť som nikdy k nikomu - ani doma, ani v zahraničí - ani vtedy, ani dnes - nepociťoval a nepociťujem. Nerobí mi problém rozlišovať profesionálnu, politickú a súkromnú rovinu vzťahov a nemiešajú sa mi tieto rozdielne kategórie.

Môj pomer k disidentom sa prirodzene vyvíjal. S poznaním, s mojimi povinnosťami i so situáciou. Od brania na vedomie, že takí ľudia tiež sú, cez presvedčenie, že porušujú platné zákony, k poznaniu, že sú našimi súpermi v otázke, kto bude na čele zmien v našej spoločnosti, až po pochopenie, že - či chceme, alebo nie - máme spoločnú zodpovednosť za to, čo sa v našej krajine stane.

Môžete sa zdôveriť so svojím súčasným vzťahom k disentu?

Neviem, koho máte teraz na mysli. Či ten starý disent, alebo ten nový, pretože inak zmýšľajúci ľudia sú v každom režime.

Zachovajme staré dobré zvyky a dajme prednosť starším disidentom.

Viete - označenie disident nevyčerpáva zďaleka všetko o konkrétnom človeku. Môže to byť človek charakterný i bezcharakterný. Múdry aj celkom hlúpy. Takže nemôžem na otázku zodpovedať, pretože by som musel hovoriť o každom osobitne a to nechcem. Nemal som vtedy, a teda nemám ani dnes k týmto ľuďom uniformný vzťah. Doba dnes preveruje všetkých. Tých, čo k moci prišli, tých, čo od nej odišli, i tých, čo pri nej ostali krátko i dlhšie.

Stretli ste niekoho z bývalých objektov spravodajského záujmu Štátnej bezpečnosti?

Viacerých. Po prevrate som predsa krátko podliehal triumvirátu Mariana Čalfu, Waltra Komárka a Jána Čarnogurského. Dúfam, že nedôjde k omylu v otázke, o kom - ako o disidentovi - je reč. Párkrát sme sa s Jánom Čarnogurským teda stretli na úrade vlády. Raz sme dokonca spolu šli preveriť informáciu o údajnom pálení spisov na pražskej správe ZNB. Šli sme mojím autom. Po previerke sme sa na Václavskom námestí rozlúčili. Povedal, že ide do koordinačného centra Občianskeho fóra. Možno ani nevie, že to bolo asi posledný-krát, čo mu Štátna bezpečnosť „venovala" pozornosť. Nemohol som predsa riskovať, že nešťastná náhoda zrežíruje čosi, čo som si neželal a čo by som už nikomu nevysvetlil. Veď nás viacerí videli, ako sme spolu z pražskej správy odišli. Žiadnu ochranku nemal.

Viacerých som stretol na procese ako svedkov. Profesor Hejdánek si zaumienil skúsiť, koľko vydržím. Akosi som nebol vo forme, a tak som prijal konfrontáciu. Popísal, čo všetko od Štátnej bezpečnosti v minulosti skúsil a prejavil ľútosť, že ja za to nie som zodpovedný. Bolo to dávno pred mojím príchodom na ministerstvo. Ja som na to reagoval tiež ľútosťou. Že mu nemôžem urobiť tú radosť. Cez prestávku sme si to však s úsmevom vyjasnili. Myslím, že sme si obaja vedeli predstaviť aj iný dialóg, ako sme predviedli na súde.

Neskôr sme si - po vojne - tiež veľa vyjasnili s Jiřím Pelikánom, ktorý ma navštívil v Bratislave. O stretnutie ma požiadal aj Zdenék

Mlynár. Súhlasil som, ale ochorel, a potom už to nebolo možné. Osud chcel inak. Je mi ľúto, že sa to už neuskutoční.

Možno sa dnes stretnúť so signálmi, ktoré naznačujú, že sa naďalej uskutočňujú psychologické akcie v rovine špionážnych služieb?

Arzenál psychologickej diverzie, tak ako ostatné arzenály prežijú aj do 21. storočia. O globálnom presadzovaní psychológie konzumného spôsobu života v záujme ziskovej špirály narastajúcej výroby a spotreby, ktorá určite nie je riešením pre dnešný svet, som sa už viackrát v rozhovoroch zmienil.

Psychologické operácie sprevádzali prípravu vojny v Perzskom zálive aj v Juhoslávii. Bolo treba ovplyvniť americký Kongres a svetovú verejnosť. Kým pravda vypláva na hladinu, bude už rovnako významná ako pravda o Guatemale alebo Chile.

Sú tu však aj nám bližšie javy či udalosti. Nie je vždy jednoduché vec správne zaradiť. Podstatné sú tendencie, opakovania, korelácie identifikovaných záujmov a udalostí. Nechcem preto polemizovať s nikým, či sú takéto zbrane aj v súčasnosti používané proti Slovensku. Ale ako napríklad pochopiť správu, že udalosť týkajúca sa utopenia mladej Rómky v riečke niekde v severných Čechách, prešla zahraničnými médiami ako udalosť zo Slovenska? Alebo ako pochopiť novinovú správu o zapletení sa Slovenska do špinavého obchodu s lietadlami MIG 21? Účasť Slovenska v tejto veci bola síce neskôr dementovaná, ale len dementný môže prijať, že všetko je už v poriadku. Pred časom pozornosť médií a možno aj občanov vyvolal záhadný Panicov list. Bývalý juhoslovanský premiér, americký podnikateľ Milan Panic, mal v liste písať Vladimírovi Mečiarovi o zrušení záujmu o kúpu zbraní zo Slovenska, odmietnuť sľúbenú províziu, a teda aj jej podiel pre platcu provízie. Obsah listu bol silno kompromitujúci. Problém bol len v tom, že M. Panic sa k napísaniu takého listu vôbec nehlásil. Tak ostáva otázkou, kto mal záujem takto poškodiť Slovenskú republiku a jej premiéra. Vedeli by sme takých omylov alebo „omylov" narátať po vzniku Slovenskej republiky viacero.

Aká je budúcnosť?

Tá nebude zbavená takýchto aktivít. Naopak. Nové technológie profesionálnych fotomontáží s využitím počítačov. Obrovský masový vplyv televízie a jej moderných technológií, využívanie

podprahového vnímania pôsobenia na človeka v rozhlasových a televíznych prenosoch, kde do hudby či obrazu je možné vkladať informácie pôsobiace na človeka bez toho, že by si uvedomoval skrytú informáciu, ktorú prijíma a podľa nej sa mimovoľne rozhoduje. Obrovské možnosti pôsobenia dáva internet. Je to dosť manipulovateľný svet, v ktorom žijeme a budeme žiť.

V čom vidíte možnosti obrany proti tak rafinovaným praktikám globálneho ovplyvňovania verejnej mienky?

Obrana je v porozumení dobe, jej vymoženostiam a technologickým prostriedkom. Ale aj problémom a záujmom jednotlivých subjektov sveta. Vedieť správne posúdiť, komu čo prospieva. Byť opatrnejší v prijímaní nových právd, ak sú v rozpore so starými skúsenosťami. V živote sa vyskytujú aj také paradoxy, keď predkladaná pravda je lživá a označovaná lož je bližšia k pravde. Neopúšťať bezhlavo pevný základ hodnôt ľudí reálneho sveta. Tých hodnôt, ktoré si človek buduje po tisícročia. Len na ich základe je schopný reálne hodnotiť to nové a prekonávať staré. Potom pokojne môžeme kúpiť ten starý zámok aj s jeho komnatami, krásnou záhradou a aj jeho strašidlami ako americký hrdina poviedky Oscara Wilda. Nebudeme sa ich báť. Dokonca nám s nimi bude dobre.

ROZHOVOR ÔSMY

Činnosť výzvedných služieb má svoje zákony aj metódy.

Dwight D. Eisenhower

Z rozmanitých aktivít výzvedných organizácií vyplýva, že ich poslanie prekračuje úzko vymedzené informačné hranice. Napokon, keď si štáty budujú a prevádzkujú tak nákladné a schopné ustanovizne, bolo by prejavom hlbokej iracionality nevyužívať ich všestranne v prospech vlastných politických záujmov krajiny. Čo si máme nalistovať v obrazotvornosti, keď je reč o tajných akciách?

O tajných akciách by nás možno mohli poučiť aj krásna mladá čitateľka, asistentka generálneho riaditeľa, a jej šéf, ženatý čitateľ v najlepších rokoch, navyše majiteľ akcií "na doručiteľa", teda tajných. No obávam sa, že máte na mysli iné tajnosti. V každom prípade budete súhlasiť, že spravodajské služby sú službami tajnými. V tomto názve je vyjadrené, že ich činnosť je konšpiratívna, ale aj to, že v podstate zákony cudzích štátov príliš nerešpektujú, veď už samotná špionáž je proti zákonom „hostiteľskej" krajiny. Pri sledovaní záujmu svojich krajín ich nezastaví zákon cudzieho štátu, ale opäť len možno vyšší záujem svojej krajiny. Na dosiahnutie cieľov použijú všetko, čo sa použiť dá. Z ľudských vlastností, ale aj z vedy a techniky.

Walt Edler, bývalý výkonný riaditeľ CIA, to vyjadril slovami: „V agentúre sme neuznávali zásadu, že atentát je ospravedlniteľný len počas vojny. My sme boli vo vojne". Citovať možno aj pamätníka CIA: „Ak riaditeľ CIA príde do Bieleho domu a odchádza s presvedčením, že vláda by bola najradšej, aby sa kohosi zbavila, tak jeho úlohou je vymyslieť spôsob, ako to zariadiť. To je všetko, o čom musí rozmýšľať". Takže studená vojna spravodajských služieb naozaj nebola len o informáciách, ale aj o tajných akciách a o operáciách vojenského charakteru.

Tajné akcie spravodajských služieb sú o zásahoch do volieb, o organizovaní prevratov, ale boli aj o vraždách a o všetkom, čo bolo nájdené a nádejné ako efektívne pre dosiahnutie politických cieľov. Činnosť výzvedných služieb má svoje zákony aj metódy. Uznával Dwight D. Eisenhower.

Čo sa stane, keď na realizáciu politiky inými prostriedkami nestačia ani peniaze, ani tajné akcie? Pristúpia kompetentné miesta k nariadeniu vojenských operácií tajných služieb?

Medzi psychologickou diverziou, tajnými akciami či aktívnymi opatreniami a operáciami vojenského charakteru, samozrejme, existuje prepojenie. Smerujú k jednému cieľu - k presadeniu politických záujmov. Môžeme ich nazvať ekologickými problémami politiky.

Je jasné, že psychologická diverzia je širokospektrálnou a dlhodobou záležitosťou. Aktívne opatrenia majú zabezpečiť už konkrétny cieľ. A tam, kde už všetko bolo vykonané a napriek tomu sa nepodarilo dosiahnuť stanovený účinok, nastupuje hrubá sila. V rámci studenej vojny bojovali tajné vojenské špeciálne jednotky spravodajských služieb veľmocí na cudzích „ihriskách". Napriek rokovaniam diplomatov a dohodám medzi štátmi. Boli to tajné vojny, kde politické ohľady nedovoľovali priamu angažovanosť armády.

Musím konštatovať, že činnosť spravodajskej služby je taká, aký je štát. Nesúhlasím s tvrdeniami o štátoch v štáte. Vypožičiam si výrok svojho „kolegu" zo CIA. Na takúto mienku reagoval slovami: „CIA nebola ničomný slon, bol to slon, ktorý poslúchal Biely dom". Tak to bolo aj u nás.

Najvýraznejším atribútom demokracie sú slobodné voľby, ale aj rešpektovanie ich výsledkov. Dozvedáme sa však, že tento fundamentálny akt - legitimizujúci politický systém ako demokratický - bol predmetom mnohých tajných operácií. Je to podľa vášho názoru v poriadku a v súlade s proklamovanými zásadami, hodnotami a posvätnými princípmi?

Najlepšie je, ak sledovaný záujem potvrdia demokratické voľby. Vedel to William Colby, keď v roku 1953 prišiel do Ríma, aby kresťanským demokratom poskytol finančnú podporu proti víťazstvu komunistov v talianskych voľbách. Ruská strana vraj poskytla milióny dolárov zasa talianskym komunistom. Colby priznáva že išlo o nelegálnu činnosť, ale išlo o demokraciu a inak ju zachrániť v Taliansku podľa hodnotení CIA nešlo, tak sa tým veľmi netrápil.

Akcia s úspešným názvom SUCCESS však bola závažnejšou operáciou namierenou proti demokratickým voľbám.

Áno, to bola tajná operácia proti výsledkom volieb v Guatemale. Pred pár rokmi CIA uvoľnila celý rad materiálov o svojich aktivitách proti riadne zvolenému prezidentovi Guatemaly. Udalosti sú notoricky známe. Takže si to len trocha usporiadajme. V roku 1950 v riadnych voľbách zvolili do prezidentského úradu Jacoba Arbenza Guzmána. Spojené štáty v tom videli ohrozenie svojich národných záujmov a CIA

začala realizovať destabilizačné aktivity.

Prvý plán podpísal ešte prezident Truman v roku 1952. Mal názov FORTUNA. Do činnosti zapojili aj nikaragujského diktátora Somozu. Chceli do vedenia krajiny dosadiť proamerického generála Carlosa Castilla Armasa. S krycím menom CaUigeris. V rámci plánov operácie vyhotovili zoznamy osôb, ktoré mohli byť zavraždené, a iných ľudí, ktorých považovali za potrebné uväzniť. Napokon sa však akcia neuskutočnila. Neskôr - v roku 1954 - prezident Dwight Eisenhower podpísal iný plán. S označením SUCCESS. Schválili rozpočet na „psychological warfare and political action" ... „subversion" ... and ... „small paramilitary war". Teda na psychologické bojovanie - čiže propagandu - podvracanie a malú vojenskú operáciu. Prezident Guzmán podľahol nátlaku. Dvadsiateho siedmeho júna 1954 podal demisiu a do prezidentského úradu konečne dosadili generála Armasa. Jeho ľudia potom zavraždili a uväznili stovky občanov Guatemaly. Medzi dokumentmi operácie SUCCESS sa nachádza aj devätnásťstránková príručka ako vraždiť. Study of Assasination.

Vari najsmutnejšie preslávená je tragédia spojená s marením výsledkov právoplatných slobodných volieb v Chile, ktoré vyústilo do krvavého prevratu a nastolenia dlhoročnej vlády otvoreného teroru. Čo sa vlastne udialo pod povrchom spoločenskej drámy?

Udalosti v krajine, ktorú Pablo Neruda nazval „dlhým lístkom kvetu mora, vína a snehu", sú priam inštruktážou tajných akcií. Dodajme nie príliš vydarenou.

V pripravovaných voľbách v roku 1964 Spojené štáty všetkými prostriedkami podporovali kandidáta kresťansko-demokratickej strany Eduarda Freia. Investovali do volieb zo tri milióny dolárov. Voľby však s veľkou prevahou vyhral Salvador Allende. To vyvolalo paniku amerických investorov - najmä *ITT, International Telephone and Telegraph*. Začali vyvíjať obrovský tlak na vládu USA, veď v Chile investovali okolo 150 miliónov dolárov. ITT na operáciu proti Allendemu ponúkala príspevok jeden milión dolárov. V porovnaní s ich stratami spôsobenými znárodnením v Chile to bol bagateľ. Veď odstupné, ktoré im Allendeho vláda bola ochotná zaplatiť, nepresahovalo ani tridsať päť miliónov dolárov. V Chile však určite išlo o viac. Hovorí o tom stará „dáma" *Monroe Doctrine*. Podľa nej Stredná a Južná Amerika sú v strategickom záujme USA. Nazdávam sa, že udalosti v Guatemale a Chile, ale aj inde v strednej a južnej Amerike sa už jemnejšie ani nedajú nazvať.

Spojené štáty sa v duchu tejto doktríny pokúsili zabrániť, aby riadne zvolený Allende prevzal prezidentský úrad. To ich stálo asi osem miliónov dolárov. Opäť neúspech. Keďže sa to nepodarilo, nastúpila tretia etapa, podpora prevratu generality chilskej armády. V septembri 1973 Salvador Allende pri prevrate zahynul. Pravdepodobne pri dobýjaní paláca Moneda spáchal samovraždu.

V spojitosti s angažovanosťou USA v Chile sú dodnes ešte niektoré otázky otvorené či nedopovedané?

Zapletenie sa USA do volieb a do pokusu zabrániť Allendemu, aby prevzal úrad, je historická skutočnosť. Dnes je známe, že prezident Richard Nixon - po volebnom víťazstve Allendeho - uložil CIA organizovať v Chile ekonomický chaos. Hovoria o tom materiály Národnej rady bezpečnosti USA - *National Security Council*. Úsilie znemožniť Allendemu nastúpiť do štátnickej pozície dokumentujú aj záznamy rozhovoru veľvyslanca USA v Chile s nezvoleným kandidátom na prezidenta Freiom.

O príprave prevratu v Chile hovorí tajný projekt CIA s kódovým názvom FUBELT. Je zrejmé, že prevrat CIA podporovala dodávkami zbraní, financovaním mediálnych kampaní i opozičných síl zapojených v prevrate. Napriek tomu existujú ešte niektoré otázky, ktoré dodnes trápia aj Američanov. Otázkou je najmä miera účasti CIA v samotnom prevrate, pri ktorom zahynul prezident Allende. A napokon zodpovednosť spravodajských služieb USA za vraždy Pinochetovi nepohodlných ľudí v zahraničí. Najmä Orlanda Letelliera a Ronniho Mofita priamo vo Washingtone, D.C. Aj generála Prattsa a jeho manželky v Buenos Aires. Vinníkov uvedených vrážd usvedčujú dokumenty tajnej služby DINA. Operácia CONDOR. Napokon postoj USA a osobitne Veľkej Británie k chilskému diktátorovi Pinochetovi je podľa mnohých amerických politikov vo veľkom rozpore s deklarovaným postojom k ľudským právam. Vlády oboch krajín vedeli veľmi podrobne, čo sa v Chile po prevrate deje a že Pinochetova junta zavraždila tisícky občanov krajiny, ale aj cudzincov. Medzi nimi aj amerických občanov.

Dnes sú už verejne známe viaceré tajné akcie CIA spojené s vojenskými operáciami, ku ktorým patrí aj prevrat v Grenade, pri ktorom zavraždili prezidenta Bishopa, a napokon aj odstránenie panamského generála Manuela Noriegu. Spomínať akciu MONGOOSE, diverznú činnosť USA proti Kube, pokusy zavraždiť Fidela Castra, pokus o ozbrojenú intervenciu, by už bolo naozaj nosením slanej vody do Karibského mora. Boli podobné aktivity len výsadou CIA ?

O tajných akciách a vojenských operáciách izraelskej tajnej služby Mossad sú napísané knihy. Ale aj o tajných operáciách francúzskej špionážnej organizácie SDECE sa viacerí mohli dozvedieť, a tak nebudem podrobne rozoberať známe fakty. Menej presvedčeným pripomeňme zapletenie sa SDECE do vraždy marockého opozičného politika Ben Bárku, ale aj viacerých ďalších afrických politikov.

Publicity - aj v OSN - sa dostalo akciám v Guinei, proti vláde Sékou Tourého, spojenou s ekonomickou destabilizáciou krajiny. SDECE bola dôvodne podozrievaná z rozšírenia falošných peňazí v Guinei a z priamej podpory ozbrojeného povstania proti vláde. Popisovaním tajných operácií výzvedných služieb vari všetkých azimutov do udalostí v Kongu a Katange by sme vyčerpali nielen čitateľov, ale aj celý obsah knihy. Tak si to odpustíme.

Francúzskej SDECE sa pripisuje aj pokus o atentát na egyptského prezidenta Násira. A vari najkontroverznejšou akciou bol únos civilného dopravného lietadla s predsedom Frontu národného oslobodenia Alžírska Ben Bellom na palube.

Ak môžeme veriť Rogerovi Faligotovi a Pascalovi Kropovi, autorom knihy o histórii francúzskych spravodajských služieb Bazén, kde sa odvolávajú na rozhovor s generálom Henrim Jacquinom, tak požiadavku odstrániť Násira dostala francúzska tajná služba v roku 1956. A únos lietadla? Je tiež popísaný v diele. Šlo o akciu pod záštitou vysokých úradníkov ministerstva obrany a SDECE. Podľa zverejnených faktov marocké lietadlo DC 3 bolo prinútené pristáť v Orane a Ben Bellu uniesli do Paríža. Únos lietadla dokumentuje záznam spojenia medzi pilotom a riadiacou vežou v Orane.

Oran... predstierajte poruchu, pristanete v Orane...
DC 3... čo to má znamenať?...
Oran... máte na palube päť darebákov, potrebujeme ich...
DC 3... kto vydal rozkaz?...

Oran... ministerstvo obrany...

Z Oranu vyštartovali lietadlá Mistral a B 26. Ak by sa lietadlo pokúsilo o únik, piloti rádiom dostali rozkaz strieľať na pravý motor. Zrejme šlo o nátlak na posádku DC 3. Tá poslúchla a pristála na letisku Maison-Blanche. Odtiaľ pasažierov SDECE dopravila do Francúzska. Akcia mala politickú dohru. Veď v tom čase medzi zástupcami francúzskej vlády a Frontom národného oslobodenia prebiehali oficiálne rokovania. Politici akciu nazvali „bláznovstvom tajných služieb" a aktérom sa odvďačili odsunom na vedľajšiu koľaj.

Nie je azda najotrasnejším prípad KAL 007 - zostrelenie civilného juhokórejského lietadla v auguste 1983 sovietskym stíhačom nad Kamčatkou aj s 269 cestujúcimi na palube?

Na tragédii sa nedá nič zmeniť, ani obhájiť. Je fakt, že lietadlo sa o 200 kilometrov odchýlilo od trasy a dostalo sa hlboko nad Sovietsky zväz. Nieje možné uveriť, že skúsená posádka KAL 007 sa jednoducho pomýlila. Najmä, keď z riadiacej veže v Anchorage bola na odchýlenie sa z trasy upozornená. Tak prečo? O príčinách udalosti existujú dve verzie. Podľa americkej civilné lietadlo bolo cynicky zostrelené s plným vedomím pilota, že ide o civilné lietadlo. Dokumentovali to záznamom spojenia medzi pilotom a riadiacou základňou. Známa je však aj skutočnosť, že Američania tento záznam upravili. Sovieti tvrdili, že pilot SU-15 si KAL 007 pomýlil so špionážnym lietadlom RC-135. Spojené štáty pripustili, že RC-135 naozaj vykonávalo v tom čase špionážne úlohy v blízkosti Kamčatky a vo vzdialenosti asi 120 kilometrov prekrížilo let KAL 007. Poukazujú však na to, že v čase incidentu špionážne lietadlo už asi hodinu bolo na letisku na Aljaške. Podozrenie, že obe lietadlá pracovali v súčinnosti zatiaľ nie sú vyvrátené. Aká je skutočná a celá pravda nie je doposiaľ známe.

Hladinu medzinárodnej mienky vzrušila vražda bulharského disidenta v britskej metropole. Tento incident zrejme inšpiroval aj tvorcov špionážneho filmu Rana dáždnikom.

Máte zrejme na mysli bulharského spisovateľa Georgi Markova. Toho bulharská tajná služba pomocou jedu v hrote dáždnika zavraždila v Londýne. Pri prechode cez most Waterloo pocítil slabé bodnutie v stehne. Keď sa obrátil, videl muža s dáždnikom, ktorý sa mu

ospravedlnil. Za tri dni zomrel. Pri pitve našli v jeho stehne malú ranku so stopami jedu. Vraha nikdy nevypátrali. Jed vraj Bulharom poskytla KGB, mal povedať Gordijevskij. Nepátral som po tom.

Tajným akciám sa na východ od NATO vravelo aktívne opatrenia. Prebehlík Ladislav Bittman sa vo svojich pamätiach zmieňuje o udalostiach, ktoré mali byť inscenované v réžii ŠtB. Môžete potvrdiť, alebo vyvrátiť jeho tvrdenia?

Nemôžem. Myslím, že pred rokom 1968 bol Ladislav Bittman náčelníkom odboru aktívnych opatrení československej rozviedky. A to som vtedy ešte študoval vysokú vojenskú školu. Zaujímali ma radary. Neskôr na Federálnom ministerstve vnútra som mal iné povinnosti. Úsek tajných operácií mi nepatril. Bol súčasťou prvej správy ZNB a tá bola tradične podriadená priamo ministrovi. Jeho knihu som čítal a o viacerých udalostiach, ktoré popisuje som diskutoval s inými pamätníkmi. Ľudia, ktorí Bittmana poznali, ho považovali za schopného spravodajcu a potvrdzujú jeho invenciu pre prípravu tajných akcií. Niečo potvrdili, s iným nesúhlasili. V podstate mi však z toho vychádza, že jeho tvrdenia majú reálny základ. Len ich pre účely knihy okorenil. Doretušoval. Možno nemusel.

Na povrch sa medzičasom dostali aj viaceré aktívne opatrenia Štátnej bezpečnosti - najmä z päťdesiatych rokov. Aj keď ste neboli pri tom, viacerých by iste zaujímal váš názor na publikované prípady.

Možno máte na mysli akciu proti československému exministrovi Bohumilovi Laušmanovi v roku 1953. Je známou skutočnosťou, že ho Štátna bezpečnosť s pomocou jedného rakúskeho politika - agenta ŠtB - uniesla z Viedne do Prahy. Obdobnou akciou bol v roku 1957 únos československého emigranta, pracovníka kancelárie americkej špionážnej organizácie CIC Jozefa Vicena do Československa. Nepoznám podrobnosti týchto prípadov. O niektorých iných viem z archívnych dokumentov. Dostal som sa v nich aj k známej akcii KÁMEN.

Štátna bezpečnosť zriadila v pohraničnej oblasti falošné pracoviská „americkej spravodajskej služby CIC". Potom agent Štátnej bezpečnosti ponúkal osobám, o ktorých sa ŠtB dozvedela, že hľadajú možnosť emigrovať, zabezpečenie prechodu cez „zelenú" hranicu. Keď sa dohodli, povodil ich po Šumave až sa napokon dostali k „Američanom". Tí ich pohostili americkými cigaretami, dobrým

jedlom - dodala UNRA - a kávou. Zaplatili informáciami o aktivitách proti novému režimu. O aktivitách vlastných aj iných ľudí. Možno aj vymyslenými „zásluhami". Po výsluchu „pracovník CIC" mal zabezpečiť ich prevoz ďalej do Nemecka. Po ceste inscenovali prepad príslušníkmi bezpečnosti a cesta do Nemecka sa skončila na Pankráci, či v Ruzyni. Bol to špinavý trik. Predovšetkým je pravdepodobné, že niektorých ľudí agent na emigráciu nahovoril, a potom akciu začal vykonávať vo vlastnej réžii. Končilo sa to vraždami. Motívom boli peniaze a cennosti, ktoré si ľudia so sebou brali. Pre zabezpečenie nového života v zahraničí. Odkedy som sa oboznámil s materiálmi akcie, nerád počujem pojem agent-provokatér. Päťdesiate roky boli obdobím inkvizície dvadsiateho storočia.

Z akých kamienkov sa skladala mozaika československých „skrytých podujatí" v čase vášho pôsobenia na Federálnom ministerstve vnútra?

Kontrarozviedka, ktorú som riadil, nemala kompetencie tohto druhu. V osemdesiatych rokoch - a najmä v ich druhej polovici - boli obdobné akcie nemysliteľné. O niektorých som sa dozvedel. Išlo však zväčša o dezinformačné operácie. Inými boli vplyvové akcie na podporu ČSSR i Sovietskeho zväzu v medzinárodných organizáciách, podpora mierových organizácií vo svete a Hnutia nezúčastnených krajín. Diskreditačné akcie proti zahraničným inštitúciám a osobám, ktorých činnosť pôsobila proti politike nášho štátu. V druhej polovici osemdesiatych rokov by iné aktívne opatrenia boli v rozpore s politickými cieľmi krajiny.

ROZHOVOR DEVIATY
Láska je večná, pokiaľ trvá.

Gabriel Garda Márquez

K vojenským operáciám pri presadzovaní svojich záujmov nesiahala len CIA, Mossad či SDECE, ale aj KGB. Všeobecne známe je potlačenie povstania v NDR a najmä dramatické udalosti v Maďarsku z roku 1956.

Operácia v Maďarsku v roku 1956 bola najkrvavejšou povojnovou európskou akciou proti spojeneckej krajine. O život prišli stovky - možno tisícky ľudí. Príčinou bola vážna politická kríza, smerujúca k vystúpeniu Maďarska z Varšavskej zmluvy a k vyhláseniu neutrality. O vojenský zásah Sovietov oficiálne požiadal prvý tajomník strany Ernó Gere a predseda vlády Andreás Hegedús. V situácii, keď sa udalosti, ktoré začali streľbou maďarských vojakov do demonštrantov pri budapeštianskom rozhlase, rozvinuli do povstania, podľahlo maďarské vedenie štátu panike. Prijalo ponuku sovietskej vojenskej pomoci. Účasť KGB v maďarských udalostiach mala tri etapy. V prvej KGB monitoroval vývin situácie a analyzoval jeho pravdepodobnú tendenciu. Pri aktuálnom pomere politických síl v krajine najpravdepodobnejšou bola akási obdoba juhoslovanského - na Sovietskom zväze nezávislého - socializmu. V druhej etape sa KGB podieľal na potlačení povstania a napokon v tretej na usporiadaní politických pomerov v krajine. Zložkám sovietskej tajnej služby - priamo na mieste - velil vtedajší šéf KGB Ivan Serov. Podľa niektorých prameňov dokonca osobne zatkol maďarského ministra obrany Pála Malétera a ďalších predstaviteľov armády a maďarskej bezpečnosti.

Aký bol postoj USA k maďarským udalostiam?

Dosť schizofrenický. Niektoré nezodpovedné vyhlásenia a správy západných médií si Maďari vysvetlili ako prísľub priamej vojenskej podpory povstania. Podľa niektorých prameňov údajne aj v réžii provokácie KGB, či GRU. S využitím organizácií ruských a ukrajinských emigrantov riadených bývalým cárskym generálom Antonom Turkulom, ktorého Mark Aarons a John Loftus, autori knihy *Operácia Ratlines* považujú za najväčšieho sovietskeho agenta všetkých dôb. Vraj práve jeho vysielačky vyprovokovali maďarské povstanie. Podozreniam sa nevyhla ani Slobodná Európa. Postoj štátnej administratívy USA však najlep-

šie ilustruje výrok prezidenta Eisenhowera formulovaný šéfom CIA Williamom Colbym: "Prezident rozhodol, že je to pre Maďarov kruté, ale nestoja za tretiu svetovú vojnu".

Aj my máme svoje vlastné skúsenosti z obdobia po druhej svetovej vojne a osobitne v roku 1968.

O aktivitách sovietskych spravodajských služieb po roku 1945 a v tragickej dobe päťdesiatych rokov existuje dostatok dôkazov a publikovanej dokumentácie.

V roku 1968 - myslím - KGB pôsobil v priestore medzi diplomaciou a vojenskou akciou. Získavali informácie o postojoch našich vplyvných politikov, o ich pravdepodobnej reakcii na situáciu. Hodnotili politickú reálnosť možných variantov budúceho vývoja Československa. Najdôležitejšie asi bolo zistiť, ako sa zachovajú Spojené štáty a západná Európa. Aj keď to bolo vcelku známe. Zásah USA proti intervencii ZSSR v Československu nebol v súlade so záujmom národnej bezpečnosti Spojených štátov. Lenže riziko je funkciou pravdepodobnosti javu a jeho dôsledku. A ak je dôsledok maximálny, aj pri malej pravdepodobnosti je riziko veľké. V tomto prípade dôsledok takú hodnotu mal. Takže KGB nič nemohol ponechať náhode. Okrem toho sa KGB angažoval tak v akciách na ovplyvňovanie našej i svetovej, ako aj ruskej verejnosti.

Hlavným nástrojom riešenia napokon bola blesková vojenská invázia, ktorá postavila svet pred hotovú vec. Pol milióna vojakov malo vyvolať silný psychologický efekt, aby nikomu nezišlo na um sa brániť. O konkrétnych udalostiach by som nemohol povedať viac, ako vedia naši čitatelia a ako napísal Zdenék Mlynár v knihe *Mráz přichází z Kremlu*. V tom čase som ešte nepôsobil na ministerstve vnútra, a tak moje informácie sú len z druhej ruky. Ale ani v nich nie je nič osobité. Z týchto informácií a z materiálov, ktoré sa mi po príchode na ministerstvo, a najmä po nástupe do funkcie prvého námestníka ministra dostali do rúk, vyplývalo, že politike Gustáva Husáka sovietska strana prikladala najväčšiu pravdepodobnosť reálneho úspechu. Na rozdiel od viacerých nespokojencov, ktorým sa zdala príliš oportunistická, a mnohých, ktorí ju zasa odmietali ako protireformnú. Nemal preto ľahkú úlohu.

Môj postoj k udalostiam som vyjadril v knihe *Ministerstvo strachu?* Dodám len, že za hlavný dôvod invázie do Československa v roku 1968 som vtedy nepovažoval a ani dnes nepokladám ideológiu, ale presvedčenie Brežneva a ľudí okolo neho o ohrození veľmocenských

záujmov ZSSR. Nepripravenosť sovietskeho politického vedenia zosúladiť svoje veľmocenské záujmy so systémovým riešením reformy socializmu v celej koalícii a obavu, že udalosti v Československu prerastú do rozpadu celej koalície. Veľmocenský záujem ZSSR vtedy ešte Spojené štáty museli rešpektovať.

Udalosti v Afganistane ukončili obdobie uvoľňovania napätia vo svete. Aké boli ich príčiny?

S Afganistanom ma spája zdanlivo prchavý zážitok, ktorý ma dodnes prenasleduje. „Už vás asi nikdy neuvidím," mi smutne pri rozlúčke v Soči povedal jeden z náčelníkov afgánskej bezpečnosti. Rekreoval sa v zariadení KGB v ZSSR so svojou manželkou, ktorá čakala dieťa. Bol dosť osamotený. Nie nepriazňou hostiteľov či iných účastníkov dovolenky z najrozličnejších krajín sveta. Skôr bol uzatvorený do svojich problémov a povahy. Mal o čom premýšľať. Myslím, že práve náš menší vekový odstup, ako od ostatných účastníkov pobytu, ho viedol k sympatiám ku mne. A možno aj úcta k Československu. A tak som si, viac-menej zo zdvorilosti, vypočul slová o krajine, ktorá mi bola dosť vzdialená. Mal pravdu. Už sme sa nevideli a asi skutočne neuvidíme. Dosť často na tohoto sympatického človeka myslím. Možno, že práve pre tú veľkú vzdialenosť ľudí na tejto našej malej planéte.

Afganistan sa počas „studenej vojny" dostal do hry veľmocí. Pre Sovietsky zväz bol lákavým priblížením k teplému moru. Predstavoval však tiež hrozbu šíriaceho sa islamu. V prípade politického ovládnutia Spojenými štátmi aj nebezpečenstvo nových základní práve tam, kde zo strategických dôvodov ZSSR žiadne americké základne nepotreboval.

Vstup sovietskych vojsk do Afganistanu nebol šťastím ani pre Moskvu. Vyostrili sa zahraničnopolitické vzťahy a vzrástlo vnútorné napätie. Od čoho sa odvíjali kľúčové rozhodnutia v tejto otázke?

O udalostiach v Afganistane píše viacero ľudí. Dosť som o tom počul a čítal. Stretol som ľudí s vysokými vyznamenaniami z afgánskej vojny. Aj ľudí, ktorí tvrdili, že boli pri dobývaní paláca Tadž-Bek. Na pomoc si však vezmem najmä spomienky človeka nad iných povolaného. Generála Jurija I. Drozdova, priameho účastníka spoluzodpovedného za riadenie akcie a niektorých iných zúčastnených. S rezervou skreslenia detailov jednotlivými autormi spomienok, to

bolo zrejme takto.

Hafizullah Amin uchopil moc štátnym prevratom, pri ktorom zavraždili predsedu vlády Nur Mohammada Tarika. Tento prevrat - práve pre Tarikovu prosovietsku orientáciu a známe aktivity CIA proti jeho vláde - vyvolal vo vedení Sovietskeho zväzu veľa otázok a vážne znepokojenie. Amin však v priebehu prevratu ubezpečoval Brežneva aj Andropova, že ide len vnútropolitickú zmenu, bude so Sovietskym zväzom spolupracovať. Uisťoval Sovietov, že Tarikov život nie je ohrozený. Tvrdil to dokonca ešte v čase, keď Tarika práve na Aminov príkaz zavraždili. Hral s Brežnevom politický poker aj s kartou Tarikovho života. Pravdepodobne vychádzal z predpokladu, že víťazov nesúdia a vo vlastnom veľmocenskom záujme mu pomôžu poraziť politických protivníkov. S víťazmi sa spolupracuje.

Náčelník nelegálnej rozviedky KGB generál Jurij I. Drozdov v knihe *Výmysel vylúčený* uvádza zaujímavý dokument č. 312/2/0073 z dvadsiateho štvrtého októbra 1979. Politickému vedeniu ZSSR ho predložili predseda KGB Jurij Andropov a náčelník generálneho štábu Sovietskej armády generál Ogarkov:

...Predseda Revolučnej rady, generálny tajomník Ústredného výboru Ľudovodemokratickej strany Afganistanu a predseda vlády Demokratickej republiky Afganistanu Hafizullah Amin v poslednom čase naliehavo predkladá otázku nevyhnutnosti vyslať do Kábulu motostrelecký útvar pre ochranu jeho rezidencie. Jurij Andropov a generál Ogarkov navrhujú vyslať do Kábulu špeciálne pripravený útvar o sile päťsto príslušníkov...

Prečo to Amin žiadal? Obával sa opozície, ktorú krvavo potlačil. Na Amina už zorganizovali pokusy o atentát a Aminov príbuzný Abdull, šéf bezpečnosti Afganistanu, bol zavraždený. Amin Sovietom bezvýhradne veril až do poslednej chvíle svojho života. Nevedel, že už v decembri zasadal úzky okruh vybraných členov politického byra v zložení Brežnev, Gromyko, Suslov, Andropov a Ustinov a prijali záver:

...po zvážení strategických a taktických dôsledkov bolo rozhodnuté odstrániť Hafizullaha Amina a nahradiť ho Babrákom Karmalom... na tento účel vyslať do Afganistanu potrebnú vojenskú silu...

Na základe tohoto rozhodnutia v dňoch štrnásteho až

sedemnásteho decembra vyslali do Afganistanu dve skupiny špeciálneho určenia KGB a GRU v celkovej sile šesťdesiat príslušníkov skupín HROM a ZENIT a Musulmanský motostrelecký batalión. Afgánske bezpečnostné sily aj armádne velenie s vyslanými sovietskymi jednotkami spolupracovali na zdokonalení ochrany paláca Tadž-Bek. Veď o príchod ich požiadal sám Amin. Palác bol pevnosťou. Stál na kopci a viedla k nemu len jedna cesta, nepretržite chránená ozbrojenou strážou. Ostatné prístupy boli zamínované a okolie paláca chránila brigáda vonkajšej ochrany. Pozostávala z dvoch motostreleckých a jednej tankovej roty. Palác mal aj vlastnú protivzdušnú ochranu. V priestoroch paláca sa nachádzala jednotka vnútornej stráže. Priamu ochranu Amina zabezpečovalo 100 až 150 celkom oddaných príslušníkov afgánskej bezpečnosti - sčasti dokonca jeho príbuzných. Sovietski velitelia prikročili k analýze spôsobu ochrany paláca s cieľom ju zlepšiť. Až dvadsiateho tretieho decembra náčelník aparátu KGB v Kábule informoval Drozdova a Kolesnikova - ten velil jednotke špeciálneho určenia GRU - že ich skutočnou úlohou nie je palác ochraňovať, ale obsadiť.

Čo sa teda napokon stalo?

Rozhodli, že dve roty desantu a oddiel protitankových rakiet Musulmanskej brigády znemožnenia zásah afgánskej brigády vonkajšej ochrany paláca. Jedna motostrelecká rota a jednotky Hrom a Zenit preniknú do paláca. Hneď na začiatku vyradia spojenie paláca s generálnym štábom afgánskej armády, ako aj s veliteľstvami hlavných vojenských jednotiek. Začiatok akcie určili na večer 27. decembra 1979. V predvečer akcie veliteľstvo Musulmanskej brigády usporiadalo recepciu. Pozvali veliteľov útvarov ochrany paláca. Pilo sa, jedol sa kaviár a prednášali sa prípitky o nerozlučnom spojenectve a družbe. „Láska je večná, pokiaľ trvá," povedala by hrdinka poviedky o Márquezových pútnikoch.

Amin bol veľmi spokojný. Aj on usporiadal obed a pozval celú svoju vládu. Hodovalo sa a na upevnenie svojej autority sa vychvaľoval Gromykovým priateľstvom. Zakrátko však účastníkom obeda i Aminovi prišlo veľmi zle a viacerí stratili vedomie. Je až neuveriteľné, že Aminovi ešte stále nedošlo, čo sa deje, a poslal po lekárov z veľvyslanectva ZSSR. Neurobil zle. Lekári na ambasáde neboli do skrytého zámeru vôbec zasvätení. Nevedeli, že ide o posledný pokus velenia zvláštnej operácie predísť potrebe veľmi riskantnej vojenskej akcie. Tak, keď v paláci našli rad ľudí ležať v kŕčoch

a samotného Amina už v bezvedomí, pomocou injekcií, infúzií a prístrojov ho prebrali k životu. Útok na palác bol pôvodne určený na pätnástu hodinu. Neskôr ho odložili na večer, na pol desiatu. Napokon o štvrť na osem večer dali pokyn k útoku. Zrejme čakali na účinky otravy Amina. O šiestej večer však už bolo jasné, že sovietski lekári Aminovi pomohli k životu a navyše afgánsky veliteľ začal zosilňovať ochranu paláca. Pokúsil sa privolať do Kábulu elitnú tankovú brigádu. Bolo treba rýchlo konať.

A vyústenie strhujúcej drámy?

Akcia sa v podstate uskutočnila tak, ako bola naplánovaná. Do paláca prenikli špeciálne sovietske jednotky. Rozpútal sa krutý boj, pretože najmä príslušníci osobnej ochrany sa nevzdávali a paľbou bránili prístup k Aminovým miestnostiam. Ten stále nič nechápal a žiadal svojich ľudí, aby volali na pomoc Sovietov, a dokonca chcel volať Gromyka. Až neskôr, keď už sa k nemu prebíjali príslušníci zvláštneho určenia, pochopil. Krátko na to bol zastrelený.

Ďalšie pokračovanie 27. a 28. decembra už nerobilo žiadne komplikácie. Sovieti obsadili strategické objekty. Pri útoku padol veliteľ osobitného útvaru KGB plukovník G. I. Bojarinov. Samozrejme, problém Afganistanu sa v podstate iba začal. A vlastne sa ešte ani neskončil.

ROZHOVOR DESIATY
Nobelovu cenu mieru? Oscara by som im dala

Golda Mayerová

Ani niekdajšie Československo sa nevyhlo závažným obvineniam. Naša krajina sa vraj počas studenej vojny angažovala v oblasti terorizmu vo svete. Malo by ísť o vývoz zbraní, munície a výbušnín, ako aj o školenia teroristov na našom území. V centre pozornosti je pomoc národnooslobodzovacím hnutiam a v jej rámci aj údajná podpora teroristických skupín či akcií v zahraničí. Mala československá spravodajská služba prepojenie s teroristickými organizáciami?

Nie je to pravda! Aspoň v období, o ktorom môžem zasvätene hovoriť. Povedal som to jasne už v *Ministerstve strachu? N* minulom roku opäť - ako novo nájdenú „mŕtvolu v skrini"- také obvinenia reinkarnovali.

Štátnu bezpečnosť tiež podozrievali z organizovania atentátu na redakciu Rádia Slobodná Európa v Mníchove na začiatku osemdesiatych rokov. Z akého predpokladu vychádza takéto obvinenie?

Keď výbuch rozmetal československú redakciu Slobodnej Európy, tak podľa logickej otázky „komu to prospelo?", boli v podozrení československé tajné služby. O záležitosti mám len informácie z druhej ruky, v tom čase ma trápili kriminálne prípady v Bratislave. A ani po príchode do Prahy som sa nikdy nestretol s informáciou, ktorá by nasvedčovala zapleteniu našich ľudí do tejto akcie. Nazdávam sa, že ak by účasť našich spravodajských orgánov v atentáte mala reálny základ, tak dnes by to už bolo vonku. Pokiaľ viem, dôvodne podozrivými z tohoto atentátu sú teroristi zo skupiny Carlosa. Keďže účelom teroru je šíriť neistotu a strach, je jedno, ktorý konkrétny cieľ pre fyzický útok si zvolia. Takže objednávka, pokiaľ taká bola, mohla prísť z viacerých krajín.

Čo si myslíte o podozreniach z vyzbrojovania teroristov - najmä v súvislosti s výbušninou Semtex a samopalmi Škorpión?

Československo do krajín blízkeho a stredného východu i do štátov iných častí sveta vyviezlo veľa zbraní. Medzi nimi nepochybne aj Škorpióny, ktoré vo svojej dobe boli skutočne modernou zbraňou.

Československo bolo významným výrobcom zbraní a tie patrili k dôležitej položke nášho zahraničného obchodu. Ale kto zbrane nepredáva, ak ich vie vyrábať? Naša krajina však nebola najväčším vývozcom zbraní na svete. Aj keď nemám po ruke konkrétne čísla, trúfam si povedať, že to boli Spojené štáty americké. A iste ich preto nechcem obviniť z podpory terorizmu. Ak sa pohybujeme na zemi, a nie v ríši snov, tak oficiálny obchod so zbraňami - pokiaľ sú rešpektované rezolúcie OSN - nemôže byť za také konanie označený. To, samozrejme, nevylučuje zneužitie predávaných zbraní. Týka sa to aj Škorpiónov, Semtexu a prípadu Lockerbee. Keď sa táto tragická udalosť v roku 1988 stala, prikázal som náčelníkovi kontrarozviedky operatívne vec prešetrovať. Nič z toho, čo kontrarozviedka zistila, ani len náznakom nepreukazovalo možnú účasť Československa na tomto čine. Z predložených záverov vyplynulo skutočne len to, že Semtex bol vyrobený v Československu a že ho nemožno zistiť detekčnými prístrojmi, ktoré sa vtedy používali pri ochrane leteckej dopravy. Preto vypracovali návrh, aby do Semtexu určeného pre priemyselné používanie bola pridávaná chemikália, ktorá by takúto detekciu umožňovala, a tak obmedzila možnosti jeho zneužitia.

Zrušenie zbrojnej výroby na Slovensku začiatkom 90. rokov spôsobilo nesmierne hospodárske a sociálne problémy.

Predaj zbraní vo svete pokračuje. V roku 1995 ich najväčšími vývozcami boli v poradí - Spojené štáty, Rusko a Nemecko. Vývoz vojenských prostriedkov z týchto krajín do tretieho sveta ročne dosahuje miliardy dolárov a súčasný podiel USA je viac ako 70 %. Aj Irak bol vyzbrojený predovšetkým štátmi s najvyšším kreditom slobody a demokracie. Teda z Nemecka, Švajčiarska, Francúzska, ale aj zo Spojených štátov. Je známe, že sovietske rakety SCUD boli dodaním technológií z Nemecka modernizované. Tak sa ich dolet zvýšil dvojnásobne. Z 280 km až na 600 km. Keď vezmeme do úvahy, že pôvodné rakety nemohli ohrozovať Izrael, tak po ich zdokonalení už územie Izraela dosiahli. Možno ešte závažnejším faktom sú dodávky technológií pre výrobu jadrových zbraní Iraku. Tie tiež pochádzajú z niektorých krajín Európskej únie.

Takže Československo vlastne splnilo niečiu objednávku a uvoľnilo svoje dovtedajšie miesto na trhu so zbraňami?

Faktom je, že po roku 1989 predstavitelia bývalého Československa urobili politické gesto a prakticky okamžite obmedzili výrobu a predaj zbraní. Iste to západní výrobcovia konkurečných produktov uvítali. Politika a zahraničný obchod - najmä so zbraňami - silne súvisia a musia byť konzistentné. To však neznamená, že sme sa nemali postaviť do pozície suverénnej krajiny, ktorá síce zmenila svoju zahraničnopolitickú orientáciu, ale naďalej chráni svoje ekonomické záujmy a berie ohľad aj na sociálne a vnútropolitické dopady opustenia trhu so zbraňami. Zaujali sme polohu porazenej krajiny, ktorá si nemôže dovoliť mať vlastné záujmy. Nie všetko je však spôsobené politickým rozhodnutím. Problém konverzie sa začal už pred rokom 1989 spolu s odzbrojovacím procesom vo svete a bol zložitý. Po rozpade Varšavskej zmluvy by ani ekonomicky nebolo jednoduché udržať pôvodný rozsah výroby zbraní na Slovensku a zabezpečovať jej modernizáciu. Teda okrem zbytočného postoja porazenej krajiny vidím hlavný problém v nesystémovosti urobeného politického rozhodnutia o zastavení výroby zbraní. Bez súčasného riešenia jeho dôsledkov. Privatizácia výroby špeciálnej techniky, tak ako bola urobená, takým riešením nebola. Príkladom môže byť výroba leteckých motorov v Považskej Bystrici. Tak sa nenarába ani s výrobnou detských štupľoviek mestského významu.

Môžete ozrejmiť niektoré aspekty podpory národnooslobodzovacieho hnutia?

Československo v rámci koaličnej politiky podporovalo krajiny v získaní ich samostatnosti a aj v ich socialistickej orientácii. Bol to jeden z politických frontov obdobia studenej vojny. Každý národ má právo na sebaurčenie, vlastný štát a jeho politické smerovanie. Bola to podpora proti neslávnej koloniálnej minulosti sveta. Rokoval som s delegáciami viacerých rozvojových krajín. Nadobudol som názor, že doplácajú na studenú vojnu medzi veľmocami a nimi vytvorenými koalíciami. Súperenie v treťom svete viedlo k opakovaným krvavým prevratom, z ktorých tieto národy nemali úžitok. Každé spoločenstvo má svoj civilizačný stupeň, ktorý by sa mal rozvíjať vlastnou prirodzenou evolúciou. Ak prijmú dnešnú podobu „ohnivej vody", ktorú im nástojčivo núkajú, opustia svoju kultúru a vykročia do neznáma, dopadnú ako americkí Indiáni. Samozrejme, to sa týka aj importovanej socialistickej revolúcie.

V knihe Ministerstvo strachu? ste sa zmienili aj o návšteve Nikaraguy, kde sa minister Jaromír Obzina snažil presvedčiť vedenie Sandinovcov, aby realizovali plán ľudovodemokratickej revolúcie a aby nepodliehali ilúzii, že v konkrétnych civilizačných parametroch svojej krajiny budujú socializmus. O čo šlo v tejto terminologickej otázke?

Hostitelia sa vtedy takmer urazili. Odmietli prezentovaný názor s poukázaním na argument, že Sandinovci zomierali proti Somozovským vojskám v boji za socializmus. Bolo zbytočné im vysvetľovať ekonomické podmienky definícií. Nešlo o vedu, ale o politiku. Socializmus bol pre nich silné kľúčové slovo. Možno, keby si nechali poradiť, nemuseli by potom po roku 1990 prehrať voľby. Ale azda lepšie ako my vedeli, čo majú a môžu robiť. Ľahko je radiť, keď neznášate dôsledky rozhodnutí podľa svojich rád. Spomínam to aj preto, lebo som vtedy nemal pocit, že socializmus je do ich krajiny „exportovaný". Konali z vlastného rozhodnutia a presvedčenia. Iným faktom však je, že národnooslobodzovacie hnutie sa stalo jedným z frontov obdobia studenej vojny. Už som to konštatoval. To určite prispelo aj k takým javom, ako je určité prepojenie boja za sebaurčenie a vlastný štát - najmä na Blízkom a Strednom Východe - s teroristickými aktivitami. Veď si pripomeňme, čo predchádzalo vytvoreniu štátu Izrael.

Mohol by byť vhodným príkladom prachom zapadnutý teroristický útok na hotel King Dávid v Jeruzaleme?

Išlo o sídlo britského úradu *Criminal Investigation Department,* ktorý tvoril akúsi administratívnu základňu Angličanov v Jeruzaleme. V dôsledku teroristického útoku prišlo o život veľa ľudí. Menachem Begin si pochvaľoval: „Výbuch predčil všetky moje očakávania". O akciách teroristickej Beginovej skupiny IRGUN alebo skupiny STERN sa dajú napísať celé knihy. O veľa rokov neskôr nepochybne spravodlivý boj Palestínčanov o svoj štát bol sprevádzaný obojstrannými teroristickými akciami. Na myseľ mi prichádzajú Olympijské hry v Mníchove. Brutálna vražda nevinných ľudí, izraelských športovcov. V dňoch, keď športovci celého sveta demonštrujú vzájomné spolužitie všetkých národov a rás. Nobelova cena mieru Menachemovi Beginovi spolu s Anvarom Sadatom a neskôr Jicchakovi Rabínovi, tiež významnému členovi organizácie HAGANA, i Jasirovi Arafatovi, patrí k paradoxom tohoto sveta. Golde Mayerovej je pripisovaný výrok: „Nobelovu cenu mieru? Oscara by

som im dala". Nechcem hodnotiť letecký útok USA na Tripolis, či raketový útok na Sudán. Bombardovanie krajín bez vypovedania vojny je tiež realitou. Sú to vraj len policajné akcie. Ale možno raz Muamar Kaddafi a niektorý jeho náprotivok v USA tiež dostanú Nobelovu cenu mieru.

Vysvetlíte, ako to bolo s údajným školením teroristov v niekdajšom Československu?

V Zastávke pri Brne - tá škola mi dosť dlho podliehala - sme teroristov neškolili. V tomto zahraničnom inštitúte Vysokej školy ZNB - v rámci pomoci rozvojovým krajinám - československí odborníci vzdelávali policajných a spravodajských dôstojníkov štátov tretieho sveta. Teda operatívnych pracovníkov, príslušníkov osobnej ochrany politikov, šifrantov, riadiace orgány polície a spravodajských služieb, spojárov a sledovačov. Dať to dokopy so školením teroristov je absurdná hyperbola. Iste nemôžem zaručiť ďalší osud každého absolventa školy. Tak ako žiadna škola neškolí podvodníkov, skorumpovaných úradníkov či vrahov. A predsa sú takí absolventi aj veľmi vážených škôl.

Dá sa definovať oficiálny postoj nášho niekdajšieho štátu a praktická politika jeho tajnej služby k problematike terorizmu?

Iste. Prístup československej vlády a spravodajských služieb vo vzťahu k tomuto fenoménu bol jednoznačný. Teroristov nepodporujeme a osobitne kontrarozviedke, ktorá mi bola podriadená, som až do omrzenia prízvukoval: „Našou úlohou je zabrániť teroristickým akciám na našom území proti komukoľvek a z nášho územia sa ani žiadna teroristická akcia nesmie pripraviť alebo organizovať." V rokoch, keď som za kontrarozviedku zodpovedal, mala v kruhoch blízkych týmto skupinám dosť výkonnú agentúru, a tak o každej pripravovanej návšteve Carlosa vedeli. Spravidla si ho kontrarozviedka prevzala ešte na letisku pri prílete do Prahy. Veľmi rýchlo mu vysvetlila, pod najrôznejšími legendami - pretože sme nemienili ohroziť ani našich ľudí, či úrady v zahraničí, že musí ihneď opustiť krajinu. Abú Nidal ani Ladin nikdy Československo nenavštívili. Viedol som rokovania s viacerými riaditeľmi štátnej bezpečnosti krajín tzv. tretieho sveta. A predkladali mi programy i výsledky obdobných rokovaní náčelníkov útvarov, ktorých som riadil. Nikdy sme sa témy možnej podpory terorizmu ani nedotkli. Naopak, keď prišla reč na

národnooslobodzovacie hnutie, zdôrazňovali sme jeho politickú nezlučiteľnosť s takýmito akciami. V roku 1989 sa v Bulharsku vo Varne uskutočnila porada kontrarozviedok štátov Varšavskej zmluvy o problematike terorizmu. Ja som sa na jej nezúčastnil, ale podkladové materiály vystúpenia nášho zástupcu - generála Hrušeckého - som čítal. Tiež sme na operatívnej porade alebo v kolégiu ministra o výsledkoch porady rokovali. Všetko, čo tam bolo, odrážalo správne vnímanie tejto hrozby a jednoznačný postoj kontrarozviedok krajín Varšavskej zmluvy k terorizmu. Takže tvrdenie Vlastimila Ludvíka, že „...rozviedka sa musela od začiatku sedemdesiatych rokov vyhýbať ultraľavicovým a teroristickým organizáciám...", považujem za pravdivé. Bol som veľmi úzkostlivý v týchto otázkach.

Niektorí aktéri mediálnych hier vytiahli aj taliansku kartu. Aký je váš názor na jej hodnotu?

Nedávno sa objavili tvrdenia, že v rokoch 1973-74 v Československu žili dvaja najhľadanejší členovia Brigáde Rose. Pelli a Alberto Franceschini. Rovnako aj o Giangiacomovi Feltrinellim, ktorý v Taliansku zahynul pri pokuse o teroristický útok. V pase mal mať množstvo pečiatok o návštevách Československa, keď sa údajne zúčastňoval na sabotážnych kurzoch. V Prahe mal vlastniť dom, kde prijímal návštevy cudzích štátnych príslušníkov. Je možné, že v minulosti Prahu navštevoval. Jednoducho o tom nič neviem, a preto nemôžem ani polemizovať s týmto tvrdením. Viem, že Bettino Craxi mal takéto podozrenia, ale tie boli odmietnuté ako nepodložené. Pretože boli zrejme nepodložené.

ROZHOVOR JEDENÁSTY

Tam, kde je veľa svetla, je aj veľa tieňov.

Johann Wolfgang Coethe

Vraví sa, že oheň je dobrý sluha a zlý pán. Voda je zdrojom života, ale aj tichým podmývateľom brehov a príčinou mnohých nešťastí. Možno špionáž vôbec objektívne a účinne kontrolovať?

Skutočne ide o kardinálny problém. Je to, ako keby ste chceli kontrolovať včely, či sa neulievajú a súčasne či sa vás nechystajú popichať. Veľmi sa ospravedlňujem skeptikom, ale tvrdím, že jedno i druhé je možné. Každá ľudská činnosť predsa vyvoláva príznaky. A tie treba získavať a analyzovať. Súhlasím s optimistami, že situácia spravodajských služieb nie je taká zahmlená, ako by sa v dôsledku neinformovanosti mnohým mohla zdať. Tak sa na ňu pozrime trocha pozornejšie. Ak tieto služby majú byť efektívne - a inak nemajú zmysel - potrebujú mať určitý stupeň voľnosti a utajenia. Daňou sú potom aj excesy, ktoré sa vo všetkých spravodajských službách vyskytli a - žiaľ - vylúčiť sa nebudú môcť ani v budúcnosti.

Myslíte si, že tieto otázky niekedy prestanú byť predmetom politických sporov či jadrom odborných polemík?

Diskusie na túto tému neustanú. Nielen vo verejnosti. Aj medzi povolanými a erudovanými predstaviteľmi spravodajských služieb, aj v prostredí zodpovedných a kvalifikovaných parlamentných inštitúcií. Je to hľadanie optimálneho vzťahu medzi účinnosťou spravodajských služieb a zárukami ochrany spoločnosti proti ich zneužitiu. Potom medzi potrebou utajenia a právom na informácie. Asi jedno bez druhého nemôže byť. „Tam, kde je veľa svetla, je aj veľa tieňov", povedal Goethe. Samozrejme, úspešná spravodajská služba sa nemôže obmedziť len na informácie z verejných zdrojov. Zisťuje práve utajované skutočnosti. Teda prinajmenšom zákony cudzej krajiny nevyhnutne porušuje. V žiadnej legislatívnej norme o spravodajských službách, či ich zameraní som nečítal, že táto činnosť sa netýka priateľských krajín. Treba to zrejme chápať tak, že každý má právo vlastnej kontroly dohôd a ochrany národných záujmov a na to si „vydržiava" špiónov.

Ako boli z tohto hľadiska usporiadané vzťahy v niekdajšom Československu? Čím boli vymedzené mantinely spravodajskej činnosti?

Povojnová minulosť Československa a účasť Štátnej bezpečnosti na mnohých zločinoch vytvorili genetický strach v ľuďoch. Aj v tých, ktorí boli pri moci, alebo sa na nej podieľali. Preto v období, o ktorom môžem hovoriť, bola ŠtB prísne politicky kontrolovaná - do dôsledkov uplatňovaným ústavným princípom vedúcej úlohy KSČ. Spôsobom vtedy fungujúcej kontroly štátu ako celku. Základnou normou bol Zákon o ZNB z roku 1974.

Znamená to, že kompetentní funkcionári komunistickej strany mali možnosť riadiť a kontrolovať aj činnosť spravodajských orgánov?

Minister vnútra fakticky podliehal len generálnemu tajomníkovi strany. Pravidelne ho informoval o všetkých závažných spravodajských informáciách a o akciách, ktoré mohli mať politický rozmer. Ústne i písomne. Príslušné dokumenty generálny tajomník parafoval a niekedy aj pripísal svoj pokyn. Priamo ukladal ministrovi úlohy, ktoré považoval za dôležité. Nie príliš významnú úlohu hralo v konkrétnom riadení FMV oddelenie ÚV KSČ. Uplatňovalo svoju pôsobnosť hlavne v kádrových otázkach a v niektorých materiáloch predkladaných do predsedníctva strany. Takže ministerstvo vnútra ako inštitúcia nemohlo urobiť a ani nič neurobilo bez súhlasu generálneho tajomníka.

Možno povedať, že federálny minister vnútra mal rozsiahle výkonné právomoci, ktoré boli neporovnateľné so šéfmi iných rezortov?

Minister vnútra mal pomerne veľký priestor vo svojom rozhodovaní. A v rezorte bol skutočne v postavení vládcu. Niekedy viac, inokedy menej osvieteného. Kontrola bola základnou súčasťou jeho riadiacej funkcie. Mal orgány inšpekcie, poradcov, ale už samotný systém riadenia mu dával na kontrolu značné možnosti. Rozdelenie zodpovednosti námestníkom ministra bolo urobené spravidla tak, aby informácie od jedného, mohol overovať informáciami iného. Zväčša námestník zodpovedajúci za agentúrno-operatívnu prácu nemal v podriadenosti útvary technického spravodajstva. Súčinnosť bola zabezpečená horizontálnym aj vertikálnym tokom spravodajských informácií. Medzi útvarmi i smerom k nadriadeným námestníkom a k ministrovi. Dôležitým opatrením krížovej kontroly bolo

rozdelenie podriadenosti kontrarozviedky a rozviedky. A tiež rozdelenie podriadenosti operatívnych útvarov kontrarozviedky a Správy vyšetrovania ŠtB. Keďže som zodpovedal za kontrarozviedku, nesmel som mať v podriadení útvary vyšetrovania ŠtB. Priamo ministrovi boli podriadení krajskí náčelníci ZNB. Na základe ich informácií mohol overovať tvrdenia svojich námestníkov a naopak. Na kolégiách a operatívnych poradách ministra boli prerokúvané správy o činnosti a výsledkoch jednotlivých útvarov. O jednotlivých spravodajských problematikách.

Postavenie ministra prakticky ohrozoval len prípadný -pokles dôvery generálneho tajomníka. Či už na základe vlastných pochybností, alebo pod vplyvom pôsobenia iných popredných politických osobností. Osud mu určovali aj jeho skutočné alebo len predpokladané ambície. Podľa toho sa v podstate aj ministri menili. Niečo som o tom napísal v *Ministerstve strachu?* Iste však svoju rolu zohral aj možný neúspech jeho systémového riadenia. Ďalej veľký politický lapsus a našli by sa azda aj ďalšie rizikové faktory.

V čom spočívala úloha iných inštitútov štátnej moci vo vzťahu k spravodajskej činnosti? Mám na mysli prezidenta, parlament a vládu.

Kým bola funkcia generálneho tajomníka strany a prezidenta republiky zlúčená, tak to vyzeralo, že vo veci riadenia ministerstva vnútra máme akýsi prezidentský systém. Skutočný stav sa prejavil po rozdelení týchto funkcií. Prezident sa ocitol na vedľajšej koľaji. Predsedovi vlády sa formálne dostávalo rešpektu, ale fakticky tiež stál mimo hry. Jeho starosťou mali byť len ekonomické rezorty. Kontrola vládou sa vzťahovala na čerpanie financií, legislatívny proces a problémy, ktoré sa týkali štátnej správy. Prípadne na úlohy zabezpečované v súčinnosti s inými rezortmi. O vnútropolitických udalostiach i konkrétnom postupe ZNB bola vláda informovaná, do problematiky spravodajských služieb však nevstupovala. Členovia vlády to museli brať ako vec viery. Táto kontrola patrila výlučne do revíru ministra vnútra.

Parlamentná kontrola bola formálna a v podstate neúčinná. Niekoľkokrát som zastupoval rezort v parlamentnom výbore pre obranu a bezpečnosť. Pri prerokúvaní rozpočtu alebo výročných hodnoteniach činnosti ZNB. Alebo aj v zahraničnopolitickom výbore. Spravodajské problémy sa na parlamentnej pôde nikdy neriešili. Napríklad odhalenie zrady príslušníkov rozviedky či kontrarozviedky, alebo objavenie špionážnej techniky na cudzom zastupiteľskom

úrade, či na našom úrade v zahraničí.

Vplyv na zameranie činnosti spravodajských služieb mala Rada obrany štátu. Ale aj tam mal rozhodujúce slovo generálny tajomník strany.

Sú nejaké podstatné odlišnosti v riadení špionáže v *krajinách, ktoré boli vo vzťahu k Varšavskej zmluve „hlavným protivníkom", teda napríklad v USA?*

„Generálneho tajomníka strany" v riadení spravodajských služieb USA vykonáva prezident. Ten je informovaný o činnosti výzvedných organizácií. K závažným politickým problémom dostáva memoranda CIA a ďalších členov „spravodajskej komunity". Vydáva svoje nálezy o záujmoch národnej bezpečnosti pri schvaľovaní tajných operácií. Do jeho kompetencií patria aj organizačné direktívy vo sfére štruktúrálneho usporiadania tajných služieb USA. Rozhoduje o ich zameraní a činnostiach.

V porovnaní s naším parlamentom v bývalom Československu celkom inú úlohu plní Senát a Kongres. Tak ako pri iných otázkach riadenia štátu. Dá sa hovoriť nielen o kontrole spravodajských inštitúcií, ale aj o kontrole štátu a prezidenta. To neznamená, že im príliš prekážajú tie postupy, o ktorých sme hovorili v predchádzajúcich častiach knihy. Prekáža im, ak je to neefektívne, drahé a ak to poškodzuje stratégiu Spojených štátov. Ak to narúša priaznivý imidž proklamovaných amerických hodnôt alebo politické záujmy USA doma či v zahraničí. Je to aj súčasť vnútornej a straníckej politiky v rámci pluralitného systému.

Systém organizácie, povolených prostriedkov, definovaných kompetencií, zakázaných aktivít, riadenia a kontroly definuje *Executive Order 12333 - United States Intelligence Activities,* teda krátko - zákon o pôsobnosti spravodajských služieb USA z roku 1981 a nadväzujúce zákony i smernice. Tento systém vznikol v odbornej diskusii ako výsledok činnosti viacerých parlamentných komisií. Spravidla vždy pod tlakom nepríjemných zistení o porušení zákonov alebo o ich nedokonalosti. Naposledy po odhalení špióna KGB Aldricha Amesa pôsobiaceho v CIA. Podrobne sme o prípade už hovorili. Rokmi skúseností sa kontrolný systém ustavične zdokonaľuje.

Relatívne dokonalá spoločenská kontrola patrí k prednostiam. Či nie?

Chráni spoločnosť aj spravodajské služby. Ako ukazuje minulosť - aj pred ich zneužitím štátnou administratívou alebo samým prezidentom. Iste však ilúziám o praxi netreba podliehať.

Uviedli ste, že systém parlamentnej kontroly výzvedných ustanovizní sa v USA postupne vyvíjal. My sa tomu ešte len učíme. Čo hovoria skúsenosti iných?

Od vzniku v roku 1947 CIA žila v pomernom pokoji a nik sa jej a prezidentovi do ich *jobu* nemiešal. V decembri 1974 však v New York Times začal vychádzať seriál článkov Seymoura M. Hersha o obvineniach CIA z viacerých prečinov. Išlo najmä o operáciu CHAOS. Supertajnú akciu zameranú na nelegálne sledovanie a odpočúvanie tisícok Američanov, ktorí boli v podozrení, že nechápu správne hodnoty demokracie a majú osobitnú víziu práv a slobôd. Prezident Gerald Ford s nádejou, že vec formálne vyrieši, zriadil komisiu „pre vyšetrovanie činnosti CIA vnútri USA". Na čele s viceprezidentom Rockefeľierom. Komisia v podstate veľa nevyšetrila a ani o to nemala záujem. To ani Ford neočakával. No zakrátko vyplávali ďalšie obvinenia. Dokonca z vrážd nepohodlných politikov cudzích štátov a zo zneužitia celej *Intelligence Community* - systému spravodajských služieb USA. O niektorých tajných operáciách a projektoch sme už hovorili. Tak v roku 1975 Senát konštituoval komisiu na čele so senátorom Frankom Churchom. Táto komisia sa zamerala na ilegálne aktivity a programy. Ešte v tom istom roku Snemovňa reprezentantov vytvorila komisiu na prešetrenie rozpočtu spravodajských služieb - kongresmani sa skutočne zaujímajú, ako efektívne sú utrácané peniaze daňových poplatníkov. Ale aj o legálnosť tajných operácií. Dá sa teda povedať, že išlo o hĺbkovú kontrolu. Krátko po ustanovení komisie bol jej vedením poverený Otis Pike.

Zistili tieto komisie o financovaní CIA niečo mimoriadne pozoruhodné?

Ukázalo sa, že rozpočet spravodajských služieb USA - a to aj sumárny - je veľkou neznámou a pre Kongres nie je dostupný. Dokonca ani zástupcovia *General Accounting Office* - akejsi vrchnej účtárne štátu - nemohli k veci nič povedať. Len sa priznať, že neve-

dia. Šéf CIA William Colby pred komisiou odmietol o rozpočte vypovedať. Zdôraznil len, že väčšina peňazí šla oprávnene na hlavné priority. Sovietsky zväz a Čínu. A to im musí stačiť. Vyhlásil: „Neviem o žiadnej výzvednej službe na svete, ktorá by publikovala svoj spravodajský rozpočet". V záverečnej správe Otis Pike konštatoval, že zahraničné spravodajstvo spotrebovalo 3 až 4-krát viac peňazí, ako bolo Kongresu povedané, a ďalšie peniaze boli skryté v položkách federálneho rozpočtu.

K akým výsledkom dospela kontrola efektívnosti a legálnosti?

Komisia preskúmala správy a stanoviská CIA podané administratíve USA pred krízou na Strednom Východe v roku 1973, krízou na Cypre v roku 1974, pred prevratom v Portugalsku. Ďalej informácie o nukleárnom výskume a prípravách pokusných výbuchov v Indii a iné. Medzi nimi aj o príprave invázie armád Varšavskej zmluvy do Československa v roku 1968. V súhrne Pike konštatoval, že CIA v preskúmaných prípadoch konala neefektívne. Komisia konštatovala, že tajné operácie, ktoré jej boli predložené na preskúmanie, boli jednak „iregulárne" a jednak nedbalo pripravené.

Na čo boli zamerané prijaté závery?

Odporúčania komisie požadovali zlepšiť riadenie CIA, zdokonaliť kontrolu jednak Kongresom, ale aj zodpovednou exekutívou. Prístup Kongresu k rozpočtu CIA a jeho audit prostredníctvom *General Accounting Office.* Sprísnenie dohľadu nad skrytými akciami a zákaz vrážd. Myslím, že tieto odporúčania sa neskôr premietli do *Executive Order 12333* a do ďalších rozhodnutí. Zaujímavý je Hughes-Ryanov dodatok k zákonu o národnej bezpečnosti: „Každá tajná operácia musí byť podložená nálezom prezidenta o jej význame pre národnú bezpečnosť USA." Je to solídne politické a aj právne krytie CIA.

Z navrhovaných opatrení vyplýva, že politické vraždy a tajné projekty CIA na vlastnú päsť bez písomného rozhodnutia prezidenta boli realitou. Pozná americká verejnosť výsledky vyšetrovania?

Asi tak, ako my. O zverejnení konečných záverov komisie sa v Kongrese vášnivo diskutovalo. Iróniou je, že Kongres nevedel, čo vlastne obsahujú. Colby opäť strašil mimoriadnym poškodením národných záujmov. Pike odpovedal, že vie, čo v správe je, a nemyslí

si, že môže dôjsť k takýmto následkom. Napokon Kongres bez toho, aby dokument poznal, hlasoval proti zverejneniu. Zaujímavo na to reagoval demokrat Wayne Hays:

„Nebudem pravdepodobne hlasovať za zverejnenie. Neviem, čo tam je. Na druhej strane to preniká strana po strane, paragraf po paragrafe do New York Times. Ale ja podozrievam a neviem. A to je to, čo mi prekáža. Keď sa správa dostane von, bude to najväčšia ne-udalosť od Brigitte Bardot, ktorá po štyridsiatich rokoch života, štyroch manželstvách a početných milencoch na tlačovej konferencii oznámi, že už nieje panna."

Otázka nevinnosti CIA je naozaj trocha komická. Možno z činnosti uvedených komisií napriek tomu vyvodiť nejaké širšie poučenie?

Zaujala ma napríklad aktívna úloha takých novín, ako sú *New York Times* a *Washington Post,* v odhaľovaní podozrení o protiprávnosti postupu tajných služieb. Potom zloženie komisií. Napriek majorite demokratov a zjavným straníckym záujmom pri vytvorení komisií neboli tieto orgány obsadené „jednofarebne". V komisii Otisa Pikea bolo zastúpenie v pomere 7 demokratov k 3 republikánom. A najviac ma zaujala vážnosť i efektívnosť tejto formy kontroly a schopnosť členov komisie ísť do takej hĺbky. S parlamentnými komisiami u nás, ešte v bývalom Československu, mám iné skúsenosti. Napokon som ocenil aj seriózność ochrany utajovaných skutočností. Obávam sa, že u nás už na druhý deň sa tajné informácie dostanú na stranícke sekretariáty, na tretí deň do médií a na štvrtý deň to už vedia všetci doma aj v zahraničí.

Možno povedať, že v Spojených štátoch prebieha prakticky permanentná diskusia o spravodajských službách?

Je to diskusia o kontrole, organizácii aj o novej paradigme pre 21. storočie. Rozoberme to po poriadku. Američania počas rokov studenej vojny vytvorili ohromnú organizáciu, ktorej sa sami boja. Ak by sa vymkla kontrole, alebo by sa dostala k dispozícii - v zlom smere - ambicióznym politikom, predstavovala by skutočne nebezpečnú bezpečnosť vnútri krajiny. Orwellov rok 1984 by bol v porovnaní s realitou v samých Spojených štátoch rozprávkou o Červenej čiapočke. Ďalej v USA je veľa ľudí aj politikov, ktorí to s právami a slobodami občanov myslia úprimne a pociťujú hrozbu spochybnenia týchto prin-

cípov praktickou politikou, ktorá je podporovaná spravodajskými službami. Prekáža im tiež každý cent, o ktorom nie sú presvedčení, že je správne investovaný. Pochopili, že programom dňa nie je nijaká nová paradigma, ale naopak zdokonaľovanie spravodajských služieb tak, aby boli schopné reagovať na nové výzvy. To sú v podstate príčiny diskusií, o ktorých hovoríme.

O hriechoch výzvedných organizácií Francúzska sa vie pomerne málo.

Ani tieto inštitúcie sa nevyhli obvineniam zo zneužitia. V období studenej vojny sa SDECE zaplietla do viacerých škandálov a aj do aféry spojenej s vraždou Štefana Markoviča, ochrancu Alaina Delona, a agentky KARAMEL. Mali sa podieľať na pokuse o kompromitáciu manželky prezidenta Georgesa Pompidoua - madame Claude. Nebolo by zaujímavé nazrieť do zákulisia francúzskej SDECE?

Francúzsko prešlo počas druhej svetovej vojny a neskôr zložitým obdobím, ktoré poznačilo vývoj aj jeho spravodajských služieb. Prvým problémom boli vnútorné politické turbulencie, do ktorých sa SDECE zapojila. Ďalším potom úsilie nestratiť veľmocenské postavenie vo svete a ochrániť politické a ekonomické záujmy v bývalom koloniálnom „revíri" na africkom kontinente. Tretím boli pričasté škandály. Začali sa už krátko po vojne, keď vypukla finančná aféra legendárneho plukovníka „Passy", prvého šéfa SDECE. Svoje zohral aj vývin vzťahov Francúzska s USA a ustavičné podozrenia z infiltrácie služby z „východu" aj „západu". To všetko dovedna viedlo k nedôvere k spravodajskej ustanovizni, jej častým reorganizáciám a výmenám generálnych riaditeľov.

Poslednou reštrukturalizáciou v roku 1982 bola transformácia SDECE na Hlavnú správu vonkajšej bezpečnosti DGSE, ktorej povinnosti a právomoci upravili prvýkrát zverejneným dekrétom z januára 1982. Podľa tohto dokumentu je povinnosťou DGSE „v prospech vlády vyhľadávať a mariť - mimo národného územia - špionážnu činnosť proti francúzskym národným záujmom ... v rámci svojich kompetencií vykonávať akúkoľvek činnosť, ktorou ju poverí vláda..." O charaktere týchto „poverení" napovedá štruktúra DGSE, kde okrem spravodajstva a zahraničnej kontrarozviedky je organizačne zabezpečená aj činnosť zvláštnych operácií. Upravená bola deľba kompetencií s DST, francúzskou kontrašpionážou. DGSE je podriadená prezidentovi republiky a predsedovi vlády.

Ako vyzerá dohľad nad činnosťou špionážnych služieb v krajine Jej Veličenstva?

Britská legislatíva má v porovnaní s kontinentom svoje špecifiká dané tradíciou. Ťažko tam hľadať pre nás poučenie. Tak napríklad existencia MI5 je oficiálne priznaná až od roku 1989, keď v *Security Service Act* britská vláda po prvý raz úradne zverejnila jej poverenie. Rozviedka MI6 explicitné vyjadrenie existencie a poverenia - aspoň do roku 1989 - nemala. Od roku 1992 má MI5 na čele vzhľadnú dámu Stellu Rimingtonovú. Očakávalo sa, že zlepší obraz MI5» Veď v období osemdesiatych rokov sa na vedenie MI5 znieslo dosť kritiky pre údajnú neschopnosť, politicky motivované škandalizačné kampane, ale aj zapletenie sa do vnútornej politiky Veľkej Británie. MI6 s úspechom infiltrovala cudzie špionážne organizácie, ale aj sama podliehala prieniku cudzích spravodajských služieb, najmä KGB. Bola zapletená do škandálov - predovšetkým v súvislosti s problémom Severného Írska. Podozrievali ju dokonca z podpory teroristických aktov aj vrážd „pod vlajkou IRA". Kritizovali ju, že nedokázala predpovedať inváziu Argentíny na Falklandy. Nejasné sú ilegálne aktivity špionážnych orgánov namierené proti premiérovi Haroldovi Wilsonovi.

Za činnosť MI5 aj MI6 zodpovedá vláda a najmä minister vnútra, minister zahraničných vecí a premiér. Do čela riadiaceho a kontrolného orgánu *Joint Intelligence Organization* premiér menuje člena svojho kabinetu. Parlament má obmedzené kontrolné právomoci. Napríklad, keď chceli novú šéfku MI 5 predvolať na parlamentnú pôdu, minister vnútra jej predvolanie vetoval výrokom: „Kontrolný orgán sa nemôže obmedziť iba na všeobecnosti a vyhnúť sa utajovaným skutočnostiam. Orgán, ktorý by nemal prístup k tajnostiam, by sa o práci tajnej služby nemohol dozvedieť nič zaujímavé a dôležité. Taký orgán by nebol prínosom pre snemovňu". Takže činnosť MI5 je pre poslancov aj verejnosť tabu. To je veľavravné.

V akom svetle sa vám javia nastolené problémy v Nemecku?

Spravodajských služieb Nemecka sa tiež týka viacero afér a obvinení z nelegálnych aktivít. Išlo o protizákonný predaj zbraní, vydávanie falošných pasov. Aj o protiprávne finančné operácie. V Nemecku pôsobia tri tradičné, organizačne od seba oddelené výzvedné inštitúcie. BND, teda vonkajšia tajná služba. Úrad na ochranu ústavy BfV, čiže kontrarozviedka. A vojenské spravodajstvo MAD. Ich

kompetencie a činnosť upravujú samostatné zákonné normy. V najnovšej podobe z roku 1990. Legislatívne je uložená povinnosť BND pôsobiť vo vedecko-technickej a ekonomickej sfére. V oblasti exportu zbraní a komponentov potrebných pre výrobu jadrových a chemických bojových prostriedkov. Aj pri kontrole narkobiznisu.

Ako sú v Goetheho vlasti riešené vzťahy zodpovednosti, riadenia a kontroly v oblasti delikátnych informácií?

Za organizáciu a činnosť spravodajských služieb zodpovedá osobne spolkový kancelár. Za MAD navyše minister obrany. Pri úrade kancelára existuje Spolková rada bezpečnosti. Jej členmi sú vicekancelár, ministri obrany, vnútra, zahraničných vecí, financií a hospodárstva, generálny inšpektor ozbrojených síl a osobitný zmocnenec pre oblasť tajných služieb. Tento orgán posudzuje strategické smery vnútornej a vonkajšej bezpečnosti Nemecka a štátnu koncepciu bezpečnosti krajiny. V roku 1973 bola zriadená funkcia vládneho zmocnenca pre koordináciu a kontrolu činnosti inštitúcií výzvedného charakteru. Tento štátny činiteľ so svojím aparátom má právo vyžadovať od riaditeľov jednotlivých spravodajských služieb informácie o metodike, štruktúre, plánovaní a rozpočte. Priebežne koordinuje prácu jednotlivých ustanovizní a realizuje organizačné opatrenia na prehĺbenie ich súčinnosti. Má právo vstupovať do objektov spravodajských služieb. Musí mu byť umožnený prístup do databáz a predložené vyžiadané zväzky. Ak by niektorá požiadavka ohrozovala národnú bezpečnosť, o probléme rozhodne kancelár.

V čom spočíva úloha nemeckého parlamentu pri kontrole chúlostivých štátnych orgánov?

V Nemecku existuje zákon o parlamentnej kontrole rozviednej činnosti Spolkovej republiky. Tuším ešte z roku 1978. Bundestag kontroluje nielen uvedené tri zložky, ale aj spôsob ich riadenia spolkovou vládou. Vytvára na to komisie poslancov zo všetkých parlamentných strán. Jedna z nich má na starosti všeobecné záležitosti tajných služieb a osobitné udalosti, dôležité pre bezpečnosť krajiny. Iná má v pôsobnosti rozpočet spravodajských služieb. Napokon ďalšia sa zaoberá dodržiavaním ochrany listového tajomstva a telefonických rozhovorov. Tento systém sa tiež priebežne zdokonaľuje. Parlamentná kontrola bola posilnená v roku 1992 o nové úlohy a právomoci. Riaditelia výzvedných organizácií majú povinnosť hlásiť všetky

udalosti zvláštneho významu pre národnú bezpečnosť. A komisie majú právo overiť si príslušné informácie aj vypočutím pracovníkov - bez upovedomenia riaditeľov špionážnych služieb. Osobitná pozornosť je venovaná ochrane osobných údajov. Teória je zaujímavá, aká je prax, neviem.

Môžete sformulovať závery, ktoré odzrkadľujú celý komplex skúseností z modernej organizácie spravodajskej činnosti?

Špeciálne služby majú v 21. storočí opodstatnenie. Každý, .kto tvrdí opak, opustil zem a vydal sa do ríše fantázie a snov. Teda výzvedné organizácie boli, sú a budú. To však nie je všetko. V demokratických režimoch musia byť akceptované verejnosťou. To je veľmi dôležité.

Akým spôsobom je podľa vás možné najúčinnejšie skĺbiť dve na prvý pohľad nezlučiteľné kategórie - otvorenosť demokratického systému a konšpiratívny model špionáže?

Aktivity tajných služieb musia byť konzistentné s určenými a verejne známymi cieľmi národnej bezpečnosti krajiny. Vykonávané v súlade s ústavou a ďalšími zákonmi. Dôležitá je mienka občanov, ktorá sa opiera o vedomie, že špeciálne služby sú kompetentne riadené a kontrolované dôveryhodným systémom. Činnosť musí zodpovedať základným hodnotám spoločnosti. Problémy, ktoré pri špionáži vzniknú - a tomu sa vyhnúť nedá - nemôžu byť pred obyvateľmi zatajované, ale zodpovedne prešetrené a verejnosť musí byť presvedčená, že bola urobená náprava nedostatkov, ktoré k nežiaducim javom viedli.

V ktorých otázkach vidíte potrebu a reálnu možnosť účinnej kontroly výzvedných organizácií?

Sústrediť sa treba na strategické zameranie, efektívnosť, financovanie, zneužiteľnosť a zraniteľnosť tajných služieb. Všetko z toho je dôležité pozorne sledovať. Kontrola nemôže byť monopolom jednej zložky moci - napríklad exekutívnych orgánov štátu zodpovedných za činnosť spravodajských inštitúcií. Musí ísť o systém výkonného, vládneho, parlamentného, justičného, spoločenského a aj občianskeho dohľadu.

Vláda má v pôsobnosti vypracovanie stratégie činnosti, schvaľuje

a kontroluje rozpočet a spôsob jeho čerpania, výsledky práce služby versus jej náklady a účelnosť ich využitia. Parlament dozerá na súlad koncepcie a strategických cieľov služby so záujmami národnej bezpečnosti. Teda na bezpečnostnú politiku. V jej rámci na ochranu občanov, spoločnosti a štátu. Kontroluje spôsob budovania služieb, financovanie a personálne otázky, dodržiavanie občianskych práv občanov a slobôd. Osobitne sleduje harmonizáciu všeobecne záväzných právnych noriem a rezortných predpisov špeciálnych služieb. Prokuratúra a súdy kontrolujú zákonnosť v postupe spravodajských orgánov. Verejnosť sa zaujíma, či je činnosť tajných služieb pod dostatočnou kontrolou, a má prístup k informáciám o ich strategickom zameraní. V možnej miere, ktorá neohrozuje záujem národnej bezpečnosti, má prístup k záverom a zisteniam príslušných parlamentných orgánov.

Významnú úlohu, ale aj zodpovednosť majú médiá. Ich pracovníci však musia špecifickej problematike a jej úskaliam rozumieť. Nemalo by sa stať, že čím sa občan o činnosti spravodajských služieb z médií viac dozvie, tým je ďalej od pravdy.

Kam až môže teoreticky siahať spoločenská kontrola činnosti, ktorá má zostať utajená?

Dôvera k spravodajským službám je aj dôverou k štátu. Otázkou je hĺbka možnej kontroly konkrétnych spravodajských akcií. Napríklad verejnosť by mala byť dostatočne oboznámená s takými kauzami, ako je odhalenie cudzích agentov, a s riešeniami, ktoré boli prijaté. Aj o odhalení vlastných špiónov. Netreba skrývať to, čo je už v zahraničí známe a o čom sa verejnosť časom určite dozvie. Naopak - mala by vedieť, ako sa s tým štát vysporiadal a aké opatrenia vykonal. To nie je nič nenormálne. Ak verejnosť nepočuje o takýchto veciach, je na mieste otázka, na čo sú jej prostriedky vynakladané. S úspechmi sa spravidla spravodajské služby nechvália. Ale občas by aj mali. A priznať aj neúspech. Oboje môže byť aj príznakom aktivity - ako sme už niekde spomenuli.

Dôležitou stránkou je kontrola ochrany pracovníkov spravodajských organizácií a ich informačných zdrojov, agentov. Títo ľudia - vlastní občania aj cudzinci - musia mať garancie, že za preukázané služby sa im štát neskôr „neodvďačí" ich spoločenskou a ľudskou kompromitáciou. Ďalšou otázkou je kontrola zraniteľnosti špeciálnych služieb pred prienikom cudzích agentov a pred únikom informácií z prostredia spravodajských služieb.

Čitateľov by iste zaujímal váš prístup k riadeniu tajnej služby. Zoznámite ich s vašimi osobnými empirickými poznatkami z tejto sféry?

Na mojej úrovni bola najdôležitejšia koncepčná, analytická, personálna, kontrolná práca a koordinácia jednotlivých úsekov kontrarozviedky. Cudzie spravodajské organizácie „obhospodaroval" špecializovaný úsek kontrarozviedky proti spravodajským službám. Ale každý špión spravidla niekde pracoval. Ak to bol dôležitý priemyselný podnik, tak ich spravodajskú kontrolu musela vykonávať ekonomická kontrarozviedka. Ak bol príslušníkom ozbrojených síl, potom mohol byť rozpracovaný vojenskou kontrarozviedkou. Cieľom reorganizácie v roku 1988 a zmyslom zlúčenia všetkých kontrarozviednych úsekov - okrem vojenskej zložky - do Hlavnej správy kontrarozviedky bolo najmä zlepšenie súčinnosti a prehĺbenie možnosti ucelenej analytickej práce. Koordináciu s vojenskou sférou som zabezpečoval sám, pretože mi podliehala aj Hlavná správa vojenskej kontrarozviedky.

Nazdávate sa, že najnáročnejšiu časť riadenia stelesňujú - či skôr zduševňujú - analytické činnosti?

Zber informácií bez ich analýzy a analytika bez informácií je rovnakým problémom ako dievča bez rande alebo rande bez dievčaťa. Takže jedno bez druhého nemôže byť. Tomu naša krásna čitateľka i charizmatický čitateľ veľmi dobre rozumejú. Spravodajská analytika je problémom správnej interpretácie faktov, ale aj umením pochopiť logiku konania tých iných. Ide o schopnosť myslieť tak, ako uvažujú tí druhí. Vysvetlím to na starom príklade.

Máte tri čierne a dva biele klobúky. A troch priateľov. Dajte dvom na hlavu čierny klobúk a tretiemu biely. Samozrejme tak, aby nevideli svoj klobúk. Nepoužité klobúky schovajte. Všetko, čo adepti vedia, je len, že sú tri čierne a dva biele. A vidia dva klobúky na hlavách kolegov. Potom ich požiadajte, aby uhádli, aký klobúk majú na hlave. Kandidát na schopného analytika - jeden z tých s čiernym klobúkom - vám odpovie správne. Uvažuje takto. Ak by som mal biely klobúk, tak ten druhý s klobúkom čiernej farby vidí pred sebou dva biele a keďže už tretí biely nie je, tak by sa hlásil k čiernemu. Keďže nič nehovorí, musím mať na hlave čierny klobúk. Jasné, ale pre spravodajskú prax až priveľmi.

Skúsme dať dvom mužom biely klobúk a tretiemu zostane čierny. Adept s čiernym klobúkom vidí dva biele a vie, ako budú uvažovať jeho kolegovia. Tak chvíľu počká - kým jeden z kolegov suverénne vyhlási, že má čierny klobúk. Uvažoval logicky a prehral. Podcenil protihráča. Ak sa vám

s príkladmi nedarí, nezúfajte, môžete mať ešte dobré vlastnosti špióna v „teréne". Povedali sme, že oboje je dôležité. Je to úsmevné, ale niečo na tom je. Príkladom spravodajského myslenia môže byť odhalenie sovietskych rakiet zem - zem na Kube. Signálom bolo zistenie špionážnych lietadiel U-2, že na Kube sú inštalované rakety protivzdušnej obrany, ktoré mali Američanom zamedziť vykonávanie leteckého prieskumu. Prečo? Odpoveď našli v predpoklade, že na Kube je čo pred Američanmi ukrývať. Ďalším podozrivým zistením malo byť nové futbalové ihrisko. Prečo? Veď Kubánci futbal až tak nehrajú. Odpoveď našli - aj s pomocou Olega Peňkovského. Slúžilo posádke sovietskych špecialistov.

Max Christiansen Clausen s manželkou Annou. Jediní členovia skupiny legendárneho doktora Sorgeho, ktorí prežili. Snímku venovali autorovi v Berlíne 18. mája 1977.

Alojz Lorenc (vpravo) s Maxom Christiansenom Clausenom a kolegom Adolfom Sukom v roku 1977.

Alojz Lorenc (uprostred) prichádza na pracovnú návštevu do Pinar del Rio v roku 1981.

Rokovanie s partnerom – šéfom kontrarozviedky na Kube v roku 1989.

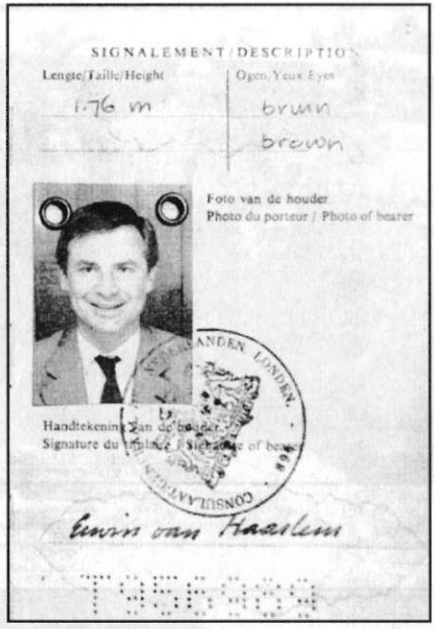
SIGNALEMENT / DESCRIPTION
Lengte/Taille/Height
1.76 m
Ogen/Yeux/Eyes
brwn
brown
Foto van de houder
Photo du porteur / Photo of bearer
Handtekening van de houder
Signature du titulaire / Signature of bearer
Erwin van Haarlem

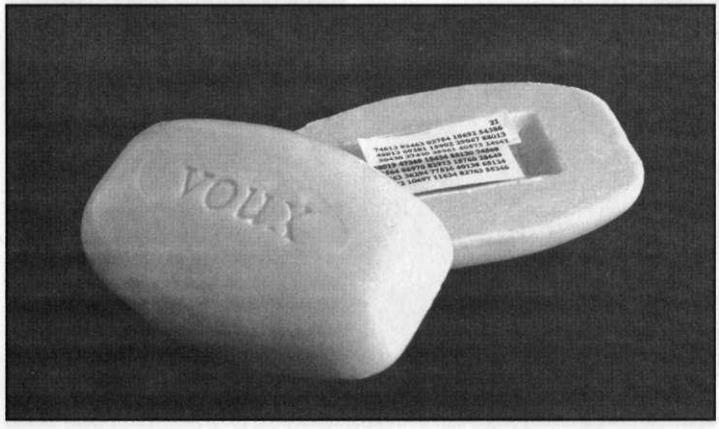

Holandský pas československého špióna, ktorý so zmenenou identitou – ako Erwin van Haarlem – pôsobil v Londýne.

K profesionálnej výbave i k usvedčujúcim dôkazom špiónov patria bločky šifier a dômyselné miesta na ich ukrytie. Van Haarlem tie svoje vložil do dutiny mydla.

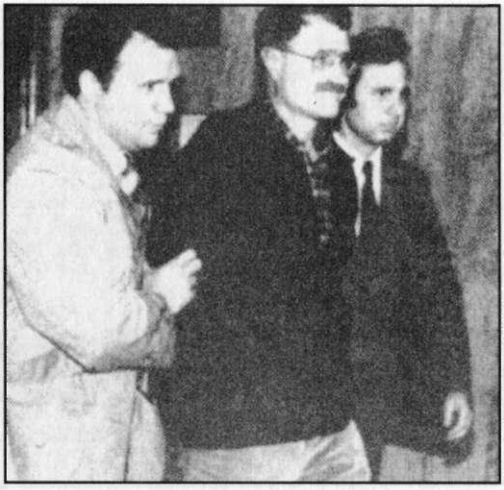

K misiám československých spravodajských orgánov v zahraničí patrila aj kariéra Karla Koechera, ktorého po emigrácii do USA – údajne aj na základe odporúčania Zbygnieva Brzezinského – prijali na externé pracovisko americkej špionážnej služby CIA.

Prominentný agent KGB s vysokým postavením v centrále CIA Aldrich Ames. Na snímke s rodinou.

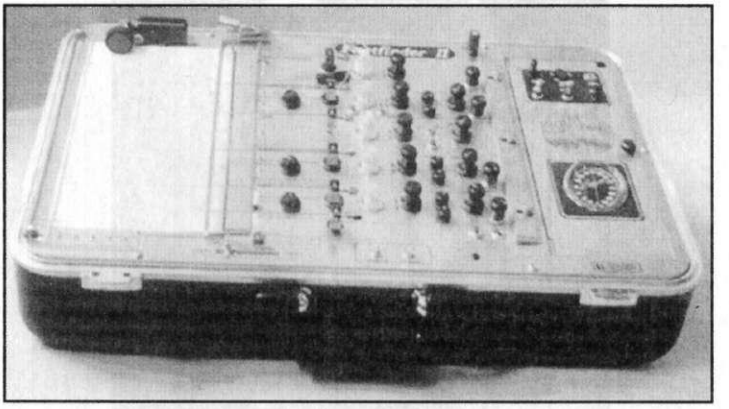

Pri previerkach pracovníkov výzvedných organizácií sa používa detektor lži. Niekedy aj úspešne. Na fotografii je polygraf firmy Lafayette Instrument z konca 80. rokov, ktorý nachádza uplatnenie v praxi dodnes.

Pohľad generála Alojza Lorenca za železnú oponu.

Medzinárodné konzultácie s generálnym riaditeľom štátnej bezpečnosti republiky Kongo Ngouelondele - Mongom.

Návšteva Alojza Lorenca v Zahraničnom inštitúte Vysokej školy ZNB v Zastávke pri Brne v roku 1988.

3 | HORÚCOU IHLOU UŠITÝ MIER

ROZHOVOR PRVÝ

Je o päť minút dvanásť. Len na nás záleží, či bude poludnie, alebo polnoc.

anglické príslovie

Studenú vojnu na rozhraní 80. a 90. rokov vystriedal horúcou ihlou ušitý mier. Kedy vlastne nastal tento paradoxný horúci mier? Vznikol v okamihu demontáže niekdajších režimov v strednej a východnej Európe? Narodil sa za rokovacím stolom na Malte? Alebo prišiel na.svet až vo chvíli rozpadu ZSSR? Možno vôbec situáciu, v ktorej žijeme, charakterizovať ako mier?

O mieri sotva môžu hovoriť v Afrike, Iraku, Juhoslávii, Čečensku. Alebo v Afganistane. Ak chceme ostať pri spravodajských službách, treba konštatovať, že nik sa nechystá SIGINT odzbrojovať a odhalených špiónov je čoraz viac. Takže možno opäť stojíme pred otázkou, či vlastne nepokračuje studená vojna so svojím sigintom, humintom, tajnými akciami a aj vojenskými operáciami. A čo zatiaľ chýba, môže tu čoskoro byť. Deliť vývoj sveta na polčasy alebo dejstva možno len v teoretickej rovine. Život nemá prestávky. Aj keď sa podstatne mení geopolitická situácia. Za dôležitejšie ako skúmať abstraktné definície však pokladám reagovanie na konkrétne bezpečnostné výzvy dnešného a budúceho sveta. Ak sme nezamrzli v mrazivej vojne, nemali by sme zhorieť ani v horúcom mieri.

V doteraz prezentovaných názoroch a postrehoch ste poukázali na viaceré rizikové faktory súčasného sveta. Azda na prvom mieste z hľadiska naliehavosti sa nachádza terorizmus, ktorý sa stáva čoraz nástojčivejším fenoménom našich čias. Aká je jeho podstata ?

V päťdesiatych a šesťdesiatych rokoch prevládala mienka, že terorizmus ako spôsob politického boja - používaný uvedomelo a systematicky - sa civilizovanej spoločnosti netýka. Ešte v roku 1980 neexistoval ani v Spojených štátoch ucelený systém spravodajskej kontroly a účinných protiopatrení, na ktorom by sa podieľali všetky relevantné zložky. Zmena nastala až v roku 1981 v dôsledku direktívy prezidenta Ronalda Reagana. Dnes už vo svete vznikla nová veda - terrológia. Terorizmus je zložitým javom, prameniacim z neriešených spoločensko-politických protirečení, ktoré prerástli do konfliktného stavu. Cieľom teroru nie je niekoho uniesť či dokonca

zabiť. To je len prostriedok. Na šírenie psychológie strachu a neistoty. Vlastne tiež ide o formu psychologickej diverzie. Cieľom je splnenie sociálno-ekonomických, politických, nacionálnych a religióznych požiadaviek. Niekedy nie celkom nelegitímnych. Najmä keď veľmoci alebo jednoducho silné krajiny určitý problém vyriešia bez ohľadu na etnické, menšinové, náboženské, ale aj ekonomické dôsledky. Produktom takéhoto prístupu sú neraz len ďalšie komplikácie. Tak sa vytvárajú a kumulujú podmienky aj pre terorizmus. Z bezvýchodiskovosti, z pocitu inak neodstrániteľnej krivdy, z pudu sebazáchovy, z inštinktívnej ochrany hodnôt, ktoré sú pre ich nositeľov životne dôležité. Je aj odvetou za predchádzajúce nespravodlivosti. Už sme spomenuli boj za štát Izrael, alebo boj za sebaurčenie Palestínčanov. Takým je však aj chronický problém írska, Baskov, Kurdov či iné ohniská napätia po celom svete.

Pripúšťate možnosť, že vzhľadom na motiváciu sa dá teror v niektorých prípadoch morálne zdôvodniť či politicky ospravedlniť?

Teror je násilie, ktorého účelom je psychologický nátlak. Týka sa často nezainteresovaných a nevinných ľudí. V civilizovanej spoločnosti nie je ospravedlniteľný.

Nie tak dávno sa obeťou teroristov v egyptskom Luxore stalo päťdesiat osem turistov. Ozbrojenci ich jednoducho postrieľali v autobuse. Ak by teroristi s obeťami predtým hovorili, tak by im museli povedať: „Nič proti vám nemáme, neberte to osobne, ale musíme vás zabiť". V záujme islamského hnutia. Neviem, či k tomuto záujmu patrila aj obrovská materiálna škoda krajiny, v ktorej sa teroristický čin odohral. Straty z turistiky egyptský štát odhaduje na tri miliardy dolárov, pričom uvedený príjem patrí medzi najväčšie zdroje štátneho rozpočtu. Určite to neprospelo ani islamu. Tak komu? V každom prípade čin odráža hĺbku medzinárodných spoločenských konfliktov. Neviem však ospravedlniť ani bombardovanie Tripolisu či chemickej továrne v Sudáne. Nehovoriac už o povojnovom bombardovaní Iraku. Myslím si, že civilizovaný svet nemôže prijať metódy z kuchyne terorizmu.

Aké sú tendencie terorizmu vo svete?

Terorizmus nielen prežíva, ale pokiaľ jeho príčiny potrvajú, bude sa aj ďalej vyvíjať. Jeho podoby sa budú meniť s celkovou evolúciou sveta. S novými technológiami a novou zraniteľnosťou spoločnosti.

V päťdesiatych až osemdesiatych rokoch to boli predovšetkým únosy lietadiel, výbušniny, rukojemníci. V deväťdesiatych rokoch to všetko dovedna a navyše nové prvky s využitím aj otravných a nervovo paralyzujúcich chemických látok. Spomeňme si na nie tak dávny otrasný prípad z Japonska. V 21. storočí narastajú hrozby prostriedkov hromadného ničenia, útoky na informačné systémy a nosné infraštruktúry života miest i celých štátov. Podceňovať nemožno ani spontánny „klasický" teror, porodený novými spoločenskými konfliktmi. Osobitne nebezpečná je tendencia teroru stať sa medzinárodným „priemyselným odvetvím". V súčasnom svete existuje, asi päťsto organizovaných teroristických skupín alebo skupiniek. Podporovaných osobami či organizáciami s dostatočnými finančnými zdrojmi. Dokonca aj niektorými štátmi. Existujú výcvikové strediská, materiálne základne, prístup k moderných technológiám i zbraniam hromadného ničenia.

Uviedli ste odstrašujúci prípad z tokijského metra, ktorý evokuje naozaj pochmúrne vízie technologického pokroku.

Príklady a reálne predstavy sú varujúce a ľudstvo sa musí brániť. Dôsledky by nemuseli byť lokálne, ale reťazovité a prerastajúce až do globálnych rozmerov.

Poznáte ten príbeh o vypadnutom klinci z podkovy koňa. Stratou klinca vojak prišiel o koňa, stratou koňa armáda o vojaka a v dôsledku straty vojaka armáda prehrala vojnu. To je alegória. Zhovievavý čitateľ mi to - dúfam - nevráti v podobe historky, v ktorej strata klinca spôsobí víťazstvo vo vojne. Dala by sa zostaviť.

Reálnou situáciou bol výbuch v podzemnej garáži svetového obchodného centra v New Yorku, kde materiálne dôsledky boli oveľa väčšie ako priame škody. Na hrozby poukazujú aj niektoré náhodné javy, ktoré by v budúcnosti mohli byť dielom teroristov. Pred pár rokmi v ranných hodinách v San Franciscu došlo k veľkému výpadku elektrického prúdu. V čase, keď je v meste najväčší zhon, sa asi 126 tisíc bytov ocitlo bez energie. Nastal neopísateľný zmätok. V prípade cieleného útoku teroristov si predstavme gigantické aglomerácie bez telefónov, počítačov, bez dopravy závislej od elektrických zdrojov. Veľmi varujúcim príkladom bola černobyľská jadrová katastrofa. Alebo preniknutie kyanidu či ťažkých kovov do Tisy a Dunaja. Sú to hrozivé dimenzie, pretože dôsledky širokospektrálne zasahujú veľké regióny, niekedy dokonca kontinenty.

Dá sa vôbec dostatočne zabezpečiť ochrana najcitlivejších infraštruktúr moderného sveta?

Poznáte Murphyho zákon: „Všetko, čo sa môže pokaziť, sa raz aj pokazí". Niekedy aj zámerne, dodávam. Dôležité informačné systémy, vojenské, štátne, bankové a iné infraštruktúry môžu teroristi vyradiť z činnosti prostriedkami elektronického boja. Impulzný generátor schopná teroristická skupina vyrobí z laseru, vysokofrekvenčného zdroja, satelitnej antény, impulzných kondenzátorov a dieselgenerátora. To všetko možno naložiť do skriňového automobilu. Komponenty získajú z laboratórií, výrobných závodov či skladov obranného priemyslu. Alebo ich priamo dodá „sponzorský" štát. Takéto zariadenie za jednu noc môže paralyzovať bankový systém vo významnom meste alebo komunikačný systém, vrátane družicového spojenia. Pri organizovanej akcii doplnenej o rozšírenie príslušnej dezinformácie to môže spôsobiť spoločenský kolaps. Nehovoriac o značných materiálnych stratách.

Boj proti teroru je teda prirodzenou bezpečnostnou prioritou. Paradoxne, čím vyspelejšia krajina, tým väčšia hrozba moderného terorizmu. Reagujú na túto výzvu primerane aj svetové veľmoci, najmä USA?

Spojené štáty považujú problém teroru za jedno z najväčších potenciálnych ohrození národnej bezpečnosti. Slabší nemôžu vojenskou silou „pokračovať v politike" pri obrane svojich záujmov - ak sú v kolízii so záujmami a politikou silných. To ich môže motivovať k „partizánskej" vojne po celom svete. USA preto postupujú veľmi tvrdo proti organizáciám, osobám a štátom, ktoré podporujú teroristické skupiny. Na všetkých frontoch. Právom, zbraňami, ekonomickými prostriedkami. Identifikovali osobitne asi 30 najnebezpečnejších teroristických organizácií vo svete. Zahrnuli tam všetky známe z Európy. Ďalej arabské Hamas, Hizballah. Na druhej strane protiarabské Kach, alebo Kahane Chai. Sú tam Červení Kméri v Kambodži, Svetlý chodník z Peru. Tamilské tigre na Srí Lanke. Taliban z Afganistanu. Ďalšie z Japonska a iných krajín. Ale napodiv už nie IRA či niektoré ďalšie. Veď ktovie, či niektorý britský premiér a vodca politického vedenia IRA raz nedostanú spolu Nobelovu cenu za mier. Nepotrebujú sa blamovať a musia hľadieť do budúcnosti. Ale žarty bokom. Spojené štáty sa usilujú do boja zapojiť celý svet. Iste toto úsilie treba podporiť. Azda by však k tejto snahe patrila aj vnímavejšia zahraničná politika - väčšmi zohľadňujúca možné dôsledky niektorých krokov.

Príbehy z čias Al Caponeho, Lucky Luciana a ďalších už vybledli na stránkach vzrušujúcej literatúry. Zrazu akoby sme sa však vrátili do minulosti a ulice Chicaga aj s ich gangsterskými scénami sa priblížili do našich súčasných miest. V čase, keď "pravda a láska mali zvítaziť". Je organizovaný zločin neoddeliteľný od nastúpenej cesty k prosperite?

Predovšetkým ide o jav, ktorý naozaj vo svete nie je nový. Do roku 1990 u nás neboli podmienky, aby sa rozrástol do rozmerov zhubnej rakoviny. Neboli v obehu tak veľké peniaze, aké potrebuje, neboli tie slobody jednotlivca, ktoré zneužíva, neboli možnosti nekontrolovaných medzinárodných stykov, pohybu osôb, kapitálu a tovaru, bez ktorých nemôže byť. Keďže všetko to pretrvá a pravdepodobne sa ešte viac rozšíri, tak s organizovaným zločinom ako „priemyslom modernej doby" budeme pár desaťročí musieť žiť. Pravda - dúfam, že ho dokážeme časom ako požiar lokalizovať, aby sa aspoň nerozrastal.

Veľa sa hovorí o ruskej mafii, ktorá vraj ovládla podsvetie v celosvetovom meradle. Majú podobné názory opodstatnenie, alebo ide skôr o prehnané mediálne konštrukcie?

Sovietsky zväz bol nesmierne bohatou krajinou. Keď sa obrovský majetok - o niekoľko rádov väčší ako u nás - „na divoko" dostal do privátnych rúk, vznikli pre organizovaný zločin priam ideálne podmienky. Svetoví producenti v tomto „priemysle" získali nových partnerov aj konkurentov. Nechcel by som tvrdiť, že ruské mafie ovládli celý trh organizovaného zločinu - asi to nie je možné - ale v každom prípade sa na jeho ovládaní významne podieľajú. Keďže nechceme „trocháriť", nebudeme sa baviť o ukrajinských či ruských výpalníkoch, veď máme dosť svojich. Zaujímavejšie sú miliardy dolárov v bankách po celom svete, o ktorých nik poriadne nevie, komu vlastne patria. Kedysi patrili Sovietskemu zväzu. Samozrejme, veľké nelegálne peniaze idú ruka v ruke s vydieraním, korupciou aj vraždami. Neviem, či sa už dnes niekto vie dorátať počtov zavraždených bankárov v Rusku a ruskou mafiou skorumpovaných úradníkov štátneho aparátu - nielen v Rusku. Je to ťažká daň za nadšenie z porážky Sovietskeho zväzu. Platí ju celý svet.

Sú známe špičky ruskej obzvlášť závažnej kriminality?

Neviem a ani ma to príliš nezaujíma. Ľudia odchádzajú a prichádzajú. Fenomén je dôležitejší. Už sme o ňom hovorili. Ale ako ilustráciu možno uviesť Vjačeslava Ivankova, ktorý je považovaný za duchovného otca ruskej mafie v USA. Pôsobil v Brighton Bearch a - myslím - v súčasnosti obýva celu v niektorom väzení. Iným podozrivým je Vadim Rabinovič, bývalý disident, ktorý strávil osem rokov v sovietskom väzení. Dnes žije v Amerike, je milionár. V jeho pracovni visí spoločná fotografia s Billom Clintonom. Alebo Dimitrij Jakubovskij, údajne bývalý plukovník KGB. Ako vidno - na minulosti až tak nezáleží. Zaujímavým prípadom sú Alexander Konanychin, Michail Chorodovskij - spoluvlastníci skrachovanej offshore banky *European Union Bank* v Antigue - a viacerí ďalší. Sú to mladí ľudia, ktorí nemajú oveľa viac ako tridsať rokov. Alexander Konanychin za čosi viac ako 35 rokov života toho už stihol naozaj dosť.

Môžete to priblížiť konkrétnymi údajmi?

V roku 1966 sa v malom mestečku neďaleko Moskvy, v rodine vedeckého pracovníka - tuším akademika - narodil syn Alexander. Pretože vzdelanie patrilo k základným hodnotám uznávaným v rodine a chlapec bol nadaný, v roku 1983 začal študovať na prestížnom moskovskom Inštitúte fyziky a technológie. Ešte ako študent začal podnikať. Vytvoril skupinu na rekonštrukcie starých domov. Bol nekonformný s vtedajšou dobou a vraj pre „protisocialistické aktivity" ho v roku 1986 zo školy vylúčili. Perestrojka však pre jeho podnikateľské aktivity prišla práve včas. Jeho podnik sa rozrastal a v roku 1989 už zamestnával okolo 600 ľudí. Presťahoval sa do luxusnej rezidencie a v Moskve založil banku. Jeho cesta nahor je zahalená hmlou divokého kapitalizmu rozrastajúceho sa v Rusku. Začal transfer valút z Ruska do bánk po celom svete. V samom Rusku rástli nové banky ako huby po daždi. Rovnako ako hroby zavraždených bankárov. Začiatkom roku 1991 Alexander Konanychin - ako človek znalý pomerov - neponechal nič na náhodu a presídlil sa do Budapešti. Počas pokusu o prevrat v auguste 1991 bol horlivým podporovateľom Borisa Jeľcina. No osudu ťažko uniknúť, a tak v septembri 1992 sa ho ruskí konkurenti pokúsili uniesť. V podozrení je „Solncevská mafia". On sám obviňuje štruktúry bývalej KGB. Šlo mu o život. No Konanychin už nebol amatér a podarilo sa mu utiecť. Objavil sa v Spojených štátoch. Je skutočne ťažké určiť, kto ho

prenasledoval a kto mu pomáhal. Známe sú jeho - lepšie alebo horšie vzťahy a účty - s Vjačeslavom Ivankovom, Dimitrijom Jakubovským, Michailom Chorodovským, všetko tiež „ctihodnými podnikateľmi" v Amerike a inými, ale aj s ruskými a americkými spravodajskými službami. V Rusku je obvinený z mnohých finančných podvodov, ale napriek jeho problémom s americkým imigračným úradom, ktorý ho dokonca zatkol, nie je isté, či je v záujme USA a aj ruskej administratívy, aby sa vrátil do pôvodnej vlasti. Vie toho - užitočného pre obe strany - priveľa. A tak jeho príbeh pokračuje.

Existuje nejaký recept na racionálny a účinný postup kompetentných úradov proti tomuto neduhu?

Skutočný organizovaný zločin je o peniazoch, usiluje o peniaze, žije z peňazí a potrebuje na svoju réžiu veľa peňazí. Jeho genéza je v nelegálnom obchode. Drogy, pašovanie alkoholu, cigariet, kovov, naftových produktov, ale aj obchodovanie so ženami, predaj zbraní. Výborne sa mu darí v každom - dokonca aj legálnom - podnikaní. Takom, ktoré je objektívne ťažšie kontrolovateľné daňovými úradmi. Potrebuje najskôr peniaze získať. Potom ich „preprať", čiže legalizovať. Napokon investovať. Tak sa z mafiánov robia ctihodní - políciou či justíciou - už ťažšie postihnuteľní občania. No niekedy predsa len gény mafiána nepustia a on zabudne na dôležité Prikázanie. Tretia časť procedúry - investovanie a legálne podnikanie - už musí byť čistá ako slovo božie. Ak sa však pozabudne, tak narazí a postupne sa z vody vynorí celý ľadovec.

Organizovaný zločin používa korupciu, násilie, vraždy. Preniká do legálneho ekonomického prostredia a získava hospodársky i politický vplyv. S finančnými prostriedkami, ktoré reprodukuje. Boj s ním je teda najmä bojom o prekazenie možnosti nelegálnych ziskov a proti možnostiam vytvorenia mimoúčtového kapitálu. Je bojom proti korupcii, proti jeho medzinárodným prepojeniam a samozrejme aj proti kriminalite všetkého druhu.

Aké sú slovenské špecifiká organizovaného zločinu?

Nič z toho, čo som povedal, sa nám nevyhýba. Je to systémová záležitosť. Obrovské prerozdeľovanie majetku nielenže je mnohými vnímané ako nespravodlivé, ale ono je spojené s nezákonnosťou, podvodmi či korupciou. Preto majetok dnešných zbohatlíkov nie je spoločensky uznaný. Ľudia si nevážia z večera do rána vykvasených

podnikateľov. Áno - z večera do rána. Lebo majetok sa buduje cez deň, ale „čorka" sa vezme spravidla v noci. To je živná pôda pre ďalší zločin.

Spoločenské neuznanie ich pofidérnej úspešnosti vedie hriešnikov k postojom „ukradnúť z ukradnutého". Je samozrejmé, že takáto psychóza postihne veľa poctivých ľudí, ktorí sa snažia niečo podnikateľské vytvoriť, často svojmu podniku venujú rodinné peniaze, čas, zdravie, a potom ich nejaká pijavica ničí. Organizovaný zločin len sčasti spadol na nás ako dôsledok svetových zmien. Z nemalej časti, sme jeho korienky zasadili sami.

Čo ak poctivá podnikateľka nevie, čo je to „čorka"?

Kvôli tomu sa naozaj nemusí trápiť, pretože takáto neznalosť jej slúži ku cti. Možno jej to sčítaný priateľ raz vysvetlí. Alebo ja, ak ma pozve na kávu. Tiež som sčítaný.

Myslím, že najzávažnejšou formou organizovaného zločinu je obchod s drogami.

Áno, drogy patria zrejme k najvýnosnejším komoditám. Zisky drogových mafií z predaja marihuany, hašišu, heroínu, kokaínu, ópia, amfetamínov, LSD či extázy sa vo svete rátajú na miliardy dolárov ročne. Ľudské utrpenie a finančné straty spôsobené ich dôsledkami nemožno spočítať. Mám na mysli smrť z predávkovania. Porušenie mozgu, pečene, srdca a cievneho obehu, AIDS. Tradiční producenti drog sú v Ázii, Južnej Amerike a Afrike. Rozmáha sa však aj priemyselná výroba chemických narkotík priamo vo vyspelých krajinách.

Medzinárodný obchod s drogami je teda naozaj vysoko i široko organizovaným zločinom. Využíva moderné výrobné zariadenia, má vypracovaný systém dopravy, potrebnej logistiky, tokov peňazí od dealerov až do centrál. Napokon aj spôsoby ich očistenia a vstupu do legálnej ekonomiky. Drogové kartely majú obrovské prostriedky na podplácanie politikov, štátnych orgánov, polície a justície. Takže boj proti šíreniu drog je jedna z obrovských výziev súčasného sveta.

Na Slovensku niektorí ľudia problém drog - v porovnaní s vyspelými krajinami - vnímajú s veľkými obavami. Iní ho zasa naopak nepokladajú za veľmi vážny. Akýje váš názor?

Z dostupných informácií vyplýva, že u nás evidujú okolo 2500 drogovo závislých ľudí. Konzumentov drog máme desiatky tisíc. Najmä mladých. Veď polícia a colníci len za ostatných päť rokov zadržali drogy - v prevažujúcej miere heroín a marihuanu - v množstve, ktoré by stačilo bezmála pre celú populáciu. Aj keď zväčša ich enduser - čiže konečný adresát - nemusel byť na Slovensku. Druhým problémom sú zisky z drog, ktoré slúžia rozvoju iných foriem organizovaného zločinu u nás. Tretím negatívnym dôsledkom je násilná a majetková kriminalita - najmä mladistvých - ktorej cieľom je získať peniaze na nákup drog. Teda situáciu vidím veľmi vážne.

Ktoré metódy prevencie proti drogám pokladáte za efektívne?

Protidrogová prevencia je zložitou a aj filozofickou otázkou. Nemálo študentov pred skúškami používalo meprobamat, ritalín, pervitín a psychoton. Benzedrinové preparáty používali v druhej svetovej vojne výsadkári v tyle nepriateľa. Dámy, ktoré by sa ako modely páčili Rubensovi, sa usilovali prostredníctvom meprobamatu schudnúť. Kokaín, hašiš aj ópium sú známe stáročia. Morfiu privykli ťažko ranení vojaci alebo chorí ľudia. Takže ľudstvo s drogami žije hádam celú svoju existenciu. Regulované dávky drogy mali a majú svoje miesto v živote ľudí. Či už ich ordinoval šaman alebo lekár. Hlavný koreň prevencie? Je v liečení nás všetkých. Našich civilizačných chorôb a ich príčin. Patrí k nim spoločenský stres z konzumného spôsobu života. Spoločenská dezorganizácia. Strata životnej orientácie časti mládeže. V našich podmienkach navyše nedostatok spoločenských prostriedkov pre nekampaňovité, ale sústavné preventívne aktivity. Na zabezpečenie systému liečenia drogových závislostí.

K úlohám prevencie patrí obmedzovanie dostupnosti drog. To by sme nemali podceňovať. Patrím k tým, čo odmietajú „liberalizáciu" v tejto oblasti. Ide o rodinné zázemie mládeže, pomery v domácom prostredí, nezriedka aj dostupnosť drog priamo v rodine. Iste vážnym rizikovým faktorom je komunita vrstovníkov. Dezorganizovanosť využitia voľného času. Súbor týchto otázok by mal tvoriť - a dúfam, že aj tvorí - základ pre náš systém prevencie. Ale verím, že zodpovední v miere možností konajú, takže poďme ďalej.

Nekomplikuje a nezahmlieva situáciu aj nejednoznačný postoj k drogám v medzinárodnom kontexte?

Možno máte na mysli skutočnosť, že sú krajiny, kde napríklad kokaín z prírodnej koky je dovolený Alebo inde je do istej miery tolerovaná marihuana. Sú tiež krajiny, kde alkohol podlieha väčšiemu obmedzeniu ako niektoré drogy. Navyše sa zdá, že aj v našej krajine možno alkohol a nikotín spôsobujú na zdraví populácie väčšie škody ako LSD, marihuana alebo iné psychotropné či halucinogénne látky. Rozdiel je v uhle pohľadu. Či vidíme kvantitu pomalých dôsledkov so štatistickým výsledkom, alebo temer istú tragédiu jednotlivcov i nie zanedbateľných skupín ľudí. Ale ani proti nikotínu a alkoholu spoločnosť nerezignuje a tieto fronty boja spolu súvisia. V mnohom majú rovnaké spoločenské príčiny. Nedôverujem názoru, že nie každý konzument sa stane drogovo závislým. Možno, ale „konzumentstvo" je spoľahlivou cestou. K návyku.

Viacerí naši občania za zoznámenie sa s organizovaným zločinom zaplatili vysoké poplatky - odviedli ich do vreciek finančným podvodníkom. Je to vstupenka do vyspelého sveta?

V súčasnom svete má finančná kriminalita stúpajúcu tendenciu. Súvisí s rozvinutím bankových operácií v strednej a východnej Európe, a tak špecializovaní podvodníci celého sveta - dokonca aj z rozvojových krajín - našli nový „trh" pre svoje služby.

Máme sa teda bankám radšej zďaleka vyhýbať?

To asi nie je vždy celkom možné, ani múdre, aj keď sme svedkami, ak nie priamymi účastníkmi nezriedkavého krachu bánk. Vyhýbať sa treba skôr iným finančným lákadlám.

Vždy existuje dilema, či popisovanie technológie zločinu pôsobí ako návod, alebo ako prevencia. Dohodnime sa, že väčšmi pôsobí ako prevencia a zafantazírujme si spolu.

Predstavme si luxusný hotel niekde vo Švajčiarsku. Máte? Dobre. Teraz v tom hoteli - povedzme v halovom lobby bare - si predstavme štyroch pánov. Ten dynamický, asertívny, dôveryhodne vyzerajúci pán, to je hľadač obete. Nazvime ho Mr. Finder. Ten druhý - s okuliarmi v šedom obleku s koženým diplomatickým kufríkom - to je medzinárodný notár alebo obchodný právnik. Môže sa volať Dr. Treuhander. Ten sa spojí s obeťou a v zastúpení „podnikateľa"

spracuje zmluvu. O výhodnom úvere či pôžičke, o investícii, o možnosti využitia rôznych rozvojových zdrojov či fondov pomoci. Ten pán - v obleku polnočnej modrej - nie je minister zahraničných vecí, ale správca „miliardového majetku", najlepšie niekde v Karibiku. Mr. Prezident zastupuje trust či firmu s adresou P. O. BOX. To je iste lukratívna štvrť. Ten posledný, vyzerajúci ako bankový úradník, je finančný expert Mr. Consultor. Pracuje za províziu. Práve sme si predstavili workteam finančného podvodu. Vo svete existuje len niekoľko stoviek ľudí, ktorí sú spôsobilí robiť veľké finančné podvody. Interpol ich sústavne hľadá okolo 500. Dokonca tvoria svojráznu komunitu. Viacerí sa poznajú, ad hoc spolupracujú a po deale idú ďalej. Veď „pružné pracovné skupiny" patria k modernému riadeniu. V hoteloch vystupujú vznešene. Úmerne svojim diplomatickým pasom či šľachtickým titulom, ktoré si radi na čiernom trhu kupujú. Sú - skrátka - honorácia. Trestné skutky páchajú zásadne v cudzine. Doma nikdy nie, tam môžu investovať. Teraz k ich zisku. Poplatok splatný pred obdržaním vysokého výhodného úveru je tou najjednoduchšou formou „malého podnikania" v oblasti finančných podvodov. Aj keď môže ísť v našej mene o státisíce korún i milióny. Väčšie ryby podnikajú s bankovými zárukami.

Ako funguje tak komplikované súkolie finančných podvodov?

Celkom jednoducho. Základom môže byť príbeh o transakcii, ktorá vyžaduje veľký finančný kapitál - povedzme desať miliónov dolárov. Takže je vyhlásený *pool* - akcia na vytvorenie fondu - keď do dosiahnutia tejto čiastky má každý šancu obrovského zisku, ak sa zapojí. Veľká zahraničná banka vraj potrebuje refinancovať svoje aktuálne potreby a na to chce poskytnúť osloveným finančným inštitúciám záručný list - *Standby Letter of Credit* - na ich peniaze. Tieto „veľmi hodnotné cenné papiere" by účastník akcie mohol neskôr s veľkým ziskom predať potenciálnym investorom. Penzijným fondom, investičným základinám, poisťovniam. Skrátka - tým, čo majú peniaze. Mr. Finder alebo dokonca Dr. Treuhander vám vysvetlia, že priamy obchod medzi bankami a investormi by mal legislatívne problémy a to si predsa nemôže solídna banka Mr. Prezidenta dovoliť! Ide teda o mimoriadnu príležitosť pre vašu spoločnosť.

Takže keď dostanete list od *Offshore Investment Group* - z niektorého daňového raja - s ponukou stopercentného zisku z peňazí, ktoré by ste mohli investovať, najmenej však 10 000 dolárov či inej voľne zameniteľnej meny, tak ste v hre. Treba si len nejaké peniaze nechať na zbraň a strelivo. Možno to budete potrebovať.

To sú finančné dimenzie akoby z iného sveta. U nás sa niečo podobné predsa nemôže prihodiť.

To, o čom som práve hovoril, sa nás v plnej miere týka. Máme však aj svoje špecifiká. V domácom prostredí sa rýchlo zorientovali miestne sily podvodníkov. Tak počet okradnutých bánk, ale aj ožobráčených občanov pripravených o svoje úspory narastá, napriek varovným informáciám o iných poškodených. Niekedy je až neuveriteľné, ako ľahkomyseľne ľudia zveria svoje peniaze za vidinu veľkého zisku. V pyramídových hrách, v kolektívnom investovaní. S čím väčším, tým nereálnejším ziskom. Pamätáme sa na aktivity firmy Astran z roku 1997. Podviedli 26 tisíc ľudí asi o poldruha miliardy korún. To už stojí za reč. Alebo Goldfin Invest či Nick Finance, kde išlo o viac ako stomiliónové čiastky.

Vážnejším problémom, ktorý sa týka národnej bezpečnosti, je však zničenie úverového kapitálu našich bánk pochybným poskytovaním úverov. Je to dnes skutočne jav na úrovni ohrozenia národnej bezpečnosti. Zvláštnosťou je aj možnosť povedľa zadĺženej firmy vytvoriť novú spoločnosť, ktorá od zadĺženej prevezme všetko, čo má nejakú cenu. Okrem dlhov - samozrejme. Potom už po uši zadĺžený podnikateľský subjekt môže ísť do konkurzu. Aj so svojimi dlhmi, či nesplatenými úvermi.

ROZHOVOR DRUHÝ

Agent provocateur, …ctihodnosť, také konanie je veľmi neanglické…
John Mortimer — Horác Rumpole

Ľudia možno neraz podliehajú populárnemu optickému klamú, že ľudstvo sa práve teraz väčšmi ako kedykoľvek predtým rúti do morálnej skazy. Keď sme si už takmer na najstaršie remeslo - prostitúciu - zvykli, za peniaze ponúkajú služby mnohí štátni úradníci. Patrí to k našim novým časom?

Korupcia nie je nový fenomén. A nie je to len problém transformujúcich sa spoločností. Skôr narodení si možno pamätajú úplatkársku aféru viceprezidenta USA Spira Agnewa alebo bývalého ministra Spojených štátov Connallyho. Toho, čo ešte ako guvernér štátu Texas prežil atentát na prezidenta J. F. Kennedyho. Milovníkom silnejšej kávy pripomenieme finančný škandál banky Ambrosiano. Jej prezidenta Róberta Calviho v roku 1982 našli obeseného na moste v Londýne. S falošným pasom a letenkou do Južnej Ameriky. Verzii o samovražde sotva niekto uverí. Obrovskej úplatkárskej afére firmy Lockheed padlo za obeť niekoľko členov vlád západoeurópskych krajín. V osídlach uviazli taliansky premiér Andreotti, princ Bernard i japonský ministerský predseda Tanaka. „Obeťou" korupcie bol aj generálny tajomník NATO Willy Claes a ďalší. Posledné vážne podozrenia sa týkajú Helmutha Kohla. Takže naozaj nič nové pod slnkom.

Asi nás však väčšmi zaujíma situácia na Slovensku. Nie, neodhalím, kto a kým u nás bol skorumpovaný. Každý má svoje miestne poznanie, viacerí osobnú skúsenosť. Mnohé prípady boli zverejnené v médiách a neskôr zametené pod koberec. Musím povedať, že ma konkrétne veci až tak nezaujímajú. Dôležitá je pre mňa korupcia ako jav, choroba spoločnosti. Možno niekoho neuspokojím. Ako svojho priateľa, ktorý sa rozčuľoval nad istou politickou stranou pre rozkradnutie „nášho spoločne vybudovaného majetku". U nás je to tak. Arizuje sa v každom storočí viackrát, potešil som ho žartom. A už bez humoru dodávam, že skutočne mi je jedno, kto ukradol, trápi ma to, čo sa stalo, to je podstatné.

Prečo si myslíte, že úplatkárstvo je mimoriadne vážnym ohrozením národnej bezpečnosti demokratickej a transformujúcej sa spoločnosti?

Korupcia sa stala spoľahlivou ochranou organizovaného zločinu i jeho katalyzátorom. Je to nebezpečný sociálny úkaz. Destabilizujúci faktor spoločnosti, jej demokratických premien a budúcnosti. Dôsledkom je deformácia vzťahu občanov k štátu, úpadok právneho vedomia a morálky. Úplatkárstvo je prejavom právneho nihilizmu. Zdrojom masívneho pesimizmu a rezignácie občanov v súvislosti s praktickou možnosťou skutočného fungovania základných princípov právneho štátu. Je to hrozba čiastočného alebo veľmi silného ovládnutia štátneho mechanizmu a získania reálnej moci skupinami organizovaného zločinu. Ale aj predpolím pre pozície zahraničných záujmov a rozličných firiem na úkor občanov našej krajiny. Je prostredím, kde sa neobyčajne darí aj zahraničným spravodajským službám. To ma trápi.

Odporcovia nových časov s obľubou argumentujú, že z vyspelých západných krajín k nám zatiaľ prišli iba negatívne spoločenské javy - vrátane korupcie. Z čoho u nás pramení tento problém?

Nevyhovárajme sa na import. Treba priznať, že jednou z podstatných - povedzme subjektívnych - príčin je predchádzajúce povedomie o moci úradov v sociálnom a ekonomickom živote spoločnosti. Teda ľudia pri korumpovaní inštitúcií podvedome očakávajú profit, aký by práve v transformačnom období v takom rozsahu nemal byť možný.

Druhou príčinou bolo umožnenie špekulatívnych foriem „podnikania", ktoré fungujú len v spojení s technológiami korupcie. Získanie obrovského privatizovaného majetku, úverov či dotácií na základe politickej alebo osobnej protekcie. „Kolektívne podnikanie" privatizérov a štátnych úradníkov prinášalo oveľa väčšiu mieru zisku ako organizovanie výroby či bežnej obchodnej činnosti. Z majetku, ktorý bol získaný „v pote tváre", podnikateľ neotvára pre protektorov účty v zahraničí, neplatí fiktívne práce ani nepožičiava autá politickým stranám. A spotrebuje len toľko, koľko mu prosperita podniku dovolí.

Tretiu skupinu príčin tvorí niekoľko ďalších faktorov - nestabilná situácia, ekonomická kríza, vytváranie silnej nespravodlivej nerovnomernosti v ekonomickom postavení občanov a možnosti v tomto procese využiť pokušenia nelegálnych prístupov. Prísť k majetku pri jeho prerozdeľovaní. Akýmkoľvek spôsobom, na ktorý sa už ďalšie generácie nebudú pýtať. Ďalším prameňom korupcie je pokušenie zapojiť sa do takejto tiež privatizácie. Vážnou príčinou je faktická nemožnosť

štátnej aj miestnej byrokracie zvládnuť svoje povinnosti. Obchodné súdy, katastrálne úrady a iné. Chýbajú kontrolné spoločenské mechanizmy. Kto stráži strážcov? Teda, ak to zhrnieme, hlavným generátorom korupcie je bezhlavá transformácia, v ktorej sa osobné a skupinové záujmy ukryli za deklarované spoločenské záujmy.

Má korupcia aj politické korene a pozadie?

Ak hovoríme len o politickej a funkčnej zodpovednosti, tak za prejav politických koreňov korupcie považujem vyhlásenia: „neznám špinavé peníze", alebo možno správnu snahu o vytvorenie národnej kapitálotvornej vrstvy. Mohlo ísť o dobrý úmysel, ale nemožno ho uskutočniť z večera do rána, bez koncepcie a za každú cenu. V politickom pozadí sa nachádza aj podsúvaná obava z ohrozenia nového spoločenského a politického systému. To všetko sa prejavilo v privatizačných pretekoch. Nerobiť si ťažkú hlavu z legislatívy, ale rýchlo vytvoriť armádu vlastníkov, jedno akých. A každú kritiku napadnúť ako hrozbu návratu starých pomerov. Aj keď neviem, kto by to chcel - a navyše sa to ani nedá. Neschopnosť vysporiadať sa s lavínovitou legalizáciou čiernej a šedej ekonomiky je tiež otázka politickej a funkčnej zodpovednosti. Inou kapitolou je korupcia spojená s financovaním politických strán a, samozrejme, aj nelegálne obohatenie jednotlivcov v štátnych a verejných funkciách.

Po niekoľkotisícročných úsiliach ľudstva sa teda predsa len podarilo práve dnešným generáciám úspešne sa dostať až na pokraj skutočnej morálnej apokalypsy?

Pokiaľ sa vraždí, kradne a smilní sa. Žiadajú sa manželky blížnych svojich aj iné, čo ich je, nie je to ešte pohroma... Ak Prikázania stále platia. Katastrofou je, keď sa to všetko a mnohé iné činy stanú spoločenskou normou. Toho sa treba obávať.

Je vôbec možné zastaviť šírenie korupčnej nákazy?

Ochrana proti nej je predovšetkým naliehavo potrebná. Treba ju liečiť ako spoločenskú epidémiu. Terapia by mala zahŕňať viacero postupov. Likvidáciu podmienok pre úplatkárstvo, teda systémovú oblasť. Kontrolné a represívne mechanizmy. Napokon - no v neposlednom rade - zmenu v spoločenskom povedomí, teda povedzme sféru výchovy.

Čo máte na mysli pod systémovým riešením korupčného hlavolamu?

Zabezpečenie funkčnosti oficiálnych štruktúr. Riadne pracujúci štátny a komunálny aparát, ktorý v stanovených termínoch robí to, na čo je určený. Ak obchodné súdy, katastrálne úrady a iné zložky štátu a komunálneho života budú vybavovať záležitosti občanov prijateľným a normálnym spôsobom, nebude dôvod podplácať. Potrebný je zákon o informáciách, ktorý by umožnil širokú kontrolu rozhodovacích procesov, v ktorých sa najviac uplatňujú klientelizmus a korupcia. Dôležitý je transparentný spôsob financovania politických strán. Základom je kontrola ich prepojenia s ekonomickými štruktúrami. Tam, kde sa prelínajú hospodárske súručenstvá s politickou sférou, nie je a nebude demokracia. Tam sa začína nebezpečenstvo kupovania poslancov a ľudia - pod heslom všetko pre občana - sú urážaní tými najkrajšími princípmi.

Ktoré represívne prostriedky pokladáte za najvhodnejšie na rozlúsknutie úplatkárskeho orieška?

Je známe, že preventívny účinok represie závisí viac od pravdepodobnosti postihu ako od jeho výšky. Takže efektívnosť v tejto oblasti spočíva v informáciách o korupčných činoch. Súvisí to s reálnymi výsledkami kontroly v inštitúciách, kde sa najčastejšie korupčná infekcia prejavuje. Popri posilnení exekutívnych článkov treba spriehľadniť toky peňazí a spôsob nadobudnutia väčšieho majetku. Samozrejme, aj v pôsobnosti daňových úradov. Vo vyspelom zahraničí sú údaje o vlastníctve občana evidované prakticky s pridelením rodného čísla. Nie je to jednoduché a vyriešiť treba viaceré súvislosti. Okrem iného aj dostupnosť informácií a súbežnú ochranu osobných dát.

Druhou otázkou je informačná a analytická akcieschopnosť príslušných orgánov polície a zrejme i spravodajských služieb. Poviem však hneď, že predstava „dobrého občana", ktorý zvádza iného občana na trestný čin, teda agenta-provokatéra sa mi vôbec nepáči. Jednak to nie je vôbec anglické, ako by povedal Horác Rumpole. Ale neverím ani v adekvátnu účinnosť takého inštitútu. Je to veľmi tenký ľad spoločenskej morálky a práva. Inou vecou pravda je, ak úradník pýta úplatok a agent polície mu ho poskytne za účelom dokumentovania trestnej činnosti. Potom to však nie je provokácia. A takého agenta by sme takto škaredo nazývať nemali.

Korupcia je javom, keď kriminálna činnosť dosahuje takú kvalitu

a intenzitu, až sa stáva štátnobezpečnostným problémom. Takže je to pole nielen pre finančnú políciu, útvary boja proti organizovanému zločinu, daňové úrady, ale aj pre Slovenskú informačnú službu. Navyše - keď podplácanie otvára dvere cudzím špionážnym organizáciám.

A čo možno očakávať od výchovných aspektov protiúplatkárskeho pôsobenia?

Bez zmeny spoločenského vzťahu ku korupcii to nepôjde. Reč je o obsahu a forme. Môžeme akýkoľvek inštitút nazvať nezávislým alebo právnym. Ak tam budú závislí ľudia bez úcty k právu spojenej s rešpektom k mravným hodnotám a ak ostatní akceptujú úplatkárstvo ako všedný jav, tak je všetko o ničom. Dokonca je to ešte horšie. Pretože už nejde o korupciu, ale o Prikázania.

ROZHOVOR TRETÍ
Cyber Space môže byť aj virtuálny. Cyber Crime je reálny.

Súčasný stupeň civilizačného rozvoja dostáva rozličné prívlastky. Vari najčastejšie sa hovorí o informačnej či komunikačnej spoločnosti. A tá je, pochopiteľne, najzraniteľnejšia práve v rovine dôverných či vitálne dôležitých údajov a ich prenosu. Venujme sa teda tejto novej výzve, ktorú predstavuje téma informačnej bezpečnosti.

Náš život a budúcnosť sú silne späté so širokým nasadením moderných informačných technológií. Na elektronickú poštu i platobné karty sme si už zvykli, zvykáme si na *horne banking* i elektronický obchod. Rozvinuli sa mohutné systémy automatického riadenia výrobných procesov, dopravy, energetických zariadení. V administratíve sa presadzujú dokumenty v elektronickej podobe. Vstupujeme do kybernetického sveta. Vzniká nová spoločenská vrstva ľudí - kyberokracia.

Tento vývin, samozrejme, prináša riziká, ktoré doteraz buď nejestvovali, alebo ich miera bola zanedbateľná. V neďalekej budúcnosti, ak už dnes to tak v mnohých smeroch nie je, bude bežná činnosť štátnych i neštátnych orgánov, súkromných organizácií a inštitúcií, výrobnej i komerčnej sféry, ale aj občanov, kriticky závislá od správnej činnosti informačných a komunikačných prostriedkov. Od dostupnosti, celistvosti, autentickosti i dôvernosti údajov. Ohrozenia môžu prameniť z technológií, z náhodných či neúmyselných chýb, ale aj z úmyselných útokov - vrátane teroristických. Problém, na ktorý sa pýtate, je teda technický, organizačný, legislatívny aj psychologický. A - pravdaže - aj spravodajsko-bezpečnostný.

Môžete priblížiť hrozby, pred ktorými sa ľudstvo ocitlo v ére informácií?

Prenesme sa do roku 2050, keď naše dnes ešte nenarodené čitateľky už bežne nakupujú - priamo z bytu - s využitím svojho terminálu napojeného na celosvetový informačný systém. Rovnako tak objednávajú ubytovanie v hoteloch, letenky a pristavenie auta z požičovne na letisku v Sydney, Bangkoku či v LA.

V onen deň, keď sa to začalo, čitateľka znepokojená nevoľnosťou svojho syna sadla k počítaču, vyplnila štandardný dotazník, do terminálu vložila čipovú zdravotnú kartu chlapca - kde boli všetky

potrebné údaje o jeho zdraví - a terminálom sa spojila s lekárom. Ten vyhodnotil zaslané dáta. Videokanálom sa pozrel na chlapca, overil základné diagnostické informácie - teplotu, tlak a vypočul si, ako mu pracujú srdce a pľúca. To všetko pomocou prídavných zariadení domáceho terminálu už je možné. Recept na lieky podpísal elektronickým podpisom a poslal aj s chlapcovou adresou do lekárne. Lieky donesú do dvoch hodín až do domu. Ak sa stav pacienta nezlepší do zajtra, lekár ho navštívi. Matka poslala do školy e-mail s ospravedlnením.

Náš budúci čitateľ si po raňajšom rozcvičení a zdravých raňajkách sadol k počítaču. Prečítal si najnovšie správy zo sveta a aktuálne burzové údaje. Včera si všimol klesanie akcií ťažobných ropných spoločností. So záujmom čakal na dnešné informácie. Vývoj na burze ho znepokojil. Pokles nákupu akcií a ich predaj - a to nielen účastín ropných spoločností - narastá. Aj niektorých bánk, automobilového a dokonca aj farmaceutického priemyslu. Asi by bolo dobre niektoré cenné papiere predať včas, rozhodol.

Nebol sám. Nervozita viacerých vlastníkov akcií narastala. Rovnako ako počet transakcií uskutočňovaných v medzinárodnej elektronickej sieti. Poobede sa už prejavili prvé problémy s komunikáciou v svetovom informačnom systéme. Potvrdenie uskutočnených operácií sa spomalilo. V priebehu dvoch dní sa celkom zastavilo a nastal kolaps. Správy o požadovaných aktivitách na burzách, ale aj v svetových bankách sa nedostávajú na miesto určenia. Ľudí sa zmocňuje nervozita. Nevedeli, čo sa im vlastne skutočne podarilo predať a aký je stav ich majetku. Neskôr zistili, že už nemôžu realizovať ani finančné kontakty s bankami. Elektronický obchod bol zamrznutý. Skončili sa nákupné úkony aj spojenie s lekárom. Nastala panika.

Explózia informačných technológií spôsobila ďalšiu z prevratných či revolučných zmien. Ich prienik do najrozmanitejších sfér života vytvára nové spoločenské vzorce a komunikačné postupy. Od základu sa menia tradičné zvyklosti a zaužívané schémy, postavené na skúsenostiach celých generácií. Dynamická situácia vyvoláva konflikty. Ako ich vnímate?

Sú celospoločenského charakteru aj v každom človeku. Spoločnosť nestačí reagovať na tempo rozvoja. Začína pôsobiť akoby neorganizovane, očitá sa v určitom chaose či zmätku. To zvyšuje psychický tlak na jednotlivcov. Ešte sme nie celkom strávili platobné karty a už sú tu elektronické peňaženky. Vhodným príkladom nových problémov sú elektronické dokumenty. V klasických písomnostiach

pomerne ľahko rozlíšime originál a kópiu. Často aj voľným okom odhalíme stopy po dodatočných zmenách, overíme podpis či pečiatku. V elektronickej podobe je to inak. Súčasnými prostriedkami nemôžeme jednoducho rozoznať prvopis od jeho rozmnoženiny. Dodatočné úpravy v dokladoch možno bez komplikácií uskutočniť a prakticky nezanechávajú stopy. Prosté nahradenie papierovej administratívy elektronickou tak otvára priestor pre falšovanie či neoprávnené vytváranie napodobenín a odpisov.

Existuje podľa vás hraničná kapacita človeka prijímať ustavične nové výsledky rýchleho technického vývoja?

Aktuálne možnosti informačných technológii veľmi predbehli ich akceptovanie ľudskou psychikou. Viacerí sú skeptici. Obdivovatelia Kurta Vonneguta poznajú jeho Galapágy. Je im známa jeho paradoxná úvaha o všetkom zle sveta pochádzajúcom z našich veľkých mozgov. To pravda bolo v roku 1986, teda pred miliónom rokov - ako napísal Vonnegut. Otvárajúce sa nožnice medzi tým, čo je človek schopný vyrobiť a čo je schopný racionálne využiť, vnímam ako obrovský problém. V tom dnes tkvie ťažko odhadnuteľná hrozba. Čím viac sa tieto dve línie od seba vzďaľujú, tým viac musí človek brať mnohé veci ako otázku viery. Pokiaľ to bude takto pokračovať, ľudstvu nepomôžu ani armády psychoteraupetov, ktorí v súčasnosti dobre prosperujú v Spojených štátoch. Obdivovateľka Hlavy XXII pozná depresívne obavy Josepha Hellera a jej poetický priateľ zasa českého básnika Diviša. Ale neberme z našich mozgov len to zlé. Ony vytvorili všetko to, bez čoho si už našu spoločnosť sotva vieme predstaviť.

Takže vás neopúšťa optimistická vízia budúcnosti?

Neopúšťa. Spomeňte si, koľko „zaručených" pohrôm už predpovedali. A stali sa. Ale celkom iné a v inom čase. Katastrofické scenáre totiž nezriedka vychádzajú z predpokladu dynamiky určitého faktora vývoja a statického stavu iných parametrov. Potom vzniká pokrivený obraz nasledujúceho deja. To je dobré pre *science fiction,* ale v reálnom živote medzi vývinovými činiteľmi existuje spätná väzba. Jedno podporuje druhé. Platí to aj pre prítomnosť a budúcnosť. Poznáme výrok Andrea Malrauxa o 21. storočí, ktoré vraj buď bude storočím ducha, alebo žiadne nebude. Myslím, že bude obdobím pokroku ducha aj nových technológií. Usudzuje sa, že prudký rozvoj vedeckého poznania a technického napredovania smeruje k renesancii.

A to znie povzbudzujúco. Verme, že aj revolúcia vedy a techniky je spätá s knihou Genezis.

Boh stvoril najprv svetlo, potom rastliny a pokračoval ďalej. Trápi ma len to, že vždy - keď niečo stvoril - povedal: „a je to dobré". Len pri stvorení človeka zaváhal a vynechal tento dôvetok. Možno to nechal na nás. Dokázať, že to bolo dobré.

V čom podľa vás spočívajú ohniská informačného ohrozenia?

Jednou vecou je - samozrejme - činnosť špeciálnych služieb. Ďalšou je rozmach *cyber crime,* teda kriminálnych činov spojených s využívaním počítačov. Treťou sú nové riziká kybernetického teroru.

Urobme si exkurziu do sveta kybernetického zločinu. Pre mnohých je to stále ríša vedeckej fantastiky.

Tento druh kriminality už nepatrí do ríše literárnej obrazotvornosti, ale do reálneho života súčasnosti. Prakticky v každej krajine čo len trocha vyspelejšieho sveta boli zaznamenané pokusy o zneužitie bankových informačných systémov s cieľom uskutočniť nelegálne prevody peňazí. Najväčší známy prípad je prienik do americkej City Bank. V roku 1994 skupina ruských hackerov vnikla do jej elektronických zariadení a nezákonne previedla asi desať miliónov dolárov. Napokon to nedopadlo najhoršie. City Bank si najala bezpečnostnú firmu, ktorá im väčšinu finančných prostriedkov našla. Možno však väčšie škody spôsobil odchod významných klientov banky ku konkurencii. Stratili dôveru. V Českej republike sa objavili snahy o prienik do informačných mechanizmov polície, ale aj ministerstva zdravotníctva. Vo februári tohoto roka prebehla tlačou správa o útokoch na komerčné webovské stránky internetu. Séria napadnutí serverov Yahoo, Amazon.com a ďalších spôsobila kolaps celej štruktúry. Závažný *cyber crime je* súčasťou medzinárodného zločinu. Je spojený s pašovaním zbraní, predajom drog, ale aj s krádežami áut a ich prevozom do ďalších krajín.

Je známy skutočný dnešný rozsah tohoto typu zločinnosti?

Z pochopiteľných dôvodov sa viaceré firmy svojím nespoľahlivým informačným systémom nechvália. Strata klientov bánk a podnikateľských subjektov je často väčšia ako priame poškodenie spoločnosti prienikom do jej komunikačného ústrojenstva.

Z prehľadu reprezentatívnej skupiny veľkých korporácií vyplýva, že už v roku 1996 asi 58 % z nich boli aspoň raz napadnuté pokusom o prienik do ich počítačových sústav. Známe je vniknutie hackerov do servera Hotmailu - do nešifrovaných schránok jednotlivých účastníkov. Nedávno delikventi úspešne prekonali ochranu japonských vládnych serverov. Tiež v tomto roku sa páchatelia dostali do elektronického prostredia komerčných inštitúcií a zmocnili sa tisícok čísiel kreditných kariet vo Veľkej Británii a v USA.

Možno odlíšiť, či sa o vniknutie do informačného systému pokúsili hackeri, alebo ide o zvedavosť konkurencie, či dokonca záujem spravodajskej služby?

Pravdaže, niekedy je komplikované rozoznať, či konkrétny útok alebo jeho príprava je dielom *cyber crime,* alebo špionážnych organizácií, či napríklad nejde o novú podobu akcie SHAMROCK, škandálu, ktorý sa týkal spolupráce komerčných telekomunikačných firiem s výzvednými ustanovizňami USA. K takýmto neurčitostiam patrí aj údajné objavenie „druhého kľúča" v produktoch Windows 95, Windows 98, Windows NT i nového Windows 2000. Vzniklo podozrenie, že Microsoft na základe dohody s NSA v týchto operačných systémoch urobil zadné dvierka pre možnú kontrolu šifrovaných informácií. Alebo objavenie sa vírusu Melisa, respektíve software B02K. Hoci ide o dva rôzne problémy, po nainštalovaní do vášho počítača umožňujú jeho diaľkové ovládanie a manipuláciu so súbormi, ich odoslanie, či vymazanie.

Teda na konci 20. storočia k viacerým doteraz neznámym chorobám pribudli vírusy, ktoré môžu nakaziť nový druh našej planéty - počítače. Je to sféra pôsobnosti aj pre skryté aktivity tajných inštitúcií?

Počítačové vírusy sú dnes už notoricky známy pojem. Možno sú však takí, čo doposiaľ úspešne odolávali dobe a majú pocit, že sa ich to netýka. Časom sa presvedčia o opaku. Takže aspoň pár slov. Počítačový vírus je malý program, ktorý sa po infiltrácii do počítača dokáže sám reprodukovať, vykonávať určenú - spravidla pre používateľa počítača nežiaducu - činnosť, a potom sa sám zničiť. Je ich veľa druhov a záujemcu odkážme na odbornú alebo aspoň populárnonáučnú literatúru. Navnaďme však zvedavú čitateľku a prihrajme na smeč jej priateľovi - ktorý to všetko ovláda - a okrem motýľov, kníh či pekných obrazov ju môže do svojho bytu pozvať aj na ukážku

svojich počítačových vírusov. Môžu si pohovoriť o vírusoch-červoch, ktoré sa po vniknutí do počítača samočinne rozmnožujú a po jeho dostatočnom zamorení začnú ničiť súbory údajov alebo programy. Alebo o víruse-bombe, ktorý čaká schovaný v niektorom súbore na určený dátum, prípadne na daný počet otvorení súboru, respektíve na inú rozbušku. Aby zlikvidoval všetky informácie na pevnom disku počítača a napokon odstránil aj sám seba. A keďže je reč o výzvedných organizáciách, môžu sa zmieniť aj o víruse-špiónovi, ktorý sa neprejavuje žiadnou aktivitou, nič nepoškodí, len ukradne prihlasovacie heslá alebo celé súbory, aby umožnil ich sprístupnenie cudzím záujemcom. Možno spravodajským službám.

Menia a spestrujú nové informačné technológie aj tradičný obraz, metódy a triky špionáže?

Majú na vývoj spravodajskej činnosti výrazný vplyv. O viacerých príkladoch som už hovoril. Moderné technológie umožňujú vytvárať rozsiahle databázové systémy textových, obrazových aj zvukových informácií s možnosťou rýchlo vyhľadávať potrebné údaje a zisťovať súvislosti medzi nimi. Ide ale aj o využitie expertných programov prehľadávajúcich dáta podľa sústavy určených príznakov a iné riešenia. Samozrejme, využívanie progresívnych informačných postupov je spojené s bezpečnostnými rizikami. Môže dôjsť k narušeniu diskrétnosti, integrity, autentickosti a dostupnosti dôležitých a utajovaných informácií. Vývojom sme dospeli k novej podobe sigintu. Jedným z jeho frontov je kybernetický priestor.

Sú známe aj prípady - či už úspešných alebo neúspešných - pokusov o vzájomný prienik do databáz výzvedných inštitúcií?

Tajné služby sa takými prípadmi nechvália. Podozrievaní sú Rusi z využitia nemeckých hackerov na prienik do dôverných databáz Spojených štátov a získavanie špionážnych informácií. Iným signálom je proces s Róbertom Ch. Krmom. Bývalým počítačovým špecialistom námornej spravodajskej služby USA. V septembri 1996 ho zatkli pre podozrenie zo špionáže v prospech Kórejskej republiky - to je tá južná časť Kórejského polostrova. Súd ho odsúdil na deväť rokov väzenia. Kim mal prístup do komunikačného systému svojho zamestnávateľa. Surfoval po sieti, vyberal požadované informácie, odstránil z dokumentov označenie stupňa ich utajenia. Niečo vytlačil na tlačiarni, niečo poslal elektronickou poštou kapitánovi Baek Dong Ilovi na

juhokórejský diplomatický úrad vo Washingtone. Netušil, že jeho maily vyvolali pozornosť FBI. Kontrašpionáž Kima sledovala v jeho pracovni skrytou videokamerou a odpočúvala jeho telefón.

V rámci americko-juhokórejských vzťahov určite existovala spolupráca medzi krajinami aj v spravodajskej oblasti. Potom však záujem o takýto spôsob získania informácií neodráža dôveru spojencov „bez hraníc". O čom svedčí kuriózny prípad špionáže medzi priateľmi?

Politika nie je o láske, ale o záujmoch a tie sa môžu meniť. Možno sa Kórejčania domnievajú, že nemožno vylúčiť vznik takých vyšších národných záujmov USA, keď sa predstavy Američanov o osude Kórejského polostrova vzdialia od očakávaní či želaní juhokórejskej vlády. Isté analógie z histórie poznáme. Takže naďalej platí: „Dôveruj, ale preveruj".

Takže špióni sa ani v období informačného boomu nemusia báť, že prídu o zamestnanie alebo aspoň o prácu? Vo väčšine profesií totiž ľudia hľadajú skôr to prvé.

Bolo by skutočne čudné, ak by práve s rozvojom dôležitosti informácií v organizovanej ľudskej spoločnosti stratili spravodajské služby význam. Vonkajšia i vnútorná politika rozvinutých krajín je založená na prednostiach prostriedkov informačného súperenia. HUMINT a SIGINT poskytujú pre politické aj ekonomické ciele štátov strategické i taktické výhody a možnosti. Vo vyspelých krajinách sa dva- až trikrát zvýšilo tempo budovania rozviednych systémov technického charakteru a rádioelektronického boja. Ide teda o získavanie údajov elektronickou špionážou. Jednoduché zariadenie spôsobilé odchytiť dáta spracovávané počítačmi do vzdialenosti jedného kilometra je možné skonštruovať asi za štyristo dolárov. Súčasne s tým sa zdokonaľujú aj možnosti využiť elektromagnetické impulzy na zničenie informačných a komunikačných, vojenských či iných štátnych rozhodovacích a riadiacich infraštruktúr.

Mimoriadne frekventovaným sa v poslednom období stal špionážny gigant Echelon.

Tento názov označuje globálny systém organizovaný NSA určený na odpočúvanie medzinárodných telefónov, faxov, prenosu údajov a elektronickej pošty kdekoľvek na zemeguli. Echelon využíva

kozmické technológie spojovacích družíc, ale aj sieť pozemných staníc a leteckých či námorných prostriedkov. Počítače systému pracujú s využitím metód umelej inteligencie. Rozlišujú podozrivé súbory dát obsahujúce rozsiahle slovníky kľúčových slov, nákresov či fotografií. Systém tak môže vyhľadávať záujmovú korešpondenciu. V období studenej vojny bol zameraný predovšetkým proti ZSSR a Číne. Teraz je oficiálne zacielený proti medzinárodnému zločinu, osobitne terorizmu. Ostatný vyspelý svet má však pochybnosti o jeho účele. Najmä západoeurópske krajiny sú znepokojené, že ide predovšetkým o politickú, vojenskú a najmä priemyselnú špionáž. Nehľadiac na vážne hrozby pre občianske práva a slobody.

Sú podobné obavy opodstatnené?

Vyplývajú z dvoch príčin. Echelon pri monitorovaní stoviek miliónov telefonických hovorov, faxov, e-mailov a prenášaných informácií nerozlišuje individuálnych účastníkov spojenia. Plošne sleduje všetko. Druhým problémom sú kľúčové slová, podľa ktorých má systém vytriediť záujmovú korešpondenciu. Špecialisti tvrdia, že až 80 % kľúčových slov súvisí s hospodárskou špionážou. Napríklad vo francúzskom parlamente odznelo, že „slovník" Echelonu obsahuje názvy asi päťsto najväčších vojenských a priemyselných firiem. Iným podozrením je elektronická špionáž proti niektorým nemeckým firmám. Znepokojenie západoeurópskych krajín našlo odraz v niekoľkých vyhláseniach na pôde Európskeho parlamentu a jeho výborov. Report Európskej komisie varuje, že v Spojených štátoch vyvinuli rozsiahlu špionážnu sieť ohrozujúcu záujmy občanov a európskych štátov.

Každý na tejto planéte má teda svojho Veľkého Brata, nielen hrdinovia Orwellovho románu?

S pochopením trpezlivých čitateľov dodajme niekoľko detailov. Z technického hľadiska v prípade Echelonu ide o rozsiahly systém špionážnych základní. Hlavnými sú Menwith Hill vo Veľkej Británii, kde pracuje okolo 1400 amerických špecialistov, inžinierov, lingvistov, kryptológov a programátorov. Potom *Sigint City* Fort Meade - sídlo NSA v Spojených štátoch. Ďalšie základne sú v USA, Kanade, Austrálii a na Novom Zélande. Komponentmi systému sú zariadenia určené na odpočúvanie satelitných komunikácií INTELSAT a sieť pozemných zariadení zameraných na odchyt mikrovlných

prenosov, ale aj káblových spojov. Na tieto účely sú využívané aj objekty diplomatických úradov účastníkov dohody UKUSA. Takže naozaj ide o svetového elektronického špióna.

Predstavuje možnosť narušenia moderných infraštruktúr a informačných systémov najväčšie bezpečnostné riziko sveta v období, na ktorého prahu sa nachádzame?

Tieto javy sú skôr jednou kapitolou z knihy veľkých bezpečnostných výziev súčasnosti a budúcnosti. Každoročné straty amerických firiem spôsobené únikom informácií sú odhadujú na niekoľko miliárd dolárov. O stratách iných vyspelých krajín, alebo bývalých krajín východného bloku nie sú dostatočné údaje. Dôležité informačné systémy - vojenské, štátne, bankové, priemyselné, ale aj zdravotnícke - možno vyradiť z činnosti prostriedkami elektronického boja. Už sme o tom hovorili. Zraniteľné sú aj obranné, spravodajské a veliace infraštruktúry.

Vezmime do úvahy príklad z vojny v Iraku. Štart irackých rakiet SCUD zisťoval systém družíc *Defence Support Program,* určených na včasné varovanie. Informácia bola prenesená družicovou sústavou *Defence Satellite Communication System - DSCS* do centra v Alice Springs v Austrálii a do Chayenne Mountain v USA. Odtiaľ šli povely pre rakety Patriot. Prenos informácií zabezpečovali družice Milstar s rádiostanicami SCAMP s výkonom 12 Wattov. Signály rádiotelefónov s výkonom ešte o rád menším. Je zrejmé, že pri útoku dnes dostupnými prostriedkami rádioelektronického boja by mohol celý systém skolabovať.

V čom sa podlá vás svet najväčšmi zmenil z hľadiska potenciálnych rizikových faktorov?

V minulosti oceány a priateľskí susedia tvorili prirodzenú ochranu pred nepriateľskými útokmi. Vo svete informačných technológií a komunikácií neplatia takéto obmedzenia. Kedysi boli výsostné vody krajiny určené podľa dostrelu ich pobrežného delostrelectva. Dnes zásluhou balistických rakiet, ale aj prepojených informačných systémov sa na „výsostné vody" premenil celý svet. Navyše - na potenciálny útok nie sú potrebné ľahko pozorovateľné logistické prípravy, ktoré by včas vystríhali pred útokom a umožnili vykonať potrebné obranné opatrenia.

Čím inšpirujú USA ostatné krajiny v oblasti informačnobezpečnostných postupov?

Problémom bezpečnosti informačných technológií a ich riešeniam sa v Spojených štátoch venuje pozornosť na najvyšších úrovniach výkonnej moci. Obavy sú najmä z priveľkej zraniteľnosti národnej infraštruktúry. Vzájomne prepojených systémov elektrickej energie, komunikácií a počítačových sietí.

V roku 1997 prezident Clinton vydal dekrét *Executive Order 13010,* ktorým sa vytvorila špeciálna komisia *President's Commission on Critical Infrastructure Protection*. Jej úlohou bolo komplexne posúdiť národnú stratégiu pre ochranu kritických infraštruktúr a zaistenie ich neprerušenej prevádzky. V roku 1999 bol zriadený *National Information Protection Center*. Na koordináciu vládnej politiky v súvislosti s výskytom bezpečnostných udalostí a útokov. Prezident Clinton predložil návrh na vyčlenenie dvoch miliárd dolárov na boj s počítačovou kriminalitou. Skutočne ich prístup je inštruktívny.

Zaostáva náš staručký kontinent v tejto sfére za dynamikou Nového sveta?

Európa na informačné riziká reagovala dokumentom *An appraisal of the technologies of political control,* ktorý vypracovali v septembri 1998 pre Európsky parlament. Je venovaný aj aktivitám už spomínaného systému Echelon. Z iných materiálov stojí za pozornosť rozhodnutie Rady Európy *Council Decision 92/242/EEC* z marca 1992 a akčný plán pre oblasť bezpečnosti informačných systémov.

Akými principiálnymi otázkami poburuje odborné kruhy i laickú verejnosť búrlivý rozvoj informačných technológií?

Základným problémom je vzťah občianskych práv a slobôd, ako aj hrozba zneužitia informačných technológii organizovaným zločinom.

Na jednej strane existuje obava, že silné šifry pomôžu zločincom organizovať utajené spojenie. Znemožnia tak prístup spravodajským službám a vyšetrovateľom k dôkazom. Preto sa neustále vedú diskusie o povinnosti používať len také šifry, ktoré nepredstavujú pre štátne orgány vážnu prekážku. Alebo, aby pre každú povolenú šifru existoval „náhradný" kľúč. V prípade súhlasu súdu, by umožnil zašifrované informácie rozlúštiť. Podobný problém má aj Interpol.

Pokusom o riešenie je Wassenaarská dohoda z roku 1998. Ide o odporúčanie, ktoré export produktov silnej šifry stavia takmer na úroveň obchodovania so zbraňami. Túto dohodu podpísalo i Slovensko a Česká republika. Ale možno práve Echelon spôsobil, že Nemecko, Francúzsko a prednedávnom aj Švédsko liberalizovali svoje zákony o používaní silných šifier vo svojich krajinách.

Na druhej strane ide o právo občanov na ochranu svojich informácií a elektronickej korešpondencie. Prenos e-mailov v internetovej sieti je neobyčajne otvorený pre únik údajov a vystavený možnostiam iných útokov na prenášané správy. Sú zraniteľnejšie ako tie, čo by ste poslali korešpondenčným lístkom alebo pohľadnicou. Ale elektronická pošta nie je určená hlavne na pozdravy tete či strýkovi.

Mohli by ste vyjadriť vaše osobné stanovisko k nastolenému problému?

Opatrenia smerujúce k slabým šifrám, majú podobný charakter, ako keby z dôvodu, že mafie často používajú automobily, povolili predávať iba vozidlá s maximálnou rýchlosťou do 90 km za hodinu. Navyše - sú známe prípady korupcie aj v orgánoch polície a spravodajských služieb. Tak niet istoty, že slabá šifra alebo náhradný kľúč k zašifrovaným informáciám by nemohli byť zneužité v záujme podplácajúcej firmy. Takže nie som priateľom obmedzení občanov. Skôr si myslím, že výzvedné inštitúcie sú platené na to, aby sa k dátam vedeli dostať. Keď dokážu preniknúť k údajom „tých druhých".

Dochádza aj k iným kolíziám medzi právami občanov a ochranou spoločnosti?

Napríklad používanie platobných kariet umožňuje dokumentovať pohyb človeka. Umožňuje sledovať jeho výdavky, štruktúru nákupov, jedálny lístok, počet osôb, ktoré pohostil v kaviarni, aj počet a obsah pohárikov, ktoré spolu vypili. To všetko sme už ale zrejme akceptovali. Istým riešením môže byť používanie elektronickej peňaženky. S elektronickým obchodom bude napríklad súvisieť problém zdaňovania. Iste je ale toho viac, pred čo nás budúcnosť postaví.

V našej hymne sa spieva, že Slovensko dlho spalo. Zaspali sme aj v informačnej technike?

Hoci vo využívaní informačných technológií nie sme celkom na úrovni vyspelých krajín, problémy so zaistením spoľahlivosti a bezpečnosti informačných systémov u nás už existujú. Známe sú napríklad pokusy o podvodné prevody v bankách, útoky na WWW stránky, podozrenia z úniku databáz akcionárov podnikov. Alebo prienik skupiny hackerov do počítačov Slovenskej poisťovne v roku 1998, čoho výsledkom bolo vážne narušenie záruk ochrany osobných údajov občanov. Vo svetle týchto skutočností je potrebné analyzovať, do akej miery sme pripravení čeliť problémom, ktoré k nám ešte len prídu.

Základný legislatívny rámec pre ochranu údajov v štátnej správe tvorí zákon Národnej rady SR č. 100 z roku 1996 o ochrane štátneho tajomstva, služobného tajomstva a o šifrovej ochrane informácií, na ktorý nadväzuje vyhláška Ministerstva vnútra SR. Ďalej máme zákon o štátnom informačnom systéme a vyhlášku Štatistického úradu SR, ktorou sa ustanovujú náležitosti projektu časti štátneho informačného systému. Aj postup pri jeho vypracúvaní a schvaľovaní. Určitou normou je vydanie štandardov pre štátny informačný systém. Ďalšími sú Zákon o ochrane osobných údajov v informačných systémoch. Zákon o účtovníctve, Zákon o bankách, prípadne Telekomunikačný zákon.

Takže na lavínové nebezpečenstvo informačných systémov sme legislatívne pripravení?

Vidieť, že v oblasti legislatívy príslušné orgány vykonali nemálo práce. Neriešené však ostávajú vážne problémy. Predovšetkým - spomenuté zákony síce ukladajú povinnosť ochrany údajov, ale dostatočne neupravujú požiadavky kvality ochrany elektronických údajov. S výnimkou zákona o ochrane osobných údajov a zákona o bankách, legislatívne normy určujú povinnosti, ale dôsledne neriešia kontrolu dodržiavania príslušných ustanovení.

Takisto úsilie o zavedenie odporúčaných štandardov pre štátny informačný systém nie je funkčné. Neucelený, veľmi všeobecný dokument sotva nájde v praxi efektívne použitie. Viaceré prevzaté zahraničné štandardy sú už prekonané vývojom v Európe aj vo svete. Prevzali sme kritériá *ITSEC - Information Technology Security Evaluation Criteria* - z roku 1989, ale svet už prechádza na *Common Criteria* z roku 1996. Tieto sú už adaptované ako nový *ISO Final Draft*

International Standard. Súhrnne teda môžeme konštatovať, že legislatívne procesy v Slovenskej republike dobiehajú svet ako malý vojak na konci roty.

Znamená to, že na Slovensku nemáme dosť odborníkov na kompetentný prístup k tejto problematike?

Na Slovensku je nemálo ľudí, ktorí sa problematikou zaoberajú a aj jej rozumejú. Existujú, ako to už na Slovensku býva, až dve asociácie odborníkov pôsobiacich v tejto sfére. Niektorí prednášajú na medzinárodných seminároch o svojich výskumných výsledkoch. Viacero schopných špecialistov je na vysokých školách. Naši mladí matematici a programátori sa umiestňujú v svetových súťažiach a nemálo ich pracuje aj pre zahraničné firmy. Sú vysokokvalifikovanou a lacnou pracovnou silou. Pôsobia aj domáce komerčné subjekty s takouto náplňou činnosti. Skôr chýba spoločenská objednávka, ktorá by stimulovala domáci výskum a vývoj. Projekty, na ktoré by sa odborný potenciál sústredil. Napriek tomu, že objektívna potreba tu je.

Môžete prezradiť niečo o dálšom osude vášho šifrovacieho algoritmu, o ktorom sa zmieňujete vo svojej predchádzajúcej knihe?

Šifrovací algoritmus ŠA-1, ktorý sme začiatkom sedemdesiatych rokov vyriešili na Zvláštnej správe FMV, o čom som písal v *Ministerstve strachu?,* má už takmer tridsať rokov. Odvtedy neobyčajne pokročila matematická veda, rozvinuli sa nové počítačové technológie. Najmä dnešné komerčné štandardy blokových šifier sa viac prispôsobujú práci počítačov.

Na druhej strane ŠA-1 je určitý princíp algoritmu, ktorý má silné vývojové možnosti. Obdobne ako zdokonalením princípu algoritmu IBM *Lucifer* vznikol medzinárodný štandard *DES*. Ten prežil dvadsať rokov a našiel pokračovanie v oveľa bezpečnejšom algoritme *Triple DES*. Alebo dokonca základný princíp legendárnej starenky *ENIGMY* je reinkarnovaný v niektorých softvérových kryptografických prostriedkoch známych operačných systémov. Zavedením silných nelinearít, násobným opakovaním spracovania výstupného šifrovacieho hesla som spolu s ďalšími schopnými odborníkmi vyvinul algoritmus, ktorý iste patrí medzi silné šifry. Vlani nám za tento vynález Úrad priemyselného vlastníctva udelil patent. Používame ho v produktoch našej firmy. Na šifrovanie elektronickej pošty alebo na šifrovú ochranu utajovaných údajov zapisovaných na pamäťové médiá počítačov.

Kam smeruje súčasný vývoj kryptológie?

Dlho používaný a ustavične spochybňovaný *DES* už vyčerpal svoje možnosti. Dnes je preukázaná možnosť jeho lúštenia za prijateľné náklady. Odhadujú sa na dvesto dvadsať tisíc dolárov. Za cenu spomalenia procesu šifrovania je možné používať bezpečnejší *Triple DES*. Nie je ale zrejme považovaný za príliš perspektívny, pretože v súčasnosti vo svete vrcholí výber nového kryptografického komerčného štandardu *AES - Advanced Encryption Standard*. Konečné rozhodnutie bude urobené do roku 2001. Rovnako šifrovací algoritmus RSA, dlho používaný na šifrovanie kľúčov alebo na digitálne podpisovanie, predlžuje svoj život zväčšovaním dĺžky utajovaného kľúča. Dnes už potrebuje 1024 bitov.

Z nových smerov sú zaujímavé šifry využívajúce eliptické krivky. Vie sa o tejto možnosti zhruba od polovice osemdesiatych rokov. Patria k asymetrickým kryptografickým algoritmom a na rozdiel od známeho RSA predstavujú novší prístup k riešeniu úloh prenosu šifrovacích kľúčov, digitálnemu podpisovaniu správ alebo aj k šifrovaniu krátkych správ. Zaujímavá je kvantová kryptografia. Ide o rozvoj nových digitálnych princípov prenosu informácií s využitím polarizovaných fotónov. Kryptografickú ochranu prenášaných informácií zakladá na princípe neurčitosti kvantovej fyziky. Nevýhodou je, že systém zrejme neumožňuje riešenie digitálneho podpisu. Tak ako každá veda, aj kryptológia sa vyvíja.

Potreba šifrovej ochrany informácií zrejme vzrastá najmä v súvislosti s rapídne sa zostrujúcou konkurenčnou rivalitou obchodných a priemyselných subjektov. Je ekonomická špionáž v idylickom svete univerzálneho priateľstva realitou?

Najreálnejšou realitou. O Echelone sme už hovorili. Ale v tejto oblasti - predsa ekonomické záujmy sú až na prvom mieste - sa angažujú aj prostriedky klasickej agentúrnej špionáže. Tak dvadsiateho tretieho februára 1995 denník *New York Times* priniesol správu o obvinení piatich Američanov, vrátane rezidenta CIA v Paríži a jeho zástupcu, z politickej a ekonomickej špionáže. Boli vykázaní z Francúzska - pracovníci rezidentúry v Paríži mali diplomatický status. Z odhalenia vyplýva, že francúzska kontrarozviedka kontrolovala nejaký čas ich aktivity a zdokumentovala ich činnosť sotva zlučiteľnú s ich diplomatickým poslaním. Samozrejme, Spojené štáty popreli, že do tejto aktivity by akýmkoľvek spôsobom bol zapletený

americký veľvyslanec v Paríži. Všetko „prischlo" rezidentovi Dickovi Holmovi. Niektorí analytici sa tento lapsus snažili vysvetliť ako fušku ekonomickej špionáže CIA v prospech niektorých vplyvných amerických firiem. „Čo je dobré pre General Motors, to je dobré pre Spojené štáty." To sa často hovorí.

Obdobne aj britská MI6 výrazne posilnila svoju orientáciu na ekonomickú špionáž. Jej významným zákazníkom sa stal *Overseas Economic Intelligence Committee,* vládny výbor pre ekonomické spravodajstvo. Tento výbor definuje zameranie priemyselnej špionáže. V súčasnosti ide najmä o spojencov v Európskej únii, Japonsko a Stredný - čiže ropný - Východ. Obdobne sa v ekonomickej špionáži angažuje aj francúzska SDECE. Okrem iného aj v Spojených štátoch. Takže na poli ekonomiky sú spravodajské služby v prítomnosti neobyčajne čulé.

V nedávnej minulosti sa na horizonte medzinárodných vzťahov zaiskrilo podozrenie z krádeže moderných technológií z USA. Ide o činnosť čínskych výzvedných služieb?

Američania podozrievajú Čínu z dlhodobej infiltrácie národných laboratórií USA. Vraj tento prienik Číňania organizovali niekoľko desaťročí. Američania sú presvedčení, že Číne k vývoju moderných zbraní, okrem iného aj neutrónovej bomby, účinne napomohla jej špionážna služba. Pripisujú jej krádeže informácií z laboratórií v Los Alamos, Lawrence Livermore, Oak Bridge a iných. Číňania tak mali získať technickú dokumentáciu rakiet Minuteman, Peacekeeper a Trident. Podozrenie vzniklo až v roku 1995 a najmä o rok neskôr, keď sa zistilo, že Čína už od roku 1988 robí skúšky s neutrónovou bombou.

Prekonala Čína svoje dávnejšie problémy v rovine nosičov jadrových náloží a môže v súčasnosti vyrábať moderné raketové zbrane?

Do výzbroje majú byť zavedené po roku 2002. Takže áno. Pôjde o mobilné rakety typu ICBM, teda medzikontinentálne balistické strely, zbraňové systémy s podobnou charakteristikou vystreľované z ponoriek a príbuzné bojové prostriedky s viacerými nezávislými hlavicami typu MIRV. Keď uvážime, že v roku 1990 Číňania mali iba dve silá pre odpaľovanie balistických rakiet schopných zasiahnuť ciele v USA, tak tento program podstatne zmení situáciu. V Spojených štátoch prípad považujú za vážne zlyhanie

kontrarozviednej ochrany laboratórií a ich projektov. Ako inak by to napokon šlo hodnotiť. Mnohé vraj ide na úkor porušenia licenčných podmienok americkými firmami. Obchod je obchod. V podozrení sú najmä výrobcovia satelitných technológií Hughes a Loral.

Stáva sa najľudnatejšia krajina na svete hlavným protivníkom USA?

Tým vždy aspoň potenciálne bola. Aj keď druhým v poradí. Teraz je hodnotenie zložitejšie. Ku geopolitike sa ešte iste dostaneme. Tvrdenia o úlohe špionáže v modernizácii čínskej výzbroje treba brať s istou rezervou. Američania si ťažko predstavujú, že aj iní vo svete, sa môžu vlastným výskumom dopracovať k prevratným poznatkom. Sú veľmi náchylní veriť, že tí druhí to museli len ukradnúť. Aby sa ani 0 mak nespochybnil ich pocit absolútnej výnimočnosti. Mnohé však na popisovaných prípadoch špionáže je pravdepodobné. Lenže. Viete si predstaviť význam ukradnutej dokumentácie kozmických technológií pre krajinu, ktorá by im nerozumela a nemala zariadenia 1 odborný personál pre ich vývoj a výrobu?

Ako na vzniknutú situáciu reagujú Spojené štáty?

Sprísnili ochranu utajovaných informácií o technológiách. Najmä proti možnosti ich úniku pri obchodných kontraktoch. Do škandálu čínskej vedecko-technickej špionáže zapadol aj prípad Johna Huanga. Ten mal predať množstvo utajovaných skutočností indonézskej firme Lippo Group. Pokračovali ďalej do Číny. Za tieto údaje Číňania zaplatili veľké peniaze. Až také, že vznikli diskusie o pokuse Číny ovplyvňovať prezidentské voľby v USA. To by bola korupcia hodná Nobelovej ceny za špionáž. Je to však zrejmá špekulácia.

Pravdepodobne najväčšou udalosťou v oblasti vedecko-technickej špionáže ešte z obdobia studenej vojny je prípad manželov Rosenbergovcov, ktorí za údajnú spravodajskú činnosť v prospech Sovietskeho zväzu skončili v USA na elektrickom kresle. Málokto asi vie, ako to bolo naozaj. Potom nasledoval ďalší dosť hlučný škandál. Jadrový vedec Klaus Fuchs mal tiež pomôcť ZSSR dohnať Spojené štáty. Touto témou sa zaoberá množstvo literatúry. Sú jadrové výskumy jednotlivých krajín naďalej objektom trvalého záujmu všetkých hlavných výzvedných organizácií?

Sú predmetom pozornosti, odkedy sa vie, že existuje možnosť vyrábať jadrové zbrane. Je dôležité poznať úroveň, výsledky a možnosti výskumu. Nové poznatky a technickú dokumentáciu. Výsledky skúšok jadrových zbraní. Ich parametre. A tak jadrová špionáž pokračuje. A aj odhaľovanie nových špiónov.

V októbri 1997 sa vo Francúzsku konal proces proti francúzskemu atómovému vedcovi - agentovi bývalej KGB. Sovietskemu zväzu a neskôr Rusku poskytol veľa významných dokumentov o francúzskom nukleárnom programe. Francis Temperville materiály ukrýval v plastikových obaloch na odpadky. Na určenom mieste zanechal signál - údajne šupy z pomarančov. Oznamoval, že tovar je dodaný. Prevzatie „zásielky" pracovníci KGB agentovi signalizovali škatuľkou od cigariet na inom mieste. Tak to fungovalo dlho. Hovorí sa o šiestich tisíckach strán závažných informácií. Na osobné stretnutie - na dohovorenom mieste pri moste - ho pozvali lístkami ruží. Nemôže to byť inak, musel mať „špiónsku riaditeľku". Je ešte jedna možnosť, ale prečo kaziť romantickú alternatívu.

Takto od roku 1987 pracoval pre sovietsku a neskôr aj pre ruskú špionážnu službu. Za svoju prácu dostal viac ako 300 000 dolárov. V roku 1992 sa jeho hra s tajnými schránkami skončila. Bol zatknutý. Prezradil ho prebehlík z KGB, ktorý informácie o agentovi poskytol britskej MI5. Tá v rámci spolupráce údaje postúpila Francúzom.

Výroba a biznis sa stali terčom špecializovanej špionáže a tá sa spätne sama stala novým výnosným odvetvím priemyslu a obchodu?

Vedecko-technická a ekonomická špionáž sú skutočne významným a charakteristickým atribútom súčasného sveta. Zaoberajú sa nimi nielen štátne spravodajské služby, ale aj podstatná časť veľkých priemyselných a obchodných spoločností. Vznikajú špecializované bezpečnostné súkromné firmy, ktoré oficiálne vykonávajú zber a analýzu informácií „z odkrytých zdrojov". Pri získavaní údajov iste nepohrdnú ani tajnými spravodajskými operáciami a korupčnými prostriedkami.

Nárast špecifickej výzvednej činnosti viedol prezidenta Clintona v roku 1996 k schváleniu dokumentu *Economic Espionage Act.* Veď straty spôsobované týmto odvetvím špionáže a inými spôsobmi „nekalej hospodárskej súťaže" - napríklad priemyselným pirátstvom - sú naozaj pozoruhodne veľké. Podľa niektorých analytikov dosahujú vo svete ročne až 100 miliárd dolárov. Krádeže softvéru, zneužitie

výrobnej značky, poškodenie povesti konkurentov, kópie audio či video nosičov a iné. FBI na konci roka 1997 evidovala v USA asi osemsto prípadov hospodárskeho vyzvedačstva. To značí stopercentné zvýšenie v porovnaní s predchádzajúcim rokom.

Novým rizikom je liberalizácia obchodovania s technológiami dvojakého použitia. *Coordinating Committee for Multilateral Export Controls* - známy COCOM, bol v roku 1994 zrušený a kontrola exportu týchto technológií veľmi oslabená. Nedostatočným sa ukázal byť *Export Administration Act* z roku 1994 aj nasledujúci *International Emergency Economic Powers Act*. Riešením má byť práve Wassenaarská dohoda upravujúca vývoz takýchto technológií. To súčasne Spojeným štátom umožní udržiavať si vo svete technologickú prevahu.

ROZHOVOR ŠTVRTÝ
O všetkom rozhoduje človek.

Ak bola individuálna ľudská bytosť doteraz dosť strateným človiečikom v celkových rozmeroch sveta, nestáva sa paradoxne ešte zanedbateľnej šou entitou pod vplyvom technologického vývoja, ktorý by mal svet zmenšovať a humanizovať, ale zdá sa, že ho skôr robí pre človeka stále viac a viac nedostupnejším, odľudštenejším, nebezpečnejším a nepochopiteľnejším?

Ako ste povedali - paradoxne. Pretože systém, v ktorom sa človek stáva strateným človiečikom, si predsa ľudia sami vytvorili a je dielom ich voľby. Tak postoj strateného človiečika je alibisticky a pre budúcnosť nekonštruktívny.

Občas sa ľudia posťažujú na „pretechnizovaný svet". Ale súčasné ekologické a spoločenské problémy - prostredia i ducha - sú skôr odrazom jeho nedotechnizovanosti ako pretechnizovanosti. Vyplývajú z nedomyslenosti či z nedoriešenia dôsledkov. Po prvotnom nadšení sa objavujú problémy. Niekedy až také, že nadšenie vystrieda odmietanie, skepsa. O viacerých rizikách sme v predchádzajúcom hovorili. Preto je pre svet, krajiny i ľudí potrebná zdôvodnená bezpečnostná politika, ktorá na tieto hrozby komplexne reaguje. Bezpečnostná politika je o vzťahoch - politických, ekonomických, vojenských. Ale aj kultúrnych a všeobecne spoločenských.

Štát nemôže byť bezpečný, ak nie sú chránené jeho vnútorné vzťahy a hodnoty. A tieto dimenzie sú späté s prirodzenými a legitímnymi právami i záujmami občanov. Prepojenie ochrany štátu, spoločnosti a jednotlivcov sa prejavuje v sociálnych aspektoch bezpečnosti. O všetkom rozhoduje človek - ten „stratený" aj nestratený. A ľudia ponesú aj dôsledky svojej voľby.

Ako vidíte pomery na Slovensku cez prizmu takto formulovaných kritérií?

Sociálna bezpečnosť na Slovensku je vážnym problémom. Negatívne pôsobí celý rad faktorov. Prvým sú ťažké sociálne dôsledky ekonomickej transformácie. Už som spomenul, že ju príliš poznačil princíp absolutizácie nových spoločenských a politických cieľov bez ohľadu na nežiaduce sociálne efekty. Z vážnej spoločenskej operácie sa stal panický útok na majetok. Bez náležitej legislatívnej

prípravy. Bez možnosti „laboratórneho" overenia či poloprevádzky. Bez účinných kontrolných mechanizmov. Išlo o unikátnu operáciu, aká sa doposiaľ nikde neuskutočnila. Viacerí zahraniční experti si z nás urobili skúšobné laboratórium novej disciplíny - transitológie. Možno na overenie svojich teórií. Alebo na získanie informácií pre poradenské firmy u nich doma. To hovorím pre tých, ktorí to mysleli poctivo. Zabudli, že politickým rozhodnutím sa zdravé dieťa nenarodí za štyri a pol mesiaca. Dokonca ani vtedy, keď dáme dokopy dve ženy. Pre tých, čo pod kepienkom veľkých slov o demokracii a slobode zavoňali „čorku", to nazveme taktne. Že ich skupinové a osobné záujmy nepotrebovali ucelenú koncepciu, stratégiu ani prepracovanú legislatívu.

Dosť veľa naivity sa skrývalo v ilúziách, že trhové hospodárstvo funguje na princípe akejsi medzinárodnej sociálnej solidarity a že úlohou i úmyslom bohatých krajín a krajanov je zabezpečiť na Slovensku blahobyt. Niektorí sa po desaťročí prebrali z mrákot, keď zistili, že im chýba aj blaho aj byt. A keď sa presvedčili, že každý štát si rieši predovšetkým svoje problémy - a rád to urobí aj na úkor slabších a dôverčivejších.

Spoliehanie sa na poskytnutie transformačných zdrojov „zvonka" je zrejme druhým faktorom. Bez vyváženej koncepcie zahraničných investícií a tvorby vlastných vnútorných zdrojov. Tie tu boli a už nie sú. Ostal len vytunelovaný majetok a nikdy nezaplatiteľné úvery.

Poznáte tú rozprávku? ...kde je tá voda? Voly ju vypili. Kde sú tie voly? Mäsiari ich zabili. Kde sú tí mäsiari? ...a tak to môže ísť donekonečna. Tam niekde sú tie fondy, čo boli a už nie sú. Podstatné sú obrovské nenávratné úvery. Zodpovední zbavili štát prostriedkov, ale nemohli ho zbaviť ústavných zodpovedností. Najmä v transformačnom období je to doslova diverzia princípov novej spoločnosti, takmer samovražda vlastnej krajiny. Nik ju nebránil - veď každý sa musí postarať o seba sám. Tretím faktorom? Boj o moc a permanentná kríza politickej moci. Zrútenie systému sociálnych garancií.

Kde podľa vás treba hľadať východisko zo súčasného marazmu?

Za vážny pokladám - a to veľmi prízvukujem - vzťah štátu a jeho častí. Štát nedostatočne plní svoje povinnosti, a tak regióny, mestá, obce a občania si riešia svoje problémy, ako vedia. To vyvoláva silné dezintegračné tlaky na spoločnosť začínajúceho národného štátu. Ak by táto tendencia pokračovala, môže mať tragické následky.

Vážny je nárast nezamestnanosti a pokles životnej úrovne občanov. Zbedačovanie početných vrstiev národa či frustrácia značnej časti vzdelaných ľudí - zamestnaných napríklad vo vede, školstve, zdravotníctve a aj iných oblastiach štátnej správy. Synergia nepriaznivých efektov výrazne oslabuje vzťah jednotlivca k spoločnosti a vytvára v ňom pocit, že vlastne štát ani nepotrebuje.

Potom ako o vízii možno diskutovať o jeho odumieraní. Ale ako o realite a racionálnej transformácii sotva.

Osobitnou kategóriou sociálnych faktorov bezpečnosti je vzťah nie zanedbateľnej skupiny občanov, ktorí radi prijali aj vysoké funkcie v štáte. Dodnes sa ale nezbavili iba zamestnaneckého vzťahu k nemu. Sú také úseky, kde to možno neprekáža. Sú však aj také, kde to je rizikový faktor. Teda hlavným problémom je dezintegrácia spoločnosti. Výsledkom je vážne ohrozenie najvyšších záujmov našej národnej bezpečnosti.

K sociálnym a ekonomickým faktorom bezpečnosti patrí aj únik elitných mozgov?

Špičkoví odborníci nenachádzajú v destabilizovanej spoločnosti primerané a očakávané možnosti uplatnenia svojich schopností. A strácať čas na budovanie stabilizovaného štátu si nechcú či nemôžu dovoliť. Ani ťahať za sebou pelotón. Tak podľa možnosti odchádzajú. Je to ďalšia vlna - tichej - emigrácie. Nie na skusy, navždy. Koľká už v poradí? Viacerí sa ani príliš k Slovensku nehlásia. Radšej splynú s iným národom a - ak je to možné - zmenia svoje občianstvo. Áno, aj to je sociálny faktor bezpečnosti.

Slovenská spoločnosť je zatiaľ celistvým územím s veľkým počtom jazier. Tieto jazerá sa zväčšujú spoločenskými rozpormi. Otázka zachovania územnej celistvosti vitálne závisí od riešenia existujúcich problémov. Inak sa jazerá budú rozširovať a staneme sa izolovanými ostrovčekmi v mori sveta. Slovenskom v diaspórach.

Ako hodnotíte aktuálny stav všeobecnej kriminality?

Tiež prináleží k sociálnym aspektom bezpečnosti. Občan sa nemôže cítiť v krajine bezpečný, ak štát nevie ochrániť jeho život, zdravie a majetok. Všeobecná kriminalita na Slovensku kedysi a dnes, to sú nesúmerateľné kategórie. Rovnako sotva môžeme porovnávať jej objasnenosť. Iste, sú iné podmienky. Vytvára ich otvorenosť hraníc, ťažká existenčná situácia početných vrstiev ľudí, migrácia, pôsobenie

trhovej ekonomiky. Peniaze a majetok, čo viacerí vlastnia a iní chcú nepoctivo získať. Lebo neveria, že tí druhí ho získali poctivo. Pokles úcty k iným, zníženie hodnoty života, zvlčilé uplatňovanie princípu: „každý sa musí postarať o, seba sám". Vážny faktor je aj dekadentná konzumná filozofia životnej úrovne. Možno sú to transformačné dane, ktoré za slobodu treba platiť. Ale veľa ide na vrub dezorganizácie spoločnosti a straty motivácie. Výsledkom je vzostup kriminality.

Ponúknete návod na riešenie situácie?

Objektívne podmienky sa - dúfam - budú postupne pozitívne meniť. Ale nie samy od seba. Podobne ako požiar treba lokalizovať šíriace sa problémy kriminality, odstraňovať jej sociálne korene a príčiny.

O viacerých okruhoch zločinnosti sme už hovorili. Polícia rieši najmä dôsledky. Na to je určená. Hoci aj v prevencii má svoje miesto. Nepochybujem o veľkom úsilí svojich bývalých kolegov bojovať proti kriminalite. Nemôžeme tu rozoberať „technologické" aspekty ich práce a riadenia. Kde čo robiť, alebo postupovať inak. Neodpustím si však upozornenie na potrebu posilniť ideovú motiváciu príslušníkov polície. Je to o vzťahu k svojej krajine a novému štátu. O spoločenskom postavení a uznaní ich neobyčajne ťažkej profesie. Je to ale aj o úcte policajtov k svojmu poslaniu. O prirodzenej autorite ľudí vo funkciách. O celom štáte a nie o území, kde si každý s každým tyká a všetci sa navzájom posielajú niekam. Veď spolu kradli kone, alebo aspoň pásli husi. Ani NATO, ani Európska únia naše problémy kriminality nebudú riešiť. Na to sme tu my sami.

ROZHOVOR PIATY

Tak ako každý človek, aj národ sa v živote nevyhne hodine pravdy. To je ten čas, keď princípy sú konfrontované so skutkami.

Keď prezident Slovenskej republiky Rudolf Schuster na prahu roka 2000 vyslovil myšlienku o potrebe štátnej doktríny, nestretol sa práve so spontánnym pochopením. Ale ak má dnes každá významnejšia firma stratégiu, stratégov a útvary strategického plánovania, môže v dlhodobom časovom horizonte existovať krajina bez raison d'étre a programu do budúcnosti? Aký je vzťah geopolitickej koncepcie a bezpečnosti krajiny?

Geopolitické faktory sú základom každej serióznej doktríny bezpečnosti štátu. Je potrebné rešpektovať vplyvy, ktoré na bezpečnosť občanov, spoločnosť a štát objektívne pôsobia. S akými svetovými tendenciami a záujmami sa budú naše vlastné záujmy stretávať. Nechcem čitateľov unavovať definíciami a teóriou. Iste ju buď poznajú, alebo ich nezaujíma. Jasné ako facka. V strednej Európe sme ich už niekoľko dostali. Nesprávne geopolitické ciele a nereálne ambície môžu viesť aj k zániku mocností. Aby sme nešli do ďalekej histórie, pripomeniem len Rakúsko-Uhorsko, Sovietsky zväz a Juhosláviu. Takže ten vzťah, na ktorý sa pýtate, je pre nás jeden z najpodstatnejších.

Kfrekventovaným otázkam i naliehavým výzvam dnešného sveta patrí potreba nielen vnútropolitickej, ale aj medzinárodnej a kultúrnej plurality. V preklade do inej populárnej terminológie ide o čoraz nástojčivejší konflikt unipolárnej koncepcie a multipolárnej vízie sveta. Aké bude postavenie a úloha Európy v bližšej i vzdialenejšej budúcnosti? Čo bude musieť zvládnuť politická reprezentácia Slovenska, aby bola naša krajina vnútorne konzistentná a zároveň kompatibilná s globálnymi tendenciami?

Spojené štáty americké sú dnes celosvetovo dominantnou krajinou. Vojensky, ekonomicky, technologicky aj kultúrnym vplyvom, najmä na nastupujúcu generáciu. Svoje výnimočné postavenie uplatňujú nielen proti bývalým protivníkom a krajinám tretieho sveta. Rozpadom bipolárneho sveta tieto krajiny stratili veľa zo svojho manipulačného priestoru pre účinnú obhajobu vlastných záujmov. USA hegemóniu realizujú aj vo vzťahu k spojencom. Americké záujmy nie

sú vždy v súlade s ich záujmami, ale spojenci sa zatiaľ nedokážu proti politickému nátlaku Spojených štátov presadiť. Teda všetko nasvedčuje tomu, že najmä vo výhľade dvadsiatich až tridsiatich rokov budeme unipolárnym svetom.

Myslím si však, že táto otázka je dnes dosť zle chápaná. Takpovediac po starom. Len slovo bipolárny chceme nahradiť inou kvantitou polarity uni-, respektíve multi-. Takýto prístup k otázke nerešpektuje kvalitatívne zmeny vo svete, ani vnútropolitický vývoj jednotlivých krajín - vrátane Spojených štátov amerických. Takže prevažujúca unipolarita nemusí znamenať, že USA budú môcť, alebo že budú chcieť nezohľadňovať záujmy iných silných subjektov svetového diania. Že ich zahraničná aj bezpečnostná politika bude daná princípom: „Čo je dobré pre Ameriku, musí byť dobré pre celý svet". Nebola by to pravdepodobne v budúcnosti ani pre Spojené štáty optimálna politika.

Svet v rámci úsilia o svoje zachovanie smeruje k integrácii najdôležitejších záujmov a nevyhnutná je solidarita krajín pri ich riešení. Sú to životné záujmy ľudstva ako celku. To nie je o vzťahu krajín a veľmocí, ale o vzťahu ľudstva a prírody. Alebo možno aj sveta a vesmíru. Teda - hoci pokušenie absolútnej moci je veľké - viem si predstaviť racionálnu unipolaritu typu: „Čo je dobré pre svet, je dobré aj pre Ameriku". Aj pre dominantnú krajinu - či jedinú superveľmoc - platí hrozba vyplývajúca z nesprávnych geopolitických cieľov.

To sa ale týka aj multipolárnej verzie sveta. S tou istou paradigmou uznávanou jeho hlavnými „pólmi". To sú však celkom iné predstavy, aké možno o týchto pojmoch máme dnes. Ak by som použil príklad z fyziky, tak dnes sme náchylní uvažovať v rozmeroch platnosti Newtonových zákonov. Menej berieme do úvahy platnosť teórie relativity. Vývoj sa nezastaví a vo svete existuje potenciál takých subjektov, ako je integrujúca sa Európa, Čína, Japonsko, Rusko, ale aj islamský svet. Napokon - keď hovoríme o geopolitike, nemožno zanedbať ani vývin vzťahu konzumnej spoločnosti a kresťanstva. Ale aj vplyv islamu a budhizmu na myšlienkový pohyb i mocenskú štruktúru sveta. To sú tiež veľmi vážne geopolitické faktory. A zložité filozofické úvahy na permanentnú diskusiu. Takže táto otázka bude aktuálna aj za sto rokov a odpoveď už možno bude iná. Príďte...

Odolá geopolitický hegemón sklonom a zvodom, ktoré sa v konečných dôsledkoch môžu stať osudné preňho i pre celý svet?

Tak ako Američania sa musia vysporiadať s minulým obrazom nepriateľa i my sa musíme zbaviť psychológie starých dogiem. Preto podozrievanie z nekalých úmyslov nie je ten najkonštruktívnejší postoj. Aj keď existuje veľa príkladov proti optimizmu, predsa len tieto úkazy pri uplatňovaní moci - či už ekonomickej alebo vojenskej - odmietam považovať za určujúce pre perspektívu.

Samozrejme - pokušenie zneužiť moc existuje vždy. Nepochybujem, že v USA na realizáciu unipolarity existujú rôzne názory. Určité predstavy môžu mať niektoré podnikateľské a finančné vrstvy a nimi lobbované mocenské štruktúry a odlišné vízie majú iné - možno strategicky zodpovednejšie politické kruhy. Ani pre Spojené štáty nie je jednoduché deklarované princípy systémovo nerešpektovať.

Tak ako každý človek aj národ sa v živote ocitne v „hodine pravdy". To je ten čas, krásna čitateľka a láskychtivý čitateľ, keď vaše názory a vyjadrenia sú konfrontované so skutkami, ktorým sa nemôžete vyhnúť. Mnoho Američanov verí tomu, čo Amerika verejne vyhlasuje, a sú frustrovaní, keď skutky sú rozdielne. A ostatný svet tiež nie je ani v „unipolarite" len objektom diania, ale v miere racionálny svojho správania môže byť jeho významným subjektom. Takže si myslím, že aj unipolarita bude o dialógu a argumentoch. Všetci sa musia zdokonaliť v chápaní záujmov aj tých druhých. Ono to je napokon vo všeobecnom záujme. A len v tomto kontexte má trvalú nádej záujem každého. Skutočne to tak vidím.

Predpokladom zachovania horúceho mieru je zrejme dostatočný stupeň horúčkovitého zbrojenia. Prezradíte nám, čo sa vlastne dnes deje vo vojenskej sfére z hľadiska aktuálneho geopolitického pohybu?

Prvým problémom je kvalitatívna zmena v hodnotení vojenskej sily. Dnes už skutočne nie je možné len počítať rakety a hlavice. Spojené štáty nahradili informačný systém *Worldwide Military Command and Control System* zo sedemdesiatych rokov novým *Global Command and Control System - T.* Nový systém velenia je spoľahlivejší a odolnejší. Poskytuje lepšie možnosti krízového a taktického plánovania, analýzy spravodajských informácií a podpory operácií. V dôsledku rozvoja systémov *Command, Control, Communication, Computer and Intelligence - C4I,* prostriedkov rádioelektronického boja a ochrany pred jeho účinkami treba pri rovnakých počtoch rakiet a hlavíc pomer strategických síl hodnotiť v číselnom vyjadrení 1 : 1,5 v prospech USA. Tak to hodnotia niektorí ruskí analytici.

Pri dohodách o raketovom odzbrojení, raketovej a jadrovej parite sa tieto faktory nebrali do úvahy. To môže komplikovať ďalšie rokovania o obmedzovaní obranných potenciálov.

Budúce riziká môžu vyplývať z diferencie vojenskej a ekonomickej sily Ruska. Ale v podobnej, ba horšej situácii je napríklad Bielorusko, ktoré má v súčasnosti viac tankov ako Anglicko, viac bojových lietadiel ako Nemecko a viac ťažkých zbraní ako Francúzsko. Alebo Ukrajina, nie celkom stabilná, hospodársky slabá jadrová mocnosť, po Rusku najväčšia vojenská kapacita v Európe.

Takže Rusko v obrannej relácii k ostatným veľmociam, vrátane USA, bude realizovať „len" politiku odstrašovania. Jeho ozbrojené sily a aj vývojové možnosti sú nemalé a dostatočné na takúto bezpečnostnú koncepciu.

Otvorená ostáva otázka možnej spolupráce Ruska s NATO. Ide iba o diplomatické dvorenie, alebo o seriózne obojstranné úsilie?

Rusko je kategoricky proti budúcemu unipolárnemu svetu a rozširovaniu NATO smerom na východ. Reálny je však predpoklad, že Rusko s USA a NATO bude rozvíjať systémovú súčinnosť. Len tak môže obnoviť svoj geopolitický vplyv. Azda takýto dialóg prispeje k reforme NATO. Aby nebolo pozostatkom studenej vojny.

Rusko si uvedomuje, že pravdepodobne po roku 2003 v dôsledku nasadenia nových zbraní USA dôjde k vážnemu narušeniu strategickej rovnováhy. Vojenská sila veľmocí sa výrazne prenesie do kozmu a nové vesmírne zbrane zmenia doterajšiu obrannú filozofiu. Ide aj o novú infraštruktúru činnosti vojsk.

Celkové asi dvojnásobné zvýšenie efektívnosti zbraňových systémov bude mať charakter vojensko-technickej a bezpečnostnej revolúcie. V tejto situácii sa Rusko bude usilovať o udržanie svojej schopnosti realizovať politiku odstrašovania. Som presvedčený, že Rusko bude donútené k spolupráci a pre USA a NATO to tiež bude potrebné. Trvalejší mier však nie je možné dosiahnuť vnútením svojej koncepcie protivníkovi. Ten sa v novej situácii stáva partnerom, ktorý má tiež svoju pozíciu a k jej zmenám sa musí dopracovať sám.

Donedávna sme patrili do sféry vplyvu Sovietskeho zväzu. Aké záujmy bude v najbližšom období reprezentovať Ruská federácia?

Ak bude destabilizácia ruskej spoločnosti pokračovať, ak budú narastať enormné dlhy ekonomiky, morálny rozvrat a sociálna

nezabezpečenosť obyvateľstva, potom sa Rusko celkom dobre môže dostať do polohy satelitu Spojených štátov, Európskej únie alebo aj Číny. Možno i Japonska.

Inou, pravdepodobnejšou možnosťou je deľba Ruska na sféry záujmov. Môžu sa presadiť európske - najmä nemecké - a americké záujmy na západe Ruska a americké, japonské a čínske záujmy na východe krajiny.

Rusko však ašpiruje na to, aby zostalo rešpektovanou svetovou veľmocou. To je tretí variant možného vývinu. Preto sa usiluje o zastavenie politickej, spoločenskej a hospodárskej destabilizácie. Možným scenárom je rozvoj vzťahov s Bieloruskom a Kazachstanom prípadne ďalšími krajinami bývalého Sovietskeho zväzu. Vytvoriť jednotný trh, koordinovať ich vonkajšiu politiku a riešiť spoločnú obranu. K ekonomickému priestoru by sa neskôr mohla pripojiť aj väčšina republík, ktoré donedávna tvorili jeden štátny celok. Záujem je najmä o Ukrajinu.

Ktorú vývinovú alternatívu pokladáte za najpravdepodobnejšiu?

Nechcel by som hádať. Hovoríme o perspektíve povedzme dvadsiatich rokov. Pri dnešnej dynamike sveta je ťažké robiť prognózy. Preto sa sústreďme len na možnosti a ich riziká.

Zrejme bude narastať politická vôľa a spoločenská podpora tretieho variantu. Budú sa usilovať o odstránenie rozporu medzi ekonomickou a vojenskou silou Ruskej federácie. Rizikom sú ruské menšiny v štátoch bývalého ZSSR. V niektorých prípadoch 40 až 50 % obyvateľstva nových štátov, čo je možným zdrojom napätí a konfliktov. Ďalej môžu vznikať teritoriálne rozpory medzi Ruskou federáciou a novými štátmi niekdajšieho ZSSR. Súčasné revitalizované napätia a konflikty majú hĺbkové korene v ekonomike, kultúre, v etnických aj v religióznych problémoch. Je však v európskom a svetovom záujme, aby Rusko nebolo ďalších dvadsať rokov zdrojom nestability.

Popísaný scenár tretieho variantu vývinu Ruska, samozrejme, nie je jediný. Popredný americký bezpečnostný odborník - Zbygniev Brzezinski - na rozdiel od viacerých ruských analytikov, mu príliš neverí. Aj keď - zdá sa - má najväčšiu vnútornú podporu. Je pre mnohých sympatickým kompromisom medzi scenárom tvrdšieho postoja proti dominancii Spojených štátov a scenárom dlhodobej stratégie európskej orientácie Ruska.

Aké sú to scenáre?

Pre rozvoj Ruska je lákavý scenár postupného upevňovania a rozvíjania vzťahov s Európou. To však znamená prijať úsilie Ukrajiny o európsku integráciu a aj rozvíjanie jej vzťahov s NATO. To, čo sa dnes mnohým Rusom zdá ťažko stráviteľné, sa v dlhodobej perspektíve môže ukázať ako optimálna stratégia. Pre Rusko a - samozrejme - aj pre Európu.

Vylúčiť sa nedá ani scenár založený na strategickom spojenectve Ruska s Čínou a Indiou, prípadne Iránom. Proti unipolarite sveta. Je to ale riskantný scenár. V stávke je izolácia a tempo ekonomického rozvoja Ruska. Ako to napokon dopadne, záleží na vnútropolitickom vývine Ruska, ale aj na politike USA a Európy vo vzťahu k Rusku.

Nás asi najväčšmi vzrušujú strategické zámery Ruska vo vzťahu k Európe.

Európskou zahraničnou prioritou Ruska sú vzťahy so Spolkovou republikou Nemecko. Investície Nemecka v Rusku prevyšujú 100 miliárd mariek. To je jasný signál. Rusi považujú Nemecko za svojho strategického partnera v Európe. Významným trendom bude vytvorenie partnerských vzťahov so štátmi na území bývalej Juhoslávie.

Rozširovanie NATO v Európe je ruskými politikmi - prakticky všetkých orientácií - považované za ohrozenie národných záujmov Ruskej federácie a za kontraproduktívne pre stabilitu kontinentu. Zachovanie vojenskej štruktúry NATO je podľa ruských politikov pozostatkom studenej vojny a znamená rozdelenie Európy, čo podľa ruského stanoviska je síce výhodné pre národný záujem USA, ale nie pre Európu. Nazdávam sa, že to je dosť konzervatívne myslenie. Už som sa k tomu vyjadril. Lenže nie som od toho, aby som posudzoval ruské národné záujmy.

Myslíte si, že sa Rusko môže na základe nových nepríjemných skúseností a pretrvávajúcich negatívnych zahraničných tlakov, ktoré ho veľmocenský nerešpektujú, deštruujú a ponižujú, napokon rozhodnúť pre obnovenie svojich stratených pozícií v Európe a pre návrat k niekdajšej vnútornej a vonkajšej politike?

Rusku nehrozí „komunizmus", aký opustili. Nie je reálne, aby sa Rusko mohlo v Európe vrátiť k epoche, ktorá sa skončila. Bude sa však usilovať o obnovenie narušených vzťahov

s bývalými spojencami vo východnej a strednej Európe na báze partnerstva.

Rusko je však aj ázijskou krajinou. Na tomto kontinente sa azda nachádza i jeho najväčšie prírodné bohatstvo, ktoré láka mnohých záujemcov. Ako sa bude vyvíjať ruská politika smerom na východ?

Ruská federácia formuluje novú východoázijskú a tichomorskú politiku v partnerskom vzťahu s Čínou. Preto sa bude musieť dohodnúť s Čínou o teritoriálnych rozporoch. Kompromisom možno upraví svoje vzťahy s Japonskom v otázke Kuríl. Určite bude rozvíjať vzťahy s Indiou. Nemyslím si však, že vytvorenie vojenského spojenectva s Čínou - ako hrozil Boris Jeľcin pri návšteve Pekingu - je reálne. Čína nie je a ani asi nebude zainteresovaná na takom spojenectve. Nie je to v jej národnom záujme. A možno záleží na USA, aby ani nebolo. Veď podľa mienky niektorých analytikov sa v priebehu dvadsiatich až dvadsiatich piatich rokov Čína môže stať ekonomickým gigantom. Za určitých okolností spolu s Tchajwanom, Singapúrom a Vietnamom môže vytvoriť neobyčajne silné hospodárske zoskupenie. Celkom vylúčiť nemožno ani čínsko-japonské spojenectvo. V politike rozhodujú záujmy. Čo by to znamenalo, nie je ťažké domyslieť. O náraste vojenskej sily Číny sme už hovorili.

V čom spočíva ťažisko bezpečnostnej politiky Ruska?

Úlohy vnútornej bezpečnosti Ruska sú spojené s tými cieľmi, ktoré som spomínal v predchádzajúcich vyjadreniach. Mimoriadne závažný je boj s kriminalitou, nelegálnym vývozom kapitálu a surovín. Vysporiadať sa musí s korupciou.

Vo vonkajšej bezpečnosti je Rusko veľmi zainteresované na likvidácii ohnísk napätia v blízkosti svojho teritória. V súčasnosti sa usiluje o riešenie problému Kaukazskej oblasti. Potom bude chcieť dosiahnuť lepšie partnerské vzťahy s pobaltskými štátmi. Trvalou výzvou je riešenie partnerských politických, ekonomických aj bezpečnostných vzťahov s Ukrajinou. Rusko je zainteresované na normalizácii vzťahov v trojuholníku krajín Afganistan - Pakistan - Irán so zámerom docieliť uznanie neporušiteľnosti hraníc.

Na ktoré oblasti sa koncentruje pozornosť ruských spravodajských služieb?

Rusko čelí poškodzovaniu svojich ekonomických aj iných záujmov. Pôsobí teda proti ohrozujúcim aktivitám špionážnych organizácií iných krajín. Práve prípady odhalených spravodajských činností, ktoré som už uviedol, veľa naznačujú. Ruské výzvedné služby sa tiež konsolidujú a zvyšujú svoju efektivitu. Aj to z predchádzajúcich častí rozhovoru vyplýva. Myslím si, že ich hlavnou úlohou v súčasnosti je zabrániť obrovskému úniku informácií a pomôcť zastaveniu hospodárskej destabilizácie. Samozrejme - boj proti terorizmu a organizovanému zločinu.

To všetko, čo sme doposiaľ povedali o Rusku, nepochybne definuje aj úlohy jeho nových špeciálnych služieb. Doma, v Európe a vlastne na celom svete. Sigint, humint, tajné operácie. Všetko, o čom sme v predchádzajúcich častiach knihy hovorili. Rusko chápe spravodajskú činnosť ako legitímne právo krajiny. Tak ako to napokon dnes chápu na celom svete. Takže či už v unipolárnom alebo multipolárnom svete budú aktivity tajných služieb podstatným príspevkom k vzájomnej kontrole.

Výbor štátnej bezpečnosti ZSSR, teda KGB zrejme predstavoval najväčšiu výzvednú organizáciu, aká kedy na svete bola. Veď plnil úlohy, ktoré v USA patria do pôsobnosti CIA a FBI, ako aj mnohé z funkcií americkej agentúry NSA. Možno preto sa o ňom väčšmi ako o iných spravodajských službách tvrdilo, že ide o štát v štáte. Zodpovedá tento pohľad či hodnotenie skutočnosti?

Áno - bol to koncentrát moci. Ale nešlo o nekontrolovanú silu, ktorá by konala mimo rámca kompetencií generálneho tajomníka ÚV KSSZ. V najtemnejšom období dosť často šéfovia spravodajských služieb končili na popravisku. Zo spomienok zasvätených vyplýva, že najmä po odchode prvého predsedu *Mimoriadnej komisie proti korupcii a špionáži,* známej ČEKY, Felixa Dzeržinského a jeho nástupcu Vjačeslava Rudolfoviča Menžinského - okrem iného bol potomkom bohatého poľského rodu a ovládal dvanásť jazykov vrátane japonského, čínskeho, perzského a tureckého - nastúpili ľudia, ktorí nezriedka mali dosť ďaleko ku komunistickým ideálom a bližšie k bezohľadnému karierizmu. Poväčšine skončili na popravisku. Jagoda, Ježov, Berija i iní.

V dobách stalinských čistiek sa nikto nemohol cítiť bezpečný.

Veľavravné je vyjadrenie v histórii nie dobre zapísaného Kaganoviča. Popisuje to vo svojich pamätiach Filip Denisovič Bobkov. Esenciu problému vyjadruje rozhovor redaktora moskovských novín s Kaganovičom o príčinách popravy známeho maršala Tuchačevského:

... a povedzme Tuchačevský, talentovaný vojvodca, človek vysokej kultúry, vzdelaný.

... Áno, áno, Tuchačevský sa považoval za Napoleona. Pri vojenskom prevrate vojská by šli za ním.

... a on hovoril o prevrate?

... drahý môj, vládnuť štátu, to treba predpovedať, mohol chcieť urobiť prevrat.

V súvislosti s atmosférou v prostredí KGB Bobkov popisuje vlastný príbeh, ktorý zažil ako náčelník oddelenia.

Keď sa predsedom KGB stal Berija, zástupca Bobková to nesúhlasne komentoval. Bobkov nevedel, či nejde o provokáciu, a tak sa ku komentáru nepridal. Obával sa udania. Neskôr sa mu zástupca priznal, že zasa on sa obával, či ho neudá Filip Denisovič. Neudali sa, prežili.

Bobková som si vážil pre prežitý život, ľudský prístup k problémom a solídnosť v našich vzájomných vzťahoch. V Československu bol viackrát. Strávili sme spolu nejednu služobnú aj súkromnú chvíľu. Na Beriju mal zaujímavý názor. Tvrdil, že keby nebol odstránený, po smrti Stalina by v ZSSR nastúpilo nové obdobie teroru a represálií. Berija bol človek, ktorý uvažoval rovnako ako Stalin a neváhal odstrániť ľudí, ktorí mu zavádzali, aj keď to neboli nepriatelia vlasti. Takže ani v KGB nebol nik neohrozený.

Aj s vysokými šéfmi vedel systém a jeho vládcovia manipulovať. Dokumentuje to napríklad osud generála Pitovranova. V roku 1952 ho priamo z väzenia ustanovili do funkcie náčelníka zahraničnej rozviedky KGB. Napokon je známy obdobný prípad maršala Rokossovského a ďalších. Stalin preventívne odstraňoval ľudí. Tak ako to povedal Kaganovič. Preto, keď ich neskôr potreboval, nebál sa ich použiť aj vo veľmi vysokých funkciách. Vedel, že v záujme krajiny sú použiteľní. Že nie sú skutoční nepriatelia krajiny, ani komunizmu.

Môžete sa podeliť o vaše osobné skúsenosti s KGB?

V dobe, o ktorej môžem hovoriť, som už nepociťoval veci prináležiace k opisovanej minulosti. Ľudia na správach KGB, ktorých som osobne poznal, boli vzdelaní a kultúrni. Generáli armády Bobkov a Jemochonov. Náčelníci správ generáli Andrej ev, Maslov, Gruško a ďalší. Nemal som pocit podriadenosti. Pociťoval som ich úctu a nestretol som sa s takými javmi, o akých som čítal a počul od iných. Musel by som si tendenčné vymýšľať. Tým netvrdím, že to všetko, čo píšu iní, nie je pravda. Asi majú iné skúsenosti.

Čo sa stalo s tak silnou inštitúciou, akou bol KGB, v období po roku 1990?

Už pred rokom 1989 v KGB v duchu perestrojky urobili určité reorganizačné zmeny. Po auguste 1991 s koncom ZSSR skončila aj éra KGB. Do čela služby nastúpil Bakatin - „pripravený rozbiť KGB". Krjučkov a Gruško sa v súvislosti s augustovými udalosťami v roku 1991 - ktoré sú stále nevyjasnené - dostali do väzenia. Proces sa však nikdy nekonal a dnes - dúfam - žijú na penzii v Moskve. Sú dosť vážne chorí. Ďalší podpredseda KGB Ageev zomrel. Bobkov i Drozdov odišli tiež do dôchodku. Zo spravodajských služieb odišlo asi dvadsať tisíc príslušníkov. Začali sa rozsiahle štrukturálne posuny.

Možno ďalší vývoj nástupníckych organizácií KGB bližšie špecifikovať?

Z Hlavnej správy rozviedky vznikla Služba vonkajšej rozviedky SVR. Na čele - hneď po jej ustanovení - s Jevgenijom Primakovom.

Vytvorila sa Federálna agentúra vládneho spojenia a informácií FAPSI, ktorú riadil generál Starovojtov. Potom Hlavná správa ochrany. Na čele s generálom Barsukovom, ktorého po novej reorganizácii vystriedal známy generál Koržakov. Už ako šéf Služby bezpečnosti prezidenta. Konštituoval sa aj Výbor pre ochranu štátnej hranice Ruskej federácie. Napokon v roku 1992 zriadili Ministerstvo bezpečnosti a po ďalšej reforme v roku 1995 ustanovili Federálnu službu bezpečnosti FSB, teda kontrarozviedku Ruskej federácie.

V porovnaní s KGB bolo v novom systéme celkovo päťkrát menej operatívnych pracovníkov, ale sedemkrát viac generálov.

Upravené usporiadanie sa dosť ponáša na konštrukciu amerických služieb. Tak zrkadlovým obrazom CIA je SVR, pendantom DIA

je GRU, ktoré ostalo zachované. Podobný charakter ako FBI má FSB. Pôsobnosť NSA zabezpečuje ruská FAPSI. Pomerne veľká pozornosť v inovovanej štruktúre ruských spravodajských orgánov je venovaná ich legislatívnemu zakotveniu.

Zákon o FSB z roku 1995 definuje celý systém organizácie, povinností, práv, síl a prostriedkov. Stanovuje aj spôsob kontroly zodpovedajúci prezidentskému riadeniu krajiny. Kontrolné práva prináležia hlave štátu, ale najnovšie aj ruskému parlamentu a vláde. Obdobne operatívna činnosť tajných služieb je regulovaná osobitnou legislatívnou normou, vrátane kontrolného systému. V pertraktovaných zákonoch ma zaujala aj ochrana príslušníkov spravodajských orgánov a ich agentov.

ROZHOVOR ŠIESTY

Riešenia nie sú dôležité, dôležité sú sily v pohybe. Tie si už svoje riešenie nájdu.

Antoine de Saint-Exupéry

Mysleli americkí stratégovia dostatočne na to, čo bude nasledovať deň po víťazstve v studenej vojne? Uvedomujú si svoju zodpovednosť za osud sveta, za zachovanie života na modrej planéte, ktorú si možno Stvoriteľ vybral, ako jediné životodarné miesto v mrazivom tkhu vesmíru?

V USA sa usilujú o realizáciu piatich výziev. Prvou je ich predstava o mierovom svete v 21. storočí. Základným prostriedkom má byť rozšírenie spoločných štandardov ľudských práv a spoločenských hodnôt. V takom svete - ako vyhlásil prezident Clinton - je vojna nemysliteľná. Dôležitou bezpečnostnou poistkou však bude NATO. Najmä po jeho transformácii, rozšírení a zmene pôsobnosti. Od bezpečnostných záruk vo vzťahu k teritóriu členských štátov k schopnosti odstrašiť agresora kdekoľvek na svete.

Druhou výzvou je zapojenie bývalých protivníkov - Ruska a Číny - do budovaného medzinárodného systému na čele so Spojenými štátmi. Uvedomujú si určitú schizofréniu tejto úlohy. Na jednej strane nemajú záujem na vzniku silnej mocnosti na teritóriu Ruskej federácie, ktorá by pre ich záujmy predstavovala hrozbu analogickú bývalému ZSSR. Odtiaľ pramenia aktivity vo vzťahu k Ukrajine, k oblasti Kaukazu, k Strednej Ázii aj k pobaltským krajinám. To však môže byť veľkým zdrojom napätia vo svete. Na druhej strane si uvedomujú riziká neúspechu v stabilizačnom úsilí ruskej spoločnosti. Svedčia o tom slová prezidenta Clintona: „Päťdesiat rokov sme boli konfrontovaní s ruskou silou. Dnes musíme čeliť riziku ruskej slabosti spôsobenej dedičstvom komunizmu a neschopnosťou v tejto dobe zabezpečiť prosperitu krajiny či kontrolu toku peňazí, zbraní a technológií cez ich hranice."

Obdobné je to vo vzťahu k Číne. Uvedomujú si, že Čína robí veľké pokroky. Zbavuje ľudí biedy, stavia novú ekonomiku. To sú stabilizačné faktory. A v záujme USA. Na druhej strane nie je jasný vývoj ambícií Číny v prípade úspechu, ale ani možný vývoj v prípade neúspechu čínskej vnútornej politiky a ekonomiky.

Ktoré sú ďalšie?

Treťou je obrana ľudstva proti terorizmu, drogám a následkom prírodných katastrof. Už sme o niektorých problémoch hovorili.

Štvrtou výzvou je vytvorenie svetového hospodárskeho a finančného priestoru ako predpokladu ďalšieho rozvoja sveta a jeho ekonomickej bezpečnosti. Za najdôležitejšiu považujú globalizáciu ekonomiky a reformu medzinárodného peňažného systému. S cieľom zabezpečiť rozvoj a stabilitu. Pri hospodárskych a finančných výkyvoch však dochádza k zbedačeniu stredných vrstiev národov a to vedie k spoločenským i politickým otrasom v celých regiónoch sveta. Hľadanie spôsobu finančnej reformy a zaistenia stability peňazí preto patrí medzi výzvy dvadsiateho prvého storočia.

Napokon piatou výzvou je rozšírenie slobodných režimov v dôležitých krajinách sveta. USA v tejto súvislosti ako významné štáty identifikujú najmä Indonéziu a Nigériu. *Oil Rich Countries.* Krajiny bohaté na naftu.

Aký je váš komentár?

O týchto výzvach hovoril prezident Bili Clinton. Dvadsiateho šiesteho februára 1999 v hoteli Grand Hyatt v San Franciscu. Svoj prejav zakončil po americky: „Story of the 21 century be quite wonderful story... ale musíme preto veľa urobiť," dodal.

Predovšetkým treba spomínané výzvy brať veľmi vážne. Spojené štáty sa hlásia k svojej celosvetovej zodpovednosti. Majú na to dispozície najsilnejšej veľmoci. Uvedené výzvy podľa mňa odzrkadľujú poznanie Američanov, že ďalší trvalý rozvoj USA je podmienený rozvojom celého sveta. Ale po poriadku.

Napriek vyhláseniu prezidenta Clintona, že vo svete rovnakých ľudských práv a vyznávaných hodnôt bude vojna nepredstaviteľná, mám o tom pochybnosti. Veď konflikty nevznikali len pre rozdielne štandardy ľudských práv a spoločenských hodnôt. Sú aj iné záujmy, ktoré ich môžu vyvolať. Asi nemám pochybnosti sám. Čítal som vyjadrenie predstaviteľa americkej administratívy o úlohe ozbrojených síl. Vyjadril presvedčenie, že tieto sily prispejú k presadeniu národnej stratégie na celom svete: „I am confident that our military is - arid will continue to be - capable of carying out our national strategy and meeting America's defence commitments around the world." A to nemusí byť bezkonfliktné. K druhej a tretej výzve - myslím - netreba nič dodávať.

Štvrtá je výzva globalizácie hospodárstva. Dôležitým predpokladom jej úspechu je, aby táto globálna výzva nesledovala neglobálny prospech. Globalizácia sama o sebe nie je garantom prosperity sveta a jeho chudobných častí. Ak ľudia nebudú pociťovať prospech z liberalizácie ekonomiky, ak by nemali dôveru, vychádzajúcu z možnosti prístupu ku kontrole medzinárodných obchodných organizácií, nebudú veriť ani novým hodnotám a ideálom. Sily zainteresované do globálnej ekonomiky a do obhajoby demokratických slobôd, voľného trhu a otvorených hraníc sú tie isté. Tak neúspech hospodárstva, alebo zrútenie financií by spochybnilo tieto hodnoty. Finančný šok v Ázii vrhol desiatky miliónov ľudí do biedy. Postihnuté boli najmä stredné vrstvy, ktoré sú v každej krajine stabilizujúcim faktorom. Spochybnil ekonomickú liberalizáciu. Mal bezpochyby vážne politické dôsledky.

Piata výzva môže vyvolať nemalé konflikty vo svete a nechcel by som špekulovať, čo všetko jej uskutočňovanie môže priniesť. Takže o tom *wonderful* svete v dvadsiatom prvom storočí, nie som tak úplne presvedčený. Amerika nie je dobrotivý anjel. V politike a najmä v ekonomike by som sa na dobrotu veľmi nespoliehal. Tam oveľa väčšiu úlohu hrajú záujmy. Amerika ale nie je ani zlý diabol. Je to reálna superveľmoc, ktorá sa tak aj správa. Má obrovskú zodpovednosť k svetu i k svojim občanom. A to nie je ľahké ani pre jej štátnu administratívu. Musí pochopiť, že sama nemôže túto ťarchu zodpovednosti niesť a deľba je možná len spolu s rešpektovaním záujmov aj iných.

Po roku 1990 sa svet dal do pohybu. Riešenia nie sú dôležité, dôležité sú sily v pohybe. Tie si už svoje riešenie nájdu. Je preto reálne predpokladať úsilie Spojených štátov o regulovanie týchto dynamických síl geostratégiou, ktorá sa bude opierať o rozdelenie vplyvu v Európe s Nemeckom a Francúzskom a na ďalekom východe s Čínou a Japonskom. V oboch prípadoch so svojím dominantným postavením, pretože rovnako tak Francúzsko s Nemeckom, ako aj Čína s Japonskom budú si navzájom limitovať ich prípadné pokušenia o vlastnú hegemóniu v týchto častiach sveta.

So skončením studenej vojny akoby stratila na váhe i na vážnosti Organizácia spojených národov - známa pod skratkou OSN. Ako vidíte jej budúcnosť po politickej diéte?

Považujem za dôležité nerezignovať na úlohu OSN. Napriek dehonestujúcej úlohe pri voľbe vlastného generálneho tajomníka,

v Kosovskej vojne, či viacerým dôkazom o snahách zneužiť OSN na podporu záujmov Spojených štátov. Alebo ignorovaniu rezolúcií OSN, ktoré nepodporujú politiku či zásahy USA v zahraničí. Zrejme dôjde k podstatným zmenám v systéme rozhodovania a aj k posunom v usporiadaní Bezpečnostnej Rady OSN. Je zreteľné, že k jej rozšíreniu a získaniu statusu nových stálych členov smerujú najmä ašpirácie Nemecka a Japonska. V záujme nevyhnutnej dôvery medzi národmi bude potrebné oživenie OSN a jej štruktúr. Verím, že sa tak stane a OSN bude v dvadsiatom prvom storočí objektivizujúcim faktorom svetového diania.

Amerika disponuje aj skutočnými duchovnými hodnotami. Ale to, čím sa presadzuje doma i vo svete, je predovšetkým umelecko-priemyselný brak, ktorý je jadrom výnosného showbusinessu. Dá sa súhlasiť s európskou kritikou amerického kultúrneho imperializmu?

To je vážna otázka. Kdesi som čítal, že národy môžu stratiť svoju kultúru aj svoj jazyk, aj keby svoje územie ubránili. Kultúra Ameriky vystihuje jej ducha. Lepšie ako Kurt Vonnegut v Bitúnku č. 5 to nedokážem vyjadriť.

Konštatuje, že všetky národy na svete si rozprávajú príbehy o mužoch, ktorí boli nesmierne chudobní, ale aj mimoriadne múdri a cnostní. A teda váženejší ako všetci tí, čo boli obdarení mocou a zlatom. Americkí chudobní takéto príbehy nemajú. Vysmievajú sa sami sebe a glorifikujú tých zo svojich radov, ktorí sa zmohli. Najsprostejšia putika či jedáleň vo vlastníctve muža, ktorý je sám chudobný ako kostolná myš, má skoro vždy na stene nápis, kladúci takúto krutú otázku: „Keď si taký múdry, prečo nie si bohatý?" A určite tam nájdete americkú vlajočku, možno nie väčšiu ako dlaň - prilepenú na cukrovej štangli, vlajúcu pri pokladni...

V Amerike je veľa dobrého umenia. Veď netreba sa pozerať na prihlúply akčný seriál, alebo na primitívnu show, kde sa za vás aj smejú. Je dosť hodnotných amerických filmov. A výborná literatúra. Amerika poskytuje pestrý a široký výber pre všetky váhové kategórie. Stačí si len vybrať. Aj v Paríži môžete navštíviť buď Louvre či Pompidou centre. Alebo ísť na Pigale. Záleží na nás.

Národná kultúra je ale zásadne dôležitá. O čo viac v dnešných integračných procesoch bude politická suverenita strácať svoj doterajší význam, o to väčšmi musí kultúra a jej svojbytnosť získavať na vážnosti. To je aj pre nás veľká výzva.

Nazrime do skrytých útrob otvorenej spoločnosti. Aké sú priority spravodajských služieb Spojených štátov?

V stratégii národnej bezpečnosti USA v tomto *wonderful* svete budú mať nástroje amerických spravodajských služieb podstatnú úlohu. V riešení všetkých problémov, o ktorých sme hovorili. V posilnení bezpečnosti USA. Ochrane ich ekonomických záujmov. Podpore šírenia vlastných hodnôt demokracie za hranicami.

Spojené štáty sú konfrontované s novými hrozbami. Otvorené hranice a nové technológie vytvárajú nové riziká. Prvoradým cieľom je boj proti terorizmu. Aj ochrana proti kybernetickému zločinu. O problémoch informačných systémov, kritických infraštruktúr, hrozbách z rozšírenia chemických, biologických aj jadrových zbraní sme hovorili. Nebezpečné sú ohniská nestability vo svete. Rizikom je vývoj v niektorých transformujúcich sa krajinách, najmä ak ide o účastníkov jadrového klubu. Nebezpečím sú nedemokratické režimy schopné svoje vnútorné problémy preniesť do medzinárodného konfliktu. To všetko sú úlohy pre americké výzvedné organizácie. Pre sigint, humint, tajné akcie aj vojenské operácie.

ROZHOVOR SIEDMY

Ťažký je údel osamotenej veľmoci, nútenej prijímať toľko výziev.
Alain Richard

Integračný vývoj v Európe kladie niekoľko otázok, ktoré zostávajú za nepriehľadnou oponou mocenských centier, inak dôsledne presadzujúcich princípy transparentnej politiky. Nie je objasnený teritoriálny rozsah, ani vnútorný obsah tohto procesu. Zmení politika zemepis, teda nakreslí novú mapu kontinentu? Ktoré krajiny na nej zostanú a prečo? Ktoré štáty z Európy zmiznú a kam? Bude zjednotená Európa konkurentom, alebo kolóniou USA? Bude nemecká, francúzska, anglická? Alebo sa uskutoční sen o horizontálnej sieti rovnoprávnych kultúr bez niečej dominancie? Čo očakáva Európu s jej jazvami a vráskami?

Nepochybujem o európskej integrácii. To však neznamená, že nejestvujú varianty integračného procesu. Už teraz sú dosť veľké rozdiely medzi integrujúcimi sa krajinami. To spomaľuje integračné kroky a v niektorých krajinách spochybňuje celý proces. Domnievam sa, že by dynamike procesu integrácie prospela diferenciácia už dnešných krajín únie. A to nehovorím o uchádzačoch, medzi ktorých patríme. Tejto diferenciácii prispôsobiť integračné kroky v Európe. Predpokladám, že pri zachovaní konečného cieľa dôjde k optimalizácii štruktúry Európskej únie a postupu integrácie.

Inou predstavou je účasť Veľkej Británie v integračnom zoskupení po anglicky hovoriacich krajín pod vedením USA. To by bola iná podstatná geopolitická zmena vo svete. Nemyslím si, že táto vízia sa naplní. Napokon účasť Veľkej Británie v Európskej únii je asi aj pre USA dôležitejšia. Najpravdepodobnejšia je teda určitá modifikácia dnešných predstáv európskeho systému.

Dodnes krvácajúcou ranou na novej mape Európy i na globálnom svedomí liberálnej demokracie, ale najmä reálnou tragédiou konkrétnej krajiny je agresívna vojna dodnes v rozličnej intenzite vedená proti Juhoslávii. Mnohí ju pokladajú za začiatok útoku na slovanský svet.

Nesúhlasím s praxou, v ktorej územie suverénneho štátu môže byť - v rozpore s chartou Spojených národov a bez schválenia bezpečnostnej rady OSN - vojensky napadnuté. Bez vyhlásenia vojny. Názor, že občianske práva a slobody sú mravne nad suverenitou štátu, je správnou víziou sveta. Ale k nej vedie ešte

dosť dlhá cesta, ktorá vyžaduje najmä vytvorenie a rešpektovanie objektívnejších bezpečnostných mechanizmov sveta. Jedna krajina nemôže byť žalobcom aj sudcom a aj vykonávateľom rozsudku.

Čo bolo podľa vás skutočným dôvodom agresie?

Vstup USA do tejto vojny nemôže byť zdôvodnený ani princípom „žiadna politika uzmierovania", ani údajným zastavením nového Hitlera v srbskom vydaní, ani bezpečnostným záujmom sveta. Nie som presvedčený, že išlo o zastavenie násilia a porušovania práv albánskej menšiny. Najväčšie presídľovanie kosovských Albáncov nastalo práve po dvadsiatom marci 1999, teda po stiahnutí medzinárodných pozorovateľov z Kosova, proti ktorému srbský parlament protestoval. Spojené štáty nemali záujem využiť konštruktívne možnosti diplomatického postupu, podporené embargom, ktoré sa fakticky začalo až po začatí bombardovania Kosova.

Návrhy riešenia v Rambouillet Srbom predložili nie ako dohodu, ale ako ultimátum. Ako by napríklad jedna suverénna krajina mohla pristúpiť na ...voľný priechod vojsk NATO bez akýchkoľvek obmedzení a prekážok do každého miesta Juhoslávie?! Vrátane jej vzdušného priestoru a teritoriálnych vôd... To nebola dohoda, ale diktát. Je dôvodné podozrenie, že USA, a teda aj NATO, rátali s odmietnutím takejto „dohody" a otvorili si dvere pre bombardovanie. Napokon zapojenie sa do bombardovania Juhoslávie bolo v americkom Kongrese schválené len s prevahou 15 hlasov, čo ukazuje na rozpaky v samotných USA.

Viacerí majú výhrady k selektivite postupu Spojených štátov. V Kosove išlo možno o problém, akých prežíva tento svet viacero - Srí Lanka, Kurdistan, východná Afrika a iné. A v týchto prípadoch nie sú USA tak principiálne. To nepodporuje dôveru v tvrdenia Američanov. Skôr išlo o zabezpečenie vplyvu v tejto časti stredomorskej oblasti. Svoje možno zohrala teda snaha napraviť to, čo sa im spolu s Angličanmi nepodarilo po 2. svetovej vojne, kde sa ich pokus o intervenciu do Albánska skončil fiaskom.

Informácie z Kosova, dôsledne blokované či aspoň riedené slobodnými médiami demokratických krajín, obnažujú neudržateľnosť oficiálnych stanovísk účastníkov protijuhoslovanskej kampane. Kde sa podelo skloňovanie ľudských práv?

Vojna v Kosove v oblasti ľudských práv veľa nevyriešila. A vo vzťahu k ochrane ľudských práv Srbov v Kosove „svet" zatiaľ nie je tak principiálny. Nechce sa mi ani uveriť, že prezident Clinton to myslel vážne tvrdiac, že po krátkej okupácii Kosova vojskami NATO, budú etnické problémy prekonané. Amerických prezidentov beriem vážne, a tak by som očakával, že rovnaký vzťah k obyvateľom svojej krajiny a celého sveta, bude mať aj on. Asi si na taký dôkaz ešte musíme počkať.

Slovákom nie je osud Juhoslávie ľahostajný. Nielen preto, že v nej žije významná slovenská menšina, ktorá vždy mala optimálne podmienky pre svoj kultúrny rozvoj. Reťaz konfliktov, v ktorých bola účasť zahraničných mocenských centier spočiatku skôr latentná, akoby nemala koniec. Po relatívnom vyriešení jedného problému sa otvára ďalšie ohnivko.

Bol som skeptický. Viem, že lavíny takých procesov sa nedajú len tak zastaviť. Pokračujú až do úplného vyčerpania svojej energie. V prípade sociálnych lavín z potenciálu po stáročia nazbieraných príčin.

O kosovskom probléme som dlho vedel. Jednak z historických súvislostí a veľmi podrobne - ako o ich vážnej vnútropolitickej otázke - nám hovoril zväzový minister vnútra pri návšteve Belehradu v roku 1987.

Kosovská kríza v každom prípade ukázala, že USA majú politickú vôľu - o prostriedkoch som nepochyboval - názorne predviesť svetu, že svoje predstavy o riešení problémov kdekoľvek na svete mienia vážne. Majú silu prinútiť k tomu aj svojich spojencov. Napriek podpore európskych krajín NATO ich účasť bola symbolická. Vyplýva to z nasadenia leteckých síl USA v pomere k ostatným spojencom. Vojna stála USA asi tri miliardy dolárov. Rekonštrukciu - v odhadovanej výške o jeden rád vyššej, teda najmenej tridsať miliárd - zaplatí pravdepodobne Európska únia. Kosovská kríza znamenala tiež pre americký priemysel nové vojenské objednávky. Sú to v rokoch 1999 a 2000 niekoľkomiliardové čiastky amerických dolárov. To popri strategických zámeroch ako dôvod útoku na Juhosláviu znie presvedčivejšie.

Dala sa podľa vášho názoru situácia v Kosove riešiť iným spôsobom?

Ak za základ berieme oficiálne uvádzané dôvody a ciele, tak určite áno. Prostriedky diplomacie neboli vyčerpané. História

bombardovanie Kosova priradí k veľmocenskej arogancii USA. Nebolo to v záujme sveta, ale v záujme strategických záujmov Spojených štátov. A to je tiež otázka. Takýto spôsob presviedča o sile Spojených štátov, ale nie o pochopení ich svetovej zodpovednosti. O probléme Kosova som v marci 1999 diskutoval s „niektorými dobre informovanými osobami". Z diskusie bolo zrejmé, že o bombardovaní je fakticky rozhodnuté. Povedal som, že každé konštruktívne riešenie by sa malo opierať o rezolúcie OSN, rozhodnutie Bezpečnostnej rady a spoluprácu s Ruskom.

Čo si myslíte o postoji slovenskej vlády k bombardovaniu Juhoslávie?

No, nebolo to na *standing ovation.* Predovšetkým ľudia nie sú presvedčení, že tento krok proti krajine, ktorá verejne odsúdila augustovú inváziu vojsk Varšavskej zmluvy do Československa v roku 1968, bol v našom národnom záujme. A nik sa ich o tom ani nesnažil presvedčiť.

Po druhé - nie sme členom NATO, a tak sme mali s NATO rokovať ako suverénna krajina. A prípadná dohoda o preletoch mala aj druhú stranu k niečomu konkrétnemu zaväzovať. Možno bol súhlas v strategickom záujme krajiny. Ale jasný záväzok zo strany USA či NATO o jeho budúcej podpore by taká dohoda mala obsahovať. Aspoň zmluvu o budúcej zmluve. Vláda nezískala ani záväzok náhrady ekonomických škôd, ktoré takýmto rozhodnutím utrpíme. Také veci sa nevybavujú listom. Aj súlad rozhodnutia s našou zahraničnou politikou vyžaduje určitú formu.

Po tretie mi prekážala predvedená rozpačitosť vlády. To nepresvedčilo občanov o správnosti rozhodnutia. Keď už vláda súhlasila s preletmi nad naším územím - pokiaľ viem, parlament sa na to nik nepýtal - na rozpaky nemá právo. Občanov treba včas o takomto rozhodnutí jednoznačne informovať. Najskôr bola reč o cisternových lietadlách, a potom už aj o bombardéroch. Ako by NATO dávno nevedelo, že potrebuje náš vzdušný priestor pre prelety práve bombardérov. Potom sa nebudú šíriť úvahy, že už pri bombardovaní Bosny vraj - vtedy ešte nad územím Československa - niekoľko dní nad našou suverénnou krajinou prelietavali americké lietadlá, keď zodpovední politici požiadali Američanov, aby nás - aspoň pro forma - požiadali o oficiálny súhlas.

Mohli by ste definovať bezpečnostné priority nášho ťažko skúšaného kontinentu?

Prioritou je proces integrácie Európy. V súčasnosti ide najmä o otázku spoločnej európskej zahraničnej politiky a bezpečnosti. Koncept *Common Foreign and Security Polky* je predmetom odborných diskusií, pretože je spojený s množstvom nevyjasnených otázok a protirečivých predstáv jednotlivých členských krajín i expertov.

Impulzom bola zmena konceptu európskej politickej kooperácie v roku 1992 v Maastrichte. Neskôr boli diskutované otázky vývoja euroatlantického vzťahu pri posilnení európskej zodpovednosti v rámci NATO. V roku 1996 v Berlíne posudzovali variant, aby zástupca hlavného veliteľa NATO bol vybavený prostriedkami na výkon jeho „európskej funkcie" a aby Európska únia mala prístup k prostriedkom Severoatlantickej aliancie osobitne v oblasti plánovania.

Niektorí európski politici však navrhli aj inú možnosť. Vytvoriť v rámci aliancie autonómny systém európskeho velenia. Pre prípady, ak by sa NATO, ako celá aliancia nechcelo zapojiť do niektorej vojenskej operácie. Na parlamentnom zhromaždení Západoeurópskej únie v Paríži v marci 1999 to francúzsky minister Alain Richard zdôvodnil slovami: „Proces rozhodovania v USA je založený na jemnom mechanizme rovnováhy a protiváhy. V Kongrese sa niekedy prejavujú tendencie vyhnúť sa ťažkým záväzkom v krízach v ďalekom svete. A túto opatrnosť prežívuje ťažký údel osamotenej veľmoci nútenej prijímať toľko výziev".

Na obzore európskej bezpečnostnej politiky sa teda črtá nová schizofrénia či aspoň schizma? Bude mať integrovaná Európa dva koncepčné prístupy k vitálne dôležitému systému vlastnej obranyschopnosti?

Tieto dve možné riešenia netreba dávať do protikladu. Vcelku prevažujú názory, aby obrana Európy stála na dvoch nohách. Jednak postupovať vpred v rámci Atlantickej aliancie a súčasne budovať aj autonómne štruktúry. Tak, aby sa obe riešenia nedublovali, ale vzájomne stimulovali. Takto som rozumel deklarácii britsko-francúzskeho summitu o európskej obrane, dokumentu zo Saint Malo z roku 1998. V tom istom roku orgány Západoeurópskej únie prijali Dokument 1621 *Command and Control System for WEU.* Ide o systém C4I. O jeho americkej obdobe sme už hovorili. Materiál definuje predstavy o európskom systéme vojenského spravodajstva a velenia. Podľa názoru niektorých expertov na uvedenú problematiku európske politické štruktúry nemôžu rozhodovať iba na základe informačných zdrojov, ktoré nemajú pod kontrolou. To je iste správny a významný názor.

Je európske velenie stredobodom protichodných ambícií a záujmov?

Štúdia generála (Rtd) Francoisa Mermeta o potrebe európskeho systému vojensko-bezpečnostného spravodajstva - *European Political Military Analysis and Decision-Making* - to objasňuje. Argumentuje sa jednak vlastnou európskou zainteresovanosťou v oblasti Stredomoria, Kaukazu a strednej Európy. Potom ide o ekonomické záujmy vo svete, kde dochádza ku konkurenčným diferenciám európskych krajín a USA. A napokon veľa európskych štátov má koloniálnu minulosť a politické, kultúrne i hospodárske záujmy v niekdajších kolóniách, v ktorých sa nachádzajú aj diaspóry obyvateľov európskeho pôvodu. To sú faktory, ktoré USA nemusia pri riešení problémov rešpektovať, ale európske krajiny áno. Záver? Ak Európa smeruje k integrácii a súčasne bude spojencom USA, ale v oblasti ekonomických záujmov aj ich prirodzeným konkurentom, musí mať takú mieru suverenity, ktorá sa opiera o relatívnu nezávislosť jej spravodajských a bezpečnostných štruktúr.

Ako sa pozeráte na budúcnosť týchto procesov?

Nemám žiadnu pochybnosť o dôležitosti budúceho vývoja európskej bezpečnostnej a obrannej identity. Európa je ekonomický gigant svojím hrubým domácim produktom porovnateľný s USA. Tento fakt prirodzene vyvoláva v USA odpor k financovaniu obrany a bezpečnosti svojho hospodárskeho konkurenta. Preto koncept európskej obrany chápem ako formovanie novej rovnováhy medzi USA a Európou.

Je jasné, že Spojené štáty potrebujú silného partnera pre riešenie globálnych výziev a prerozdelenie zodpovednosti za bezpečnostnú politiku. To je veľmi dôležité. Ale sú tu niektoré otázky a možno aj pochybnosti. Prvou je schopnosť európskych krajín samostatne - teda bez USA - dosiahnuť jednotnú politickú vôľu. Ďalšou je ich ochota efektívne použiť svoje obmedzené zdroje pre spoločnú európsku obranu. Napokon schopnosť riešiť globálne výzvy ako efektívny partner USA.

Verím, že naštartovaný proces spoločnej európskej obrany bude pokračovať. Dnes je už známe rozhodnutie o vytvorení asi šesťdesiattisícového vojenského zboru - vybaveného pozemnými, leteckými aj námornými prostriedkami - pre možnosť jeho nasadenia pri riešení lokálnych konfliktov. Samozrejme, existuje toho ešte veľa, čo treba urobiť, aby taká sila bola reálne použiteľná a efektívna. Problémom je napríklad vytvorenie

logistickej podpory, vrátane leteckých prostriedkov rýchleho presunu na miesto určenia.

Francúzsko je pre nás nielen významnou historickou a kultúrnou referenciou, ale aj európskou mocnosťou, ktorá stála pri zrode Cesko-Slovenska. Jednou z kľúčových postáv našich novodobých dejín je francúzsky generál Dr. Milan Rastislav Štefánik. Krajina galského kohúta má dnes 58 miliónov obyvateľov, jadrový potenciál a štvrtú pozíciu na svete z hľadiska exportu. Môžete uviesť, aké bezpečnostné ciele v súčasnosti sleduje?

Francúzsko je pilierom Európy a jej integračných procesov. Geopolitický je dôležitým faktorom osudov Európy. Má vlastný kozmický i jadrový program. Toto postavenie a vyvážená zahraničná politika boli na jednej strane predmetom určitých - myslím si, že neodôvodnených - pochybností. Ak, pravda, spojenectvo chápeme spolu s De Gaulleom rovnako. Že spojenec má právo povedať nie. Ak toto právo nemá, nie je spojencom.

Mne je sympatická politika Francúzska, pretože integráciu Európy nechápe ako likvidáciu špecifík jednotlivých krajín a ich kultúry, ale ako obohatenie celku práve týmito osobitosťami.

Bezpečnostnou prioritou Francúzska je posilnenie jeho významu v Európe. A integrovanej Európy všeobecne. Usiluje sa o reálny vplyv v rozhodovacích procesoch NATO. Výstavbu integrovanej vojenskej európskej sily a jej spravodajskej i veliacej infraštruktúry. Veľmi vážnou prioritou je ochrana ekonomických záujmov. Myslím si, že francúzske tajné služby sa v tejto oblasti dosť angažujú. Samozrejme, ide aj o účasť na riešení celosvetových výziev - boj s terorizmom, organizovaným zločinom, drogami. Pravdaže, v popredí záujmu je aj informačná bezpečnosť.

Nemecko tradične vnímame v jeho duchovnej i hospodárskej dimenzii. Ide o druhú najväčšiu krajinu v Európe. Má 82 miliónov obyvateľov a svojou strategickou polohou v strede kontinentu vytvára spojnicu Škandinávie so Stredomorím i Západu s Východom. Reprezentuje najsilnejšiu európsku ekonomiku. Ako vidíte zacielenie nemeckej bezpečnostnej stratégie?

V bezpečnostnej politike Nemecka sa dá identifikovať päť cieľov. Pokračovanie integrácie Európy. Rozvoj NATO. Podpora demokratických reforiem a transformácie v strednej a východnej Európe. Ďalej posilnenie úlohy OSN spojené s transformáciou štruktúr

organizácie a jej rozhodovacích procesov. Napokon prijatie Nemecka za stáleho člena Bezpečnostnej rady OSN.

Smeruje teda Nemecko k zjednotenej Európe, alebo Európa k dominancii Nemecka?

Nemecko má prvýkrát v histórii len priateľských susedov. Hlási sa k téze, že žiadna krajina nemá právo profitovať a byť bezpečnejšia na úkor inej a považuje dialóg o týchto otázkach za podstatný. Podporuje posilnenie úlohy OSN. To sú veľmi sympatické veci. Bude sa musieť zbaviť komplexu minulosti a čoraz viac sa hlásiť k ochrane Európy proti hrozbám vychádzajúcim z etnických, ekonomických i religióznych protirečení, ktoré môžu eskalovať do napätí, kríz a aj lokálnych ozbrojených konfrontácií. Politickým, hospodárskym aj sociálnym rizikom sú tisíce utečencov, ktorí nachádzajú útočisko v krajine.

Nemecko podporuje rozvoj európskeho pilieru NATO a súčasne sa usiluje o prehlbovanie spojeneckých vzťahov s Francúzskom v rámci procesov európskej integrácie, vrátane spoločnej obrany. Je zainteresované v odzbrojovacích aktivitách. Ostatné ciele bezpečnostnej politiky sú rovnaké ako vo vyspelých štátoch. Nebudem ich opakovať.

Smerom na východ je Nemecko strategicky orientované na silnú spoluprácu s Ruskom. Z bližších susedov je to Poľsko, kde nachádza významný trh. A v perspektíve pôjde o spoločníka v Európskej únii. Samozrejme, tradičným partnerom je aj Česká republika.

ROZHOVOR ÔSMY

Konflikty s okolím sú zdrojom deštruktívnej energie. Táto energia je spôsobilá zničiť človeka, spoločnosť aj celú krajinu.

Z mnohých indícií a rozmanitých prístupov stále nevedno, či Slovenská republika vznikla ako neželané dietá vo vzťahu ku globálnym vývinovým tendenciám a určujúcim geopolitických koncepciám, alebo sa v pozadí pozadia jej vzniku zrkadlia aj niečie veľmocenské zámery späté s novým delením sfér vplyvu v strednej Európe. Aké sú riziká záujmov našej krajiny a priority bezpečnostnej politiky Slovenska?

To, že sme spolu precestovali celý svet, ale aj to, že sme veľa pozornosti venovali minulosti, je pre odpoveď na vašu otázku nesmierne dôležité. Rovnako významné je aspoň voľne formulovať, čože to vlastne tá bezpečnostná politika je. Ak dovolíte, začneme práve tým. Aj keď mnohé je už jasné.

Bezpečnostná politika je „bezpečná" - aj to vždy iba relatívne, pretože absolútna bezpečnosť nejestvuje - len v tom prípade, keď má komplexný obsah vzájomne previazaných častí. A keď sú brané do úvahy všetky súvislosti. Môže byť totiž chápaná ako otázka bezpečnosti štátu, jeho územia a suverenity. Alebo ako ochrana základných hodnôt spoločnosti a ústavy. Alebo ako boj s protispoločenskými javmi a najmä kriminalitou. A ešte mnohorakým spôsobom. V súhrne ide teda o bezpečnosť občanov a ich práv a slobôd, bezpečnosť spoločnosti a jej celospoločenských záujmov a bezpečnosť štátu a jeho funkcií. V tom všetkom ide o ciele a záujmy krajiny. Tieto tri roviny - bezpečnosť štátu, spoločnosti a občana - pôsobia vo vzájomnej interakcii. Nemôže byť bezpečný štát, ak nie je zabezpečená ochrana spoločenských hodnôt a záujmov krajiny a jej subjektov. Nebudú bezpečné tieto hodnoty, ak nie sú bezpeční občania. Uvedené záujmy sa týkajú ekonomiky, ochrany proti kriminalite, garancie práv jednotlivcov a skupín, napríklad národnostných menšín, alebo komunít rôzneho vierovyznania či rasy. Bezpečnostná politika je teda súčasťou všeobecnej politiky a len takto môže byť účinne realizovaná. V jej rámci sú definované hlavné bezpečnostné ciele krajiny.

Krajina, akou je i Slovensko, zrejme chtiac-nechtiac musí rešpektovať základné bezpečnostné priority dnešného a budúceho sveta.

Mám priateľa, ktorý sa vždy zamračí, keď počuje slovo musí, či musíme. Nepáči sa mu ani čo do obsahu, ani ako slovný tvar. Ja, žiaľ, ho používam dosť často. Vidíš, priateľu, tak hlboko som klesol. Kategórie „musím" a „nemusím" vymedzujú manipulačný priestor pre vlastné rozhodovanie. Pravdaže, radím galantnému manželovi, ak sused ocení kyticu, ktorú nesie manželke, slovami: „Vy ale musíte mať svoju ženu rád," aby neodpovedal: „Áno, musím". Preto i ja na vašu otázku odpoviem - malo by.

Od dnešných výziev, o ktorých sme hovorili, neutečieme. A môžeme si vybrať. Buď chceme byť subjektom diania vo svete, alebo len jeho objektom. Odporúčam to prvé. To však predpokladá, že sa zapojíme do riešenia dnešných výziev sveta a v ich rámci budeme uplatňovať svoje záujmy. Hoci niektoré z nich budú aj odlišné od záujmov našich susedov, priateľov a niektorých veľmocí.

Na čo by sa mali podľa vášho názoru sústrediť hlavné akcenty aktuálnej bezpečnostnej politiky Slovenskej republiky?

Vyplývajú z predchádzajúceho. Východiskom našej bezpečnostnej politiky je niekoľko objektívnych skutočností. Sme mladý štát, ktorý stále trpí detskými chorobami. Prešiel však už nejaký čas a nesmieme vyrásť do podoby infantilného výrastka. S ktorým sú len problémy a pre jeho povesť sa s ním nik „nekamaráti", pretože v slušných rodinách vždy kážu dobre sa učiť a vyhýbať sa zlým kamarátom.

Sme najmenšou krajinou v tomto regióne, a tak žiadny z našich susedov sa nemôže z našej strany cítiť vojensky ohrozený. To je objektívny fakt bez ohľadu na to, že nič podobné ani nemienime urobiť. Sme malou krajinou v susedstve, či v priestore záujmov mocných, a tak potrebujeme mať širšie garancie svojich životných záujmov nezávislé od ktoréhokoľvek mocnejšieho suseda. K otázkam našej integrácie v Európe a bezpečnostných záruk v NATO ako ku geostrategickému faktoru našej bezpečnosti sa isto dostaneme. Takže s týmto prísľubom, keď to zhrnieme, za naše priority považujem najmä:

Prvou je aktívne zapojenie krajiny do riešenia výziev moderného sveta účasťou na riešení hrozieb nestability vo svete, na ochrane spoločnosti proti terorizmu, organizovanému zločinu, na boji proti expanzii drog, nelegálnemu šíreniu zbraní. Na zápase s korupciou.

Proti násilnej kriminalite - najmä mladej generácie. Tak ako sme o nich hovorili v celej tejto časti knihy.

Aké sú ďalšie mimoriadne dôležité momenty?

Po druhé - udržiavať dobré vzťahy s našimi susedmi. V maximálne možnej miere rozvíjať kultúrne, ekonomické i spoločenské väzby. Vo vzájomnom dialógu riešiť prípadné kolízie záujmov.

Po tretie - ďalej koncepčne budovať svoj štát, aby dokázal plniť svoje funkcie, a tak odstraňovať dezintegračné faktory.

Po štvrté - naplniť obsah v ústave deklarovaných princípov. V tejto súvislosti je naším kľúčovým problémom prílišná previazanosť politickej a ekonomickej moci. Súčasný stav spochybňuje, že to, čo nazývame právne, je skutočne právne, čo má byť nezávislé, je nezávislé. Aby pre uplatňovanie či využívanie občianskych slobôd a ľudských práv mali občania Slovenska primerané inštitucionálne, vecné, ale aj hospodárske podmienky. Aby napríklad sloboda slova neznamenala len to, že si občan môže dovoliť povedať, čo cíti, ale že jeho slová sú brané vážne, a teda dostáva sa mu odpovedí alebo riešení. Vytvorili sme formu, ktorá nemá ešte svoj zodpovedajúci obsah. Príkladom sú demokratické štruktúry, ktoré nekonajú demokraticky. Nezriedka sú demokratickým plášťom nedemokratického správania. Obsah je však vecou myslenia ľudí. To tiež musí prejsť vývinom.

Po piate. Efektívne riešiť problémy sociálnej a ekonomickej bezpečnosti občanov. Je to dôležité jednak pre vlastnú vnútornú bezpečnosť, ale aj pre naše integračné snahy.

Po šieste. Zabezpečovať ochranu našich hospodárskych záujmov, riešiť informačnú bezpečnosť.

Čo je podľa vás spoločným menovateľom?

V súhrne to znamená stabilizovať spoločnosť a zvýšiť jej súdržnosť. Teda sa usilovať o to, aby Slovensko bolo štandardná moderná krajina obohacujúca Európu svojou kultúrou. Krajina, ktorá má svoje všetkými uznávané miesto na mape sveta. Sú aj oveľa menšie štáty, ktoré to dokázali. To je hádam tá priorita priorít.

Človek nemusí byť fanatickým pacifistom, aby bol presvedčený, že Slovensko nemôže trvalo ubrániť svoju zvrchovanosť a územnú celistvosť vojenskými prostriedkami. Mali by sme za takýchto okolností rezignovať vo vzťahu k budovaniu a udržiavaniu nákladnej armády a radšej sa spoľahnúť vo veciach obrany na umenie diplomatov a manévrovacie schopnosti politikov?

To určite nie. Predsa absolútnou prioritou je územná suverenita Slovenskej republiky. Potrebujeme také obranno-bezpečnostné štruktúry, ktoré zabránia komukoľvek postaviť svet pred hotovú -vec. Hovorí sa tomu *fait accompli*. Naše ozbrojené sily by mali byť schopné udržať suverenitu štátu v takom rozsahu, aby existoval čas a priestor na uplatnenie medzinárodných garancií prostredníctvom OSN a iných medzinárodných štruktúr a spojencov - pretože sami nemôžeme byť - pre politické a možno aj vojenské zabezpečenie našej suverenity. Je teda jasné, že svoju bezpečnosť musíme odvodzovať od vlastných síl, ale aj od politických a obranných nástrojov medzinárodného spoločenstva.

Aj v globalizovanom svete sú asi najdôležitejšími otázkami vzťahy a možné riziká konfliktov so susedmi.

Riziká nie sú poväčšine závažné, ale predsa sú. S Rakúskom je to otázka jadrových elektrární. S Českou republikou to môžu byť najmä hospodárske nezhody. S Maďarskom je kľúčovou otázka menšín. S Ukrajinou to môžu byť problémy ekológie, ekonomiky a rozdielne predstavy o migrácii. S Poľskom, zdá sa, sú naše vzťahy najmenej zaťažené potenciálnymi komplikáciami. Všeobecne sa nedajú vylúčiť ani malé územné spory. V prípade Maďarska by však mohli byť veľmi významné. Zatiaľ sa občas z maďarskej strany prejaví akási zvláštna ambícia niektorých politikov či historikov, ktorá by za istých okolností mohla vyvolať vážnu hrozbu pre naše principiálne národné záujmy.

Pre Slovensko je zásadným pevný postoj k otázke akejkoľvek územnej autonómie časti krajiny, alebo ku krokom postupne smerujúcim k jej ohrozeniu. Dôležitý je konštruktívny postoj k rozvíjaniu ekonomickej, kultúrnej aj politickej spolupráce so susedmi. Riešenia možných konfliktov záujmov budú silne ovplyvňované naším miestom v Európe. Či budeme so svojimi susedmi členmi jedného spoločenstva, alebo nie. Neznamená to ale, že ak budeme, konflikty záujmov nebudú, ak nebudeme, tak budú.

Touto skutočnosťou však bude ovplyvnený ich charakter a možné spôsoby odstraňovania.

Teda konflikty buď majú korene, ktoré siahajú hlboko do minulosti, alebo vznikajú na súčasných križovatkách protichodných záujmov?

Konflikty s okolím sú zdrojom deštruktívnej energie. Táto energia je spôsobilá zničiť človeka, spoločnosť aj celú krajinu. Vzájomné kolízie sú atribútom zákona zotrvačnosti. Je dôležité správne rozlišovať charakter nezhôd, pretože spôsob ich efektívneho riešenia závisí od ich genézy. Tie, ktoré vznikli nedávno, sa často vyriešia odstránením rozporu medzi skutočnosťou a predstavou účastníkov konfliktu. Pokiaľ sa pozície zainteresovaných strán neprispôsobia aktuálnej skutočnosti, bude stav kolízie trvať.

Tie s historickými koreňmi majú na sebe nánosy dlhej minulosti. Riešením nie sú jednoduché politické gestá, ospravedlnenia, dohody 0 priateľstve. Také sú v najlepšom prípade len prejavom dobrej vôle začať s postupným odstraňovaním vrstiev rokmi nahromadených a neriešených nezhôd. Ide o segmenty spoločenské, politické, ekonomické, religiózne a ďalšie.

Dajú sa vždy zreteľne odlíšiť principiálne politické postoje od zbytočnej precitlivenosti či nekonštruktívneho trucovania?

Čo je v našej politike principiálne, som už povedal. Truc, to je komplex, zlá politika. Niet k nemu dôvodu. To sú napríklad nezodpovedné - na šťastie nikde nebrané vážne - výroky o možnosti prerušenia tranzitu plynu. Alebo zbytočné problémy zaťažujúce našu menšinovú politiku. Nesprávna politika vytvára argumenty a pokušenia podnecujúce nebezpečné ambície niektorých politikov doma 1 v zahraničí. Pozitívne je všetko, čo zlepšuje spolunažívanie susedov a upevňuje vzťah občanov k Slovenskej republike. To patrí k veľmi dôležitým prvkom kategórie bezpečnosti spoločnosti a štátu.

ROZHOVOR DEVIATY

Hráč musí riskovať. Ak vie, čo robí, je to kalkulované riziko. Ak nevie, aké môžu byť dôsledky jeho rozhodnutí, je to hazard. Mylné zhodnotenie výhody na prahu víťazstva má za následok stratu celej šachovej partie...

Fred Reinfeld, Úplná škola šachu

Realitou dneška je rozširovanie NATO smerom na východ, pričom sa automaticky vytvára z Ruskej federácie obraz nepriateľa, aby nik náhodou či omylom nezapochyboval, proti komu je tento proces namierený. Aký je váš pohľad na otázky súvisiace s programom integrácie Slovenska do európskych štruktúr a do NATO?

V predchádzajúcom sme si mnohé povedali. Dosaďme do týchto úvah otázku integrácie Slovenska. Vieme, aké sú pravdepodobné geopolitické predpoklady. Akým vývinom sa uberá bezpečnostná politika Európy a jej obranné ambície. Aké sú možnosti zmien v samotnej štruktúre NATO. Aké sú priority bezpečnostnej politiky Slovenska. Neviem komu ako, ale mne z toho vychádza len jedno. Slovensko nemá inú alternatívu ako vyvíjať sa smerom k Európskej únii a svoje principiálne bezpečnostné problémy riešiť rozvíjaním vzťahov s NATO. Ak som vás neuspokojil odpoveďou, ktorú môžete považovať za nie celkom jednoznačnú, tak musím povedať, že to je presne tá odpoveď, ktoré považujem za správnu. Teda ešte raz. Vyvíjať sa smerom k Európskej únii a rozvíjať naše vzťahy s NATO. Taká formulácia najlepšie zodpovedá našej realite a berie do úvahy dynamiku sveta, geopolitiky, aj našej politiky. A aj mnohorakosť formy pri rovnakom obsahu.

Ak vášmu stanovisku dobre rozumiem, tak vám prekáža práve tá ostrá hranica: „áno - nie". Je zarážajúce, že v krajine, ktorá sa chce pokladať za civilizovanú, sa vari najzávažnejšie geopolitické rozhodnutie nestalo vecou spoločného a uvážlivého postupu vládnej koalície i opozície, čo by dokumentovalo a realizovalo strategickú zodpovednosť za osud štátu. Namiesto toho si politici zo vstupu do medzinárodných štruktúr urobili len improvizovanú vidiecku trať pre krátkodyché preteky typu kto, kedy a za vlády koho.

Ide o rozhodnutie, ktoré nemôže byť bianco zmenkou. Možno pre múdrejších či informovanejších je všetko jasné. Mne však chýba

komplexný pohľad na všetky podstatné relácie našej zahraničnej, ekonomickej a bezpečnostnej politiky. A uváženie dôsledkov. Možno ani nie tak pre „áno, či nie", ako pre ich pozitívne riešenie. Aj iní to tak správne riešili. Napríklad škandinávske štáty. Ale aj Rakúsko. Veď ide minimálne o dlhodobý a strategický proces našej vlastnej prípravy. Počas toho sa môže vymeniť viacero vlád.

Do integračných zoskupení sa nemožno doprosiť. Ale *dovyvinúť*. Ak máme dnes hrubý domáci produkt zhruba na úrovni 40 % priemeru pätnástich krajín únie, ak priemerná mesačná mzda je okolo 220 ECU, čo je hlboko pod priemerom v únii, tak to ukazuje, ako ďaleko sme od možnosti zapojiť sa do voľného pohybu tovaru, kapitálu a osôb. Musíme preukázať schopnosť vyriešiť svoje problémy s agrokomplexom, schopnosť podnikov konkurovať na liberalizovanom trhu, riešiť otázky regionálneho rozvoja, nezamestnanosti a iné všetkým dobre známe trápenia ekonomiky. Dokázať riešiť ekologické otázky strednej Európy. Len tak môžeme byť prínosom pre Európu a nie príveskom, ktorý vyvoláva problémy, nastavuje dlaň a žiada o pomoc. Taký prívesok by nebol prínosom a z európskej lásky ho nik do únie neprizve. Patrím k tým, čo si myslia, že to nebude ani do roku 2010. A verím, že členmi spoločenstva sa staneme postupným približovaním. Prerastaním prehlbujúcich sa vzťahov až do plnohodnotného členstva. A to ešte nevieme, ako bude únia v roku 2010 vyzerať.

Viem si predstaviť, že ani súčasné krajiny nebudú stačiť tempu rozvoja najsilnejších. Nemecka, Francúzska, Veľkej Británie a vznikne druhá a možno aj tretia liga. A to všetko dovedna bude Európska únia a bude to fungovať. Jedno je isté. Určite nás do EÚ neprijmú preto, aby za nás pracovali, alebo do NATO, aby za nás bojovali.

Skeptici si myslia, že nás kamkoľvek prijmú z celkom opačných dôvodov, aby sme za nich pracovali a najmä zomierali na bojiskách my a aby sa najkrikľavejšie industriálne, ekologické, sociálne i vojenské problémy a riziká premiestnili z najvyspelejších krajín na územia štátov, ktoré prehrali studenú vojnu. Čo poviete o našom národnom jablku medzinárodného sváru či o abstraktnom kameni konkrétneho úrazu, teda o vstupe Slovenska do NATO?

Do určitej miery je to obdobný problém. Možno len v týchto prijímacích skúškach sú iné proporcie rozdelenia otázok medzi politikou a ekonomikou.

O vývoji NATO sme toho povedali dosť. Aj o jeho európskom

pilieri. Naša krajina nemôže byť bezpečnou osamote a jej neutralitu zatiaľ nemá kto efektívne garantovať. Otázka spolupráce s NATO alebo dokonca vstupu do aliancie je príliš vážna na to, aby išlo o zastupujúci problém. A niekedy to naozaj vyzerá, že ani tak nejde o zahraničnú a bezpečnostnú politiku, ale o vnútornú, ba dokonca stranícku rivalitu.

Tiež netreba podporu vstupu do NATO spájať - akoby s povinným - protiruským či protičínskym postojom. Nik to od nás nežiada a je to hlúpe. Tak k Rusku aj Číne nepristupujú ani Spojené štáty či Nemecko a iní. Naše integračné ambície neznamenajú protiruské alebo protičínske stanovisko.

NATO tiež pozná rozličné formy rovnakého obsahu. Vieme, že Francúzsko počas studenej vojny bolo politickým členom, ale ponechalo si určitú voľnosť v rozhodovaní o vojenskej angažovanosti v aliancii. Alebo Nórsko. Je členom NATO, ale práve komplexnejší pohľad na svoju národnú bezpečnosť ho viedol k viacerým výnimkám. Napríklad pokiaľ ide o rozmiestnenie vojenských základní na nórskom území. Tamojšia politika kombinácie odstrašovania a záruk bola v čase studenej vojny asi optimálna.

Mám obavu, že napriek tridsaťmiliónovej kampani zameranej na spracovanie verejnej mienky v prospech vstupu do NATO, sa u nás zatiaľ málokto mal možnosť dozvedieť o rozdielnych riešeniach vojensko-politických vzťahov v rámci aliancie. Môžete túto tému trocha objasniť?

V podstate každá politika odstrašovania by mala tým iným poskytovať aj záruky. Nórsko ju formulovalo tak, že pokiaľ nik nevyvolá hrozbu pre nórsku bezpečnosť, môže sa spoľahnúť, že z jeho územia - kde neboli rozmiestnené cudzie vojská a raketové základne - mu nehrozí žiadne nebezpečenstvo. Ak by však pre Nórsko takáto hrozba vznikla, tak protivník musel rátať s poskytnutím územia Nórska pre spojenecké operácie a - samozrejme - s jeho zapojením sa do konfliktu. Táto koncepcia bola riešená osobitnými dohodami s USA. Možno uvedené príklady sú v dnešnej situácii prekonané. Uvádzam ich ako ilustráciu variability spojenectva s NATO. Vychádzajúcej z komplexnejšieho uváženia národných záujmov jednotlivých krajín aliancie.

Záver? Prípadný vstup do NATO nesmie pre nás znamenať ignorovanie ostatných národných záujmov. Dôležité je, aby taký krok rešpektoval pre nás dôležité vzťahy aj k Ukrajine, Rusku, Číne. Hospodárske, politické, bezpečnostné. Život je dlhý.

Nemalá časť obyvateľov vidí perspektívu Slovenska v neutrálnej pozícii. Išlo by o uskutočnenie nedosiahnuteľného cieľa, kým reálna politika sa musí zakladať na umení možných riešení?

Hovoríme len o prognózach. Ťažko povedať, dokedy napríklad Rakúsko ostane neutrálnym štátom. Je členom Európskej únie a - ak vznikne skutočne systém európskej obrany - tak sa Rakúsko dostane do zvláštnej situácie. Nie je síce v krátkom čase celkom pravdepodobný vstup Ukrajiny do NATO, určité približovanie s perspektívou aj možného vstupu tu existuje. Ak sa teda pohybujeme na zemi, a nie v ríši snov, tak sa obávam, že neutralita nie je reálnym, ani optimálnym riešením našej zahraničnej a bezpečnostnej politiky. Hoci som si to pred časom sám myslel. Politika nie je o priateľstvách a potýkaní si, ale o záujmoch a serióznom prístupe k plneniu dohodnutých záväzkov. Z podmienok neutrality môžeme splniť len jednu. Tou je vyhýbanie sa udalostiam a konaniu, ktoré by mohli vyvolať vojnu. Nik však nemá záujem, alebo aj keby sa taký našiel - viem si ho predstaviť - tak nemá reálnu možnosť garantovať našu neutralitu. Opäť si myslím, že téma neutrality je v našej politike zastupujúci problém. Ide viac o prejav vnútorného zápolenia.

Menia nové a nepredvídané problémy optiku či uhol vášho pohľadu na vznik nezávislého Slovenska? Verejnosť vie, že ste túto myšlienku podporovali a obhajovali aj v medializovaných rozhovoroch.

Čím viac problémov máme, tým som presvedčenejší o historickom význame a zmysle vzniku samostatného Slovenska. Spomínam si, že v niektorých novinách som svoj prístup formuloval tak, že proces osamostatnenia nevidím ako proces dezintegračný, ale práve naopak. Do Európy sa potrebujeme *dovyvinúť* a to je možné, len keď budeme mať za seba vlastnú zodpovednosť. Iba tak môžeme dorásť. Teda osamostatnením k zodpovednosti. Zodpovednosťou k rozvoju a rozvojom k integrácii. To je logická schéma a sotva ma môže niekto presvedčiť, že nie je správna.

Inou otázkou môže byť forma tej zodpovednosti. Či ju nebolo možné riešiť úpravou kompetencií vo federácii, či konfederácii. O tom sa dá diskutovať. Azda to mohlo byť riešením, ale také pokusy, ako je známe, nedopadli dobre. Viacerí si isto pamätajú ostré spory o kompetenciách vo federálnom parlamente. Alebo si zaspomínajú na okružné cesty slovenských a českých politikov po hradoch a zámkoch. Prípadne aj po krčmičkách v starej Prahe či na Pražskom

hrade. Na halušky na Slovensku. O spoločný štát sa na Slovensku usilovali predovšetkým pravicové politické prúdy - v tom čase už s nie veľkým politickým kreditom - a naopak v Čechách skôr ľavicové prúdy, vrátane komunistov, tak dohromady to nebolo práve akcieschopné mužstvo. Chceli spoločný štát, ale určite si ho každá strana predstavovala inak. A asi by také manželstvo založilo už do blízkej budúcnosti ťažko riešiteľné problémy. Keď sa ukázalo, že federácia ani konfederácia nie je funkčnou schémou riešenia, prijal som pozíciu samostatného štátu. S nadštandardnými vzťahmi s Českou republikou. Možno ako stredoeurópsky Benelux alebo ako vzťahy niektorých škandinávskych krajín. To by napokon bolo v súlade s úsilím integrovať sa do Európskej únie.

Takže moja pozícia nebola o doplácaní kohokoľvek na kohokoľvek, minulých krivdách a nevďačnosti. Bola to pozícia spojená s vďakou k českému národu za pomoc Slovákom v dávnejšej minulosti národne prežiť a v nedávnej minulosti za industrializáciu Slovenska. Bola to predstava syna, ktorý dorástol a - ak nemá ostať infantilným dospelým - tak sa musí o seba začať starať sám.

Aké pocity či úvahy vo vás vyvoláva aktuálne dianie v našej krajine?

V roku 1993 začalo Slovensko budovať svoj štát. Myslím si, že viem posúdiť, o čo išlo. Čo znamená vybudovať vlastný finančný systém, diplomatickú službu, ministerstvo obrany alebo spravodajské štruktúry. To všetko tu nebolo. Prakticky všetky analytické a rozhodovacie centrá boli v Prahe. Delil sa možno hardvér týchto služieb. Naakumulované skúsenosti, ale aj medzinárodné väzby - know how, aby sme šli s dobou - ostali v Prahe.

Napríklad pri deľbe aktív a pasív Federálneho ministerstva vnútra neboli najdôležitejšie automobily, počítače, ani špeciálna technika. To všetko jednak zastaráva a jednak sa dá kúpiť. Tým najdôležitejším boli po desiatky rokov nazbierané informácie o prostriedkoch a metódach špionážnej činnosti. Výsledky veľa rokov vykonávaného výskumu spravodajskej techniky, analytickej práce a aj zahraničná agentúra. To nieje žiadna výčitka, ani neviem, ako by sa dali niektoré veci rozdeliť. Dokresľuje to však stav, v ktorom sa Slovensko nachádzalo v roku jeden. A možno obdobné poznanie platí pre finančníctvo, diplomaciu, armádu. Softvér skúseností, stykov, vzťahov sa rozdeliť nedal, alebo nerozdelil. Keď teda situáciu hodnotím s týmto uvážením, tak sa s rešpektom pozerám na to, čo Slovensko po roku 1993 dokázalo.

Na druhej strane sú známe fakty okolo privatizácie, klientelizmu, korupcie, obrovského nárastu kriminality, nezamestnanosti, nekultúrnosti - aj veľmi vzdelaných ľudí - na miestach, kde by kultúrnosť človek rád predpokladal ako samozrejmosť. To je účet, ktorý hrozí až národnou katastrofou. Vidím to ako obrovský premárnený potenciál, ktorý popri spomenutých úspechoch budovania štátu mohol byť využitý na náš rozvoj. Je mi to strašne ľúto. Ale paradoxne, čím je týchto problémov viac, tým to vlastne viac dokazuje našu prepotrebu byť konfrontovaní s vlastnou zodpovednosťou. Inak by sme nevedeli ani to, ako na tom sme, a hlavne neboli by sme prinútení naše problémy - so sebou - riešiť.

Pre humoristov, ktorým sa očividne vyčerpali iné zdroje inšpirácie, zostáva Slovensko nevysýchajúcim prameňom žartovania. Iste by sa dobre pobavili aj pri konštatovaní, že naša krajina je lákavým predmetom záujmu či stredobodom sústredenej pozornosti zahraničných tajných služieb.

Sú takí, čo sa bavia na všetkom a smejú sa čomukoľvek. Treba im to dopriať, ale netreba sa pridať. Určite nie sme nezaujímaví. Taká je logika veci. Ak sme presvedčení o tom, že sme zaujímaví pre prijatie do NATO a vstup do EÚ, tak ako by sme neboli zaujímaví pre spravodajské služby. Zo všetkých svetových strán.

Jedni sa budú obávať úniku informácií, alebo budú chcieť predísť možným konfliktom, do ktorých sa nemienia nechať vtiahnuť, mať garancie stability našej krajiny. Na to potrebujú aj spravodajskú analýzu informácií - a to aj z neoficiálnych zdrojov. Iní sa môžu pokúsiť - cez nás - dôležité informácie o nových spojencoch získať. Zaujímať sa môžu o dodržiavanie dohodnutých obmedzení napríklad v obchode so zbraňami. Je toho viac na *špiónenie,* aj na tajné akcie. Zaujímaví sme nepochybne aj pre susedov. Veď v ekonomike ide o obchod, konkurenciu a peniaze a tie sú vždy - povedané slovami klasika - až na prvom mieste.

Zmienili ste sa o rozličných oblastiach bezpečnosti - od vojenskej cez informačnú a ekonomickú až po sociálnu. Ako to vyzerá s problémom spravodajskej bezpečnosti. Čo by sme mali vedieť o našich národných prioritách a kľúčových úlohách slovenských špionážnych organizácií?

Všetko dôležité som hádam už povedal. Takže to stačí zhrnúť. Po prvé teda ide o spravodajské zabezpečenie výziev, ktoré sa týkajú

vyspelého sveta, a po druhé ide o ochranu našich národných priorít a záujmov. Bolo by proti logike dnešného sveta, keby sa našich výzvedných služieb celosvetové záujmy a priority netýkali. Keby sa na ich realizácii tak ako v iných vyspelých štátoch - v rámci vymedzených kompetencií - nepodieľali. Skutočnosť, že Slovensko nemá apriórnych nepriateľov neznamená, že priatelia majú vždy záujmy totožné s našimi. Alebo, že nemôže dochádzať k ich poškodzovaniu niektorými subjektmi aj priateľských krajín. Spravodajská ochrana nie je vecou väčšej či menšej dôvery. Je to systémové opatrenie. Právo každej krajiny.

Aké hlavné spravodajské riziká vidíte v slovenskej spoločnosti?

Vo východnej a strednej Európe sú pre špionáž mimoriadne úrodné roky. Hlavným rizikom môžu byť systémové nedostatky ochrany našich národných záujmov. Zlá je predstava, že každý nám chce ubližovať, rovnako ako predstava, že všetci nám chcú nezištne pomáhať.

Druhým rizikom sú podmienky a možnosti získavania agentúry cudzích spravodajských služieb. Spoločnosť prechádza obrovskou krízou morálky a súdržnosti. Uskutočnili sa obrovské majetkové presuny - v mnohých prípadoch nelegálne. Hovorili sme o nesmiernej korupcii. V spoločnosti, kde každý predáva, čo má, ten, kto vlastní „len informácie", nebude dlho stáť bokom. Ak sa už do výpredaja nezapojil. Permanentne dochádza k významnej fluktuácii pracovníkov. K odchodu k iným zamestnávateľom, ale i do cudzích firiem - aj s informáciami, ktoré získali na predchádzajúcich pracoviskách. Takže je koho verbovať.

Tretím je absencia režimu ochrany informácií. To nie je o legislatíve, ale o praxi. Myslím si, že v tejto oblasti sme sa doposiaľ správali - poviem rovno - hlúpo. Niektoré podniky sprivatizovali možno aj s utajovanými informáciami. Nezriedka zahraničné spoločnosti mali, či ešte majú prakticky voľný prístup ku všetkému, čo by chceli vedieť.

Štvrtým rizikom sú súkromné firmy, ktoré poskytujú služby citlivým rezortom štátu. Aj armáde a ministerstvu vnútra. Možno aj Slovenskej informačnej službe. Príkladom môžu byť informačné a komunikačné technológie. V rámci najrôznejších projektov súkromné firmy - často v spojení so zahraničnými dodávateľmi moderných technológií - získali veľké množstvo informácií z prostredia štátnej správy, bánk a priemyslu. Nie každý občan prichádzajúci z „dôveryhodnej firmy a krajiny" musí pracovať len pre túto firmu a krajinu. Je

preto otázka, do akej miery realizácia uvedených projektov je zabezpečovaná súčasne s náležitým systémom ochrany informácií.

Ktoré momenty a predpoklady pre budovanie efektívnych výzvedných služieb na Slovensku považujete za prvoradé?

Viem, z akého základu mohli vychádzať. Vlastne celú službu vybudovať od počiatku. So všetkými koncepčnými, analytickými a vedecko-technickými pracoviskami, ktoré rozviedka i kontrarozviedka potrebujú na efektívne riadenie a zabezpečenie. Žiaľ, politický vývoj po vzniku Slovenskej republiky nebol priaznivým prostredím pre koncepčnú výstavbu spravodajských služieb.

Prvým problémom, o ktorom sme už hovorili, je veľmi zlá východisková pozícia. Absolútny nedostatok skúseností a pripravených ľudí. Druhým problémom bola vnútropolitická situácia a jej stranícke šarvátky Slovenská informačná služba sa stala ich súčasťou. To znamenalo, že aj tí, čo sa to ešte ani poriadne nestihli naučiť, po každých voľbách odišli a prišli noví. Okrem nemožnosti kontinuity práce - ktorá je pre spravodajské služby podstatným faktorom efektívnosti - to znamenalo dekonšpiráciu, neobyčajný únik informácií. Iste tomu napomohli aj stranícke previazanosti jednotlivých kompetentných pracovníkov v časti týchto inštitúcií. Aby sme o veci dlho nehovorili, povedzme záver.

Efektívne spravodajské služby treba budovať s perspektívou desaťročí. To znamená, že sa v tejto otázke hlavné parlamentné strany musia dohodnúť a takúto kontinuitu zabezpečiť. Nech voľby vyhrá tá či oná strana, nemalo by to znamenať v špeciálnych službách zemetrasenie. To súvisí so systémom ich politickej - nie straníckej - kontroly, s výberom zodpovedných ľudí. S prijatím pevných záruk stability, ale aj so systémom subordinácie, riadenia a inšpekcie.

Tvrdí sa, že na Slovensku sa nič neutají a každý s každým je rodina. V Amerike sa z hľadiska utajenia vraví, že vláda je loď, do ktorej zateká zhora. Aj u nás väčšinu spravodajských škandálov spôsobili politici, ktorí sa tiež podpísali pod únik viacerých dôverných informácií. Možno u nás vôbec vybudovať tajnú službu?

Všetko sa musí začať v zásadnej zmene prístupu k Slovenskej republike. Namiesto riešenia množstva zastupujúcich problémov je potrebné s najvyššou zodpovednosťou budovať svoj štát a riešiť ťažké problémy spoločnosti. Namiesto potykania si a súčasne s tým

hašterenia, kde žiadna urážka nie je dosť silná a vulgárna - s úctou k vecnému názoru iných - hľadať spoločné riešenia otázok.

Komplexov z prejavov nefunkčnosti spoločnosti sa zbavíme nepripustením nekompetentných na kompetentné miesta. Lojalitu k nášmu štátu však treba považovať za súčasť takej kompetentnosti. Sú takí, ktorí náš štát stále pokladajú za nechcené dieťa a podľa toho sa aj správajú. Nostalgia za bývalým Československom môže byť v ľudskej rovine pochopiteľná, ale neprinesie riešenia. Nehľadiac na to, že je nemravné oportunisticky prijať funkcie v štátnom aparáte ako zamestnanie, bez vnútornej lojality k štátu. Niekedy by stačilo prejavovať rovnakú úctu k vlastnému národu, ako ju poniektorí prejavujú k iným národom.

Potenciál Slovenska je, pravdaže, objektívne daný a limitovaný. Máme dosť skutočných profesionálov na personálne zabezpečenie kvalitného fungovania štátu?

V tom je práve zmysel Slovenskej republiky a jedna z hlavných úloh jej budovania. Slovensko práve obmedzenosťou personálneho potenciálu nemôže - požičiam si známu parafrázu o britskej vláde v časoch prestarnutého vojvodcu Wellingtona - mať vládu čí-čí, ale potrebuje vládu „skutočne nadaných ľudí". Ako nazývali vládu Veľkej Británie v časoch Gladstona. Aj na Slovensku sa rodia.

Aké vlastnosti a schopnosti by mal mať profesionál vo vašom odbore?

Vo všeobecnosti je to jasné. Profesionál sa živí svojou profesiou. Teda musí ju robiť dobre, rýchlo a rutinne. Znamená to, že ovláda zákonitosti a požiadavky svojej odbornosti a stali sa jeho návykmi.

Po druhé. Musí byť schopný improvizovať spôsobom, akoby práve tú konkrétnu situáciu, ktorá sa vyskytne, očakával. Musí vedieť aj v tej najhoršej situácii nájsť optimálne riešenie. Ono vždy existuje.

Po tretie - profesionál spravidla nič nesľúbi, pokiaľ na sto percent nevie, že splnenie sľubu už záleží len na jeho vôli, či rozhodnutí. Vie mlčať o veciach a nepodlieha pokušeniu lacnej popularity.

Po štvrté. Profesionál sa vie stotožniť s úlohou, ktorú hrá. Necíti potrebu byť na každej svadbe nevestou a na každom pohrebe nebožtíkom. Uprednostňuje skutočnosť, že jeho zámer sa uskutoční. Netrvá na tom, aby to urobil sám.

Po piate. Pozná svoje slabosti, ktoré ohrozujú jeho úlohu a vie ich kontrolovať.

Po šieste. Nie je zvedavý na informácie, ktoré nepotrebuje. Ak sa musí spoľahnúť na iných ľudí, nepredpokladá, že sa budú správať optimálne podľa jeho predstáv. Ak sú to však protivníci, predpokladá ich najvyššiu kvalitu a príliš neráta s ich chybami. Úspešný profesionál sa musí narodiť, vyškoliť a v praxi vyrásť. Vie, že každý nedostatok, s ktorým sa narodil, všetko, čo sa nenaučil, prax odhalí a skôr či neskôr ho z hry vyradí. Profesionál je produktom prirodzeného výberu.

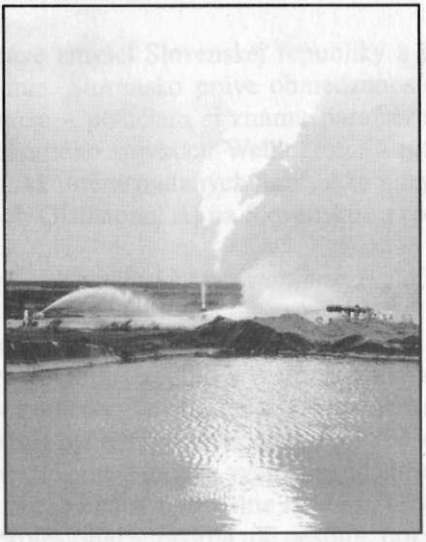

Rozhovory v Belehrade. Vpravo v popredí prvý námestník ministra vnútra ČSSR Alojz Lorenc, za ním tlmočník a zväzový tajomník vnútra SFRJ Dobroslav Čulafič, vľavo v popredí veľvyslanec Ján Husák, za ním minister vnútra ČSSR Vratislav Vajnar.

Významnou súčasťou štátnej bezpečnosti je ochrana ekonomiky. Fotografia zachytáva výron plynu z podzemných zásobníkov na Záhorí. Požiar a hrozba katastrofy boli odstránené s pomocou sovietskych špecialistov a ich osobitných technických prostriedkov. Umelé jazero na mieste nehody slúžilo na ochladzovanie poškodeného objektu.

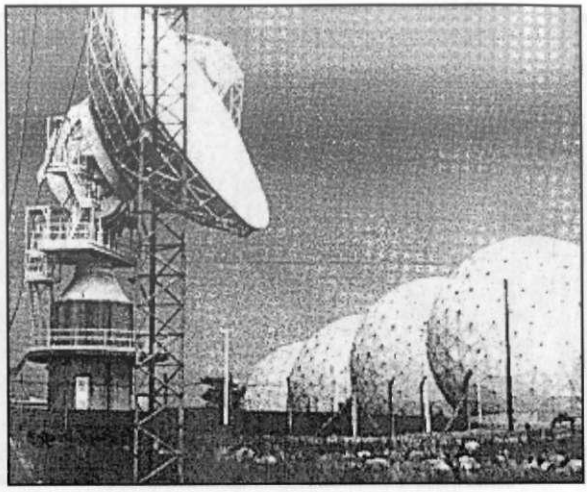

Svet, na ktorom ešte bol priestor pre intímne rozhovory, definitívne zanikol. Anténový systém strediska globálneho odpočúvania Echelon v Menwith Hill.

Prostriedky na ochranu proti priemyselnej špionáži. Zobrazené prístroje sú určené na vyhľadávanie odpočúvacích zariadení.

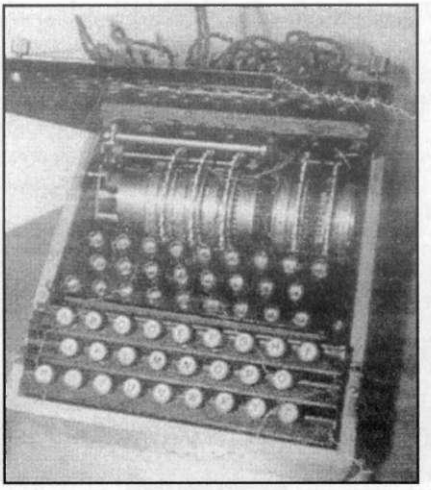

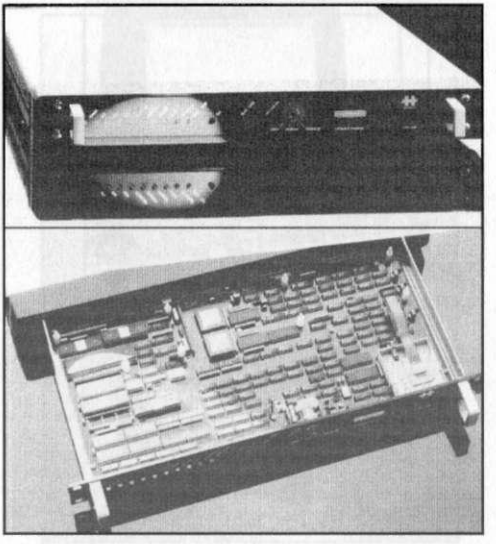

Obzretie sa do histórie špionáže. Legendárne nemecké šifrovacie zariadenie Enigma, ktorého tajomstvo sa podarilo odhaliť britskej spravodajskej službe.

Technický vývoj nezadržateľne pokračuje v každej sfére ľudskej činnosti. Na fotografiách vidíme moderné šifrovacie aparatúry firmy Crypto AG.

Dve strany rokovacieho stola v auguste 1989 v Moskve. V delegácii FMV zľava minister František Kincl, vedľa neho prvý námestník ministra Alojz Lorenc a štvrtý zľava šéf československej kontrarozviedky Karel Vykypěl. Vrcholne vážnej situácii zodpovedá aj vrcholné zastúpenie vedenia KGB (vpravo oproti ministrovi Kinclovi) predseda Vladimír Krjučkov, vedľa neho prvý podpredseda generál armády Filip Denisovič Bobkov, tretí zľava generál Viktor Gruško.

Predstavitelia FMV a ich partneri z ústredia KGB na návšteve bohosloveckej fakulty v Zagorsku.

4 | UCTIEVANÝ NEPRIATEĽ

ROZHOVOR PRVÝ

Dosiahneš všetko, po čom túžiš, nešťastník.

Platón

Ste legendárna postava našich moderných dejín. V rozhodujúcich historických chvíľach ste stáli na čele československej tajnej služby. Máte kľúčový podiel na tom, že sa zásadné systémové zmeny na rozhraní 80. a 90. rokov uskutočnili pokojným spôsobom, bez násilností či iných excesov. Okolo vášho osobného príbehu i významného postavenia krúži neutíchajúci záujem našich a zahraničných médií. Ako vy sám definujete seba a vašu profesiu? Ako vidíte a hodnotíte vašich vtedajších kolegov?

Rád by som z ríše fantázie a legiend vstúpil na zem. Veď ide o normálnu a veľmi zodpovednú profesiu. Žiaden štát sa bez nej nezaobíde. Riadil som ľudí, ktorí ju seriózne vykonávali. Ako iste vyplýva aj z našich rozhovorov, zďaleka nešlo len o ochranu socialistickej ústavy a zákonov, ku ktorým dnes niektorí môžu mať kladný, iní negatívny vzťah. Pracovali aj proti zahraničnej špionáži, pri ochrane našej ekonomiky, proti kriminalite. Bez ohľadu na osobné riziko a časté obete. Mrzí ma ich paušálne znevažovanie.

So stoickým pokojom až gracióznou dôstojnosťou sa prenášate aj ponad nepriazeň osudu i ponad neraz nelichotivé vyjadrenia ľudí, o ktorých možno viete, že boli „dobrými súdruhmi". Ste fatalista? Prijímate úspech i neúspech ako dielo prozreteľnosti či objektívneho vývoja a životnej nevyhnutnosti, alebo si myslíte, že každý si určuje svoj údel sám - vlastným konaním, vôľou a slobodným rozhodovaním?

V istej miere uznávam oboje. Teda objektívne aj subjektívne faktory nášho života. Ťažko rozlišovať - čo kam patrí. Niekedy sa v živote presadí to, čo je od nás nezávislé, inokedy to, čo vyplýva z našej voľby. Ale i v takom prípade naše rozhodnutia sú odrazom osobnosti každého z nás, nášho myslenia, kultúry aj vyznávaných životných hodnôt. A to všetko v nás nevzniklo nezávisle od okolia. Mojím vnútorným osudom bola silná túžba po poznaní. Aj po preskúmaní hĺbky svojich schopností či dimenzií. Chcel som poznať, čo som prírode dlžný. Rozhodoval a vyberal som už potom sám. „Dosiahneš všetko, po čom túžiš, nešťastník," povedal Platón. V tej prvej časti je odmena, v tej druhej zaplatená cena.

Snom každého anglického chlapca je vraj pracovať v britskej tajnej službe. Práca v rozviedke je aj splnenou detskou túžbou súčasného ruského prezidenta Vladimíra Putina. U nás sa možno také sny nenosia, alebo aspoň nesnívajú. Vám sa teda v detstve tiež asi snívalo o iných profesiách. Kto mal vplyv na formovanie vašich názorov, vašej osobnosti? Predznamenalo to vaše smerovanie k ozbrojeným službám?

Po otcovi som sa snažil byť zodpovedný a po mame ambiciózny. Bol som s láskou, ale prísne vychovávaný. S matkou som mal akúsi tichú „dohodu". Pokiaľ som sa dobre učil - to znamenalo takmer absolútne výborné výsledky - mal som dosť voľnosti a mnohé sa mi prepieklo. Jablká som ale nekradol a ctil som celé Desatoro. Voľný čas som venoval športu. Často sa v spomienkach do svojho detstva vraciam. Možno preto - že bolo krátke. Už v pätnástich rokoch som vstúpil do vojenského gymnázia. Prečo som sa dal na vojenskú dráhu? Možno ma lákala predstava jasne vymedzených povinností a práv. Na ich základe sa mi počas celého štúdia - obdobne ako doma - podarilo získať pomerne veľkú voľnosť. Potreboval som ju. Bol som vtedy zanieteným športovcom. Obdivoval som Fausta Coppiho, Jacquesa Anquetila, Jana Veselého či Vlasta Ružičku a ďalších veľkých z môjho športu - cestnej cyklistiky. Tá človeku veľa povie - najmä o ňom samom. Naučiť sa znášať víťazstvá aj prehry je pre život veľmi dôležité. Aj poznanie ceny a pominuteľnosti úspechu. Zistíte, či po páde viete vstať. A to v živote treba.

Nezapochybovali ste niekedy o rozhodnutí pri voľbe svojej životnej dráhy?

Je to možno zvláštne - ale nie. Už som spomenul, že mi vyhovovali jasne definované povinnosti a práva. Aj počas ďalšieho štúdia som získal pre svoje záujmy, ktorými už boli vzdelávanie sa a vedecká práca, takú voľnosť, že žiadne obmedzenia - vyplývajúce z vojenského života - som nepociťoval. Neskôr aj predstava o dôležitosti ozbrojených zložiek vo vtedajšom svete. Aj neobyčajné možnosti prístupu k modernej vede a technike. Absolvoval som elektrotechnické inžinierstvo a neskôr vedeckú ašpirantúru v odbore technická kybernetika. O svojich rokoch na Vojenskej akadémii Antonína Zápotockého v Brne som písal v *Ministerstve strachu?* Tak sa nebudem opakovať. Aj keď to boli krásne roky.

Vo svojej predchádzajúcej knihe pamätí spomínate aj prechod z armády do zložiek ministerstva vnútra. Čo vás neskôr motivovalo k výmene vedeckej práce za výkonnú funkciu policajného šéfa Bratislavy a Západoslovenského kraja? Z akademického prostredia ste sa preniesli do epicentra riešenia tienistých stránok života.

Vedu som v tom čase už chápal nielen ako bádanie, ale predovšetkým ako nástroj konania. A tak som nemal pocit, že vedu opúšťam. Nevedel som stáť bokom. Potreboval som mať pocit prospešnosti svojej vlasti a ľuďom. Mal som rád nové výzvy. Do Bratislavy som neprišiel len tak. Dostal som úlohu znížiť kriminalitu v Bratislave a zvýšiť jej objasnenosť. Prijatie takej výzvy bolo možno mojím okamihom pravdy. Sú to okamihy, keď by naše konanie malo byť v zhode s myšlienkami a slovami. Prežil som teda viacero životov. Každý je dnes vo mne. Každý niečo dal a niečo vzal. Dúfam, že priniesli prospech aj iným. V kryptológii celému štátu, v Bratislave jej obyvateľom, ktorí mali vtedy možnosť žiť v bezpečnom meste. Stálo to za to? Myslím, že áno.

Osud človeka je aj to, čo s ním zdieľajú jeho blízki. Čo pre vás znamená rodinné zázemie či teplo domova?

Moja žena ma presvedčila o tom, že Romain Rolland mal pravdu, keď napísal *Dobrý človek ešte žije*. Ja s dobrým človekom žijem už viac ako tridsať rokov. O jej dobrotu som sa podelil s Bratislavčanmi, z ktorých viacerí sa s ňou stretli v jej funkcii na úrade práce. Máme rovnaký prístup k životu a ideály. Je mi oporou v dobrom i zlom, ako sa vraví. Máme tri deti. Som už dedko, máme štvorročnú vnučku. Takže znamená pre mňa skutočne veľa. Je tam všetko. Láska, úcta, priateľstvo aj spoločné trápenie so starosťami. Máme sa radi.

Svojím životom ste do značnej miery determinovali aj údel vašich príbuzných.

Nebolo to vždy jednoduché. Práca, ktorú som robil, vyžaduje obete. Výhody? Asi by nenaplnili očakávania tých, ktorí by v našom živote hľadali výhody rodiny „papaláša". Nikdy som sa ním necítil a - dúfam - ani tak nesprával. Špeciálne predajne? Boli vôbec také? My sme v nich nikdy nenakupovali. Žiadne využívanie funkcie na nepoctivé obohatenie sa, ani na okázalé zábavy. Nie som poľovník a nestrieľam sibírske tigre. Intervencie

v prospech detí? Žiadne. V súkromí teda život, akým žil rad ľudí a možno život skromnejší.

No - špeciálne predajne síce existovali, ale výhody socialistickej nomenklatúry boli komické až zanedbateľné v porovnaní s výsadami našich dnešných zbohatlíkov. Navyše - do nomenklatúrnej sféry patrili a na jej vymoženostiach sa podieľali aj poprední pracovníci kultúry, počnúc nositeľmi titulu zaslúžilý umelec. Prejdime však k podstatnejšej téme. Vaše meno sa často skloňuje v súvislosti so známymi udalosťami 17. novembra 1989. Zmieňujete sa o nich vo svojej predchádzajúcej knihe. Zostáva váš pohľad nezmenený?

Na tom, čo som napísal, nemám čo meniť. Pre mňa nie sú najdôležitejšie detaily tých dní. Ani keď šlo o štátny prevrat, ktorý začal podvodom s dezinformáciou vymysleného mŕtveho študenta Martina Smida - vraj pri demonštrácii 17. novembra zabitého príslušníkmi ZNB, ktorú rozšírili pražskí disidenti, a potom do celého sveta prakticky všetky západné médiá. Najdôležitejšie bolo, že sa nič také nestalo, ako aj to, čo priviedlo krajinu do takého stavu, keď bol prevrat už len otázkou času. Nemenej významné je aj to, akým spôsobom udalosti prebehli. Bez krviprelievania.

Môžete pripomenúť rozhodujúce príčiny zásadných politických zmien v Československu?

Príčin je niekoľko. Prvou bola stagnácia ekonomiky. Riešenie bolo nevyhnutne spojené aj s politickou reformou. Na to politické vedenie nebolo pripravené. Druhou bola naša minulosť. Z roku 1948, z päťdesiatych rokov aj z obdobia normalizácie. Treťou bol generačný problém. Je celosvetový, ale v našich podmienkach sa považoval za problém protisocialistický. On bol a - ako vidíme - stále je rovnako tak protikapitalistický. Jeho podstata je vo frustrácii nastupujúcej generácie. Vidíme to aj v dnešnom svete. Viacerí už zákrok na Národnej triede porovnávajú s tým, čo sa občas deje v pražských uliciach. O americkom Seatle ani nehovorím. Napokon - ale v prvom rade - išlo o geopolitický problém a rezignáciu Sovietskeho zväzu na veľmocenské postavenie v strednej Európe.

Ako ste vtedy prežívali svoju obrovskú zodpovednosť za osud krajiny?

Pociťoval som ju. To, čo ma vtedy zaujímalo, bol spôsob, akým sa zmena uskutoční. Obával som sa krvavého stretu. Rekapitulácia? Sedemnásteho novembra som nesúhlasil - ako je dnes už hádam známe - so zásahom proti demonštrantom. Štátna bezpečnosť vykonávala iba spravodajskú a dokumentačnú činnosť. To som osobitne prikázal zložkám ŠtB aj bezprostredne po sedemnástom. Preto nebolo rozohnané, či pozatýkané pražské Občianske fórum. Ani Verejnosť proti násiliu.

Podľa niektorých prameňov ste sa síce usilovali o spoločenské zmeny, ale s cieľom zachovať socializmus a upevniť postavenie komunistickej strany.

To je pravda. Ak to má byť však pravda celá, treba pripomenúť, že zmeny sa mali týkať aj charakteru samej strany a jej postavenia v spoločnosti. Problémom bola nová motivácia ľudí a tá nemohla prísť inak ako s kyslíkom demokracie. Je paradoxom, že niektoré vyspelé krajiny, ktoré sme nazývali kapitalistické, by podľa viacerých kritérií boli k socializmu bližšie ako my. Dokázali rokmi účinnejšie riešiť výzvy vývoja sveta a prispôsobiť svoj spoločenský systém jeho potrebám. Obávam sa však, že tie pre „východ" aj „západ" rovnaké kritériá vzájomnej súťaže, ktoré „západ" lepšie naplnil, a preto uspel, nie sú víziou pre budúcnosť, a tak nás čaká ešte veľa konfliktov. Presviedčame sa o nich v dnešnom svete, ale aj u nás doma. Možno sa ešte k mnohému vrátime a budeme sa dohadovať, o akýže -izmus to vlastne ide. Určite to nebude -izmus spotrebnej špirály, ale ak -izmus, tak zdravého rozumu.

ROZHOVOR DRUHÝ

Na svete žije viac ako šesť miliárd ľudí. Všetci majú právo na dôstojný život.

Medzičasom u nás už vyrástla nová generácia dospelých ľudí, ktorí dokonca významne ovplyvnili výsledky predchádzajúcich volieb. V škole sa už neučili ruštinu a neveria, že Alexander Dubček bol komunista či dokonca prvý tajomník ÚV KSČ. Tobôž, že prezident Michail Gorbačov bol generálnym tajomníkom ÚV KSSZ. Aj uvedené skratky už dnes azda treba novému pokoleniu vysvetliť. My sa však ešte pamätáme na nástup Gorbačovovej perestrojky a glasnosti. Čo vlastne sledovala prestavba v ZSSR a v Československu?

Proces prestavby v Sovietskom zväze mal niekoľko etáp. V prvej šlo skutočne o víziu reformy socializmu, ktorú mnohí očakávali. Významné bolo úsilie o pokračovanie zmierňovania napätia vo svete a snaha nájsť novú paradigmu vzájomných vzťahov východ - západ. Zásadné reformy vyžadovala ekonomika. Čierno-biela predstava, že na jednej strane boli osvietení socialisti a na druhej konzervatívci je veľmi zjednodušená a iste nesprávna. Viacerí chápali nevyhnutnosť nových prístupov a riešení, ale obávali sa chaosu.

Druhou etapou bola strata iniciatívy Michaila Sergejeviča Gorbačova a politického vedenia Sovietskeho zväzu v prestavbových - možno by ich už bolo treba inak nazvať - procesoch, ktoré sa začali v Sovietskom zväze odvíjať. Treťou bol rozpad ZSSR. A pokračovanie deštrukcie spoločnosti a ekonomiky v Rusku. Dokonca vojnové konflikty v Európe a po celom svete.

Ako dnes - s dostatočným historickým odstupom - posudzujú prestavbu vaši bývalí kolegovia v Rusku?

Zväčša úlohu Michaila Sergejeviča Gorbačova hodnotia veľmi negatívne. Vyplýva to napríklad z pamätí generála Gruška. Viní ho z nepremyslených populistických hesiel, ktoré sa dobre počúvajú. Ale ak nie sú podložené reálnym postupom, spravidla vedú k neúspechu a rozčarovanie potom prekonáva prvotné nadšenie. Prisudzuje mu nerešpektovanie analýz a koncepčných návrhov postupu vo vzťahu k vnútorným problémom ZSSR, ale najmä v medzinárodných súvislostiach.

Určité intelektuálne kruhy v Bratislave predpokladali, že spoločenské zmeny v niekdajšom sovietskom bloku sa môžu uskutočniť len z Moskvy a že ich s najväčšou pravdepodobnosťou zrealizuje sovietska zahraničná rozviedka, ktorá dôkladne pozná funkčné mechanizmy moderného sveta. Ako to, že z riadených procesov napokon ostal iba chaos a z proklamovaných cieľov len propagandistické slogany.

Vraj už v Stavropolskej oblasti Gorbačov veľa začal. Vyburcoval ľudí a po čase bublina spľasla. Jeho nadšenie a politické kroky spolu s nezodpovednosťou viedli Sovietsky zväz ku katastrofe, hovoria kolegovia. Rozčarovanie Rusov možno nie je ideologické, skôr je prejavom traumy ich vlasteneckého cítenia. Alebo oboje v istej miere. História nehodnotí politikov podľa ich úmyslov, ale podľa dôsledkov ich politiky.

Nechce sa mi veriť, že generálny tajomník a neskorší prezident mohol postupovať proti vôli a návrhom KGB a armády. Z čoho pramenila jeho sila?

Bola predovšetkým v prvotnom nadšení, s ktorým Gorbačova privítali vo funkcii generálneho tajomníka KSSZ. Bol pre nich čerstvým vzduchom po Leonidovi Brežnevovi, krátkom osviežení Jurijom Andropovom a opäť návratom k starým časom v Černenkovi. Svoje zohral systém vedúcej úlohy strany a geneticky zakódovaná úcta ku „gensekovi", ako generálneho tajomníka strany nazývali. Keď rozpoznali, že tento *gensek* sa nevydaril, tak už bolo neskoro. V roku 1991 odstredivé udalosti natoľko pokročili, že rozložený stav centra a republík už nemohla udržať ani sila KGB a armády. Navyše keď časť ruských politikov už stotožnila svoju politickú budúcnosť s rozpadom ZSSR.

Gorbačov si uvedomoval že jeho riskantný pokus stroskotal už v roku 1990. Posledné stretnutie s Filipom Denisovičom Bobkovom, ktorý je už na penzii a z KGB odišiel ešte pred augustom 1991, som mal pri mojej návšteve Moskvy v roku 1998. Navštívil ma v hoteli. Bolo to priateľské stretnutie. Veľa sme o tejto otázke nevraveli. Venoval mi však svoje pamäti, ktoré som si so záujmom prečítal. Najviac ma zaujalo jeho posledné stretnutie ešte pred augustom 1991 s Gorbačovom.

„Ľúto mi je našich vnukov," povedal Michail Sergejevič na záver debaty s Vladimírom Kručkovom a Bobkovom. Na spiatočnej ceste

na Lubjanku bolo v aute ticho. Padlo jediné slovo. Prehral!!! Veľké pravdy zvyčajne nepotrebujú veľa slov. Po príchode do pracovne Krjučkova si vážne a smutne pripili: „Na našich vnukov".

Mohla vôbec perestrojka uspieť?

Michail Sergejevič Gorbačov prišiel so svojimi reformami neskoro. Nemal už žiadnu šancu. Tá možno bola v roku 1968. Sovietsky zväz bol vtedy vnútorne aj medzinárodne dostatočne silný a celá koalícia dostatočne súdržná, aby reformy mohli byť riadeným procesom a nie reťazovou deštrukciou. Vtedy Sovietsky zväz mal dosť sily, aby uhájil aj svoje geopolitické postavenie. Navyše by reformné hnutie posilnilo európske socialistické hnutie. Azda by mohlo byť myšlienkou pre mladú generáciu u nás aj v západnej Európe v riešení jej frustrácie. Spomeňte si, že v lete 1968 postavili študenti v Paríži barikády. Bol to ostrý protest proti industriálnej spoločnosti v kapitalistickom vydaní. Lawrence Ferlinghetti vo svojej *Láske v dňoch vášní* - za nich všetkých napísal - „Spoločnosť odcudzenia nemá v histórii miesto. Tvoríme novučičký-nový svet..." V Spojených štátoch v roku 1969 armáda streľbou potlačila revoltu študentov vysokých škôl proti vojne vo Vietname. Vtedy azda bola možnosť socializmus zreformovať a taký socializmus mohol osloviť mladú generáciu v Európe.

Ako sa podieľala ŠtB na prestavbe v Československu?

Vo vedení rezortu sme sa otázkami zmien vo svete aj vnútornej politike zaoberali. Usilovali sme sa o dve zásadné úlohy, lepšie povedané okruhy úloh.

Prvou bolo ochrániť charakter socialistického spoločenského vývinu. Tak aby nevznikli excesy, ktoré by narušili pôvodný zmysel prestavby. Druhou boli reformné zmeny v samotnom Zbore národnej bezpečnosti. V štýle práce, organizácii, metódach. Postupne sa menila koncepcia činnosti ŠtB. Uskutočnili sme jej reorganizáciu. Položili sme dôraz na pôsobenie proti vonkajšiemu ohrozeniu krajiny a záštitu jej záujmov. Na ochranu ekonomiky a boj proti zahraničným výzvedným službám.

Touto zmenou sa Štátna bezpečnosť usilovala skvalitniť spravodajské aktivity a odstraňovať zo svojich postupov prvky policajnej práce, ktorá jej nepatrila. Tento trend vychádzal z potrieb helsinského procesu a z predpokladaných zmien vo svete i v našej

spoločnosti.

Na zásadnejší prejav novej koncepcie v praxi už nebolo dosť času. Ide napríklad o zrušenie výjazdných doložiek. Bolo technicky rozpracované ešte pred novembrom 1989. To mi umožnilo na zasadnutí vlády, krátko po 17. novembri, podať návrh na ich zrušenie spolu s odstránením zátarasov na hranici s Rakúskom. Známy je názor, ktorý som vyjadril hovorcovi vlády M. Pavlovi ešte v období premiéra Ľubomíra Štrougala o určení miest v Prahe, kde by sa mali povoliť demonštrácie.

Vedel som, že je to boj o čas, a tak som to vysvetľoval aj svojim kolegom. Viem, ako bol prekvapený môj vedúci sekretariátu major Turčan, keď som mu v diskusii povedal, že vo Švédskom kráľovstve je viac socializmu ako u nás. Prestavba v orgánoch ZNB a v ŠtB osobitne bola aj otázkou „aklimatizácie" ľudí do nových pomerov. Tak zásadná zmena politiky nie je jednoduchou záležitosťou. Považoval som za dôležité neoslabiť akcieschopnosť kontrarozviedky v procesoch, do ktorých sme vstupovali.

Ako to prijímali príslušníci Štátnej bezpečnosti?

S pochopením. Vezmime do úvahy, že ich priemerný vek bol okolo tridsaťpäť rokov. Boli vzdelaní, zväčša neboli spojení s päťdesiatymi rokmi, ani s čistkami po roku 1968. Informovaní. Sami najlepšie pociťovali potrebu zmeny. Patrili k mladej generácii so všetkými jej požiadavkami. Bolo skutočne trápne, keď po prevrate ich prišli preverovať a nahradiť bývalí príslušníci ŠtB - z päťdesiatych rokov.

Potláčanie demonštrácii však ľudí asi priveľmi nepresviedčalo o tom, že vtedajšia politická reprezentácia mieni dôsledne uskutočniť deklarované zmeny.

Vnútropolitický tlak narastal. Píšem o tom v *Ministerstve strachu?* Obavy politického vedenia štátu zo straty kontroly nad procesom zmien viedli k znepokojeniu z možnej deštrukcie a aj ku krokom, o ktorých hovoríte. Vyostroval sa boj o to, kto bude hegemónom transformácie. O charakter výsledku. Iné režimy sa v takej situácii bránia oveľa príkrej šími prostriedkami.

Sú takí, čo tvrdia, že vedenie KSČ a štátu nebolo o vývoji v krajine dostatočne informované. Dokonca ste z toho priamo či nepriamo obviňovaný vy.

Potom museli žiť v inej krajine. Nevedieť o tých demonštráciách. Nečítať rozborové materiály pravidelne predkladané do predsedníctva ÚV KSČ a do vlády. O informovanosti politického vedenia štátu existuje veľké množstvo písomných dokumentov, listinných dôkazov vyšetrovania, ktoré sa ma týka.

Nesporne zaujímavý je váš osobný postoj k vývoju a udalostiam na sklonku 80. rokov. V materiáloch Ústavu pro výskum soudobých déjin Milan Otáhal vašim aktivitám venuje dosť priestoru. Uvádza: „V únoru vypracoval R. Hegenbart s A. Lorencem a dalšími pro generálního tajemníka materiál, v němž se jednoznačné prihlásili k perestrojce a kritizovali ústrední výbor, že nevypracoval koncepcijejí aplikace na československé pomery. Snažíme se léčit nemocnou společnost, aniž bychom znali diagnózu její nemoci, nevime a zatím jsme otevfené nerekli, kam a proč se u nás socializmus dostal. Mnohá naše opatrenífsou tak nejen neúčinná, ale některá dokonce nemoc zhoršují a rozšifují."

Môj postoj bol poznačený dvojakosťou úlohy. Na jednej strane som podporoval prestavbové zmeny v štáte účasťou na známych aktivitách. Spolu s Rudolfom Hegenbartom, generálnym prokurátorom ČSSR Jánom Pješčakom, ministrom vnútra Františkom Kinclom a ďalšími som sa podieľal na vypracovaní už spomenutého memoranda pre generálneho tajomníka. Aj iných návrhoch, napríklad na povolenie demonštrácie na Škroupovom námestí či vysielaní televízneho záznamu z tejto demonštrácie. Na druhej strane nebolo možné prestať ctiť ústavu, platné zákony na ochranu spoločenského poriadku. Mal som veľkú obavu z deštrukcie spoločnosti a ekonomiky. Ak by som to všetko prirovnal k šachovej partii, tak šlo o materiál, pozíciu a čas. Figúry neboli dobré, postavenie zložité a boli sme v časovej tiesni. Šachová hra je však predovšetkým bojom s vlastnými chybami.

Pre niektorých udalosti vedúce k známym výsledkom začali až koncom novembra 1989 a neskôr. Vy ste sa však tendenciami vývoja museli zaoberať s dostatočným časovým predstihom. Čo sa dialo v zákulisí vysokej politiky povedzme v roku 1988? Vnímali ste už vtedy situáciu, ako veľmi vážnu?

Dúfam, že áno, veď vážna bola a opäť zdôrazňujem, že som pociťoval nesmiernu zodpovednosť. Iste nie sám. Viacerí hľadali cestu z krízy. V roku 1988 na jeseň navštívil Československo prvý

zástupca predsedu KGB generál armády F. D. Bobkov. Boli sme už niekoľkoroční priatelia, a tak naše diskusie o situácii mohli byť celkom otvorené. Podstatu našich rozhovorov generál Bobkov uvádza vo svojich pamätiach *KGB a moc:*

„Moje stretnutie s vedením FMV Československa - s práve menovaným ministrom vnútra Kinclom a jeho zástupcom Lorencom - potvrdzovali najhoršie obavy, hoci oni presvedčivo hodnotili možné cesty riešenia krízy. Veľmi sa spoliehali na nového predsedu vlády Adamca, ale súčasne neskrývali svoje obavy. Videli dvojakosť vzťahu vedenia ZSSR k predstaviteľom Ústredného výboru KSČ," píše F. D. Bobkov.

Trocha precenil aspoň moje spoliehanie sa na premiéra Adamca. Rešpektoval som ho, ale veľa nádejí som v ňom nevidel. S Bobkovom som sa potom stretol ešte v októbri 1989, keď sme sa dostali aj k otázke prehodnotenia udalostí z roku 1968. Potvrdil mi, že to už je výlučne naša vec a Sovietsky zväz túto otázku ponecháva iba na nás. To bol otvorený signál. In claris.

Vraví sa, že po vojne - teda aj studenej - je každý generál. Teraz už každý všetkému rozumie a vie úplne presne, ako to bolo. Aké však boli v skutočnosti vtedy aktuálne predstavy západných veľmocí o vývoji v strednej a východnej Európe? A čo sa dialo za oponou politických kontaktov medzi východom a západom?

Až do konca roku 1988, možno ešte na jar 1989 Západ podľa našich analytických záverov kalkuloval, že hegemónom zmien v ČSSR budú pragmatické sily v štátnom aparáte, ale aj v KSČ. V koordinácii so Sovietskym zväzom. Zlom nastal začiatkom leta 1989. Dávam to do súvislostí s informáciami o ubezpečení Moskvy americkou administratívou, že vývinové posuny v strednej a východnej Európe nebudú zneužité proti bezpečnostným záujmom ZSSR. Nasledovalo vyhlásenie Gorbačova, že ZSSR nemá politické, ani morálne právo zasahovať do vývoja v týchto krajinách. Potom boli voľby v Poľsku, pribudli politické metamorfózy v Maďarsku, neskôr v NDR a napokon aj v ČSSR. Ešte v lete sa skupina našich politikov na čele s Jozefom Lenártom, za účasti niektorých ministrov i R. Hegenbarta stretla v pražskej reštaurácii Paríž na Václavskom námestí na večeri s veľvyslancami hlavných krajín NATO. Bol som účastníkom stretnutia. Usilovali sme sa ich presvedčiť, že ak reformné úsilie nemá

viesť k deštrukcii, musí byť postupné. Spomínam si na slová Jozefa Lenárta, ktorý americkému veľvyslancovi aj iným položartom, polovážne povedal: „My Slovania máme anarchistické gény, a tak musíme byť opatrní." Veľvyslanec USA Niemczyk na to reagoval tiež v podobnej tónine. Slovami: „No dovoľte, aj ja mám slovanský pôvod a necítim sa byť anarchistom". Do polovice roku 1989 som sa usiloval, aby sme boli vedúcou silou zmien, ktoré už boli jasné. To nebola snaha o konzervovanie systému, ale úsilie o jeho vývoj. Je pochopiteľné, že ako člen strany som dbal o jej pozíciu pri týchto transformačných procesoch, ale nie za každú cenu. Okrem toho mi vtedy iná alternatíva pripadala ako riziko neobyčajného chaosu. Na konci leta 1989 bolo zrejmé, že hlavnou otázkou už nie je, kto bude na čele zmien, ale spôsob, akým zmeny prebehnú.

Ruku na srdce - vedeli ste si predstaviť v budúcnosti aj spoluprácu s niekdajšími rivalmi, súpermi, oponentmi či ako ich správne nazvať?

V politike sa spravidla ľudia aj národy a štáty posudzujú viac podľa potrieb budúcnosti ako podľa minulosti. Z bývalých protivníkov v neskoršom období často bývajú spojenci. Ak je taký národný záujem. A veľa z nich - napríklad Francúzsko, Taliansko, Rakúsko či Nemecko - malo a dodnes má sociálnych demokratov, socialistov a dokonca aj komunistov vo vládach. Takže vedel.

Počítalo sa koncom 80. rokov s alternatívou použitia mocenských prostriedkov na zastavenie pohybu smerujúceho k zvratu spoločenského systému, a teda i k narušeniu ústavných pomerov v krajine?

Neviem. So mnou o takej možnosti nik nerokoval. Ale bola to partia dvoch strán, a tak sa mohlo stať všeličo. Môžem pripomenúť dve udalosti, ktoré problém približujú. Prvou bolo moje vystúpenie na zhromaždení funkcionárov FMV. Situácia bola dosť napätá. Uviedol som, že so silovým riešením nemožno rátať. Dôvod? Pretože problémy, ktoré krajinu do tohoto stavu priviedli, sa silovým spôsobom riešiť nedajú. Tak ako stanné právo v Poľsku nič nevyriešilo. V sále som pocítil uvoľnenie a polovica účastníkov začala tlieskať. Potom som však pokračoval.

Nesmieme sa nechať vyprovokovať, ale ak by druhá strana mala na riešenie iný názor, šlo by o životy, zdravie ľudí, nebudeme váhať použiť silu. V tom čase jej bolo dosť a po onemocnení ministra som ho zastupoval v plnom rozsahu. Opäť potlesk. Tej druhej polovice

auditória. Ešte dnes si uvedomujem svoju zodpovednosť, ktorú som v tej zložitej situácii mal.

Potom som bol pozvaný do parlamentu, do výboru pre zahraničnú politiku. Tam som prezentoval svoje stanovisko k medzinárodnej bezpečnostnej situácií. Bolo prijaté dobre. Jeden poslanec sa ma spýtal, čo mienime urobiť s „tým Václavákom". Tam už prebiehali demonštrácie, ktorým nik nebránil. Odpovedal som krátko. „Nič. To je vec pre politikov". Potlesk žiadny, ale ani prejavy nevôle. Ticho.

Z vášho pohľadu sa teda javí ako dôležitejšia otázka spôsobu zmien, čiže ako bol prevrat uskutočnený? O to, kto ho urobil, ani tak nejde?

Vezmite do úvahy, že štvrtého júna v Poľsku vo voľbách zvíťazila Solidarita. Desiateho septembra Maďarsko umožnilo občanom NDR prechod do Rakúska a siedmeho októbra sa rozpustila maďarská robotnícka strana, obdoba našej KSČ, a prihlásila sa k sociálno-demokratickému hnutiu. Deviateho novembra NDR otvorilo hranice do SRN. Asi z toho vyplýva odpoveď, že neboli ani tak dôležité parciálne odlišnosti v jednotlivých krajinách, ale že došlo ku geostrategickej porážke. Takže skutočne to, čo je zaujímavé, je spôsob, ako k zmene došlo. Nie všade to bolo rovnako. Nebolo u nás ani stanné právo spojené so skutočným internovaním ľudí a aj streľbou. Nedošlo ku krvavému stretu. Nehovoriac o pokračovaniach na Balkáne.

Veľa pozornosti sa venovalo aj rozličným aspektom 17. novembra 1989. Aj vy ich dosť podrobne uvádzate v knihe Ministerstvo strachu? Nezodpovedanou otázkou je, prečo ŠtB napríklad nerozptýlila ustanovujúcu schôdzu Občianskeho fóra?

Pretože udalosti, ktoré hrozili prerásť do živelného vývoja, mohli byť predsa len niekým usmerňované a ďalej na rokovanie bol potrebný partner. Preto som náčelníkovi kontrarozviedky 18. novembra potvrdil akýkoľvek zákaz vstupu Štátnej bezpečnosti do diania - samozrejme - s výnimkou spravodajskej práce. Správna by bola otázka, či KSČ v rokovaniach dosiahla to, čo reálne dosiahnuť mohla.

Pozrime sa však na udalosti s dostatočnej geopolitickej perspektívy. Ako ste vnímali schôdzku Gorbačov - Bush na Malte?

V nádeji, že dôjde k optimálnemu usporiadaniu zodpovednosti za ďalší vývin Európy a že východiskom rokovaní budú stanoviská

z leta 1989. O vzájomnom rešpektovaní bezpečnostných záujmov. Už sme o nich hovorili.

Viacerí sú vývojom sklamaní a nemyslia si, že uskutočnené štátne prevraty dosiahli publikované predsavzatia, vďaka ktorým pred desaťročím získali masovú podporu. Vyriešili problémy a protirečenia, ktoré motivovali ľudí k objektívnej potrebe či aspoň k nutkavému želaniu zásadných spoločenských zmien?

Odpoveďou je to, čo prežívame v medzinárodných vzťahoch, ale aj u nás doma. Neviem, či sú naši čitatelia presvedčení o víťazstve pravdy a lásky. Či sa dostavili opodstatnene požadované cnosti alebo kompetentnosť mocných. Ako viacerí mladí hodnotia nové zákroky polície v Prahe. Ako sa pozerajú na privilégiá dnešnej nomenklatúry privatizovaného kapitálu. Ale to všetko môže byť prechodné, detská nemoc poprevratových období. Iste nastúpi negácia negácie.

Vážnejšou skutočnosťou je, že základný rozpor dnešného sveta, o ktorom si možno viacerí mysleli, že je atribútom len bývalého režimu, mal oveľa hlbšie korene. Porážka jedného usporiadania spoločnosti systémom možno schopnejším, ale s tým istým principiálnym základom špirály výroby a spotreby, nevyriešila to, čo budúci svet potrebuje. Tento rozpor sa celkom prirodzene prejavuje ako generačný problém. Obávam sa, že disharmonický vzťah starého a nastupujúceho pokolenia nás ešte veľmi prekvapí. A my im nemôžeme brániť v tom, aby nehľadali svet svojich hodnôt. Môžeme ich len upozorňovať na úskalia takého hľadania a deliť sa s nimi o naše skúsenosti.

Ľavica a pravica - dve strany jednej mince, dve strany jedného tela, dve strany jedného parlamentného organizmu. Z názvov a vyhlásení politických subjektov ťažko prečítať skutočnú logiku, pohnútky a ciele ich praktických krokov. Čo vlastne znamená sociálne cítenie, ľavicová politika a socializmus dnes?

Socializmus? To je predovšetkým solidarita ľudí. Je to civilizácia, ako povedal Šimon Peres. Na svete žije viac ako šesť miliárd ľudí. Všetci majú právo na dôstojný život. So sociálnym ponížením nadobudli prvé skúsenosti aj občania Slovenska. Nielen tých pol milióna nezamestnaných, ale aj vzdelaní ľudia v školstve, zdravotníctve a iní. Sociálne cítenie je o potrebe byť prospešný iným. Je to aj fantómová bolesť, ktorú človek pociťuje, keď nezaslúžene trpia druhí. Dôležité

je však pochopiť rozdiel medzi sociálnym cítením a ľavicovou politikou. Tá je najmä o funkčnej spoločnosti. Sociálny program to nie sú milodary. To sú vytvorené zdroje, bez ktorých zostanú všetky slová len slovami. Ale s poníženými ľuďmi, s pocitom sociálnej nespravodlivosti také zdroje sotva vytvoríme. Dnes prežívame obdobie transformácie. Je to neštandardná situácia, a tak klasické klasifikácie politík na ľavicové a pravicové nepovažujem za najdôležitejšie. Hlavnou otázkou je funkčná spoločnosť a fungujúca ekonomika. V tom je už zakomponovaná potrebná miera pravicových aj ľavicových prvkov politiky.

Mnohí uznávaní politológovia však nevidia dostatočnú perspektívu ani národných štátov, ani socialistických myšlienok. Aký máte na to názor?

Viaceré diela popredných vedcov som prečítal. Mám k nim úctu, ale nie vždy súhlasím s ich závermi. Hovorili sme o príčinách konfliktov. Dodajme, že konflikt medzi starým poriadkom a novou skutočnosťou môže vzniknúť nielen zo zotrvačnosti starého poriadku, ale aj necitlivým alebo dokonca násilným presadzovaním nových vízií, ďaleko predbiehajúcich realitu sveta. Napríklad Ralph Dahrendorf si tieto veci uvedomuje, keď na jednej strane sa hlási ku kantovskému projektu svetovej občianskej spoločnosti, ale na strane druhej hovorí: „...neexistujú žiadne známky toho, že by sa národný štát i so svojimi kritickými úlohami, vďaka európskemu procesu spolupráce, už prežil..." Vrelo tiež súhlasím s jeho pochybnosťami o predstave budúcej Európy ako kombinácie regionálnych autonómií a nadnárodných inštitúcií. Korene národných štátov sú v Európe veľmi hlboké, a tak aspoň pre prvú polovicu budúceho storočia mi znie pravdepodobnejšie cesta k ich konfederácii či federácii. Hovorili sme aj o výzvach budúceho sveta. Myslím si, že ich riešenie je v Európe spojené s princípmi, ktoré dnes nazývame socializmus.

ROZHOVOR TRETÍ
O prezumpcii viny.

Pre mnohých ste fenomenálna osobnosť. K paradoxom dejín patrí skutočnosť, že na jednej strane ste nepochybne osobne prispeli k pokojnému priebehu systémových zmien na sklonku 80. rokov, ktoré mohli mať oveľa dramatickejší i celkom tragický charakter, a na druhej strane z vás isté politické kruhy urobili po prevrate symbol vyrovnávania sa s minulosťou a obeť kontroverzného súdneho procesu. Čo vy na to, pán generál?

O mojom trestnom stíhaní som písal v prvej knihe Ministerstvo strachu? Vtedy som ešte len čakal na rozsudok. Dopadlo to tak, že z obvinenia vo veci skartácie dokumentov FMV ma oslobodili. Odsúdili ma však na štyri roky za iný trestný skutok. Mal som spolu s náčelníkom kontrarozviedky Karlom Vykypělom - dostal tri a pol roka - a ministrom Františkom Kinclom - dostal tri roky - zneužiť právomoc verejného činiteľa. V obžalobe stálo, že sme nariaďovali a organizovali, aby príslušníci ZNB - s využitím zákona o Zbore národnej bezpečnosti - v rámci udržania pokoja a ochrany verejného poriadku zaisťovali a zadržiavali organizátorov nepovolených demonštrácií v Prahe na 48 hodín i viac.

Prečo ste sa rozhodli výrok súdu nerešpektovať?

Na výkon trestu som nenastúpil, pretože po rozdelení Československa som podľa medzinárodných dohôd trest nastúpiť nemusel a s rozsudkom som hlboko nesúhlasil. Úmyselný trestný čin sme ani ja, ani minister František Kincl, ani náčelník kontrarozviedky Karel Vykypel nespáchali. Boli sme odsúdení v procese, ktorému predchádzalo vyšetrovanie s vopred určeným výsledkom, založené na prezumpcii viny, kde nejednoznačné dôkazy neboli brané v prospech obžalovaných, kde boli odmietnuté niektoré dôkazy navrhované obhajobou. Ak by som rozsudok prijal, bol by som nečestným človekom, ochotným prijať hru na právny štát a nezávislé súdy. A v takej hre ja účinkovať nemôžem. Zneužitie právomoci verejného činiteľa je v príkrom rozpore s mojím životom. Vedia to moji kolegovia, ktorí so mnou roky pracovali. Aj to, že vo veci zákona som nerozlišoval medzi straníckou nomenklatúrou, inými občanmi, ani inak zmýšľajúcimi.

Je pravdivá informácia, ktorá sa objavila v médiách, že český súd na vás vydal medzinárodný zatykač?

Lenže Interpol - s odvolaním na skutočnosť, že táto medzinárodná inštitúcia koná len vo veciach kriminálnych, a nie vo veciach politických, rasových či vojenských - vyhlásil, že nemôže s českým súdom spolupracovať. Toto stanovisko pri návšteve Bratislavy potvrdil aj generálny sekretár Interpolu pán Raymond Kendall.

Obraz šikanovania vašej osoby zo strany úradov dotvára i situácia, ktorou sa končí vaša kniha Ministerstvo strachu? Súd vás prepustil z vyšetrovacej väzby a v priebehu niekoľkých hodín vás vo vašom byte opäť zadržali a vrátili do väzby.

Od počiatku vyšetrovania som trestné stíhanie považoval za absurdnú situáciu. Majú vraha a hľadajú vraždu. John Mortimer by o tento príbeh mohol doplniť zážitky Horáca Rumpolea. Vtedy som však stratil všetky zvyšky ilúzií - aj keď si na ne nespomínam - že mám nádej v tom vyšetrovaní obhájiť spravodlivosť, pretože tam išlo nielen o účelový postup vyšetrovacích orgánov, ale dokonca o účelovú preukázateľnú lož, o čom všetci vedeli, vrátane vtedajšieho ministra vnútra Jana Rumla. Tak som znovu 100 dní písal knihu *Ministerstvo strachu?* v cele pankráckej väznice. Možno viac vypovie moje vystúpenie pred vojenským kolégiom Najvyššieho súdu v Prahe, ktorý mal rozhodnúť o tom, či Vyšší vojenský súd v Příbrame, ktorý ma prepustil na slobodu z vyšetrovacej väzby, porušil zákon, ako tvrdila Vyššia vojenská prokuratúra v Prahe.

Tak poďme na legendárny pražský Pankrác. Môžete situáciu detailnejšie priblížiť?

Z cely pankráckej väznice, ktorú som v samoväzbe „obýval", ma odprevadil príslušník väzenskej stráže. Podzemnou chodbou sme prešli do hlavnej budovy Najvyššieho súdu.

Konanie otvoril predseda senátu vojenského kolégia najvyššieho súdu ČSFR. Po obvyklých formalitách a prečítaní sťažnosti generálneho prokurátora som dostal slovo:

Vážený pán predseda, vážený senát.

Využívam danú mi možnosť pred najvyššou autoritou súdnej

moci v štáte vyjadriť svoje stanovisko k veci, o ktorej máte rozhodnúť. Generálny prokurátor podal sťažnosť pre porušenie zákona, ktorého sa mal dopustiť Vyšší vojenský súd tým, že pri prerokovaní mojej žiadosti dňa 6. februára 1991 nenašiel právne dôvody mojej ďalšej väzby a prepustil ma na slobodu z vyšetrovacej väzby.

Skutočnosť, že rokovanie o zákonnosti, či nezákonnosti uvedeného súdneho rozhodnutia sa uskutočňuje v situácii, kedy mojím novým zadržaním a pokračujúcou väzbou bolo už napadnuté rozhodnutie vyššieho vojenského súdu de facto degradované, ma núti poukázať na závažné skutočnosti týkajúce sa celého prípravného konania môjho trestného stíhania.

Oznámenie o tom, že som vo vyšetrovacej väzbe - v apríli 1990 - sa občania z televízie dozvedeli skôr ako ja. Vidím v tom dôkaz, že o mojom trestnom stíhaní a uvalení väzby rozhodol niekto iný ako vyšetrovateľ a prokurátor. Dvanásteho júla ma prepustili z väzby a trestné stíhanie pokračovalo na slobode. Neexistuje nič, čo by nasvedčovalo, že prepustenie na slobodu akokoľvek narušuje priebeh trestného stíhania. Napriek tomu 25. októbra ma opäť v mojom byte zadržali a po prevezení do Prahy na základe nového obvinenia opäť dali do väzby. Spôsob zadržania napriek tomu, že som sa vždy na výzvu prokuratúry dostavil na výsluch do Prahy sám a skutočnosť, že korunného svedka, ktorého výpoveď pre potvrdenie nového obvinenia bola rozhodujúca, v čase obvinenia ani nevypočuli, nasvedčuje tomu, že i v tomto prípade rozhodnutie o väzbe urobili a priori. Toto tvrdenie posilňuje skutočnosť, že korunný svedok toto obvinenie - keď sa ho na vec spýtali - nepotvrdil. To však ďalšiu väzbu, ani postup prokuratúry nezmenilo.

V decembri 1990 ma obvinili z ďalších trestných skutkov. Po dvojmesačnej väzbe na základe mojej žiadosti napokon vyšší vojenský súd dospel k záveru, že výpoveďami svedkov sú podstatné okolnosti obvinení natoľko zadokumentované, že ďalšie vyšetrovanie môže byť vedené na slobode a rozhodol sa ma prepustiť na slobodu. Toto rozhodnutie je dnes predmetom vášho posudzovania.

Mám za to, že vyšší vojenský súd rozhodol zákonne a objektívne. Nenechal sa pomýliť zjavne účelovým stanoviskom prokuratúry o potrebe vypočutia ďalších svedkov.

Účelovosť takého tvrdenia vystupuje na povrch najmä teraz, keď už po dokončení vyšetrovania som naďalej vo väzbe a moju žiadosť o prepustenie na slobodu prokuratúra opäť zamietla so zdôvodnením, aké asi nemá v právnej praxi obdobu. Väzba je vraj potrebná preto, lebo svedkovia vypovedajú ambivalentne, sú psychicky závislí

na obvinenom, a tak prepustenie by ohrozilo priebeh vyšetrovania. Skutočné dôvody väzby sú flagrantne odhalené postupom prokuratúry bezprostredne po rozhodnutí súdu a mojom prepustení na slobodu. Dve hodiny po mojom príjazde do Bratislavy som bol opäť zadržaný na základe účelovej konštrukcie. Prokuratúrou bola v masmédiách rozšírená dezinformácia o mojom údajnom stretnutí s agentom, a tak vraj bolo potrebné okamžite zakročiť a uvaliť na mňa novú väzbu. Uvedená rekapitulácia okolností nasvedčuje tomu, že skutočné dôvody postupu prokuratúry sú neprávneho charakteru. Bez ohľadu na to ako hrubá vrstva náteru paragrafov je na povrchu. Ďalšou otázkou je miera a spôsob angažovanosti prokuratúry v propagande, ktorej obsahom je moje apriórne odsúdenie bez súdu. Je bezprecedentné, aby v priebehu vyšetrovania bolo na verejnosti vytvárané povedomie o vine obvineného, ako činí vojenská prokuratúra. V televízii, novinách a rozhlase. Niet žiadnych pochybností, že došlo k hrubému porušeniu prezumpcie neviny. K nátlaku na svedkov a v niektorých prípadoch aj k ich vydieraniu naznačovaním možnosti ich trestného postihu.

Vážený pán predseda, vážený senát, nie som právnik. Som ale presvedčený, že právo a logika nemôžu byť v takom rozpore, ako preukazuje doterajší postup vyšetrovania. Neexistuje a neexistovalo nič, čo by len naznačovalo môj záujem akýmkoľvek spôsobom pôsobiť na svedkov, či mariť vyšetrovanie iným spôsobom. Viem to ja, vedia to moji vyšetrovatelia, vie to i prokuratúra. Vedia to sudcovia, ktorí doposiaľ o veciach rozhodovali. Napriek tomu sú mi s vážnou tvárou predkladané uznesenia o predlžovaní väzby. Ako človeku, ktorý vyrástol a celý život prežil v ozbrojených zložkách a ktorý vyznáva dôstojnícke zásady vojenskej cti, ma taký nedôstojný postup uráža. Viem, že nie som väzňom práva, ale väzňom politikárčenia, ale aj väzňom podriadeného vedomia, oportunizmu a strachu na miestach, kde takéto vplyvy nemajú čo robiť. Vyšší vojenský súd v mojich záležitostiach rozhodoval viackrát. Vo väčšine prípadov sa nestotožnil s mojím názorom a podporil stanovisko prokuratúry. Napriek skutočnostiam, ktoré som uviedol, som to rešpektoval a nedovolil som si akýmkoľvek spôsobom spochybniť autoritu súdu. Mám za to, že to, čo sa po ostatnom rozhodnutí toho istého súdu tentoraz v môj prospech odohralo, je veľmi varujúce, ak sa to s nezávislosťou súdu myslí vážne. Vyšší vojenský súd v Příbrame rozhodol a svoje rozhodnutie sa nebál zverejniť. Ak sa v takom postupe má vidieť porušenie zákona, bolo by to veľkou hanbou.

Aké bolo rozhodnutie súdu zastrašovaného revolučnou mašinériou?

Vojenské kolégium najvyššieho súdu rozhodlo, že súd tým, že ma prepustil na slobodu, porušil zákon. Podržali postup prokuratúry. Veď som zasa už ďalších pár týždňov sedel. Senát svoje rozhodnutie zdôvodnil psychickou závislosťou svedkov odo mňa a dokonca nebezpečím mojich možných stykov aj s poškodenými osobami - teda disidentmi - ktorí by mohli byť ovplyvnení mojím prepustením na slobodu. Korunou bol však argument, že hneď po prepustení ma opätovne museli zadržať! Viete, ono to povzbudí vo viere v spravodlivosť, keď vás potom vo väznici navštívil prokurátor s fľaškou koňaku a prosbou, aby som si pripil s ním na jeho zdravie. Povedal mi, že jemu samému je smiešne zdôvodnenie, prečo musím byť vo väzbe. Ale má tri deti, a tak si nemôže pomôcť. Ocenil som úprimnosť. Pripil som si s ním - na jeho zdravie a jeho tri deti.

O okolnostiach stretnutia s „agentom" ste písali aj vo svojej predchádzajúcej knihe. Pripomeniete ich - pamätníkom i mladšiemu pokoleniu čitateľov?

Prestavme si človeka prechádzajúceho bránami pankráckej väznice. Teda smerom von, lebo súd ho prepustil z vyšetrovacej väzby. Veď už vyšetrujú takmer rok. A súd nenašiel dôvod, pre ktorý by nemohlo trestné stíhanie pokračovať na slobode. No sú takí, ktorým sa to nepáči. Bývajú na ministerstve vnútra aj prokuratúre. Čo si to ten súd dovolil? Takto ten právny štát nevybudujeme. No o tom náš „prepustený" nepremýšľa. V reštaurácii nasáva ovzdušie slobody a vychutnáva neväzenskú večeru. V atmosfére, ktorej sa oddal, ani nezbadal, že mu z vešiaka *agent provocateur* polície ukradol kabát. A prepustený už nie je prepusteným, ale opäť sedí. Veď v reštaurácii, kde bol, zmizol kabát. Nikomu neprekáža, že práve jemu. Ak tú predstavu máte pred sebou, tak to je takmer presne to, čo sa mi stalo. Na ministerstve vnútra vymysleli informáciu, že hneď po prepustení z väznice som sa stretol s agentom ŠtB. Doma som sa ani nestihol navečerať a opäť ma zatkli. A predseda senátu vojenského kolégia najvyššieho súdu ako jeden z dôvodov s vážnou tvárou uviedol, že pokračovanie väzby je potrebné, čo dokazuje aj to, že hneď po prepustení som musel byť opäť zatknutý.

Vyšetrovanie sa skončilo, zabudnite! - znie názov jedného z mrazivých filmov odhaľujúcich mocenskú prax v demokratických krajinách. Co nasledovalo po vašom vyšetrovaní?

Začal sa proces. Prebehol ako putovné divadlo. Povedal by som slovami Fredyho Mercuryho: „The show must go on". A tak sa konal v Prahe, potom v Tábore, pokračoval v Brne, opäť v Prahe a šnúra sa skončila v Tábore. To, čo som povedal vojenskému kolégiu v Prahe, ale nebolo všetko, čo ma viedlo „k viere v spravodlivosť a nezávislosť". Jeden z vyšetrovateľov sa mi sťažoval, že iný vyšetrovateľ dostal za „úspešný postup pri mojom vyšetrovaní" vyššiu funkciu na ministerstve vnútra a jemu sľúbili v Prahe byt a keďže sľub neplnia, tak sa im na to... Poradil som mu, aby to urobil. Hlavný žalobca v procese sa tesne pred vyhlásením rozsudku vzdal funkcie a odišiel do civilu. Zastúpil ho iný. Právne bolo všetko v poriadku. Rovnako keď v záverečnej fáze procesu odstúpil jeden z prísediacich sudcov a povedal mi: „tedy u tohoto asistovat nebudú". Tiež ho zastúpil iný. Tragikomédia dosiahla vrchol, keď prokurátor po prečítaní záverečnej reči cez prestávku prišiel za mnou so štamperlíkom a slovami: „promiňte". Nemal som pocit ani viny, ani zlosti či nenávisti k svojim vyšetrovateľom alebo sudcom. „Spoznáš pravdu a pravda ťa oslobodí," píše sa v Biblii. A ja som v tejto veci pravdu poznal. Tak som sa necítil neslobodným. Urazeným? Možno, aj keď urážlivým nie som. A nezvyknem sa ani ľutovať. Slúžil som svojej vlasti viac ako tridsať rokov. Vždy tam, kde to bolo považované za potrebné. Za prácu sa mi dostalo veľa ocenení - našich aj zahraničných. Možno viac, ako som si zaslúžil. Konal som tak, ako som svojej vlasti prisahal.

Štátna bezpečnosť sa stala v 90. rokoch predmetom nepriaznivej a nelichotivej popularizácie. Mnohí s ňou naozaj nemali práve dobré skúsenosti.

Ale proces nebol o Štátnej bezpečnosti. Nemôže byť zastupujúcim problémom vyrovnania sa s minulosťou. S jej zločinmi z päťdesiatych rokov, či krivdami z rokov normalizácie. Úprimne sa ospravedlňujem všetkým, ktorým ŠtB nespravodlivo ublížila. Nezbavujem sa svojej funkčnej zodpovednosti. Bol som od konca roku 1985 posledným zodpovedným. Aj keď nie jediným. Môj život podrobili tak hlbokému preskúmaniu, ako už vari nikoho v našej krajine. Vyšetrovací spis obsahuje niekoľko tisíc strán. Vypočuli stovky svedkov. Aby po tom všetkom - po jedenásťmesačnej väzbe a hľadaní, za

čo by ma už len mohli obžalovať - dospeli k záveru, že vraj som zneužil právomoc verejného činiteľa. Netvrdím, že v každom prípade bolo moje rozhodovanie bez chýb. Ale nikdy som nerobil úmyselné chyby - nieto protizákonne konal - a úmyselne som nikomu neubližoval. Ani tým, ktorých činnosť vtedy bola orgánmi činnými v trestnom konaní považovaná za mimoriadne spoločensky nebezpečnú.

Na českú súdnu anabázu nadviazalo slovenské pokračovanie.

Na Slovensku ma začali trestne stíhať v roku 1995. Na základe odmietnutia vykonať rozsudok Vyššieho vojenského súdu v Tábore a žiadosti justície Českej republiky. Už sme o tom hovorili. V mojom postoji nie je žiadna špekulácia. Chcem, aby sa tento príbeh skončil. Opätovné pokračovanie trestného stíhania považujem za príležitosť znovu bojovať o svoju profesionálnu česť.

ROZHOVOR ŠTVRTÝ

Simmelova séria otázok bez otáznika. „Som, ale neviem kto, prichádzam, ale neviem odkiaľ, idem, ale neviem kam. Čudujem sa, že som taký veselý. "

Podobne ako iné prevraty a predchádzajúce vývinové zlomy v rokoch 1945, 1948 a 1968 aj udalosti v roku 1989 z mnohých špičkových odborníkov v najproduktívnejšom veku - na škodu našej krajiny - predčasne urobili akési nepoužiteľné staré štruktúry, apriórne určené na vyradenie z ich dovtedajšieho profesionálneho pôsobenia.

Žiaľ, zdá sa, že doterajším osudom krajín strednej Európy bolo každých dvadsať rokov začínať od začiatku, paušálne zneuctiť vykonané dielo aj s ľuďmi, ktorí po predchádzajúcej zmene sa niečo už naučili.

Do vášho osobného príbehu okrem dramatických momentov spôsobených zásahmi spolitizovaného justičného mechanizmu dozaista vstúpili aj iné okamihy. Čím ste žili - popri už spomínaných starostiach - počas poslednej dekády?

Toto obdobie mi nedovolilo sa pristaviť ani zostarnúť. To si na uplynulých desiatich rokoch cením najviac. Mám rád nové výzvy a z každej situácie hľadám východiská a pozitívne riešenia. Treba ísť ďalej. Po návrate z Pankráca som začal opäť odborne pracovať. A vo svojej špecializácii aj podnikať. Som spoločníkom poradenskej firmy, ktorá sa zapodieva ochranou dát v informačných a riadiacich systémoch. Analýzou rizík, auditom bezpečnosti a riešením ochrany informácií. Aj vývojom softvéru na ochranu údajov v počítačoch a pri ich prenose elektronickou poštou. Máme za sebou niekoľko zaujímavých projektov. Mal som čas si mnohé premyslieť a aj prehodnotiť. Veci aj ľudí. Aj veľa nového sa naučiť. Spoznal som nových ľudí. Za mnohé som im povďačný.

Vašou profesiou je kybernetika. Čím je pre vás? Je to osudová prítažlivosť, vášeň, hobby, láska?

O dôvodoch lásky nie je ľahké hovoriť. Keby som to presne vedel definovať, tak by to nebola láska. A kybernetika? Je všade okolo nás. Opisujeme z prírody, teda aj z činnosti ľudí a modelujeme vzťahy

príčinnosti. Snažíme sa ich modelovať počítačmi a optimalizovať naše rozhodovanie. V ľudskej činnosti, v prírode. A vášeň? Hra? Ako pre koho. Ale predovšetkým veda. A to je v súlade s mojou životnou filozofiou. Aplikovaná kybernetika - to je dnes oceán poznania. Informatika, teória rozhodovania a úžitku, expertné systémy, umelá inteligencia, teória hier - teda ako vidno aj hra - a ďalšie modely správania človeka, ktorý rozhoduje.

Po akých knihách rád siahate - okrem odborných? Dávate prednosť beletrii, literatúre faktu, science fiction?

Obľúbených autorov mám veľmi veľa. Iste by som na niektorého zabudol a mrzelo by ma to. Spoločníkmi mojich príjemných večerov sú Antoine de Saint-Exupéry, Erich Maria Remarque, Ernest Hemingway, Gabriel García Márquez, Graham Green, André Maurois, Kurt Vonnegut, Johannes Mario Simmel a iní. V knihách - technických, odborných, historických, v dobrej beletrii - hľadám pravdu. Myslím, že ju často nachádzam. Koľko pravdy som našiel v poviedkach Karia Čapka. V pamäti mi rezonuje dávno čítaná Tatarkova Farská republika. Je presvedčivejšia ako mnohé povrchné, historicky sa tváriace diela. Občas si spomeniem na báčika z Chochoľova - najmä keď mám reagovať na ľudské sľuby. Veľa sa stále dozvedám od kupca, čo v Bagdade videl smrť, ktorá mu pohrozila. Ušiel pred ňou do Samary. Lenže ona mu hrozila preto, lebo sa predsa majú stretnúť práve v Samare. Tak čo sa motá po Bagdade. Príbeh od Williama Somerseta Maughama. Americký spisovateľ John O'Hara na toto motto napísal román *Schôdzka v Samare*. Vidíte, pýtali ste sa ma na osud.

Všimol som si, že niektorí vaši obľúbení spisovatelia pracovali v britskej rozviedke - a navyše mali zmysel pre metafyziku a humor. Je to úmysel či náhoda?

Áno, Viliam Somerset Maugham, inak agent Somerville. Alebo Graham Green. A to nie sú všetci. Veď kto nečítal Robinsona od agenta britskej kráľovnej Anny Daniela Defoea? Rád čítam knihy od ľudí, ktorí život poznajú zo života. Aj zákutia našej duše. Takže ak medzi mojimi obľúbencami sú práve kolegovia z tajných služieb - dúfam nie všetci - tak je to vecou prirodzeného výberu. Nepremýšľal som o tom. Náhodu však chápem ako nepoznanú zákonitosť.

Často si myslím, že niektoré médiá, v ktorých ste frekventovanou a atraktívnou témou, akoby vás vôbec nepoznali. Čo si o tom myslíte?

Veľa sa o mne popísalo, povravelo. Viacerí, ale skôr písali o svojich predstavách ako o mne. Rozličné zvesti mi poväčšine - možno nie celkom zodpovedne - príliš neprekážali. Tento z fám vytvorený človek bol niekto virtuálny. Nehlásil som sa k nemu. Občas som sa pre sebareflexiu len zamyslel, akým som vlastne mohol byť, či sa stať. Videl som pred sebou dôležitejšie úlohy ako polemizovať s výmyslami. A konfrontovať, sa s ľudskou zlobou, či rovno hlúposťou. Ale veľmi veľa ľudí sa nenechalo pomýliť a od roku 1990 som získal veľa nových priateľov. Ďakujem im.

Redaktorka pražských novín možno vystihla mienku i mentalitu tamojších médií, keď vás nazvala „uctívaným nepřítelem". Myslíte si, že máte nepriateľov?

Každý vzťah je relácia a tá potrebuje najmenej dvoch. A ja som nikdy nepriateľstvo k nikomu nepociťoval a ani nepociťujem. Ale pripusťme, že tak ako existuje aj neopätovaná láska, môže existovať aj neopätované nepriateľstvo. Sú aj takí, čo keby nemali nepriateľov, pobijú sa medzi sebou. Tak si ich vymyslia. Hovorí sa, že po šesťdesiatke sa život človeka už neráta na roky, ale na počet ľudí, ktorým nie ste ľahostajný. Tých, ktorým nie som ľahostajný, mi našťastie neubúda. Ľahostajnosť je horšia ako nepriateľstvo.

K mozaike vašich vlastností patrí aj to, že ste optimista. Ak to nie je tajomstvo, môžete prezradiť, kde sa vo vás berie radosť zo života? Pramení z vašej prirodzenosti? Odzrkadľuje úroveň vašich vedomostí o svete, jeho zákonitostiach a vývinovom smerovaní?

Možno som optimistom z podstaty. Svojho času ma provokovala Simmelova séria otázok bez otáznika: „Som, ale neviem kto, prichádzam, ale neviem odkiaľ, idem, ale neviem kam. Čudujem sa, že som taký veselý". Ja som sa dopracoval k odpovedi, že práve preto. Aj keď mám už šesťdesiatjeden rokov, snažím sa, aby telo vládalo za dušou. Keď je človek mladý, často nevníma rozdiel medzi dušou a telom, o ktoré sa v živote stará. Idú akosi jedným tempom. Ako roky pribúdajú, telo

čoraz viac za dušou zaostáva. Ej, koľko by človek toho ešte chcel urobiť. Koľko ešte poznať, aké plány splniť. Ale telo už nechce prijať tempo duše. Nevládze? Optimizmus je, keď dúfame, že je to iba pohodlnosť. Ale tieň duše za telom sa predlžuje, ako keď sa zvečerieva a slnko na oblohe klesá.

Jún 2000

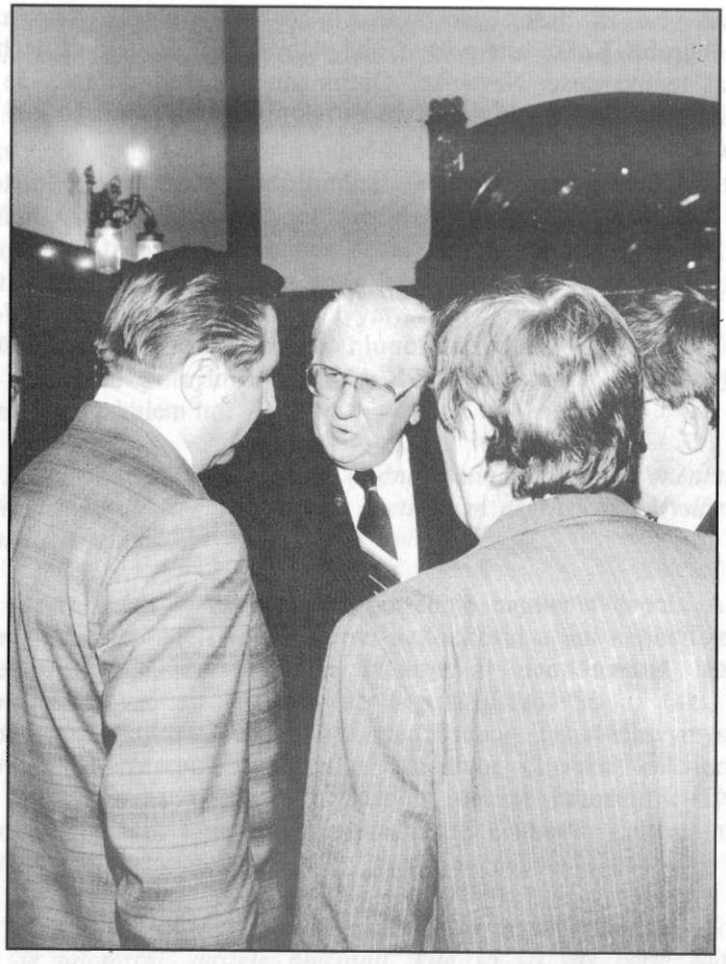

Neformálne rozhovory s veľvyslancami USA a Veľkej Británie v auguste 1989.

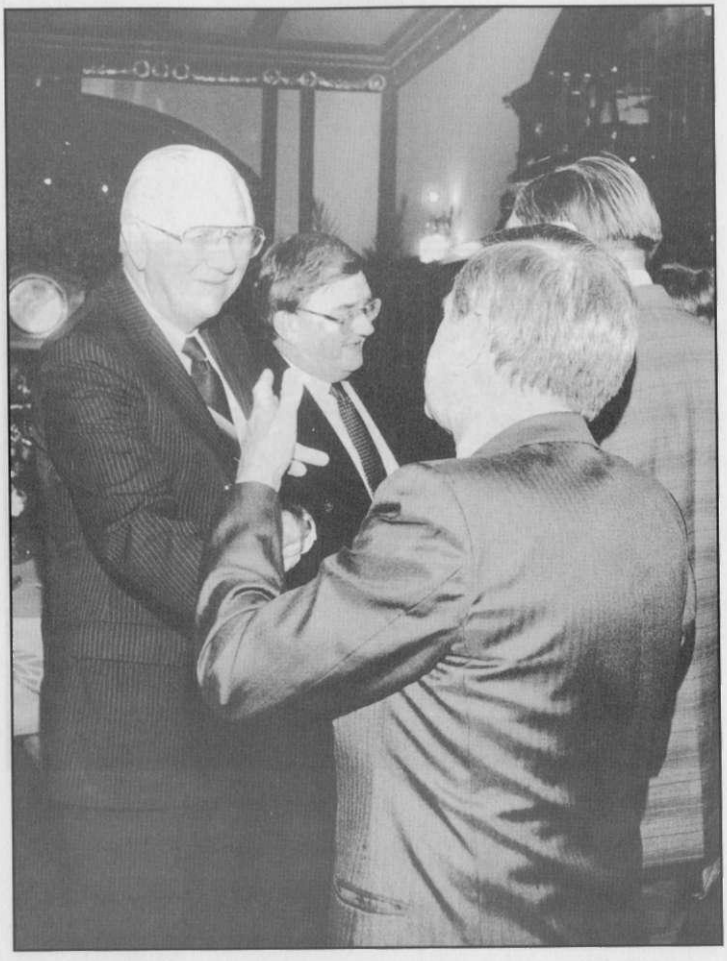

Pokračovanie diskusie so šéfmi diplomatických misií rozhodujúcich anglofónnych krajín.

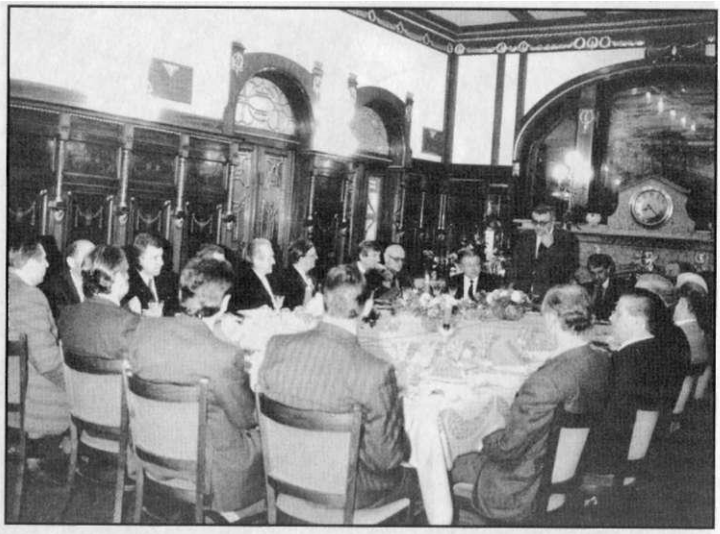

Horúce leto 1989 na konci studenej vojny. Exkluzívna večera v pražskej reštaurácii Paríž. Neoficiálne stretnutie s veľvyslancami hlavných krajín NATO. Naľavo uprostred tajomník ÚV KSČ Jozef Lenárt, druhý sprava vedúci oddelenia ÚV KSČ Rudolf Hegenbart. Vľavo vedľa veľvyslanca Španielskeho kráľovstva Alojz Lorenc. Rozhovory o vzájomných vzťahoch a transformačných procesoch v rámci spoločenskej prestavby.

Podpis protokolu 17. novembra 1989 v Prahe. V strede Alojz Lorenc, naľavo od neho generál KGB Viktor Gruško, napravo náčelník československej kontrašpionáže Karel Vykypěl.

5 | OSOBNE A OSOBITNE

Pohľad do rodinného albumu. Na prvej snímke s rodičmi v auguste 1940, na druhej po tridsiatich rokoch s manželkou Evou a prvorodeným synom v auguste 1970.

| Vzácne chvíle s rodinou. Šťastný otec s manželkou a deťmi. Jalta 1985.

| Prvá krátka dovolenka po roku 1989. Kréta 1998.

V Paríži v roku 1999.

V súkromí pri poskytovaní interview.

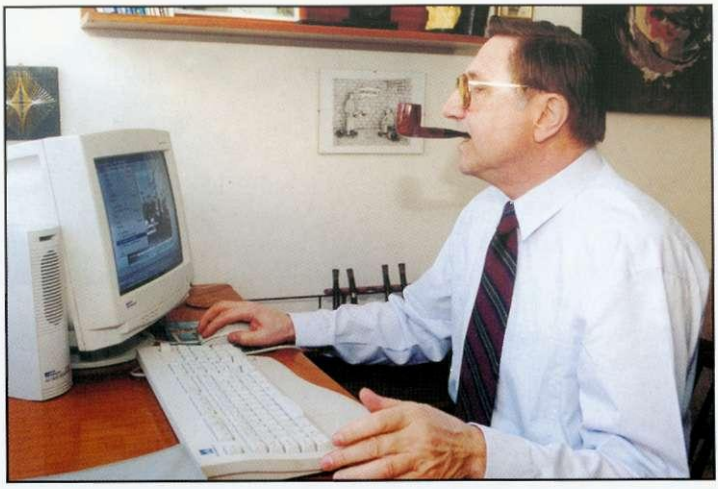

Charakteristické tajomstvo z autentickej pracovne – s fajkou pri počítači.

Na Spolku slovenských spisovateľov s Pavlom Janíkom počas prípravy tejto knihy. Leto 2000.

Ing. ALOJZ LORENC, CSc.

- 1939 narodený v Trenčíne
- 1954-60 štúdium na vojenskom gymnáziu a učilišti protivzdušnej obrany
- 1960-63 pracoval vo veliteľských a technických funkciách v ČSĽA
- 1963-65 prednášal rádiotechniku vo Vyššom delostreleckom učilišti v Martine
- 1965-70 štúdium na Vojenskej akadémii Antonína Zápotockého v Brne, odbor rádiolokácie
- 1970 prešiel z ČSĽA do funkcie kryptológa na Federálnom ministerstve vnútra
- 1973 autor šifrovacieho algoritmu ŠA-1
- 1975 ukončil vedeckú ašpirantúru v odbore kybernetika na ČVUT v Prahe
- 1977 menovaný do funkcie náčelníka Zvláštnej správy FMV (Ústredný orgán šifrovej a kryptoanalytickej služby ČSSR)
- 1981-85 náčelník Správy ZNB hlavného mesta Bratislavy a Západoslovenského kraja
- 1983 menovaný do hodnosti generálmajor
- 1985 udelené štátne vyznamenanie Za vynikajúcu prácu
- 1985 menovaný do funkcie prvého námestníka federálneho ministra vnútra
- apríl 1989 menovaný do hodnosti generálporučík
- december 1989 - marec 1990 konzultant kancelárie federálneho ministra vnútra
- apríl 1990 zatknutý, počas jedenásťmesačnej vyšetrovacej väzby obvinený a vyšetrovaný z viacerých trestných skutkov, napokon v roku 1992 Vyšším vojenským súdom odsúdený na 4 roky odňatia slobody za zneužitie právomoci verejného činiteľa
- počas vyšetrovacej väzby napísal knihu Ministerstvo strachu?, ktorá vyšla v roku 1992
- keďže po rozpade ČSFR trest v ČR odmietol nastúpiť, v roku 1995 opäť obvinený z toho istého skutku, pre ktorý už bol odsúdený
- od roku 1992 je spoločníkom súkromných firiem v odbore organizačného poradenstva, ochrany informačných systémov, analýzy rizík, výskumu kryptológie a vývoja softvérových šifrovacích algoritmov
- v roku 1999 priznaný patent na šifrovací algoritmus GAMA, aplikovaný vo firemných šifrovacích softvérových prostriedkoch

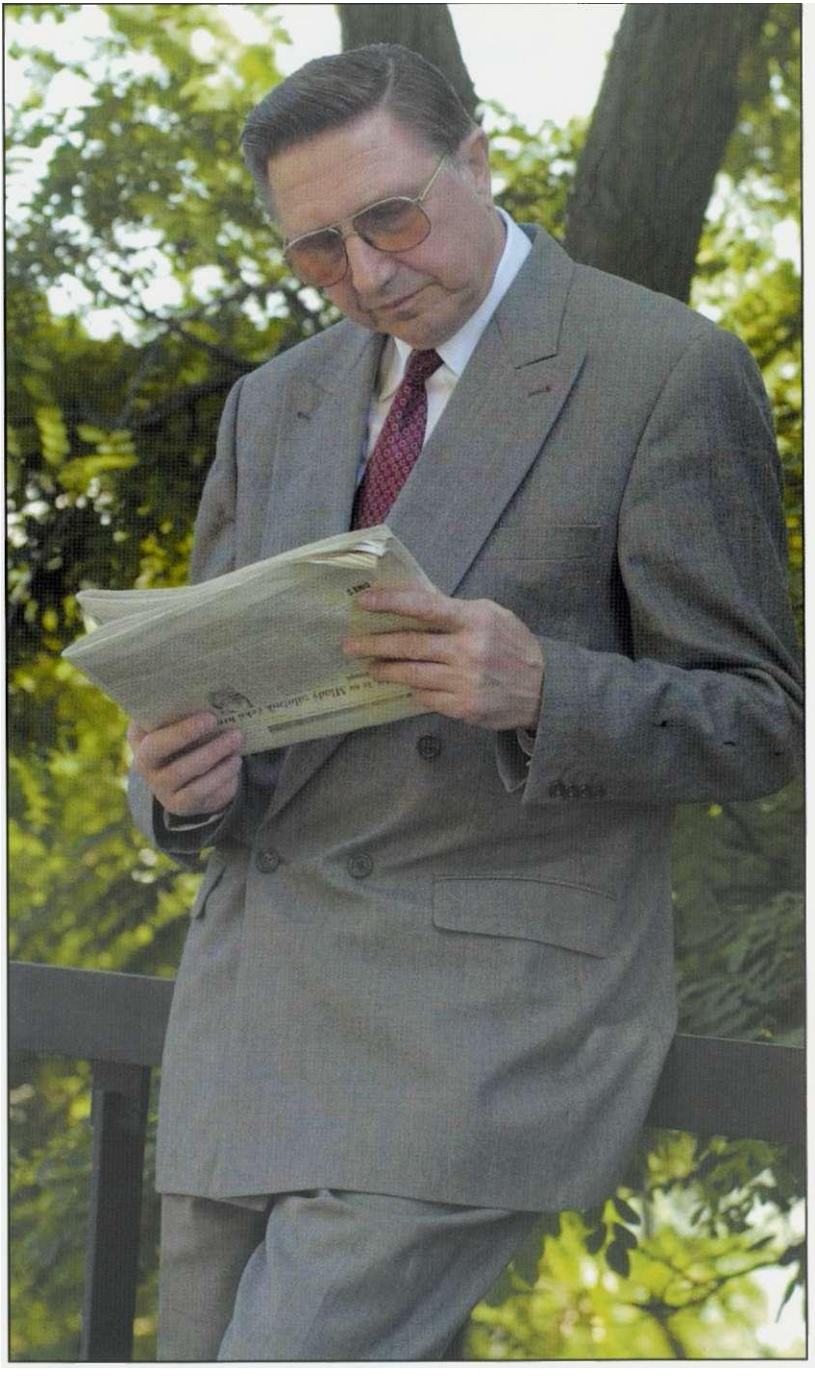

Vydavateľstvo Forza, a.s.

GENERÁL LORENC
DEŠIFROVANÝ SVET

EXKLUZÍVNE ROZHOVORY
Autori Alojz Lorenc a Pavol Janík

Obálka (s použitím fotografie Norberta Grosza),
grafická úprava a sadzba:
ESPRINT, s. r. o., Banská Bystrica

Prvé vydanie
Printed in Slovakia

ISBN 80-968475-1-1